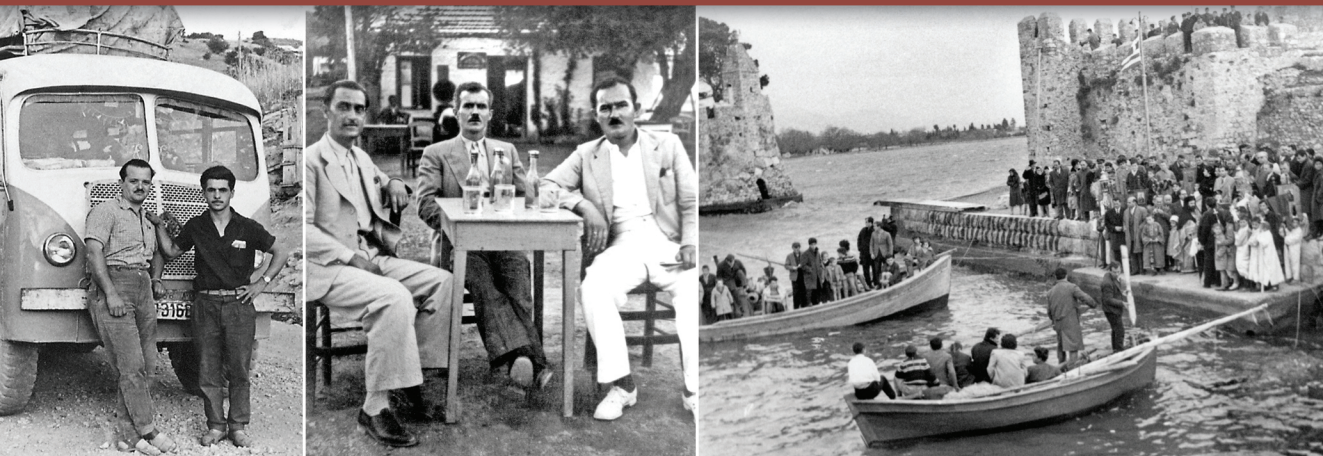

Ανθρώπων Μνήμες

Μαρτυρίες Ναυπακτίων

Τόμος Γ'

Παπαχαραλάμπειος Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου

ΝΑΥΠΑΚΤΟΣ 2019

Ανθρώπων Μνήμες
Μαρτυρίες Ναυπακτίων
Τόμος Γ'

Ανθρώπων Μνήμες

Μαρτυρίες Ναυπακτίων

Τόμος Γ'

Καταγραφή – απόδοση προφορικού λόγου: Ζωή Δενδραμή

Φιλολογική Επιμέλεια: Χρύσα Τσαρούχη

Επιμέλεια έκδοσης: Γιάννης Χαλάτσας

ΕΚΔΟΣΗ

Παπαχαραλάμπειος Δ. Κ. Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου

ΝΑΥΠΑΚΤΟΣ 2019

Η έκδοση πραγματοποιήθηκε με την ευγενική συμμετοχή στο κόστος των παρακάτω χορηγών:

ΠΛΑΣΤΙΚΑ
ΚΟΤΡΩΝΗΣ

Ανθρώπων Μνήμες - Μαρτυρίες Ναυπακτίων Τόμος Γ΄

Υπεύθυνος έκδοσης:

Παπαχαράλαμπος Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου

Καταγραφή – Απόδοση προφορικού λόγου: Ζωή Δενδραμή

Φιλολογική επιμέλεια: Χρύσα Τσαρούχη

Επιμέλεια έκδοσης: Γιάννης Χαλάτσος

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Παναγιώτης Γεωργακόπουλος

ΕΚΤΥΠΩΣΗ ασήμακόπουλος

Μεσολόγγι, Ιωσήφ Ρωγών 24

τηλ.: 26310 22428 • e-mail: asimtype@otenet.gr

ISBN: 978-618-83993-1-0

Copyright: Παπαχαράλαμπος Δ. Κ. Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου

Α. Κοζώνη 7 – 303 00 Ναύπακτος

Τηλέφωνο: 26340 27388

Τηλεfax: 26340 27478

E-mail: mail@vivl-nafpakt.ait.sch.gr

Πρόλογος

Ο κάθε άνθρωπος είναι καταδικασμένος να ζήσει την εποχή του. Είναι ο κλήρος του στο χρόνο, θα λέγαμε. Και στον κλήρο συνήθως κάποιιοι είναι τυχεροί και κάποιοι άτυχοι. Με τα σημερινά, αλλά και όχι μόνον, κριτήρια για την ευημερία και την ευτυχία του ανθρώπου είναι ό,τι πιο άτυχο να ζήσει κάνεις, με όποια ιδιότητα και σε όποια ηλικία και σε όποιον τόπο, σε μια εποχή που στη σειρά εκδηλώνονται δυο Βαλκανικοί πόλεμοι, ο Πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, μια Μικρασιατική καταστροφή, ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος και, το χειρότερο, ως επιστέγασμα του εφιάλτη και ένας Εμφύλιος ... Πόλεμοι, ο ένας πίσω από τον άλλον... Τους φίλους μας λοιπόν, που εξομολογούνται εδώ τα της ζωής τους και που ζήσανε στο πετσί τους τις συνέπειες αυτών των τραγωδιών, θα μπορούσαμε, όχι αβάσιμα, να τους κατατάξουμε στους ιστορικά πολύ άτυχους...

Αν επικαλεστούμε τη διεισδυτική παρατήρηση του Θουκυδίδη «ότι **ο πόλεμος** είναι δάσκαλος **της βίας**», έχουμε **τη λέξη κλειδί** που ορμά και στραπατσάρει τις ζωές των ανθρώπων στη διάρκεια του πρώτου μισού του εικοστού αιώνα. **Βία**.

Μια βία που προερχόταν φυσικά και από τους εχθρούς, εθνικούς, πολιτικούς ή ιδεολογικούς, αλλά συχνά και αναπάντεχα προερχόταν και από τους φίλους, από τους δικούς τους ανθρώπους, από τους διπλανούς, από ανθρώπινα αλλά κι από φυσικά ακόμη περιβάλλοντα... Η βία ήταν πολυεπίπεδη και διαμόρφωνε ένα τοπίο εφιαλτικό σχεδόν. Οι ζωές των ανθρώπων εκείνης της περιόδου, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, σηματοδεύτηκαν από πολλές μορφές βίας, που η μία γεννούσε **αβίαστα** την άλλη, όπως...

Η βία του περιβάλλοντος χώρου:

Δύσβατα χωριά, πετρώδη εδάφη, απομακρυσμένα σπίτια, απομο-

νωμένοι οικισμοί, απείθαρχοι χείμαρροι και ποτάμια. Τόποι αντίξοοι, χωρίς δρόμους, χωρίς συγκοινωνία, άρα χωρίς επικοινωνία...

Και μαζί και η βία του κλίματος:

Χιονίζει πολύ τότε... επαναλαμβάνουν όλοι. Το κλίμα ήταν διαφορετικό... κρύο, βροχή, χιόνι. Και τα παιδιά να πρέπει να περπατήσουν αρκετή ώρα, για να φτάσουν στο σχολείο, σε δουλειές, σε ζωντανά ...και σταθερά να παραμονεύει η άλλη, η χειρότερη, μορφή βίας...

Η βία της φτώχειας:

Ελλείψεις σε βασικά αγαθά... Δεν υπάρχουν παπούτσια, τα παιδιά περπατούν ξυπόλητα ακόμα και μες στο χιόνι, δεν υπάρχουν ρούχα, κρεβάτια, σκεπάσματα, δεν υπάρχει φαγητό. Κανείς δε χορταίνει. (Η λέξη **χοντρός**, φαντάζομαι, θα τους ήταν έως κι άγνωστη). Δεν υπάρχουν σχολικά βιβλία και κυρίως **δεν υπάρχει χώρος**... ένα δωμάτιο κακήν-κακώς για όλους... Γονείς, παππούδες και έξι με επτά παιδιά... όλοι μαζί! Δεν υπάρχει νερό, δεν υπάρχει φως. Και η ανάγκη για όλα αυτά μετασχηματίζεται σε μια άλλη βία:

Τη βία απέναντι κυρίως στην παιδική ηλικία:

Με την έννοια της σκληρής δουλειάς που όφειλαν να κάνουν τα παιδιά στα χωράφια, στα ζώα, στο σπίτι να δουλέψουν το ίδιο κοπιαστικά με τους μεγάλους, καμιά φορά και χειρότερα, για να συνεισφέρουν το αναλογούν. Ένα μεγάλο έγκλημα της εποχής αυτής είναι ότι στέρησε σίγουρα από μια αλλά και από δυο ίσως γενιές την παιδική τους ηλικία... **Δεν υπήρχαν τότε παιδιά**. Μόνον εργατικά χέρια. Και σα να μην έφταναν όλα αυτά έσπαγε πάνω τους και:

Η βία του δασκάλου:

Το μεγάλο δράμα των μαθητών... Οι ξυλοδαρμοί από τους δασκάλους όλων των βαθμίδων. ΕΛΕΟΣ! Είναι εκείνη η εποχή που οι δάσκαλοι μέσα στα μαύρα χρόνια της απόλυτης δυστυχίας φαίνεται να δαπανούν όση ευστροφία διαθέτουν στην επιινόηση των πιο σαδιστικών τρόπων τιμωρίας των παιδιών. Μια μελανή, χωρίς αμφιβολία, σελίδα της εκπαίδευσης. Ακόμα κι ύστερα από πολλά χρόνια κάποιοι δάσκαλοι χαρακτηρίζονται από αρκετούς που μιλούν εδώ **ως τομάρια**... Φυσικά δεν έλειψαν και οι καλοί δάσκαλοι και δεν παραλείπουν όσοι ευεργετήθηκαν από αυτούς να το επισημαίνουν και να τους το

αναγνωρίζουν. Οι περισσότεροι όμως, σύμφωνα πάντα με τις εξομολογήσεις, ανήκουν στην κατηγορία των βασανιστών και δη των ιδιόζόντως ειδεχθών.

Το άλλο αδύναμο από κάθε άποψη πλάσμα που δέχτηκε τόνους βίας ήταν **η γυναίκα**: Είναι **η ηρωική** κι άλλο τόσο βέβαια **τραγική** εποχή της **γυναίκας**...

Προσφέρει τις υπηρεσίες της στην πατρική της οικογένεια. Αγόγγυστα. Δε μαθαίνει γράμματα. Προηγούνται άλλοι. Παντρεύεται αγόγγυστα με απόφαση των άλλων και μετά από το σχετικό παζάρι για την προίκα της. Γεννάει σίγουρα τέσσερα αλλά και πέντε και έξι και εφτά και δώδεκα παιδιά... και τα γεννάει μόνη της... (εδώ όχι αγόγγυστα, υποψιάζομαι) πάνω στο χώμα, μέσα στο χωράφι, στο αμπέλι ή στο αλώνι, σπάνια στο κρεβάτι και ποτέ με γιατρό ή έστω με μαμή. Μεγαλώνει τα παιδιά της με τη δική της αποκλειστική φροντίδα. Πιθανόν να γηροκομεί και τα πεθερικά της. Αγόγγυστα. Παράλληλα δουλεύει όσο κι ο άντρας της, αν όχι και περισσότερο, στα χωράφια, στα ζώα, στο σπίτι... Αγόγγυστα. Μεταφέρει στην πλάτη της, ζαλώνεται βαρέλες με νερό, ξύλα, παιδιά! Και κάθε είδους άλλα πράγματα! Αγόγγυστα.

Και βρίσκει λύσεις. Από το τίποτα σχεδόν θα μαγειρέψει να φάνε όλοι. Θα επινοήσει φαγητά από το λίγο αλεύρι, από το λίγο λάδι. Θα μπαλώσει. Θα ράψει. Θα νοικοκυρέψει. Θα συντηρήσει στη ζωή την οικογένειά της... Η γυναίκα ήξερε να κάνει τα πάντα κι έκανε τα πάντα... Αγόγγυστα.

Δε θα υπερβάλουμε, αν παραδεχτούμε κι εμείς αγόγγυστα πως «Αυτή ήταν η εποχή που σ' αυτόν τον τόπο τον σκληρό σχεδόν **άγιασε** η γυναίκα».

Κι αν δεν αναφερθήκαμε ακόμα στον αντρικό πληθυσμό, είναι γιατί θεωρείται αυτονόητο ότι σεβόμαστε βαθιά αυτούς τους γενναίους άντρες που χρειάστηκε να πολεμήσουν κυριολεκτικά και μεταφορικά σε όλα τα μέτωπα και να αντιπαλέψουν θηρία ανήμερα είτε αυτά λέγονταν Γερμανοί κατακτητές είτε φτώχεια και στέρηση. Γιατί όλοι μαζί τότε, παιδιά, γυναίκες και άντρες, ακόμα κι αν δεν έβλεπαν να γίνεται γύρω τους πόλεμος, ένιωθαν όμως την πολύμορφη και αδυσώπητη βία του να συνθλίβει τις ζωές τους.

Αλλά... Εδώ υπάρχει ένα μεγάλο **αλλά ...** και θα κλείσουμε μ' αυτό. Θα έλεγε κανείς πως θα ήταν απόλυτα δικαιολογημένο να εκφράζουν πολλά αρνητικά συναισθήματα οι άνθρωποι που πέρασαν τη ζωή τους τόσο στερημένα, τόσο δύσκολα και που είδαν να τους πολεμούν και φίλοι και εχθροί και θεοί και δαίμονες. **Αλλά όχι...** μας εντυπωσιάζει και μας συγκινεί το γεγονός ότι ακόμα και στη θύμηση των πιο δύσκολων και ακραίων καταστάσεων εκφράζονται για τη ζωή με ηπιότητα, με σοφία, με αγάπη και κατάφαση, παρ' όλες τις φοβερές τους δοκιμασίες. Κι αυτό είναι παρήγορο και αισιόδοξο... γιατί σημαίνει πως στο τέλος **νικά πάντα η ζωή.**

Κι όπως λέει με την υπέροχη γραμματική της καρδιάς της η κ. Δήμητρα Τριανταφύλλου: «Να υπάρχει ειρήνη... Το **πιότερο** αγαθό».

Χρύσα Τσαρούχη

19/1/2019

Εισαγωγή

Η καταγραφή της ιστορίας μας είναι μια πράξη πολιτισμού, που, αν δε γραφεί στο χρόνο που πρέπει, χάνεται ή παραποιείται με το πέρασμα του χρόνου, αφού δεν υπάρχουν γραπτά ντοκουμέντα και αποδείξεις. Ολόκληρο το υλικό του παρόντος βιβλίου, που είναι ο τρίτος τόμος της σειράς «Ανθρώπων μνήμες», στηρίχθηκε σε αφηγήσεις προσώπων οι οποίοι είχαν προσωπικές αναμνήσεις και εμπειρίες.

Φιλοδοξία της έκδοσης είναι να εισαγάγουμε τις προφορικές αφηγήσεις στην καταγραφή Τοπικής Ιστοριογραφίας. Οι περισσότεροι ιστορικοί δέχονται ότι η προσφυγή στις προσωπικές μαρτυρίες αποτελεί έναν από τους τρόπους αναζήτησης πληροφοριών, κυρίως όσων είναι δύσκολο ή αδύνατο να αντληθούν από άλλες πηγές. Αποτελούν επίσης μια πολύτιμη πηγή για τη διερεύνηση της συλλογικής μνήμης των τοπικών κοινωνιών, των μύθων, των θρύλων, των δοξασιών, του λαϊκού πολιτισμού. Συμπληρώνουν κενά που αφήνουν άλλες πηγές και χρησιμοποιούνται συχνά συμπληρωματικά και διορθωτικά.

Στον πρώτο τόμο έχει καταχωρηθεί εμπεριστατωμένη εισαγωγή, που αιτιολογεί με πληρότητα την αξία και σημασία και τον τρόπο λήψης των μαρτυριών αυτών, στην οποία μπορεί να ανατρέξει ο ενδιαφερόμενος. Για τον αναγνώστη όμως που δε γνωρίζει την έκδοση του πρώτου τόμου καλόν είναι να δώσουμε μερικές διευκρινίσεις.

Οι συνεντεύξεις λήφθηκαν από πρόσωπα που διαμένουν στη Ναυπακτία και στη Δωρίδα καθώς και από άτομα που έζησαν στην περιοχή τα παιδικά τους χρόνια και σήμερα ζουν στο εξωτερικό και δημοσιεύθηκαν στη σειρά «Ανθρώπων μνήμες» της τοπικής εφημερίδας «Εμπρός Ναυπάκτου» από το 2007 μέχρι το 2017. Τις συνεντεύξεις πήρε η δημοσιογράφος κ. Ζωή Δενδραμή, η οποία με επαγγελματισμό και ευαισθησία κατάφερε να δημιουργήσει ένα ελκυστικό δημοσιογραφικό

προϊόν. Στόχος της προσπάθειας αυτής ήταν να καταγραφούν οι σημαντικές εξελίξεις που σημειώθηκαν κατά τις τελευταίες δεκαετίες στον τόπο μας.

Το βιβλίο αυτό απευθύνεται ιδιαίτερα στους νέους και στην εκπαιδευτική κοινότητα της περιοχής μας. Πιστεύουμε ότι ο νεαρός αναγνώστης αυτού του βιβλίου θα αποκτήσει πιο ξεκάθαρη εικόνα για την καθημερινή ζωή των γονιών του και των παππούδων του, για τις συνθήκες ζωής που δημιουργήθηκαν μέσα από βασικές πράξεις επιβίωσης. Θα του δοθεί έτσι μια καλή ευκαιρία να στοχαστεί πάνω στις αλλαγές της φυσιογνωμίας της τοπικής κοινωνίας και να δει το παρόν με φόντο το παρελθόν της αλλά και να προβληματιστεί για το μέλλον της.

Η ακριβής μεταφορά του προφορικού λόγου σε γραπτό σε μερικές περιπτώσεις παρουσιάζει δυσκολίες, ιδιαίτερα όταν χρησιμοποιούνται ιδιωματικές φράσεις. Καταβλήθηκε προσπάθεια από τη φιλόλογο κ. Χρύσα Τσαρούχη να αποδοθεί πιστά ο προφορικός λόγος των αφηγητών και συγχρόνως να τηρηθούν οι σχετικοί κανόνες της νεοελληνικής γλώσσας. Η σειρά των πενήντα συνεντεύξεων που ακολουθεί έγινε με βάση την ηλικία των αφηγητών.

Στο τέλος, σε παράρτημα, παρατίθενται δύο κείμενα που δεν είναι μαρτυρίες αλλά καταγραφές δανεισμένες από δημοσιεύματα στον Τοπικό Τύπο τον χρόνο αναφοράς του βιβλίου. Κείμενα που γεφυρώνουν την ανάμνηση με την καταγραφή της είδησης.

Ευχαριστώ την κ. Ζωή Κωτούλα η οποία είχε την καλοσύνη να διαβάσει τα κείμενα και με τις εύστοχες παρατηρήσεις της μας βοήθησε στην καλύτερη δυνατή παρουσίασή τους.

Τέλος, ευχαριστούμε τον φίλο επιχειρηματία κ. Γεώργιο Κοιρώνη γιατί με τη χορηγία του συνέβαλε καθοριστικά στην έκδοση του Β΄ και του Γ΄ τόμου της σειράς «Ανθρώπων Μνήμες».

Γιάννης Χαλάτσας
Ναύπακτος, 12 Μαρτίου 2019

Κωνσταντίνος Δημόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 25/1/2008)

«Η καταγωγή μου είναι από την Αναβρυτή. Οι γονείς μου Χρήστος και Παρασκευή έκαναν δώδεκα παιδιά από τα οποία τα δέκα έζησαν. Εγώ γεννήθηκα στις 18 Απριλίου του 1903. Ήμασταν από τις πιο ευκατάστατες οικογένειες στην Αναβρυτή. Ασχολιόμασταν με τα γιδοπρόβατα και είχαμε και χωράφια. Κάποτε κόλλησαν μια αρρώστια τα ζώα μας, όπως και των άλλων χωριανών, και μας ψόφησαν κάπου 700. Μας έμειναν τότε μόνο 60 ζωντανά. Από πρώτοι έγιναμ' τελευταίοι στο χωριό. Το χειμώνα κατέβαιναμ' στην Τρύπου μαζί με τα ζώα μας, για να ξεχειμωνιάσουμε, και το καλοκαίρι ξανανέβαιναμ' στην Αναβρυτή».

Άρα σχολείο πηγαίνατε το καλοκαίρι, κ. Κώστα.

«Ξεκινάγαμε 1^η Μαρτίου και τελείωναμ' 15 μέρες πριν τα Χριστούγεννα. Το 'βγαλα όλο το Δημοτικό. Καλός ήμουν στα μαθήματα όλα. Ιδίως στα Μαθηματικά. Για πολλά παιχνίδια δεν είχαμ' χρόνο. Θυμάμαι όμως που παίζαμε συνήθως τραμπάλα. Μου άρεσε να τραγουδάω. Μια φορά ανέβηκα σ' ένα πρεβάζι από ένα παράθυρο στο σπίτι μου και τραγούδαγα τη Ζαχαρούλα "Σιώνται τα δέντρα, σιώνται, Ζαχαρούλα μου...". Τότε γλίστρησα, έπεσα κάτω κι έσπασα το πόδι μου. Ήρθε ένας γιατρός και μου 'δεσε το πόδι με δυο ξύλα. Ένα απ' εδώ κι ένα από 'κει. Στο σπίτι μου είχαμε σκαλιά και για να τα κατέβω, έπαιρνα το πόδι με τα χέρια μου και κατέβαινα κάτω και προχώραγα με τον κώλο, για να πάω σ' άλλα παιδιά που έπαιζαν. Τρεις μήνες έκανα για να γίνω καλά».

Μετά το σχολείο συνεχίσατε την αγροτική ζωή;

«Ναι, και με τα χωράφια και με τα ζώα. Η Αναβρυτή είχε πολύ νερό και φυτεύαμε στάρια και καλαμπόκια πολλά. Μετά πήγα και φαντάρος».

Τι θυμάστε από το στρατό; Πώς ήταν τότε;

«Ήταν μετά την καταστροφή της Μικράς Ασίας και μας έπαιρναν τότε δεκαοκτώ χρονών φαντάρους. Ντυμένοι τσολιάδες ήμασταν. Άλλους τους κράταγαν στρατιώτες και άλλους τους πάαιναν για χωροφύλακες. Εμένα με στείλαν χωροφύλακα. Από το Μεσολόγγι που παρουσιάστηκα με στείλαν στην Κοζάνη. Εκεί ήταν ένας λοχαγός Ναυπάκτιος, ο Λελούδης. Όταν έμαθε ότι είμαι εγώ απ' το Νέπαχτο, λέει στους άλλους: “Θα του πηγαίντε και το φαγητό στη σκηνή!” Το μόνο κακό ήταν ότι δεν είχαμε ρούχα ν' αλλάζουμε. Οι κάλτσες μας είχαν γίνει μαυρότερες από το παντελόνι. Έξι μήνες και ένα χρόνο αυτές είχαμε. Κάποια φορά μάς ήρθε ένας νωματάρχης να πάρει δεκατέσσερα άτομα γι' απόσπασμα στ' Αρβανιτοχώρια κάτω. Πρώτον πήρε εμένα και μου λέει: “Εσύ θα μ' ακολουθείς όπου κι αν πηγαίνω χωρίς καμιά άλλη εντολή”. Έτσι πήγαμε σ' άλλη περιοχή και φθάσαμε στις Φιλιάτες. Εκεί έγινε ένα περιστατικό που μου έκανε εντύπωση και το θυμάμαι σαν τώρα. Μια κοπέλα, που λες, καθόταν στο παραθύρι. Πέρναγαν κάποιοι χωροφύλακες συνάδελφοι και ο ένας είχε ένα καθρεφτάκι στο χέρι. Τώρα επίτηδες, κατά λάθος, το έστρεψε προς τα μούτρα της κοπέλας και έκανε αντανάκλαση. Εκείνη πάει στον πατέρα της και παραπονέθηκε. Έρχεται αυτός, τα λέει στο διοικητή μας και μας έκλεισε όλους μέσα στο πειθαρχείο. Τα μαθαίνει μετά αυτά η μάνα της κι έρχεται μ' ένα θυμό και λέει: “Αστυνόμε, τις φοράδες κλείνουν, τ' άλογα αλωνίζουν”. Ανοίγει τότε ο αρχηγός τις πόρτες και μας βγάζει όλους έξω. Όταν απολύθηκα, μπορούσα να ζητήσω να παραμείνω στη Χωροφυλακή, αλλά, επειδή είχα χωράφια, έφυγα. Γιατί τότε ήταν σε καλύτερη μοίρα όσοι ήταν αγρότες, έβγαζαν περισσότερα. Έτσι γύρισα πίσω».

Ήταν πράγματι καλύτερα που γυρίσατε στο χωριό;

«Ήταν. Άλλαξαν πολλά έπειτα. Είχα ένα θείο άκληρο. Συμφώνησε με τη γυναίκα του να με παντρέψουν με μια ανιψιά τους και να μείνουμε κοντά τους. Μ' αρραβώνιασαν λοιπόν με την Ελένη και έμεινα κοντά στο θείο μου, στο Τρίκορφο Δωρίδας. Παντρευτήκαμε και κάναμε έξι παιδιά, έζησαν όμως τα πέντε. Φτιάσαμ' το δικό μας σπίτι. Κουβάλαγα τα λιθάρια άλλοτε με το άλογο, άλλοτε στην πλάτη και έτσι έχτισα το σπίτι. Είχα πάρει περιουσία από το θείο μου και πέρναγαμ' καλά. Μετά έγινε η Κατοχή».

Πήγατε και εσείς στον πόλεμο;

«Δεν πήγα εγώ, γιατί ήμουν μεγάλος. Εγώ είχα πρόβλημα στον Εμφύλιο. Επειδή ήμουν ο πιο ευκατάστατος στο χωριό, οι αντάρτες ήρθαν και στρατοπέδευσαν στο σπίτι μου. Για να μην με πιάσουν όμως και μ' επιστρατεύσουν μαζί τους, κρύφτηκα και έμεινα έξι μήνες σ' ένα χωράφι που είχα ένα καλύβι και είχα τα ζώα μου. Κοιμόμουν εκεί μέχρι να φύγουν. Μου έφερναν φαγητό από το σπίτι κρυφά να τρώω. Στο σπίτι μου έμειναν δεκαπέντε αντάρτες, αλλά κατά τις πόρτες που ήταν τα κορίτσια μου δεν πάαινε κανένας. Είχαν πειθαρχία. Επίσης, στο σπίτι μου έβγαине στο μπαλκόνι ο σαλπιγκτής και σφύριζε για το σιωπητήριο. Έπρεπε μια ορισμένη ώρα να πηγαίνουν όλοι στο χωριό για ύπνο. Δεν επιτρεπόταν να βγει κανένας στο δρόμο».

Όταν τελείωσε ο Εμφύλιος, επιστρέψατε στα συνηθισμένα;

«Όχι ακριβώς. Συνέχισα να έχω τα ζώα και τα χωράφια μου, αλλά μ' έπεισαν οι χωριανοί να κατέβω για πρόεδρος και είχα περισσότερες δουλειές να κάνω. Ήταν λίγο δύσκολα τα πράγματα, έπρεπε να κάνω πολλά».

Στην πηγή «Πέρα βρύση» στην Άνω Καρυά, το 1963.

Πείτε μας για την περίοδο αυτή. Τι δυσκολίες αντιμετωπίσατε και τι έργα κάνατε, κ. Κώστα;

«Τότε άλλαζαν οι πρόεδροι κάθε δύο χρόνια. Τον καιρό που έγινα εγώ πρόεδρος, πρώτη φορά το 1948, οι γυναίκες δεν ψήφιζαν. Υπήρχαν λοιπόν 139 άντρες στο χωριό και απ' αυτούς με ψήφισαν οι 138. Δεν ήταν μόνο δύσκολο στο ότι έπρεπε να κάνω έργα, αλλά ήμουν και υποχρεωμένος να φιλοξενώ εγώ όλους, όσοι έρχονταν για τα κοινοτικά θέματα. Έρχονταν π.χ. μηχανικοί, έπρεπε να κατεβαίνω με τ' άλογο στο Νέπαχτο, να τους φέρω πάνω, να τους ταΐσω και να τους κοιμίσω. Έχουν περάσει από το σπίτι μου ένα σωρό. Πέρασαν και πολιτικοί, όπως οι βουλευτές Γεώργιος Χλωρός, Κωνσταντίνος Λιδωρίκης και άλλοι. Τα μεγαλύτερα έργα που έκανα τότε ήταν πρώτα το 1957 που άνοιξα το δρόμο. Θυμάμαι το πρώτο αυτοκίνητο που ήρθε πάνω ήταν ένα ταξί με οδηγό τον Γιώργο Κατσάμπα. Το δρόμο τον φέραμε μόνοι μας οι χωριανοί σκάβοντας με τα τσαπιά και τους καζμάδες. Δεν υπήρχαν μηχανήματα τότε. Κι εγώ έσκαψα πάρα πολύ, κι ας ήμουν πρόεδρος. Δεύτερο μεγάλο έργο ήταν που 'φερα το νερό. Αυτό είναι μεγάλη ιστορία. Έγινε το 1964. Ως τότε στο χωριό υπήρχαν δύο βρύσες, αλλά έβγαζαν νερό όσο κατράει το κατσίκι. Υπήρχε και ένα πηγάδι ενός συγχωριανού που όλοι πηγαίναμε εκεί, για να πάρουμε νερό. Μια φορά δεν ήταν στο σπίτι τα κορίτσια και αναγκάστηκα να πάω εγώ για νερό. Ήταν μεσημέρι και οι ιδιοκτήτες του πηγαδιού είχαν φάει και είχαν ξαπλώσει. Άρχισα λοιπόν να τραβάω το νερό με το μαγκάνι και, καθώς αυτό έκανε θόρυβο, ξυπνάει ο γείτονας, βγαίνει στην πόρτα και μου λέει: "Μ' αυτό το μαγκάνι δε θα πουςάσουμε ποτέ;" Αυτό μ' έθιξε πολύ. Σκέφτομαι και λέω, ή θα βρω νερό ή θα πάω στο Μόρνο, που είχα 28 στρέμματα χωράφι, να φτιάσω ένα σπιτάκι να κάτσω εκεί. Τότε σκέφτηκα μια λύση. Στην Απάν' Καρυά υπήρχε ένα χωριό επτά χιλιόμετρα απ' το Τρίκορφο, που εγκαταλείφθηκε. Είχαν φύγει όλοι οι κάτοικοι και πήγαν στο Ευάλιο. Εκεί υπήρχε πολύ νερό. Ζήτησα από τον πρόεδρο του χωριού αυτού, το γιατρό Κώστα Τσίρη, να μας το εγκρίνει και ευτυχώς το έκανε χωρίς να ρωτήσει κανέναν από το Συμβούλιο, γιατί κατάλαβε ότι θα είχε αντιδράσεις. Τώρα το θέμα ήταν πώς θα φθάσει σ' εμάς το νερό. Πήγα στο σημείο της πηγής με δύο συγχωριανούς, τον Χριστόπουλο και τον Καρακώστα. Πήρα μαζί μου ένα ξύλο και ένα αλφάδι να κάνω μόνος μου τις μετρήσεις. Ανάμεσα

στη διαδρομή από την πηγή ως το Τρίκορφο υπήρχε ένας λόφος. Μέτρησα με το αλφάδι και βρήκα ότι η πηγή ήταν χαμηλότερη από το ύψωμα και έτσι θα μπορούσε να έρθει το νερό. Αργότερα ήρθαν και μηχανικοί να δουν πώς θα γίνει το έργο και μου είπαν ότι 100% δεν μπορεί να περάσει το νερό. Εγώ επέμεινα, έκαναν μελέτη με τα εργαλεία τους και τελικά διαπίστωσαν ότι είχα δίκιο. Ο πρόεδρος του Συλλόγου Τρικορφιωτών στην Αθήνα, ο Θεοφάνης Καούλας, άμα έμαθε για το νερό, είπε “Πού να σε βρω να σε φιλήσω”. Αυτός έπειτα έκανε όλα τα έξοδα, φόρτωσε ό,τι σωλήνες χρειαζόνταν και μας τις έστειλε. Έτσι πήρε νερό το κάθε σπίτι. Το τρίτο έργο ήταν το ρεύμα που το ‘φερα το 1967. Πάθαμε το εξής τότε: Μόλις έγιναν οι κολόνες και ήταν όλα έτοιμα, πέφτει αστραπή και δημιουργήσε βραχυκύκλωμα. Μετά τα ξανάφτιασαμ απ’ την αρχή τα καλώδια. Στα κοινοτικά φώτα, με τη βοήθεια πάλι του προέδρου του Καούλα, έφερα τις μεγάλες κίτρινες λάμπες, που μόνο στη Νέα Σμύρνη στην Αθήνα υπήρχαν. Όλοι τότε από απέναντι αναγνώριζαν το χωριό από μακριά από τα κίτρινα φώτα. Ήταν πανάκριβες αυτές οι λάμπες, αλλά είχαν μακροζωία και μικρή κατανάλωση ρεύματος».

Σε όλες τις περιπτώσεις δείξате ότι είστε προοδευτικός άνθρωπος. Τι άλλο θυμάστε να μας πείτε;

«Το 1958, παράλληλα μ' όλες τις άλλες ασχολίες μου, άνοιξα ένα μαγαζί στο Τρίκορφο. Το κράτησα 25 χρόνια. Όλοι ψώνιζαν από μένα, δεν πήγαινε κανείς στο Νέπαχτο. Είχα τις καλύτερες τιμές και ό,τι θες στο μαγαζί. Ήταν και κρεοπωλείο και οπωροπωλείο και παντοπωλείο και υφάσματα και παπούτσια είχα, ακόμα και πέταλα για τ' άλογα και πολλά άλλα. Τα εμπορεύματά μου τα 'φερνα άλλα από τον Δ. Τούμπανο από το Νέπαχτο και άλλα από τον Σκεπαρνιά απ' την Πάτρα. Τα φόρτωνα στο άλογό μου, τον "Μάρκο", και τ'άφερνα στο χωριό. Κάθε Οκτώβρη είχαμε τον τρύγο. Είχα πολλά αμπέλια και έφτιαχνα κρασί μοσχούδι. Μετά τον τρύγο κατέβαιναμ' όλοι όσοι είχαμε χωράφια κάτω στο Μόρνο, με όλα μας τα ζώα και τις κότες μας ακόμα και μέναμε κάνα μήνα μέχρι να μαζέψουμε τα καλαμπόκια μας και μετά τις ελιές. Τα καλαμπόκια τα στουμπάγαμε, για να βγει ο καρπός σε χωμάτινο αλώνι. Επειδή στην Αναβρυτή έφτιαχναν πέτρινα αλώνια, σκέφτηκα κι έκανα μόνος μου το δικό μου πέτρινο. Μετά από μένα έφτιαξαν κι άλλοι.

Και ένα τελευταίο, να σου πω, ότι στα εβδομήντα πήρα δίπλωμα οδήγησης. Ήθελα να πάρω ένα αυτοκίνητο-τρακτέρ. Ήταν ένα πολύπλοκο και για πολλές εργασίες όχημα. Η μηχανή του έβγαине και γινόταν και πρέζα».

Πανηγύρια είχατε;

«Είχαμε των Αγίων Αποστόλων το πανηγύρι, της Αγίας Τριάδας, του Αγίου Κωνσταντίνου και το μεγαλύτερο ήταν της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος. Μετά την εκκλησία στήναμε χορό εκεί απ' έξω και το γλέντι συνέχιζε στην πλατεία με φαΐ και χορό».

Εσείς χορεύατε, κ. Κώστα;

«Το μόνο που δεν αγαπάω ολότελα είναι ο χορός. Μου φαίνεται ότι πατάνε σταφύλια... (γέλια). Τα τραγούδια όμως μ' άρεσαν».

Όταν σας εύχονται οι φίλοι και συγγενείς, τι θα θέλατε να σας λένε; Να τα χιλιάσετε;

«Ο Θεός ξέρει. Ούτε εσύ μπορείς να δώσεις ούτε εγώ μπορώ να πάρω».

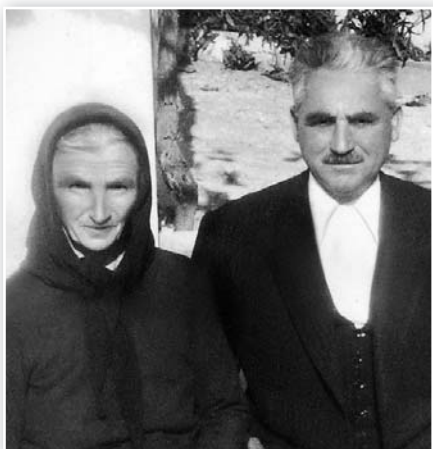
Το μυστικό της μακροζωίας σας είναι η διατροφή σας, η με-
γαλοψυχία σας ή ότι δεν κάνατε καταχρήσεις;

«Δικό μ' δικαίωμα αυτό!»

Θα πείτε τουλάχιστον το μυστικό σε κάποιο από τα παιδιά ή
τα εγγόνια σας;

«Σε κανέναν δεν το λέω. Έχω πέντε παιδιά, δέκα εγγόνια και δέκα
δισέγγονα. Τ' αγαπάω όλα, αλλά να φροντίσει ο καθένας να το μάθει
απ' εκεί που το 'μαθα κι εγώ».

Βαρελά Παναγιώτα

(Τη συνέντευξη πήρε ο Γιώργος Βαρελάς
στις 10/11/1998)

Η Παναγιώτα, σύζυγος Κωνσταντίνου Βαρελά, γεννήθηκε το 1904 στην Ελατόβρυση (Βοϊτσά) Ναυπακτίας. Ήταν το τρίτο, κατά σειρά, παιδί από την οκταμελή οικογένεια του Νικολάου και της Βασιλικής Τζίφα. Διέμενε μόνιμα στην Ελατόβρυση και είχε από μικρή ενεργό συμμετοχή τόσο στην φροντίδα των μικρότερων αδερφών της όσο και στην κτηνοτροφία και καλλιέργεια μικρών ορεινών εκτάσεων. Από ηλικίας περίπου δεκαπέντε ετών και για πολλά χρόνια αποτελούσε μαζί με άλλους συγχωριανούς της βασικό μέλος στο караβάνι των αγωγιατών που μετέφερε τα εμπορεύματα από τη Ναύπακτο στην Ελατόβρυση. Επιπλέον, αρκετές φορές πήγαινε και στο Μοριά, όπως χαρακτηριστικά έλεγε, για σκάψιμο σε σταφιδάμπελα.

Λίγο πριν πεθάνει, το Νοέμβριο του 1998, σε ηλικία 94 ετών, ο μικρότερος γιος της Γεώργιος Βαρελάς προνόπησε και κατέγραψε σε μαγνητοταινία αυτό τον ιστορικό πλούτο. Γεγονότα και καταστάσεις που έζησε από τα παιδικά της χρόνια μέχρι τα βαθιά γηρατειά της περιγράφονται με τον δικό της ξεχωριστό τρόπο. Για να αποδοθεί η αυθεντικότητα των περιγραφών της, στο κείμενο διατηρήθηκε ο προσωπικός, γλαφυρός τρόπος έκφρασής της.

Από το μαγνητοφωνημένο αυτό υλικό παραθέτουμε αυθεντικές μαρτυρίες για τη στήλη της εφημερίδας «Ανθρώπων μνήμες».

Για την μόρφωση και το σχολείο η κ. Παναγιώτα λέει:

«Σχολείο δεν πήγα. Εκείνη την εποχή πίστευαν πως τα κουρίτσια δεν έπρεπε να μαθαίν'νε γράμματα! Έλεγαν "γιατί να μάθ'νε; για να στέλνε γράμματα σε φίλους τ'ς;"»

Αναμνήσεις από την παιδική της ηλικία:

«Απ' μ'κρό παιδάκι στο χωριό π'λάλαγα για τα πράματα*, μετά στο Μοριά για σκάψ'μο τ'ς σταφίδες κι δεν έλ'παν κι τα αγώγια. Απ' το χωριό στον Έπαχτο κι απ' τον Έπαχτο στο χωριό. Τι να πρωτοθυμ'θώ, κι τι να μολοήσω; Τι να κάνουμε, παιδί μ'; Έτσι ήταν η ζωή μας».

Αναμνήσεις από την απασχόλησή της σαν αγωγιάτισσα:

«Μέρα νύχτα περπάτημα και ξανά περπάτημα. Μπροστά εμείς, πίσω τα μπλάρια φορτωμένα. Καραβάν', πώς πάει το καραβάν' ο ένας πίσω απ' τον άλλον; Έτο' κι 'μείς. “Προχωράτε, μας πήρε η ώρα, μην αργείτε, προχωράτε”. Καλοσυνάτη και πάντα μ' ορμήνια η φωνή του μπαρμπα-Μήτρου.

Μέχρι να φέρουμε το ένα αγώι, φεύγαμε για τ' άλλο κι τότε τι, θάμαν δε θάμαν 16, 17 χρονών κορίτσ'. Κι μ' έστελναν οι δ'κοί μου στον Έπαχτο για τα αγώγια. Τυραννία, παιδί μ', παιδεμάρα, πολλή παιδεμάρα.

Αχ... φεύγαμε νύχτα από το χωριό κι χαράματα προσκυνάγαμε το εικονοστάσι τ'ς Αγίας Κυριακής. Κι από εκεί, στον Έπαχτο, να προλάβουμε τα μαγαζιά, να ψωνίσουμε κι να φύγουμε πάλε για το χωριό. Κι νάταν μόνο αυτό; Πολλές βουλές τραβάγαμε μέχρι κι τ' Αντιλ'κό (Αιτωλικό) για αλάτ'.

Σταματάγαμε λιγάκ' το καταχείμωνο με τα πολλά χιόνια, αλλά, μόλις καλυτέρευε ο καιρός, ας ήταν χ'μώνας πεταγόμεσταν μέχρι τον Έπαχτο με τα μπλάρια, να πάρουμε τα απαραίτητα. Ζώα κι άνθρωποι περπάταγαν μέρα- νύχτα σε πολύ δύσκολους δρόμους.

Κι τότε, πού δρόμ'! Μονοπάτια, ανηφόρες, κατηφόρες, πέτρες, λακούβες, νερά, λάσπες. Τ' άλογα κάθε τόσο κι λιγάκ' τα πεταλώναμε· σώνονταν τα πέταλα απ' το πολύ περπάτ'μα κι απ' το φόρτωμα.

Πολλές φορές περπατάγαμε νύχτα, για να κερδίζουμε τ' μέρα, αλλά κι γιατί τ' μέρα έκανε πολλή ζέστα τα καλοκαίρια. Το χ'μώνα στ' Βοϊτσά έκανε πολύ κρύο, είχε πολλές βροχές, χιόνια. Αλλά κι τότε δεν καθόμασταν, είχαμε τα ζωντανά μας. Είχαμε το μπλάρ', γίδες, γρούνια, κι άλλα. Τα μαγαζιά έπρεπε νάχ'νε πράματα συνέχεια, θες ήταν χ'μώνας, θες καλοκαίρ'. Τότε έρχονταν κι απ' τ' άλλα χωριά για ψώνια. Έρχον-

* Σ.τ.Ε. Πράματα: τα ζώα που εκτρέφει η οικογένεια, κυρίως γιδοπρόβατα.

ταν να πάρ'νε αλεύρια, μακαρόνια, ρύζα κι άλλα κι άλλα. Δεν υπήρχε άλλος τρόπος να πάνε τα πράματα στο χωριό, μόνο με ζώα. Τι να σ' πω πόσο έχω περπατήσει! Αν βάλω σε μια γραμμή τον πουδαρόδρομο ποΰχω κάμ', δεν ξέρω μέχρι πού θα φτάσω! Εμείς φορτωνόμασταν στην πλάτη τα μικρά μπακαλοπράματα, αλάτια, πιπέρια, ζάχαρη, λίγο καφέ κι κάνα ρεβίθ' τριμμένο. Γεμάτο το σακούλ', μπορεί κι δυο σακούλια φόρτωμα. Στα ζώα φορτώναμε τα πιο βαριά. Σαν το θ'μάμαι, 80 οκάδες φόρτωμα στο μπλάρ', 20 οκάδες εμείς. Οκάδες όχ' κιλά!»

Μαρτυρίες σχετικά με τη διατροφή της εποχής:

«Ένα ξεροκόμματο μπομποτά με δυο ελιές. Όταν καν'ς ποδαρόδρομο δώδεκα κι δεκαπέντε ώρες τ' μέρα είναι όλα νόστιμα, παιδί μ'.

Το καθάριο ψωμί το φκιάχναμε με αλεσμένο στάρ' κι μ' αυτό φκιάχναμε κι καμιά λειτουργιά για τ'ν εκκλησία. Αλλά πού στάρια; Στα χωριά ήταν λίγα. Προ πάντων σπέρναμε καλαμπόκια. Έτσι είχαμε για το δ'κό μας ψωμί, αλλά να τρώνε καλαμπόκ' κι τα ζωντανά. Όταν πρωταλέθαμ' το καλαμπόκ', στο ζύμωμα βάζαμε μέσα κι λιγάκ' τυρί κι ψήναμε τ' μπομποτά στ' γάστρα.

Ήταν γλύκισμα. Η γάστρα τα φκιάχνει ούλα τα φαγητά νόστιμα. Πίτες να δεις... Τραχανόπιτα με λίγη γλίνα κι καμιά τσ'γαρήθρα μέσα. Καλά, γλύκισμα! Χουρτόπιτες, κουλουκ'θόπιτες, νόστ'μα φαγητά κι καλά».

Σχετικά με τιςαπολαύσεις του καφέ αφηγείται:

«Πού να τον βρούμε τον καφέ; Ανακατεύαμε το ρεβίθ' με λίγο καφέ, για να θολώσ' το νερό, βάζαμε κι λιγάκ' ζάχαρ' στο μπρίκ' κι αυτός ήταν ο καφές. Ναι, με ριβίθ' καβουρδισμένο. Μερικοί είχαν ψήστη κι το καβουρδίζανε μόνοι τ'ς, είχαν κι δ'κή τς μηχανή, για να το κόβ'νε. Κι όλα αυτά με το χέρ', ηλεκτρικό ρεύμα, δεν ξέραμε τι είναι αυτό».

Και για τα παζάρια του Αγίου Δημητρίου θυμάται:

«Μια φορά στα παζάρια του Άι Δημητρίου στ' Ναύπακτο κάποιοι χωριανοί φέρανε τ'νπραμάτεια τ'ς στο παζάρ', μια γρούνα με πέντε έξι εφτά γρουνόπουλα. Άλλος είχε καμιά δεκαπενταριά κουτόπ'λα, άλλος κάνα τάλαρο τυρί, καρύδια, κάστανα κι διάφορα άλλα ποΰχουν στα χωριά.

Ότι μπορούσε να π'λήσει ο καθένας, για να πάρει καμιά κουβέρτα κι καμιά καμπλό για προίκα στα κουρίτσα ή για κάνα ξένο άμα κόπιαζε στο σπít'. Κι πιάνει μία βροχή στον Έπαχτο... Μα τι βροχή! Μαύρισε ο ουρανός, το νερό έπεφτε με τ' ασκί. Οι παράγκες γιόμ'σαν νερά. Και πού; Τότε οι παράγκες ήταν με τσίγκια και τσόλια γύρω – γύρω. Αστραπόβροντα, χαλάζ', να χαλάει ο κόσμος!

Όλοι οι αγωγιάτες όμως στο δρόμου τ'ς. Φεύγαμε για τα πρώτα χάνια να κόψουμε κι λίγο δρόμο, να μεσάσουμε στ'ς Λουμπουτνές (Άνω και Κάτω Χώρα) κι φτάναμε τ'ν άλλη μέρα στο χωριό.

Πολλές φορές μάς έπαιρνε το γιόμα κι ακόμα. Ανάλογα με το φόρτωμα που είχαμε εμείς κι τα ζώα. Αλλά κι τι καιρό έκανε. Εκείνα τα χρόνια, κι δε θυμάμαι άλλοτε, στο διάσελο στ'ν Αγία Κυριακή έπεσε τόσο χιόν', ένα γόνα χιόν'. Ασπρίσανε τα μάτια μας, κι ας ήταν νύχτα! Μπροστά ο μπάρμπα-Μήτρος να κόβ' του χιόν', που 'ξερε κι το μονοπάτ', κι πίσω το караβάν' με φορτωμένα τα ζώα. Αυτό δεν του ξανάζησα τόσο χιόν' τέτοια εποχή».

Αναφορές στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου πολέμου:

«Ο Θεός να φ'λάει, παιδί μ', από πολέμ'ς κι απ' αντάρτικο ποΰναι εκατό φορές χειρότερο. Ξέρεις τι είναι να χωρίζεται το σπít' σε δυο στρατόπεδα; Άλλοι να βγαίνουν στο κλαρί, να παίρνουν του β'νό κι άλλοι να μένουν πίσω. Να σκοτών' ο αδερφός τον αδερφό. Στον κανονικό πόλεμο έχεις ένα εχθρό κι ξέρεις να πολεμήσεις αλλά κι να φ'λαχτείς, αν μπορείς. Στο αντάρτικο ποιον να πολεμήεις; Τον αδερφό, το συγγενή, το γείτονα;»

Για το γάμο της η κ. Παναγιώτα αφηγείται:

«Στα τριάντα δύο παντρεύ'κα τον Κωνσταντίνο Βαρελά και από το 1936 μένουμε μόνιμα στη Ναύπακτο. Παντρευτήκαμ' με προξενιό. Τα κουβέντιασαν οι γονείς μας και συμφώνησαν. Για προίκα; Μερικές κουβέρτες, δυο σεντόνια και κάτι ψιλοπράγματα, πετσέτες και τραπέζομάντιλο και λίγα χαλκώματα. Στη συζήτηση επάνω ζητήθηκε και συμπλήρωμα:

– Καλά ούλα, αλλά μαζί με τα χαλκώματα βάλε κι ένα καζάν'. Τόσα σκουτιά θα πλέν', πρέπει να φκιάχν' κι τ'ν αλ'σίβα.

– Ε, καλά, κάτι θα κάμω, θα 'χω κι ένα καζάνι.

Με το καλό κι καλορίζικο! Τέλος καλό και το συμπεθεριό καλοστεκούμενο!

Και για προίκα, ούτε κουβέντα παραπάνω. Και βέβαια ευχαριστημένη. Δεν υπήρχε δυνατότητα για περισσότερα. Ήταν και άλλα κορίτσια που έπρεπε να παντρευτούν».

Οικογένεια:

Ο Κωνσταντίνος και η Παναγιώτα Βαρελά απέκτησαν πέντε παιδιά, τρία αγόρια και δύο κορίτσια: του Θεού, όπως έλεγε πάντα. Ο πρωτότοκος γιος γεννήθηκε το 1937 και ο τελευταίος γιος γεννήθηκε νύκτα το 1947. Χαρακτηριστικό της πρώτης της γέννας είναι που κατέβηκε σιγά – σιγά από το κρεβάτι, μην ενοχλήσει τον σύζυγό της, και γέννησε στο χωμάτινο δάπεδο του σπιτιού της μόνη.

Συμβουλές της κ. Παναγιώτας για τη ζωή σήμερα:

«Να δοξάζετε το Θεό για όλα τα αγαθά που μας δίνει. Αυτός μας τα δίνει όλα τα καλά. Κι προπάντων μη βαρυγκομάτε, παιδάκι μ', με το Θεό. Κι αν καμιά φορά νομίζουμε πως μας τιμωράει, δεν είναι τιμωρία, δεν είναι για κακό. Είναι για να γίνουμε σωστοί, καλοί άνθρωποι'.

Μην έχετε κακίες, μην πικραίνετε άνθρωπο ποτέ. Αν κάποιος σάς πικράν', μη τον βρίζτε. Άϊ στην ευχή του Θεού να τ' λέτε.

Να δοξάζετε το Θεό και την Παναγία, παιδί μ', κάθε στιγμή και κάθε ώρα και δεν πρόκειται να σας αφήσ' ποτέ ο Κύριος. Και να πηγαίνετε στ'ν εκκλησία. Εκεί θα ακούστε τα σωστά λόγια. Να ακούς μόνο τα λόγια του Θεού που λένε μεσ' ν' εκκλησία κι μην κοιτάζετε τι κάνει ο παππάς κι ο ψάλτης κι ο καθένας παραπέρα.

Έχασα τον άντρα μ' κι απ' το κλάμα στραβώθ'κα. Μην κλαίτε κι μη στεναχωριέστε. Το κλάμα δε βγαίν' σε καλό. Να ζείτε με χαρά κι αγάπη. Το αύριο δεν το ξέρουμε. Όπως θέλει ο Κύριος, παιδί μ', όπως θέλει. Αυτός μάς τα δίνει ούλα κι αυτός μάς τα παίρνει».

Κόκκαλης Γεώργιος

(Ααφήγηση στον Γιάννη Κατσάμπα και τη Ζωή Δενδραμή στις 5/12/2008)

«Γεννήθηκα στην Άνω Μαμουλάδα την άνοιξη του 1912. Ήμασταν τέσσερα αδέρφια, η Γεωργία, η Βασιλική, εγώ και ο Θύμιος. Η ζωή μου ήταν πολύ δύσκολη! Ορφάνεψα από πατέρα τριών χρονών. Δεν τον γνώρισα καλά. Μας μεγάλωσε η γιαγιά μου και η μάνα μου, που ήταν πολύ δραστήριες γυναίκες. Η μάνα μου μας έβαζε και κρατούσαμε όλες τις νηστείες, Τετάρτες, Παρασκευές, Σαρανταήμερα, δεν έτρωγαμ' τίποτα. Αν κάποιος έκανε λάθος και έτρωγε μια Τετάρτη, τον έβαζε και νήστευε το Σάββατο. Να βλαστημήσουμε; Ας ήταν αγράμματη η μάνα μου, μας είχε σε καλή σειρά. Μας βοήθησε και μας προστάτεψε ο μπάρμπας μου, ο Νίκος Κόκκαλης, που ήταν καλός άνθρωπος, της εκκλησίας, και ας είχε δική του πολυμελή οικογένεια. Είχε πέντε κορίτσια και ένα παιδί».

Το βγάλατε το Δημοτικό, κ. Γιώργο;

«Σχολείο πήγα μέχρι την Τρίτη τάξη. Ήμασταν πολλά παιδιά, περισσότερα από εκατό, αλλά ήταν δύσκολο να πας σχολείο, διότι ο δάσκαλος πότε μας πήγαινε στην Κάτω Μαμουλάδα και πότε στην Άνω, διότι το χωριό από την Άνοιξη μέχρι το Φθινόπωρο ήταν στην Άνω Μαμουλάδα και το χειμώνα στην Κάτω Μαμουλάδα. Δάσκαλο είχαμε τον Κώστα Σίνη από τη Φαμήλα. Ήταν καλός αλλά πολύ αυστηρός. Μας χτυπούσε με βέργες που μας ανάγκαζε εμάς να του φέρνουμε. Τον φοβούμασταν.

Ρούχα, παπούτσια δεν είχαμε. Ούτε παιχνίδια, μόνο τάλια και αμπάριζα παίζαμε. Θυμάμαι, παπάς στο χωριό ήταν ο Μυτιλήνης από τη Σίμη τον οποίο είχα και νουνό. Στις γιορτές μού έφερνε καραμέλες και ρούχα. Ήμουν τυχερός. Αυτά ήταν τα παιδικά μου χρόνια.

Όταν μεγάλωσα, δεκατριών ετών, δούλευα στα χωράφια και είχαμε

και πολλά ζώα. Ο μπάρμπα μου μού έμαθε την τέχνη του μυλωνά. Έτσι η ζωή μου καλυτέρευσε. Στο χωριό μας είχαμε ένα νερόμυλο και μία νεροτριβή με τον μπάρμπα μου. Ένα νερόμυλο είχε ο Γιώργος Κόγγος και άλλος ένας ήταν της εκκλησίας (Παναγιάς).

Οι παλιοί μου έλεγαν ότι στην περιοχή μας ήταν και ληστές από άλλα μέρη, μάλιστα στο μύλο της εκκλησίας υπήρχαν κρυμμένα χρήματα και χρυσό από κάποιους ληστές. Εκεί σκοτώθηκε ένας άλλος ληστής ονόματι Παλποκώστας, που έψαχνε να βρει τα χρήματα, γιατί έτυχε εκείνη την ώρα να έρθουν οι ληστές που τους ανήκαν τα λεφτά, τον πέτυχαν εκεί και τον σκότωσαν».

Πείτε μας τι άλλο θυμάστε από τα παιδικά σας χρόνια;

«Στις γιορτές έρχονταν μουσαφिरαίοι από τον Έπαχτο και τα γύρω χωριά και χαρά μας ήταν να τους φιλοξενήσουμε. Θυμάμαι πήγα με τον μπάρμπα μου στον Έπαχτο να ψωνίσουμε για τη γιορτή της Αναλήψεως. Πήγαμε και στο κουρείο του Πανομάρα, να κόψουμε τα μαλλιά μας και να ξυριστούμε. Ο Πανομάρας έλεγε στον μπάρμπα μου πώς να κάνει το τραπέζι. Έλεγε να ψήσουμε ένα κατσίκι, να φτιάσουμε κρέας στη γάστρα με σπαγέτο, τρεις πίτες, τυριά, αλλά για καλό ας έχουμε και ένα κατσικάκι δεμένο από το ποδαράκι, μήπως έρθουν πολλοί μουσαφिरαίοι και ψάχνουμε την τελευταία στιγμή.

Ιστορίες, αστεία, τραγούδια και χορούς τα μαθαίναμε στα αλώνια που μαζεύονταν πολλοί χωριανοί και αλωνίζαμε όλοι μαζί».

Πήγατε φαντάρος;

«Στο στρατό πήγα για πρώτη φορά το 1936 στο Μεσολόγγι για έξι μήνες, επειδή ήμουν προστάτης. Το 1940 πήγα στην πρώτη γραμμή στον ελληνοϊταλικό πόλεμο, στην Κορυτσά. Είχα διοικητή τον Πανσανία Κατσώτα από το Καρπενήσι. Ήταν παλγκάρι. Δεν φοβόταν καθόλου, οι τσέπες της χλαίνης ήταν γεμάτες χειροβομβίδες. Τη νύχτα τις έριχνε στους Ιταλούς. Ούτε σφαίρες τον έπιαναν ούτε κρυοπαγήματα. Ήταν θεριό! Έτυχε να τον συναντήσω το 1948 στον Έπαχτο μαζί με τον Νόβα και χάρηκε που ξανασυναντηθήκαμε.

Στην Κορυτσά έπαθα κρυοπαγήματα, αλλά ήμουν τυχερός, διότι είχαν έλθει δύο γιατροί νεαροί και μου έδειξαν πώς να τρίβω τα πόδια μου πρώτα με χιόνι και μετά με την κουβέρτα. Αν δεν ήταν αυτοί, θα

με ακρωτηρίαζαν, όπως έπαθαν πολλά παιδιά. Όταν έγινε η συνθηκολόγηση με τους Γερμανούς, την άνοιξη του 1941, έφθασα με μεγάλη ταλαιπωρία στο σπίτι μου».

Στη μέση της φωτογραφίας ο αφηγητής στο εξωκλήσι του Προφήτη Ηλία στην κορυφή του βουνού Ριγάνι το 2007.

Φοβηθήκατε στον πόλεμο;

«Στον πόλεμο δεν φοβόμασταν. Πηγαίναμε και είχαμε και μια χαρά, γιατί θα πολεμάγαμε για την Πατρίδα. Εμείς την ψείρα φοβόμασταν. Αυτός ήταν ο πόλεμος. Γεμίζαμε συνέχεια και δεν μπορούσαμε να την ξεφορτωθούμε. Όταν βγήκε το φάρμακο DDT, τότε σωθήκαμε. Δεν ξαναφανερώθηκε ψείρα. Αυτά θυμάμαι από τη στρατιωτική μου ζωή, τον καιρό της Κατοχής».

Με τι ασχοληθήκατε, όταν επιστρέψατε στο σπίτι σας;

«Από το 1941 μέναμε στην Κάτω Μαμουλάδα και μαζί με τον ξάδελφό μου Γιώργο Πατσαούρα, που ήταν αγροφύλακας, καλλιεργούσαμε τα κτήματα του Κοζώνη. Η σοδειά ήταν τόσο μεγάλη, που δεν είχαμε κασόνια και τσουβάλια να βάλουμε τον καρπό. Αφθονία αγαθών είχαμε, έφαγε πολύς κόσμος από το σπίτι μου.

Από τα χρόνια της Κατοχής τι θυμάστε, κ. Γιώργο;

«Οι Ιταλοί, θυμάμαι, όταν έρχονταν, μας παίρνανε τις κότες, αυγά και, αν εύρισκαν χελώνες, τις έψηναν και τις έτρωγαν.

Από τους Γερμανούς θυμάμαι που μας υποχρέωναν να κουβαλάμε με τα άλογα υλικά στη Στασιόνα, στη Βομβοκού. Εκεί οι Γερμανοί είχαν τους ασυρμάτους, που επικοινωνούσαν με όλο τον κόσμο. Μας πλήρωναν και μας έδιναν και τρόφιμα. Ο Γραμματέας της Κοινότητας Μαμουλάδας, Πάνος Κατσώνης, όσο μπορούσε προστάτεψε το χωριό.

Από τους αντάρτες ταλαιπωρήθηκα άδικα. Το 1942 με πιάσανε για κλοπή και με πήγαν στο Καστράκι. Εκεί ήταν πολλοί κρατούμενοι, κυρίως από την Πάτρα, ως συνεργάτες των Γερμανών. Ήταν και δύο γυναίκες πολύ ταλαιπωρημένες. Ήμασταν νησιτικοί, ταλαιπωρημένοι, γεμάτοι ψείρες. Μας πήραν και μας πήγαν στη Σίμη, για να μας στείλουν στο Καρπενήσι, να περάσουμε Στρατοδικείο. Επειδή όμως υπήρχαν πολλά χιόνια, ο δρόμος ήταν κλειστός. Με ανέκρινε ένας αντάρτης καπετάνιος. Φαίνεται ότι κατάλαβε ότι είμαι αθώος και ότι δεν έχω σχέση με τους άλλους κρατούμενους συνεργάτες των Γερμανών. Είπε στους αντάρτες: “Γιατί τον έχετε αυτόν τον άνθρωπο με τους προδότες; Αυτός κατηγορείται για κλοπή που δεν έχει κάνει”. Έδωσε εντολή να με αφήσουν ελεύθερο. Επέστρεψα λοιπόν στο σπίτι ξυπόλυτος και χωρίς το σακάκι, γιατί μου το πήρανε, και συνέχισα τις δουλειές μου.

Εκτός από τα κτήματα του Κοζώνη, σαν μυλωνάς πήρα και τον μύλο του δάσκαλου Μοσχανδρέου. Ήταν πολύ καλός άνθρωπος και είχε μεγάλη οικογένεια.

Οι αντάρτες μού έκαναν και ένα καλό με τον μύλο. Μου τριπλασίασαν το ξάι* (τα ποσοστά). Ενώ στο μύλο παίρναμε 3% ποσοστό για την πληρωμή μας, μας είπαν ότι 3% είναι μόνο η φύρα. Να κρατάμε 7% κέρδος για εμάς και άλλα 5% να δίνουμε για το φόρο του ΕΤΑ*.

Το 1944 που έφυγαν οι Γερμανοί, πρώτα ανατίναξαν τη Στασιόνα, για να μην τη χρησιμοποιούν οι αντάρτες ή οι Εγγλέζοι. Τους Ιταλούς, μάθαμε, τους σκότωσαν όλους, επειδή συνθηκολόγησαν με τους Εγγλέζους. Από το σπίτι μου πέρασαν τρεις Ιταλοί και τους έδωσα ψωμί και καπνό και έφυγαν στα βουνά, δεν ξέρω αν γλίτωσαν.

* Ξάι: Η αμοιβή του μυλωνά για το άλεσμα.

* ΕΤΑ: Επιμελητεία του Αντάρτη.

Μια φορά, μάς τα πήραν όλα οι κομμουνιστές, τα γίδια και τα πρόβατα, και είπαμε θα πεθάνουμε τώρα, τι θα κάνουμε; Μας έδωξαν και από το σπίτι. Κατεβήκαμε στη Ναύπακτο και πήγαμε στου Δράκου το βιβλιοπωλείο από πάνω και μείναμε όλη η οικογένεια σ' ένα μικρό δωματιάκι για δεκατρείς μέρες. Όταν γυρίσαμε στο χωριό, πάω στο μύλο, κοιτάμε... δεν είχαν αφήσει τίποτα. Ψόφησε εκείνη τη μέρα μία προβατίνα του γαμπρού μου, μας αφήνει τη μισή, για να τη φάμε... Πού να τη βράσουμε όμως; Δεν μας είχαν αφήσει ούτε στο σπίτι τίποτα. Ούτε κατσαρόλα αλλά ούτε και ένα ποτήρι, για να πιούμε νερό.

Το 1946 πήγα πάλι φαντάρος στο Παλνοξάρι, κατόπιν διαταγής του Σοφούλη, για έξι μήνες, για να κυνηγήσουμε το δεύτερο αντάρτικο».

Τρώγατε ψόφια ζώα;

«Ουουού, και εμείς τα τρώγαμε και στο χασάπη τα πηγαίναμε. Όλοι όσοι είχαμε ζώα. Άλλα αρρώστειναν και τα σφάζαμε, άλλα φιδιάζονταν. Δυο-τρία τη μέρα ψόφαγαν, τι να κάναμε; Τώρα δεν έχει φίδια όπως παλιά. Έτρωγε τότε ο κοσμάκης...».

Πότε παντρευτήκατε, κ. Γιώργο;

«Το 1950 παντρεύτηκα τη Ρήνα, το γένος Χαρακίδα, που σήμερα είναι 81 χρονών. Είμαστε πολύ ευτυχισμένοι. Έχουμε τέσσερα παιδιά, τον Δημήτρη, τον Φώτη, τον Πάνο και την Ελένη. Έχουμε επτά εγγόνια και ένα δισέγγονο».

Τι άλλο θυμάστε να μας πείτε για το χωριό σας;

«Το χωριό μας, Άνω Μαμουλάδα, ήταν ιδανικός τόπος για παραθέρισμα, επειδή είχε καλό κλίμα και κρύα νερά. Για παραθέρισμα έρχονταν οι Μπακαίοι (Κούμπιος), που είχαν το φαρμακείο και τα κτήματα στο Μόρνο, ο Τάκης Κούμπιος (Δήμαρχος), ο Νόβας (ήταν μανιώδης με το γάλα, πάντα έπινε πολύ), ο Δράκος, ο Ροντήρης, οι οικογένειες Γαρμανή, Τραγούδα, Χονδρού, Οικονόμου και άλλοι. Όλο το βράδυ γλεντούσανε και ξυπνούσαν το μεσημέρι. Ο Τάκης Κούμπιος τραγουδούσε πολύ ωραία και έτρωγε λίγο. Καλοφαγάδες ήταν ο Νόβας και ο Γαρμανής (καπετάνιος με καϊκια) και ο κουμπάρος μου, ο Μπάκος ο φαρμακοποιός, τους έδινε φάρμακα να χωνέψουνε.

Με τους χωριανούς μου είμαι πάντα αγαπημένος. Από τον Έπαχτο

Ο αφηγτής με συγγενείς και χωριανούς σε εκδρομή του Πολιτιστικού Συλλόγου Μαμουλάδας.

οι καλύτεροί μου φίλοι εκτός από τον Μπάκο (φαρμακοποιός), που ήταν και κουμπάρος, είχα φίλο τον μπαρμπα – Κώστα Μακρυγιάννη, τον Δήμαρχο, και τον Γιώργο Δράκο, που, όταν ψώνιζα για τις γιορτές, με συμβούλευε να μην κάνω τόσα πολλά έξοδα για τους μουσαφिरαίους, τον Κωτούλα, τον Βαρδακουλά και άλλους.

Το σπίτι μου ήταν και είναι πάντα ανοικτό. Όποιος και να περνούσε θα έτρωγε ό,τι είχαμε. Είμαι περήφανος γι' αυτό.

Ο Θεός με πήγε πολύ καλά, αγόρασα και τα κτήματα του Μοσχανδρέου, διότι με εκτιμούσε.

Έχω κοντά μου όλα τα παιδιά μου που είναι αγαπημένα και τις νιφάδες μου, που μας αγαπάνε και μας σέβονται.

Εγώ και η γυναίκα μου έχουμε τα πρόβατά μας και περνάμε την ώρα μας. Δεν πρόκειται να τα αφήσουμε όσο μπορούμε τα πρόβατά μας, τις κότες, τα χοιρινά, τα κήπια, θα ασχολούμαστε. Ας μην έχουμε ανάγκη.

Η μεγαλύτερη ευτυχία μας είναι που έχουμε τα παιδιά μας αγαπημένα και μας αγαπάνε».

Η κ. Ρήνα, σύζυγος του κ. Γιώργου, συμπληρώνει για την περίοδο της Κατοχής:

«Εγώ το μόνο που θυμάμαι από τον πόλεμο είναι ότι είχα δασκάλα τη Γεωργία Μαντάλου. Μας έλεγε να πλέκουμε κάλτσες και φανέλες μάλλινες για τους φαντάρους στην Αλβανία και μας έλεγε το τραγούδι: “Κορόιδο Μουσουλίνι”. Η δασκάλα αγάπησε πολύ το χωριό μας και παντρεύτηκε το Γραμματέα του χωριού, τον Πάνο Κατσώνη. Τους έχουμε και κουμπάρους. Η δασκάλα τώρα είναι εκατό χρονών και ζει στη Ναύπακτο.

Με τους Γερμανούς θυμάμαι όταν πήγαινα με το άλογο υλικά με τον μπάρμπα μου το σαμάρι δεν ήταν καλό και ο Γερμανός κτύπησε τον μπάρμπα μου. Εγώ φοβήθηκα πολύ».

Μαρία Θεοδωροπούλου – Στεργίου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 14/9/2007)

«Πατέρας μου ήταν ο Γιάννης Θεοδωρόπουλος από τη Βετοψίστα (Αναβρυτή). Του έκαναν προξενιό για τη μάνα μου και έτσι ήρθε στη Δάφνη. Την είδε, του άρεσε και την παντρεύτηκε. Εκείνος ήταν εικοσιπενσάρων ετών και η μάνα μου η Ελένη ήταν μόνο δώδεκα. Έτσι ήταν τότε και πέρασαν καλά. Έκαναν οκτώ παιδιά, εγώ ήμουν το πρώτο. Γεννήθηκα το 1914. Σαν μεγαλύτερη βοήθαγα τους γονείς μου όλη μέρα. Πάαινα για τα πράματα και έκανα και δουλειές στο σπίτι από έξι χρονών παιδάκι. Όλα τ' αδέρφια μου τα έστειλαν σχολείο, εκτός από μένα και τ'όχω παράπονο αυτό. Ήταν εντωμεταξύ το σχολείο στο απάνω χωριό (Άνω Δάφνη). Εδώ, στην Κάτω Δάφνη, μόνο τρία σπίτια ήμασταν.

Από 10 χρονών μ' έστελναν σχεδόν κάθε μέρα στη Ναύπακτο με τ' άλογο για διάφορες δουλειές. Δεν είχε εδώ γύρω μαγαζιά πουθενά. Πήγαινα το σημείωμα με τα ψώνια στο κάθε μαγαζί και μου 'διναν οι άνθρωποι ό,τι έγραφε ο πατέρας μου. Εγώ δεν ήξερα να τα διαβάσω. Θυμάμαι που μου 'λεγε ο πατέρας μου “κοίτα όπως πας να προσέχεις, μη δεις κάνα αμάξι και αφηνιάσει το άλογο”. Εγώ όμως δεν είχα δει ποτέ αμάξι, μόνο κάρα και άλογα έβλεπα και ρώταγα τον πατέρα μου: “Πού είναι το αμάξι; Τι είναι το αμάξι;” Μετά από χρόνια, το 1929 που έφτιασαν μπροστά στη Δάφνη το δρόμο, τότε πρωτοείδα τι ήταν τ' αμάξι».

Πόσο άλλαξαν τα πράγματα από τα παιδικά σας χρόνια μέχρι τώρα;

«Όλα σχεδόν διαφορετικά είναι τώρα. Τότε που 'μαν παιδί έρχεταν μια φορά τη βδομάδα η εφημερίδα και μας τη διάβαζε ο πατέρας μου.

Μετά έρχεταν δυο φορές. Έτσι μόνο μαθαίναμε εμείς τα νέα, τι είχε γίνει στον κόσμο. Σήμερα με την τηλεόραση τα μαθαίνουμε αλλά και τα βλέπουμε όλα την ίδια στιγμή που γίνονται. Άλλο διαφορετικό που θυμάμαι είναι ότι στους γάμους και στα πανηγύρια που πηγαίναμε το γλέντι κράταγε δυο – τρεις μέρες. Κοιτάγαμε πότε θα γίνει κάτι να πάμε. Το λαχταρούσαμε, ανακουφιζόμασταν, πώς να το πω; Στους γάμους, αναλόγως και την υποχρέωση που είχαμε, πααίναμε ένα σφάγιο ή το μισό ή ένα κομμάτι μόνο. Φτιάναμε και πααίναμε και ψωμί και 4–5 οκάδες κρασί. Αναλόγως, ό,τι είχε ο καθένας. Τέτοια δώρα κάναμε τότε. Γλυκά στο σπίτι φτιάχναμε κάνα μπακλαβά και ιδιαίτερα γλυκά του κουταλιού, όπως σταφύλι, νεράντζι κ.λπ. Θυμάμαι που έβλεπα παιδιά να έρχονται και να λένε τα κάλαντα. Εγώ δεν ήξερα. Τους δίναμε καρύδες, σύκα και λεφτά. Το Πάσχα απαραίτητα ψέναμε όλοι μαζί οικογενειακώς και με μπαρμπάδια. Νηστεύαμε όλη τη σαρακοστή και τώρα ακόμα εγώ κρατάω και τις Τετάρτες και τις Παρασκευές. Δεν υπήρχαν παλιά μαγαζιά με έτοιμα φορέματα, όπως έχουμε και αγοράζουμε τώρα. Παίρναμε το ύφασμα με τον πήχη και έπρεπε να πάμε στη μοδίστρα να το ράψουμε».

Πότε παντρευτήκατε, κ. Μαρία, και πώς γνωριστήκατε με τον άντρα σας;

«Παντρεύτηκα στις 12 Μαΐου το 1935. Τον άντρα μου τον έλεγαν Πέτρο και ήταν Ηπειρώτης από το Κεράσοβο, ψηλά στα σύνορα. Ήταν χτίστης και έτυχε να έρθει προς τη γειτονιά μου για δουλειά. Με είδε, έγινε το προξενιό και με πήρε. Αμέσως το '36 έκανα και το πρώτο μου παιδί και ως το '40, στην Κατοχή, είχα 3 παιδιά».

Εκείνα τα δύσκολα χρόνια πώς τα βγάλατε πέρα;

«Ήταν δύσκολα, αλλά όχι τόσο, όσο τα πέρασαν άλλοι. Πρωτύτερα, το 1939, επειδή ο άνδρας μου ήταν Ηπειρώτης, τον πήραν στο στρατό για εκπαίδευση για κάνα δυό μήνες. Όταν ήρθε ο Οκτώβριος του '40, τον ξανακάλεσαν. Εμείς ακόμα τότε δεν είχαμε καταλάβει τι γινόταν, μας έλεγαν δεν είναι τίποτα, για εκπαίδευση θα πάει. Μαθαίνω μετά ότι τον έστειλαν στην Αλβανία να πολεμήσει. Τότε κατάλαβα και είχα στεναχωρηθεί πολύ. Όλο αυτό το διάστημα εγώ έπρεπε να δουλεύω στα κτήματα και στα μαρτίνια μου. Είχα ήδη τα πρώτα μου τρία παιδιά,

είχα υποχρέωση να τα ζήσω. Τι να 'κανα, τ' ανέλαβα όλα μόνη μου. Η μάνα μου με βοηθούσε κάπου – κάπου, αλλά είχε κι εκείνη πολλά παιδιά στο σπίτι να μαζέψει. Στην Αλβανία ο άντρας μου έκατσε ως τις 15 Μαΐου που μπήκαν μέσα οι Ιταλοί. Μας ήρθαν και οι Γερμανοί τότε, διαλύθηκε ο στρατός. Έγινε η οπισθοχώρηση και γύρισε πίσω ο άντρας μου. Εκείνες τις μέρες επειδή βομβάρδιζαν τα αεροπλάνα, είχαμε φοβηθεί πολύ και είχαμε πάει να κρυφθούμε σ' ένα σπίτι στο Παλιόχωράκι, εγώ με τα παιδιά μου, οι γονείς και τ' αδέρφια μου. Μετά, όταν ξανακατεβήκαμε από μια βδομάδα, είδα ότι είχε έρθει και ο άντρας μου.

Τα καταφέραμε τελικά εκείνα τα πρώτα χρόνια, μετά με το αντάρτικο ήταν τα δύσκολα. Σκότωνε ο αδελφός τον αδελφό, δεν υπολόγιζαν τίποτα. Τ'ς έβλεπες μαχαιρώνονταν ο ένας με τον άλλον. Ήταν οι Ράλληδες εναντίον των Ανταρτών, δεν τα πήγαιναν καλά, όπως κάνει τώρα η Ν.Δ. με το ΠΑΣΟΚ. Εμείς δεν ξέραμε τι να φτιάσουμε, δεν μιλάγαμε καθόλου. Πάαινες ίσα για τη δουλειά σου και τοιμουδιά. Το '44 ήταν η πιο δύσκολη χρονιά για όλους. Γινόταν χαμός. Έλεγες δε σου χρειάζεται η ζωή. Έβγαινες στο δρόμο για δουλειές και έλεγες, αν σε τουφεκίσουν, σε τουφέκισαν, δεν αντέχαμε άλλο. Ελπίδα καμία. Πάλι όμως καταφέραμε να ζήσουμε και μετά το '50 αρχίσαμε σιγά – σιγά και ανασαίναμε. Όχι ότι ήμασταν και καλά, αλλά πήραμε μια ανάσα».

Πείτε μας πού πηγαίνατε για να γεννήσετε τα παιδιά σας, κ. Μαρία;

«Δεν ήταν νοσοκομεία και ανέσεις και περιποιήσεις όπως είναι τώρα. Γένναγα μες στο σπίτι. Εγώ δεν χρειάστηκα να πάρω ποτέ μαμή,

γένναγα γρήγορα και καλά. Με βοήθαγαν τότε η μάνα μου, τότε η θεία μου. Έκανα κι εγώ πολλά παιδιά. Γέννησα επτά παιδιά, αλλά τα έξι είναι στη ζωή. Ο ένας μου γιος πέθανε δεκαεπτά χρόνων παλικάρι. Αυτή είναι και η μεγαλύτερη στενοχώρια μου. Τόσα χρόνια κι αν πέρσαν, πονάω ακόμα».

Πώς ήταν να γεννάς μες στο σπίτι; Θυμάστε κάποια γέννηση των παιδιών σας πιο έντονα;

«Δεν ήταν τίποτα, όλες στο σπίτι τα 'καναν τα παιδιά τους. Αυτό που μου έμεινε περισσότερο (αν και τις θυμάμαι όλες μου τις γέννες) είναι μια φορά που έτυχε να γεννήσω ολομόναχη. Ήταν το τέταρτό μου παιδί, το 1944. Εκείνες τις μέρες είχε βρέξει και είχε κατεβάσει ξύλα το ποτάμι. Τότε λοιπόν, στις 21 Φεβρουαρίου και ημέρα Κυριακή της Αποκριάς, πέρασε η μάνα μου και μου λέει: “Πάω να μαζέψω ξύλα από το ποτάμι”. Εγώ ήταν να σφάξω κανένα κοτερό, για να γιορτάσουμε την αποκριά, αλλά κάπως δεν μπόρεγα. Δεν αισθανόμουν καλά. Μου λέει τότε ο άντρας μου: “Ασ’ το, πάω στη Ναύπακτο ν’ αγοράσω λίγο κρέας να φτιάξεις”. Του είπα κι εγώ: “Πήγαινε, αλλά κοίτα να 'ρθεις χαμογλήγουρα”. Έκατσα λίγο στην αυλή πάνω σ’ ένα κούτσουρο, είχε βγει ο ήλιος και liaζόμουν, ήταν γλυκιά η μέρα. Σε λίγο νιώθω να κατεβαίνει το παιδί. Δεν μπόρεσα να σκαλώσω τη σκάλα έτσι που ήμουν καταμοναχή μου. Μετά χάι και χάι καταφέρνω και σκαλώνω πάνω στο κρεβάτι. Ίσα που πρόλαβα κι γέννησα την κόρη μου, την Ειρήνη. Τ’ άλλα μου παιδιά τ’ άκουσαν τότε το μωρό που έκλαιγε και έτρεξαν κι ήρθαν και κοίταζαν από το τζάμι της πόρτας. “Μωρέ, ελάτε μέσα” τους έλεγα. Ήθελα να τα στείλω να φωνάξουν μια θεία μου, αλλά εκείνα κάθονταν έξω, κοίταγαν το μωρό και γέλαγαν. Κάποτε μπήκαν μέσα, τα έστειλα κι έφεραν τη θεία μου τη Χριστίνα κι εκείνη περιποιήθηκε το μωρό».

Η θεία σας αυτή είχε κάποιες ειδικές γνώσεις πάνω σε τέτοια πράγματα;

«Όχι, μωρέ, έτσι πάαιναν και το 'δεναν το μωρό. Κι ο δεν θέλει και τίποτα δύσκολα, ε, τόσο δα θέλει να κόψεις τον αφαλό και να τον δέσεις. Δεν θέλει μεγάλα μεγάλα πράματα. Τ’ αλατίζαμε μετά το μωρό και ήταν έτοιμο».

Συγγνώμη, δεν κατάλαβα, για εξηγήστε μας αυτό «αλατίζαμε το μωρό», εννοείτε βάζατε αλάτι στον αφαλό εκεί που το κόβατε;

«Όχι, όχι καλέ. Τ’ αλατίζαμε όλο. Έτσι ήταν η σειρά. Τ’ αφήναμε με τ’ αλάτ’ δυο μέρες και μετά το πλέναμε. Μετά από λίγο, εκείνη τη μέρα, θυμάμαι πείναγα και σηκώθηκα και πήρα μια φέτα ψωμί κι έφαγα.

Μετά συνέχισα κανονικά τις δουλειές μου. Τώρα οι γυναίκες γεννάνε και κάθονται ξαπλωμένες 3–4 μέρες. Εμείς τότε σπκωνόμασταν, είχαμε δουλειές. Ε, δεν πάθαμε και τίποτα. Έχω τώρα τα έξι παιδιά, δεκαοκτώ εγγόνια, είκοσι τρία δισέγγονα, ένα τρισέγγονο και περιμένω άλλο ένα».

Τα θυμάστε τα ονόματα όλων των παιδιών ή τα μπερδεύετε;

«Τα θυμάμαι όλα. Άκου να μπερδέψω τα ονόματα. Τ' αγάπαγα πολύ εγώ τα παιδιά μου, αλλά και όλα τ' αγγόνια μου. Στενοχωριέμαι μόνο που δεν μπορώ να τους προσφέρω τίποτα. Μια σύνταξη έχω μόνο και είναι πολλά τα παιδιά. Αγαπάω όμως πολύ και τους συζύγους των παιδιών μου. Δεν ανταλλάξαμε ποτέ κουβέντα, όπως πάνε κάμποσες πεθερές και λένε “κι έτσι κι αλλιώς”. Ποτέ. Αλλά μ' αγαπάνε κι εμένα. Ο ένας μου ο γαμπρός μάλιστα όποτε έρχεται από την Αθήνα μου βάζει και κάτι στην τσέπη».

Είχατε ποτέ την ευκαιρία ν' ασχοληθείτε με κάτι άλλο που σας άρεσε;

«Α, έπλεκα. Είχα πλέξει πολλά για την προίκα μου. Έφτιαξα κουβέρτες, σεμέν, ζακέτες, μάλλινα φορέματα. Έτσι έπλεξα και για τις κόρες μου, για την προίκα τους. Για τους γιους μου, τους έφτιαξα από μια κουβέρτα».

Γιατί μόνο μια κουβέρτα στους γιους;

«Ε, τι να φτιάσω. Εκείνα θα 'παιρναν γυναίκες με δικές τους προίκες. Ξέρω εγώ τι δαντέλες θα 'ρεσαν στις νύφες και τι γούστα θα είχαν;» (γέλια).

Γενικά πώς θα χαρακτηρίζατε τη ζωή σας. Πέρασατε καλά ή άσχημα;

«Είχα και χαρές και στενοχώριες. Το καλύτερο είναι ότι είχα την οικογένειά μου. Ήταν καλός ο άντρας μου (τον έχω χάσει εδώ και 15 χρόνια), δεν γκρίνιαζε, ό,τι έλεγε ο ένας συμφώναγε και ο άλλος. Είχαμε τη φτώχεια μας, εντάξει. Είχε όμως λεφτά εκείνος, είχα κι εγώ. Άμα δεν είχε, δεν του ζηταγα ποτέ τίποτα. Τον συμμεριζόμουνα. Μια φορά για εννιά χρόνια τα παπούτσια μου δεν τα είχα αλλάξει. Πέρασα και τις στενοχώριες μου, δεν το έβαζα όμως κάτω. Το μόνο που με στενοχωρεί τώρα είναι ότι δεν βλέπω καθόλου από το ένα μάτι και σκέφτομαι, άμα κλείσει και το άλλο, τι θα γένω; Ξέρεις γιατί το στενοχωρούμαι; Άσε που θα υποφέρω εγώ, αλλά θα υποφέρει και η οικογένειά μου και εγώ δε θέλω ούτε τόσο να τους κουράσω. Δε βαριέσαι, όπως έρθουν τα πράματα, κάνω το σταυρό μου για το καλύτερο».

Ελένη Τσαρούχη

(Τη συνέντευξη πήρε ο Γιάννης Χαλάτσος
στις 11/2/2011)

«Γεννήθηκα το 1914 και μεγάλωσα στην Αράχοβα. Ήμουν το τρίτο από τα επτά παιδιά του Θανάση Πλάκα και της Μαρίας Καλογερογιάννη. Δεν πήγα στο Δημοτικό. Ο πατέρας μου έστειλε τα τέσσερα αγόρια και το τελευταίο από τα τρία κορίτσια στο σχολείο. Εγώ από πολύ μικρή ασχολήθηκα με τις δουλειές του σπιτιού, πήγαινα κοντά στα ζώα και έσκαβα κοντά στα χωράφια».

Τι δουλειά έκανε ο πατέρας σας;

«Ο πατέρας μου ήταν ράφτης. Έραβε κάπες και σιγκούνες. Πήγαινε μαζί με ένα ή δύο άλλους ραφτάδες στα γύρω χωριά, Άγιο Δημήτριο, Κλεπά, Πλάτανο, Δομνίστα, Κρίκελο και άλλα, και έραβαν σ' όποιον είχε τον τρόπο να ράψει κανένα ρούχο. Έμειναν στο σπίτι αυτού που ήθελε να ραφτεί για αρκετές μέρες. Τελείωναν σ' αυτόν, πήγαιναν στον άλλον. Όταν τελείωναν τις δουλειές στο ένα χωριό, γύρναγαν στο σπίτι και στη συνέχεια πήγαιναν σ' άλλο χωριό. Θυμάμαι γύρναγε την Κυριακή και χαροπαλεύαμε να διώξουμε από πάνω του την ψείρα».

Οι ραφτάδες είχαν δική τους συνθηματική γλώσσα που συνεννοούνταν;

«Ναι, όταν ήταν μπροστά σε άλλους και ήθελαν να πουν κάτι που είχε σχέση με τη δουλειά τους, μίλαγαν συνθηματικά, για να μην τους καταλαβαίνουν οι άλλοι».

Τι προϊόντα καλλιεργούσατε;

«Βγάζαμε καλαμπόκι, σιτάρι, πατάτες, φακές και όλα τα κηπουρικά. Φροντίζαμε να βγάλουμε πολλά, γιατί με αυτά ζούσαμε όλο το χρόνο».

Είχαμε και αμπέλι για κρασί. Είχαμε και το γουρούνι που το τρώγαμε μισό χρόνο.

Αγοράζαμε καμιά φορά από το μπακάλικο του χωριού λίγο ρύζι, μακαρόνια, αλάτι. Πάντως λίγα πράγματα φαγώσιμα αγοράζαμε. Ζούσαμε με αυτά που παράγαμε».

Πηγαίνατε στις κοντινές πόλεις;

«Πηγαίναμε στη Ναύπακτο, στο Θέρμο και στη Σπερχειάδα. Αγοράζαμε αλάτι, αλεύρι και καλαμπόκι. Δεν είχαμε πάντα ζώα για μεταφορές και ερχόμασταν φορτωμένοι. Θυμάμαι μια φορά ήλθαμε μαζί με άλλους χωριανούς στη Ναύπακτο. Φόρτωσα από το μαγαζί του Πορφύρη καλαμπόκι και αλεύρι σε ένα γαϊδουράκι που είχα και φορτώθηκα και εγώ ένα τσουβάλι και το πήγα στην πλάτη μου μέχρι την Αράχοβα. Το πήγαινε – έλα διάρρηξε τρεις μέρες.

Πήγα και στον κάμπο της Μακρακώμης μαζί με τον πατέρα μου. Θερμίζαμε σιτάρια και μαζεύαμε και στάχυα κοκολόι*. Μετά στουμπίσαμε τα στάχυα και θυμάμαι φέραμε έξι κουβέλια* καρπό σιταρι στο χωριό. Τότε είχαμε μεγάλη φτώχεια. Τώρα να δοξάζουμε το Θεό, γιατί έχουμε απ' όλα».

Θυμάστε τους Ευρυτάνες τσοπαναραίους που περνούσανε τα ζώα για τα χειμαδιά;

«Βεβαίως τα θυμάμαι, ο δρόμος περνούσε μέσα από το χωριό. Χιλιάδες πρόβατα. Κυρίως οι Κρικελιώτες τσελιγκάδες περνούσαν. Σταματούσαν για λίγο απέναντι στην Πέλιστα. Είχα ακούσει ότι κάποιοι Αϊδημητριάνοι σκάρωναν διάφορες πονηριές και, καθώς περνούσαν τα μπουλούκια ...έκλεβαν και κανένα ζώο μέσα-μέσα».

Οι Αραχοβίτες πού ξεχειμάζατε;

«Όλοι οι Αραχοβίτες είχαμε σπίτια σε οικισμούς κοντά στις όχθες του Φίδαρη και ξεχειμάζαμε εκεί. Η μεταφορά μας εκεί ήταν σχετικά εύκολη, αφού η χειμερινή κατοικία απείχε περίπου μια ώρα από την καλοκαιρινή.

* Σ.τ.Ε. Κοκολόι (το): Το μάζεμα των τελευταίων καρπών που απέμειναν από το τακτικό μάζεμά τους κατά τη συγκομιδή.

* Σ.τ.Ε. Κουβέλι (το): Μέτρο χωρητικότητας που χρησιμοποιείται για τα σιτηρά. Το βρίσκομε σε παλιές καταγραφές και χωρούσε 20 οκάδες.

Οι οικισμοί αυτοί ήταν πολλοί κατά μήκος της δεξιάς όχθης του ποταμού και ονομάζονταν: Τρανή Λάκκα, Κρανές, Κάστρο, Βαριές, Βαμβακιά, Παλιοχώρι, Περιβόλια, Παλιόγουρνα, Παλιαράχοβα και Πουλιανά. Μεταπολεμικά οι οικισμοί αυτοί άρχισαν σιγά-σιγά να εγκαταλείπονται και σήμερα τα ερείπιά τους σκεπάστηκαν από την Ευηνολίμνη».

Τι θυμάστε από τα χρόνια της Κατοχής;

«Πέρασα και πολέμους. Στον πόλεμο στην Αλβανία έχασα τον έναν αδελφό μου. Αλλά έζησα και τον Εμφύλιο στην Αράχοβα. Στο χωριό έγιναν δυο φορές μάχες μεταξύ δυνάμεων της Αστυνομίας και των ανταρτών. Την πρώτη φορά οι αντάρτες αποκρούστηκαν. Τη δεύτερη φορά, στις 13 Γενάρη 1948, έγινε σκληρή μάχη και οι αντάρτες κατάλαβαν το χωριό. Σκοτώθηκαν πολλοί και από τις δύο πλευρές. Οι αντάρτες έπιασαν πολλούς αιχμαλώτους αστυνομικούς και όσους ήταν αντίθετοι και αντιστέκονταν. Τους πήγαν παραπάνω από το χωριό και τους εκτέλεσαν».

Τους είδατε εσείς που τους εκτέλεσαν;

«Όχι, ο αδελφός μου πέρασε αργότερα από το μέρος εκείνο, τα “Χωμάλατα”, και είδε τα πτώματά τους. Δεν τους έθαψε κανένας. Είπαν ότι σκότωσαν περίπου πενήντα άτομα. Τρεις ήταν Αραχοβίτες, το παιδί του Αράχοβα, ένας Ρήγας και ένας Σαράντης.

Τότε οι κάτοικοι του χωριού αναγκαστήκαμε να φύγουμε και χάσαμε όλα τα υπάρχοντά μας. Πήραμε μόνο ό,τι μπορούσαμε να μεταφέρουμε. Μερικά τα χώσαμε με την ελπίδα να γυρίσουμε νωρίς, για να τα σώσουμε. Και καλαμπόκι χώσαμε και κρασί χώσαμε και χαλκώματα χώσαμε. Πήγαμε στη Αβόρανη [έξω από το Αγκρίνιο] όπου μείναμε κάπου δύο χρόνια. Μείναμε σ’ ένα στάβλο που τον καθαρίσαμε και στήσαμε εκεί το νοικοκυριό μας. Τι νοικοκυριό δηλαδή; Ένα ταψάκι, μια σήτα και λίγο αλεύρι. Είχαμε πάρει μαζί μας μια γίδα και το γουρούνι. Εγώ ήμουν και έγκυος και γέννησα εκεί ένα από τα παιδιά μου. Είχα και με την εγκυμοσύνη περιπέτεια. Δυσκολεύτηκα να γεννήσω. Μια πρακτική μαμή εκείνο το βράδυ είπε στον άνδρα μου: “Το παιδί αυτό δε θα βγει ζωντανό. Μου δίνεις το δικαίωμα να το χαλάσω, για να ζήσει η γυναίκα σου να συμμαζέψει και τα άλλα;”

Ο άνδρας μου της είπε: “Περίμενε, βρε παιδί μου, να φέξει, μήπως

φέρουμε το γιατρό από το Αγρίνιο και το σώσει”. Και πράγματι την άλλη μέρα ήρθε ο γιατρός και το ’βγαλε το παιδί, τον Παύλο μου, που έγινε και τσολιάς».

Πώς ήταν η ζωή των παλιότερων στην οικογένεια και τι συνθήκες υπήρχαν γύρω από το γάμο;

«Τόσο στην οικογένεια του πατέρα μου όσο και του άνδρα μου μέναμε σε μικρά σπίτια οι γονείς με τα παιδιά. Στην αρχή έμεινα με τα πεθερικά μου και με μια κουινιάδα μου. Τα μπαρμπαδία, αδέρφια του πατέρα μου και του πεθερού μου, έμειναν εκεί κοντά, αλλά σε δικό τους σπίτι. Είχαν χωρισμένα τα χωράφια και τα ζώα τους.

Τα κορίτσια παντρεύονταν με τη σειρά ηλικίας και πάντα με συνοικέσιο. Σπάνια κάποια μικρότερη να παντρευτεί νωρίτερα από τη μεγαλύτερη αδελφή της. Υπήρχαν περιπτώσεις που την προίκα της νύφης την έδιναν προίκα στην αδελφή του γαμπρού, αφού πρώτα της έδιναν κάποιο χωράφι [αντιπροίκι].

Τους γάμους τούς κανόνιζαν πρώτα οι συμπέθεροι. Η γνώμη της νύφης δεν έπαιξε καθοριστικό ρόλο. Αν η νύφη δεν ήθελε το γαμπρό, προσπαθούσαν οι γονείς και οι συγγενείς να την πείσουν να προχωρήσει ο γάμος. Εγώ, για παράδειγμα, βασίστηκα στην κρίση του πατέρα μου. Αφού ο πατέρας μου έκρινε ότι είναι καλός ο γαμπρός, εγώ δεν είχα αντίρρηση.

Το πατρικό το σπίτι το κράταγε ένα από τα αγόρια της οικογένειας που έμεινε στο χωριό με την υποχρέωση να φυλάξει και τους γέρους γονείς.

Οι γάμοι γίνονταν μεταξύ χωριανών. Σπάνια παλιότερα να παντρευτούν κάποιον ή κάποια έξω από το χωριό. Ήθελαν να γνωρίζει ο καθένας από πού κρατάει η σκούφια του αλλουνού.

Είχαμε και περιπτώσεις σώγαμπρων που ήρθαν στο χωριό. Είχαμε και δύο περιπτώσεις (δε λέω όνομα) στο χωριό μας που παρουσίασαν άλλη υποψήφια νύφη στο γαμπρό και στο γάμο τού πήγαν άλλη!»

Τι προσόντα έπρεπε να έχει μια κοπέλα, για να είναι περιζήτητη νύφη;

«Η ομορφιά και η προίκα ήταν τα πρώτα, αλλά μετρούσε πολύ να είναι γερή και να κάνει όλες τις δουλειές. Να είναι γερή να σκάβει, να φορτώνεται, να κουβαλάει τα παιδιά στην πλάτη, να κόβει με την κοσιά* και άλλες βαριές δουλειές».

Πείτε μας για το δικό σας γάμο.

«Παντρεύτηκα το χωριανό μου Αδάμ Τσαρούχη που έμεινε δίπλα από το ποτάμι [Εύηνο ποταμό] στον οικισμό Κρανές. Αποκτήσαμε τέσσερα κορίτσια και δύο αγόρια. Παλέψαμε σκληρά με το άνδρα να τα αποκαταστήσουμε. Τρία μένουν στην Αθήνα, ένα στην Πάτρα, ένα στο Ευνοχώρι και ένα στη Ναύπακτο. Με παρακαλάνε να μείνω μαζί τους το χειμώνα. Εγώ δεν μπορώ να ζήσω πολλές μέρες στην πόλη. Πάω για λίγο, τους βλέπω, και γυρνάω στο χωριό. Θα πηγαίνω στην Αράχοβα για όσο μπορώ ακόμη. Σήμερα έχω 23 εγγόνια και 11 δισέγγονα. Εύχομαι σ' όλο τον κόσμο να έχει υγεία και ησυχία*».

Θυμάστε πότε πρωτοήλθε αυτοκίνητο στο χωριό;

«Ήρθε το 1957 από το Καρπενήσι μέσα από το Κρίκελο. Για να έρθει το αυτοκίνητο στην Αράχοβα, όλο το χωριό από το 1935 σκάβαμε με τα τσαπιά. Φτιάξαμε το δρόμο από το χωριό μέχρι τον Ψηλό Σταυρό. Εγώ με τον πατέρα μου θυμάμαι δουλεύαμε όλη μέρα με τσα-

* Σ.τ.Ε. Κοσιά (n): Γεωργικό εργαλείο, μακρύ δρεπάνι, με το οποίο θερίζεται το τριφύλλι ή άλλα χόρτα.

* Σ.τ.Ε. Ησυχία: Εννοεί ειρήνη.

πιά και φτυάρια. Μαγειρεύαμε πρόχειρα επιτόπου, τρώγαμε και τα βράδια κοιμόμασταν εκεί και συνεχίζαμε την άλλη μέρα. Παίρναμε και μια μικρή αμοιβή για τη δουλειά μας αυτή».

Ένας ξένος, αν περάσει το χειμώνα από τη Αράχοβα, θα βρει να μείνει, να φάει;

«Υπάρχουν ξενώνες και ταβέρνα για φαγητό, αλλά καλό είναι να συνεννοηθεί πριν πάει χειμώνα».

Τώρα με την Ευηνολίμνη άλλαξε ο τόπος, ομόρφυνε;

«Μπα, τι ομορφιά να κάνει; Είχαμε το ποταμάκι μας, διαβαίναμε εκεί, πλέναμε στο τρεχούμενο νερό και περνάγαμε και πηγαίναμε. Η λίμνη τώρα τα σκέπασε όλα, σκέπασε και το σπίτι μας εκεί και ...πάει».

Πήρατε αποζημίωση από το κράτος για τα κτήματα και το σπίτι;

«Πήραμε ελάχιστα, ούτε το 20%. Γιατί πριν είχε βάλει ένας χωριανός μας φωτιά και από λάθος τού έφυγε η φωτιά και έκαψε όλο τον τόπο και τα σπίτια και όλα τα προϊόντα. Ήταν Κυριακή, 4 Σεπτεμβρίου. Ευτυχώς, οι κάτοικοι ήταν στο πάνω χωριό, γιατί με την ταχύτητα που είχε η φωτιά δε θα έμεινε κανένας. Έτσι λοιπόν το κράτος δεν αποζημίωσε τα καμένα χωράφια και τα σπίτια στην πραγματική τους αξία».

Παλιότερα κάποιοι από τα ορεινά χωριά ζούσαν ζητιανεύοντας. Είχατε ζητιάνους από το χωριό σας;

«Η πείνα και η δυστυχία ανάγκαζε κάποιους να βγουν στη ζητιανιά. Είχαμε και εμείς αρκετούς. Πιο πολλοί ήταν από τον Άγιο Δημήτριο, το Νιοχώρι και την Περίστα. Φεύγανε για δύο περίπου μήνες και πηγαίνανε μέχρι τη Θεσσαλία, Θεσσαλονίκη, Αθήνα, Πάτρα, ακόμη και στα νησιά. Κάποιος χωριανός μας έφτασε στη Ρωσία. Έπαιρνε παιδάκια από άλλους χωριανούς που πεινάγανε και τα έβαζε να ζητιανεύουν. Αυτός έκανε τον άρρωστο, τον σακάτη και τα παιδιά ζητάγαν βοήθεια, για να ζήσουν και γιατρέψουν τον πατέρα τους, υποτίθεται. Φέρναν λεφτά, αλλά εγώ δεν θυμάμαι κάποιον απ' αυτούς να πλουτίσει. Μόνο αυτός που πήγε στη Ρωσία, ένας Παντελής Σίνας, έκανε προκοπή και άνοιξε μαγαζί στο Μεσολόγγι. Εγώ τον θυμάμαι αυτόν στο χωριό. Μά-

Με την κόρη της Κούλα Λυμπέρη.

λιστα θυμάμαι που έλεγαν ότι προσφέρθηκε να κάνει μεγάλη δωρεά στο χωριό, μάλλον στην εκκλησία, με τον όρο να του φτιάξουν ένα άγαλμα στην πλατεία, αλλά δε δέχτηκαν οι χωριανοί».

Θυμάσαι κανένα περιστατικό με ζητιάνους;

«Λέγανε ένα περιστατικό με δύο που είχαν πάει σ' ένα σπίτι μιας γριούλας. Είπε ο ένας στον άλλον: “Κάνε παραπέρα, ρε, κάθεται σαν **πασούρ' με ρακί**”. Το άκουσε η γριά, νόμισε ότι θέλουν να τους δώσει ποτό και τους σερβίρισε ρακί. Απάντησε ο άλλος: “Σιγά μην κάθομαι σαν **πιάτο με καρύδες**”. Το άκουσε η γριά, έβαλε μια σκάλα, για φτάσει από ψηλό σημείο του σπιτιού καρύδες να τους προσφέρει. Καθώς ήταν απασχολημένη σ' αυτή την προσπάθειά της η γριά, ο ένας παραμέρισε λίγο τη σκάλα, παραπάτησε η γριά και έπεσε. Γέλασε ο ένας και ο άλλος του είπε: “Τι γελάς ρε, νοικοκυρά είναι κι απ' όπου θέλει πηδάει!”»

Σε πολλά ορεινά χωριά τα τελευταία χρόνια συνήθως δουλεύουν ξένοι εργάτες. Στην Αράχοβα είχατε τέτοιες περιπτώσεις;

«Τα καλοκαίρια έρχονται συνεργεία με μαστόρους Βορειοηπειρώτες και Αλβανούς. Επισκευάζουν τα παλιά σπίτια, τα γκρεμισμένα δέματα, κόβουν κανένα χορτάρι από τον δρόμο, ανοίγουν και μνήματα για μας τους γέρους. Τι να κάνουμε, ρε παιδί, χρειάζονται και αυτοί, αφού δεν έμειναν νέοι δικοί μας στα χωριά».

Σωκράτης Παπαβασιλείου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 6/4/2007)

«Γεννήθηκα το 1914 στο Λιβαδάκι Ναυπακτίας. Ο πατέρας Γιάννης ήταν ιερέας στο χωριό και με τη μάνα την Αθηνά έκαμαν εννιά παιδιά. Σχολείο δυο τάξεις πήγα μόνο, γιατί μετά έφυγε ο δάσκαλος και δεν είχαμ' άλλον. Από μικρά τ' αγόρια βοηθάγαμ' τον πατέρα μας με τα ζώα που είχαμ', τα πρόβατα, τ' άλογα για τα χωράφια και όλες τις γεωργικές δουλειές. Τα κορίτσια έκαναν τις δουλειές του σπιτιού και έφτιαναν τα προικιά τους στον αργαλειό που 'χε η μάνα μας.

Είχαμε πολλά ζώα και βγάναμε και πολλά αγροτικά προϊόντα απ' τα χωράφια. Δεν πουλάγαμε όμως τίποτα, δεν έφθαναν τα πράματα, γιατί ο πατέρας μας, ο παπάς, ήταν πολύ φιλόξενος και καλός άνθρωπος. Όποιος πέρναγε στο χωριό πήγαινε στου παπά το σπίτι. Έτσι τα μισά που βγάναμε τα χαλάγαμε στους ξένους. Κόσμος πολύς μπαινόβγαινε και πασάδες και δεσποτάδες και τον αντιβασιλέα τον Δαμασκηνό είχαμε φιλοξενήσει. Τέτοιος άνθρωπος ήταν ο παπάς».

Ποιες ήταν οι δυσκολίες που είχε ο κόσμος στα χωριά εκείνα τα χρόνια;

«Είχαμε πολλές δυσκολίες, δρόμους δεν είχαμε, ρεύμα δεν είχαμε, δε βαριέσαι, καλά ήταν όμως, καλά περάσαμε. Θυμάμαι μόνο που δυσκολεύονταν οι γυναίκες που γένναγαν μες στο σπίτι, στην κουρελού κάτω. Κάποτε γένναγε μια γειτόνισσά μου, Σαρδελή λεγόταν, κι έλειπε ο άντρας της στα πρόβατα. Ζήτησε τότε να με φωνάξουν και μένα να βοηθήσω, να της πατάω με τα χέρια την κοιλιά, για να πιάσει το παιδί η πεθερά της. “Φωνάξτε το Σωκράτη” έλεγε. “Μπα”, λέω εγώ, “θα λέει ο κόσμος ότι το φτιάσαμ μαζί” και γέλαγα. Πήγα τελικά, βοήθησα, έκανε κοριτσάκι και είδα κι εγώ τίποτα 'κεί χάμω...».

Τι άλλο θυμάστε από τα νεανικά σας χρόνια;

«Τι να θυμάμαι; Εκτός από τις δουλειές στα χωράφια και στα ζώα, πήγα και στον πόλεμο. Εκεί να δεις. Το 1938 με πήραν επιστράτευση, για να προετοιμαστούμε για τον πόλεμο. Με πήγαν σ' ένα φυλάκιο έξω απ' την Πάτρα, στο Κουνουπέλι. Τον Γενάρη του 1941 μας κάλεσαν και πήγαμε στο Μεσολόγγι κι από κει καμιά σαρανταριά άτομα ξεκινήσαμε για την Αλβανία. Είχαμε μαζί μας και μουλάρια, αλλά αυτά ήταν φορτωμένα με ρούχα, τρόφιμα και πολεμοφόδια και εμείς ήμασταν με τα πόδια, μες στο κρύο, μες στη βροχή και τα χιόνια. Ήταν μαρτυρικό. Είχαν χαλάσει τα παπούτσια μας τόσες μέρες δρόμο και είχαν ματώσει τα ποδάρια μας, ξ' ποληθήκαμε τελείως. Απ' το Μεσολόγγι ως τα Γιάννενα έκαμαμ' οκτώ μέρες. Εκεί καθίσαμ' δέκα μέρες, για να φτιάσουμε τα σαμάρια απ' τα μουλάρια, γιατί τα έτρωγαν το ένα με τ' άλλο απ' την πείνα. Από κει, έκαμαμ' τρεις μέρες να φθάσουμε στο Αργυρόκαστρο. Μέρα νύχτα περπάτημα, φορτωμένοι κι εμείς. Όταν εφθάσαμ', μπήκαμε να ξεκουραστούμε στα σπίτια που ήταν άδεια, γιατί είχαν φύγει οι κάτοικοι, επειδή πριν από μας είχε πάει άλλος στρατός και τους είχαν διώξει».

Ρούχα και τρόφιμα είχατε αρκετά;

«Λίγα είχαμε απ' αυτά, αλλά τι το θες, είχαμε πολλές ψείρες. Όπου κι αν έπιανες, τις έβρισκες· έκανες ένα χραπ και γέμιζε η χούφτα ψείρες. Τον Απρίλη έγινε οπισθοχώρηση, πίσω εμείς με τα πόδια. Όπως κατεβήκαμε από Αλβανία, φύγαμε για τα σπίτια μας και εγώ πήγα στο χωριό μου, στο Λιβαδάκι. Το διάστημα αυτό πολλές φορές έστελνα τηλεγραφήματα στους δικούς μου να μαθαίνουν ότι είμαι καλά. Μετά είχαμε και τους αντάρτες. Εκεί ήταν το χειρότερο. Ε, ήρθαν να κάνουν και αυτοί τον πόλεμό τους. Εγώ δεν πήγα ούτε με τους μεν, ούτε με τους δε. Μ' έπιασαν όμως μια μέρα οι αντάρτες, γιατί κάποιος χωριανός με κατήγγειλε ότι συνεργάζομαι με το Ζέρβα. Ούτε ήξερα γιατί μ' έπιασαν. Είχαν πιάσει κι άλλους και μας πήγαιναν ξυπόλητους στον Πλάτανο, άλλη μέρα στην Κλεπά, άλλη φορά στη Σίμη, μετά πάλι στον Πλάτανο. Χωρίς να ξέρουμε γιατί, όλο μας άλλαζαν τοποθεσίες. Μεγάλη ταλαιπωρία. Είχαν μαζέψει κι άλλους 180 απ' το Αργίνιο. Κάνα δυο μήνες με είχαν εμένα, μετά έχασαν απ' τους δεξιούς και φύγαμε όλοι για τα χωριά μας. Εκεί ασχολήθηκα πάλι με τα χωράφια, ώσπου

κατέβηκα το 1950 στη Ναύπακτο κι έπιασα δουλειά στη ΔΕΗ. Στην αρχή ήμουν στην εταιρεία του Κοζώνη και μετά, το 1951, μπήκα στη ΔΕΗ όπως είναι τώρα. Με έβαλαν στο πόστο να γράφω τα νούμερα στα ρολόγια».

Υπήρξαν δυσκολίες στη δουλειά σας;

«Καλά ήταν εδώ στην πόλη. Το δύσκολο σε μας τους καταμετρητές ήταν όταν πηγαίναμε στα χωριά. Γιατί, όταν πρωτοπήγε εκεί το ρεύμα, έπρεπε να πάμε να το καταμετρήσουμε τον έναν μήνα και τον άλλον πηγαίναμε να εισπράξουμε για τη ΔΕΗ. Πηγαίναμε με το ΚΤΕΛ στο ένα χωριό και στα υπόλοιπα που δεν είχαν συγκοινωνία, γιατί δεν είχαν δρόμους, τα γυρνάγαμε όλα με τα πόδια».

Φωτογραφία 1959: Από αριστερά Φράγκος Αθανάσιος, Σωκράτης, Σιδέρης δικηγόρος, Ιντζές Ιωάννης (βουλευτής), Πανταζής Αντώνης, Τσάκος Λεωνίδας, Γούρας;

Γενικά όμως καλά περάσατε μ' αυτό το επάγγελμα;

«Καλά πέρασα και καλαμπούρια με τις παρέες κάναμε. Μια φορά που πήγα κι έγραφα τα ρολόγια, μες στη Ναύπακτο, με φωνάζει μια κυρία και μου λέει: “Καλέ κύριε, της ΔΕΗ είστε;” “Μάλιστα, της λέω”. “Το δικό μου δεν θα το δεις;” μου λέει. –“Πού το έχετε εσείς;” –“Το ’χω από πίσω”, μου λέει. “Ρε, κυρία μου”, της λέω, “εγώ όσες έχω δει το

‘χουν από μπροστά, εσύ το ‘χεις πίσω;”. Βουρ, στα πόδια αυτή. Τι να κάνω τώρα λέω, να πάω να το γράψω ή θα με περιμένει κάτω απ’ τη σκάλα με καμιά λεκάνη νερό να με καταβρέξει; Τελικά πήγα κι όλα εντάξει».

Τι άλλα περιστατικά θυμάστε από τη ζωή σας που θα θέλατε να μας πείτε;

«Εγώ όλο πλάκες και αστεία έκανα με τους φίλους μου. Να σου πω ένα. Κάποτε υπήρχε ένας τσαγκάρης, ο Κώστας Καραχάλιος, που έφτιαχνε και μια αλοιφή για κάλους. Έβαλε λοιπόν μια πινακίδα έξω από το μαγαζί του που έγραφε: “Πωλείται φάρμακο για κάλους”. Πάω κι εγώ μια μέρα και φτιάχνω ένα όμικρον στη θέση του άλφα και το κάλους το έκανα κόλους. Σχόλασε μετά το Γυμνάσιο και τα κορίτσια που πέρναγαν από μπροστά και το είδαν φώναζαν ω,ω,ω,ω!. Κοίταξε αυτός μέσ’ από το τζάμι κι έλεγε τι να συμβαίνει και βγήκε έξω να ιδεί. Παλάβωσε. Πήγα κι εγώ που περίμενα εκεί. “Τι είναι, μωρέ, τι συμβαίνει” του λέω;. – “Έτσι κι έτσι”, μου λέει. – “Α, τους κερατάδες τι σου κάναν, ποιος να ‘ταν;”. Την άλλη μέρα τού το ‘πα ότι ήμουν εγώ και μου λέει: “Αν σ’ έπιανα χθες, θα σε ξέскиζα”. Γέλια που κάναμε.

Θυμάμαι κι άλλο ένα να σου πω. Κάποτε υπήρχε ένα κόμμα, η ΕΔΑ. Σε κάποια προεκλογική περίοδο είχε έρθει ένα αυτοκίνητο με κοπέλες, για να υποστηρίξει κάποιον ομιλητή απ’ το Αγρίνιο. Όπως πέρναγε από μπροστά μου ήταν μια κοπέλα στο παράθυρο, κούναγε ένα κόκκινο μαντίλι και μου φώναζε ΕΔΑ, ΕΔΑ, ΕΔΑ. Γυρνάω τότε και της λέω: “Κατέβα κάτ’ κι ας είναι και εδώ δα”. Έτσι ήμ’νταν εγώ, πάντα ετοιμόλογος, όλο αστεία, για να γελάμε».

Μιλήστε μας και για την οικογένειά σας.

«Παντρεύτηκα το 1950, όταν κατέβηκα στη Ναύπακτο». Η γυναίκα μου, Ελένη Αποστολοπούλου, από την Άνω Χώρα, δούλευε στο σπίτι του φαρμακοποιού Ανδρέα Κοζώνη. Την είχε υπηρέτρια. Σ’ αυτό το σπίτι πήγαινα εγώ, όταν κατέβαινα απ’ το χωριό, με φιλοξενούσαν, και εκεί γνωριστήκαμ’, παραγνωριστήκαμ’, έκαμαμ’ ό,τι έφτιασαμ’ και παντρευτήκαμε στην Αγία Παρασκευή. Ο Κοζώνης δεν είχε παιδιά κι έτσι προίκισε τη γυναίκα μου. Της έδωσε τη μισή του περιουσία. Ήταν καλή κοπέλα. Κάναμε δυο παιδιά, τον Γιάννη και τη Λαμπρινή».

Οικογενειακή φωτογραφία, 1955.

Πηγαίνατε στα καφενεία, κ. Σωκράτη; Έχατε φίλους;

«Φίλους; Όλο τον κόσμο έχω φίλους εγώ. Όλοι μ' αγαπάνε και τους αγαπάω. Αλλά και φιλενάδες είχα, αλλά με παράτησε αυτός που τις μάζευε... τούτος που 'χα στο παντελόνι... (γέλια).

Με δυο μόνο χρόνια σχολείο στο Δημοτικό, κ. Σωκράτη, θυμάσαι καθόλου τα γράμματα;

«Αμ, πώς κάνε, τα θυμάμαι, πώς δεν τα θυμάμαι. Και εφημερίδα διαβάζω εγώ και χωρίς γυαλιά. Το “Εμπρός” το περιμένω πώς και πώς να το διαβάσω. Ας είχα πάει όμως μόνο δυο τάξεις. Εγώ, όταν κατέβηκα στη Ναύπακτο, έπρεπε να πάρω απολυτήριο, για να πιάσω δουλειά».

Και πώς το πήρες, πήγες πάλι σχολείο;

«Όχι, το πήρα με καλαμπόκι. Έτσι το 'παιρναν οι περισσότεροι τότε...».

Από θέματα υγείας, πίεση, χοληστερίνη, ζάχαρο κ.λπ. τι γίνεται;

«Α, δεν τα κοιτάω αυτά εγώ, να μη με κοιτάν ούτε εκείνα εμένα. Πάντως στη ζωή μου καλά πέρασα και με τη γυναίκα μ' και με τα παιδιά μ' και με τη δουλειά μ'. Και φαγοπότι είχαμ' και τα καλαμπούρια μας είχαμ' και απούλα είχαμ'».

Αθανασόπουλος Ευθύμιος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 22/5/2009)

«Έχω γεννηθεί στο Ριγάνι, που παλιά λεγόταν Βρόστιανη. Η ονομασία του χωριού άλλαξε το 1926, όπως άλλαξαν κι άλλες ονομασίες στην Ελλάδα, γιατί αυτά ήταν τούρκικα ονόματα. Γονείς μου ήταν ο Ευάγγελος και η Παρασκευή. Έκαναν επτά παιδιά, έξι αγόρια και ένα κορίτσι. Ήμασταν με τη σειρά: ο Μήτσος, ο Γιώργος, ο Κώστας, ο Βασίλης, η Φώτω, μετά είμαι εγώ (γεννήθηκα το 1917 και είμαι 92 ετών σήμερα) και τελευταίος ο Γιάννης. Η μάνα μου στα πρώτα επτά χρόνια του γάμου της γέννησε τα έξι παιδιά. Μετά από έξι χρόνια έγινε ο Γιάννης. Όλοι βοηθούσαμε τους γονείς μας στα πράματα και στα χωράφια. Το χειμώνα παραχειμάζαμε πιο κάτω, στην άκρη του Φίδαρη, μαζί με τα ζώα μας. Το σπίτι μας εκεί ήταν ένα καλύβι. Ήμασταν ο ένας απάν' στον άλλον. Κοιμόμασταν σαν τα γουρουνόπουλα. Το καλοκαίρι μέναμε στο σπίτι που είχαμε μες στο χωριό. Είχε δύο δωμάτια με πάτωμα και υπόγειο. Καλό σπίτι ήταν, αλλά κυρίως κοιμόμασταν κάτω από τα δέντρα, για να είμαστε κοντά στα πράματα».

Σας έστειλαν οι γονείς σας στο σχολείο για μόρφωση;

«Τα περισσότερα παιδιά δεν πήγαιναν τότε σχολείο. Τα βάσταγαν οι γονείς τους για να τους βοηθάνε στις δουλειές. Ιδίως τα κορίτσια δεν τα 'στελναν μη τυχόν και μάθουν γράμματα και πιάσουν φίλο. Έτσι σκέφτονταν τότε. Θυμάμαι μια φορά που ένας πατέρας έφερε το κορίτσι του στο σχολείο. Την είχε ντύσει μ' ένα μακρύ φόρεμα και της είχε μια ρόκα και έγνεθε. Είπε τότε στο δάσκαλο: "Τι να κάνω, δάσκαλε; Να, τούτη δω είναι ολόκληρη γυναίκα, που να 'ρθει στο σχολείο;" Βλέπετε τον είχε πιέσει ο δάσκαλος να τη φέρει και προσπαθούσε να ξεφύγει. Εμένα η αδελφή μου πήγε στο σχολείο. Πήγαμε μαζί το 1923 στην ίδια

τάξη. Ο πατέρας μου ήθελε να μάθουμε όλα τα παιδιά γράμματα. Προπαντός η μητέρα μου. Επειδή όμως είχαμε πολλές δουλειές, ο μεγαλύτερος αδελφός μου πήγε μόνο μέχρι την Τρίτη τάξη. Είχαμε 200–300 ζώα, γίδια, πρόβατα, γελάδια, χωράφια, χρειάζονταν βοήθεια οι γονείς μου».

Εσείς, κ. Θύμιο, το τελειώσατε το Δημοτικό;

«Όχι. Εγώ πήγα στην Πρώτη μικρή, Πρώτη μεγάλη, Δευτέρα, Τρίτη και Τετάρτη τάξη. Όταν έβγαλα την Τετάρτη, έρχεται ένας νόμος και πάω και Πέμπτη και Έκτη τάξη. Για να φτάσω στο σχολείο, από το Φίδαρη που παραχειμάζαμε, έκανα τρία τέταρτα και μια ώρα δρόμο μες στο κρύο και στα χιόνια. Αρχικώς είχα δασκάλα την Πια και μετά τον Κίμων, τον Μπέτσο, τη Μονδίνου και τελείωσα με τον Γεωργακόπουλο».

Βιβλία είχατε;

«Πού βιβλία; Λέω μια μέρα του πατέρα μου: “Είπε ο δάσκαλος να πάρουμε βιβλία”. –“Δε σ’ πήρα πέρυσι; Θα σ’ πάρω πίσω;” μου είπε (γέλια). Νόμιζε ότι με το ίδιο βιβλίο θα έβγαζα όλες τις τάξεις. Αφού ήταν τελείως αγράμματος, τι περίμενες να πει; Εν πάση περιπτώσει, είχαμε κάνα τετράδιο, καμιά πλάκα, μας έπαιρναν κανένα αναγνωστικό, όταν πήγα στις μεγάλες τάξεις... Πάντως ήμουν καλός μαθητής, ιδίως στα Μαθηματικά, Θρησκευτικά και Γεωγραφία ήμουν άριστος. Έχω το απολυτήριό μου με Άριστα το 6!».

Με άριστα 6;

«Έτσι ήταν το Άριστα τότε, με βαθμό 6. Εγώ είχα 6 με Α δίπλα, σαν να λέμε τώρα 10' (δέκα με τόνο). Θέλω να πω ακόμα ότι είχαμε ξυλόσομπα στο σχολείο και πάαινε το κάθε παιδί λίγα ξυλάκια στο σχολείο κάθε μέρα. Πάαιναμ' και νερό σε βαρέλια και έπιναμ' όλοι, μαζί με το δάσκαλο. Επίσης του δάσκαλου του πηγαίναμε ψωμί, τυρί, ό,τι είχε ο καθένας. Λίγο γάλα, μια γιαούρτη, λίγο κρέας κ.λπ. Εμείς φροντίζαμε τους δασκάλους, που τότε έμεναν σ' ένα δωμάτιο που είχε το σχολείο. Όταν ήμουν στην Τετάρτη τάξη, μας ήρθε δασκάλα η Κατίνα Μονδίνου. Ένα κοριτσάκι δεκαέξι χρονών. Δηλαδή αυτή έβγαλε το σχολείο στα δώδεκα, πήγε τρία χρόνια στην Ακαδημία και με το διο-

ρισμό της ήρθε στο Ριγάνι, δεκαέξι χρονών δασκάλα! Ένα κοριτσάκι τόσο δα. Ήμασταν σχεδόν συνομήλικα. Το παίρναμε στο σπίτι μας πολλές φορές και κοιμότανε. Όλοι οι χωριανοί την αγαπούσανε και την προστάτευαν. Είχε τόσο καλές αναμνήσεις από το χωριό, που πριν από πέντε χρόνια ήρθε στο Ριγάνι με την αδελφή της να μας δει. Όταν την είδα, της λέω: “Ήμουν κι εγώ μαθητής σου”. Πιανόμαστε, φιλιόμαστε με τη δασκάλα και θυμηθήκαμε τα παλιά».

Όταν πηγαίνατε σχολείο μες στα χιόνια, τι παπούτσια φορούσατε;

«Κοιτάζαμε πότε να σφάξουμε το χοιρινό, να φτιάξουμε από το δέρμα “πατσούνια”. Απ’ τη ραχιά του χοιρινού που ήταν πιο σκληρό το δέρμα έφτιαχναν παπούτσια, “γουρνοτσάρουχα”, τα μεγαλύτερα παιδιά και πάιναν για δουλειές. Εμείς οι μικρότεροι έφτιαχναμ’ από την κοιλιά (γι’ αυτό λέγονταν πατσούνια) που ήταν όμως λεπτότερο δέρμα. Πάταγες και γλίστραγες, γιατί, όσο και να τα καθαρίζαμε, είχε γλίνα από μέσα. Φοράγαμε όμως και τσαρούχια. Και για ρούχα είχαμε φουστανέλες. Θυμάμαι το χωριό όλο, μέχρι και το 1935 περίπου, όλο τον κόσμο να φοράει φουστανέλα. Εγώ την έχω ακόμα τη δικιά μου. Μέχρι πριν 2–3 χρόνια (τώρα έχει πεθάνει) ο Γιάννης Παυλοχρήστου (Μπακάλης) φουστανέλα φόραγε. Και στο σχολείο αυτά φοράγαμε. Είχαμε πουκαμούσες, κάλτσες, τσαρούχια και φουστανέλα».

Τι άλλο θυμάστε από τη ζωή στο χωριό που δεν συμβαίνει τώρα;

«Α... ήταν πιο καλός, πιο ήρεμος ο κόσμος, πιο αλέγρος. Κι ας έκλεβε ο ένας τον άλλον! Έκλεβαν τα πράματα. Ε, καλά... η κλεψιά ήταν πρώτη. Όταν ερχόταν η τρίτη Λαμπρή όμως, όταν δηλαδή γινόταν η λειτουργία της Αγάπης, συγκεντρωνόμασταν όλοι στην εκκλησία, χαιρετιόμασταν, φιλιόμασταν και ζητάγαμ’ συγγνώμη ο ένας με τον άλλον. Έλεγαν: “Ξέρεις... σου ‘κλεψα τη γίδα... θα σ’ δώσω άλλη”.

Το ‘λεγαν έτσι κατάμουτρα; Και δεν θύμωνε ο άλλος;

«Έτσι κατάμουτρα τ’αλεγαν. Τους πήγαιναν μετά άλλο ζώο, αλλά έλεγαν και μερικοί: “Ε, αφού την έφαγες τη γίδα, χαλάλι σου...”. Από την επόμενη μέρα... πίσω κλεψιά. Ήταν ο καιρός τέτοιος. Της κλεψιάς.

Άλλο που κάναμε ήταν ότι την τρίτη μέρα της Λαμπρής έδιναμ' στα βαφτιστικούδια κουλούρες, ρουχαλάκια, παπούτσια. “Φωτίκια” τα λέγαμε. Στο πανηγύρι μας της Παναγίας έρχονταν όργανα κι ερχόταν ένα από δέρμα που το 'λεγαν γκάιντα κι είχε κάτι φλογέρες σα βεργούλες κι έβγαине μουσική. Μετά, αργότερα, ήρθε το κλαρίνο και το βιολί. Από το χωριό μας πολλοί ασχολήθηκαν με τη μουσική. Ο Μήτσος Παπαδόπουλος τραγούδαγε κι έπαιζε κιθάρα, ο Βασίλης Παπαθανάσης έπαιζε κιθάρα, ο Νίκος Γεωργακόπουλος έπαιζε βιολί και ο αδελφός μου ο Κώστας βάραγε κλαρίνο και, επειδή ήταν μεγάλο, τον έβγαλαν “καραμούζα”. Πιο μεγάλος μάζευα 15–20 άτομα εκεί που είχα το καλύβι μου το φρετζάτο. Γλένταγαμ' και πίναμε κρασί δικό μου. Τώρα τα γλέντια γίνονται μες στο κουτί, στην τηλεόραση. Δεν γνωρίζει ο συγγενής το συγγενή. Αυτά είναι αξιολύπτητα πράγματα».

Να επιστρέψουμε τώρα στα δικά σας. Μετά το Δημοτικό με τι ασχοληθήκατε;

«Βοήθαγα τον πατέρα μου. Αργότερα το '33, όταν ήμουν δεκαέξι χρονών, πήγα στην Ακράτα απάν', στην Αιγιαλεία, σε μια οικογένεια και δούλεψα στα πράματα, στ' αμπέλια και στις σταφίδες. Ήμουν μικρός αλλά γερός. Έβγαλα σ' ένα χρόνο 3.500 δραχμές και τα 'φερα στον πατέρα μου. Ξεχρεώθηκε από τα χρέη του κι έφτιασε απ' έξω το σπίτι. Όταν γύρισα στο χωριό, συνέχισα πάλι με τα πράματα. Το 1939, τον Οκτώβριο, πήγα φαντάρος στο Μεσολόγγι. Μετά με στείλανε για εκπαίδευση στην Αθήνα κι έπειτα με ξανάφεραν στο Μεσολόγγι. Στις 15 Αυγούστου οι Ιταλοί βάρεσαν το πολεμικό μας καράβι “ΕΛΛΗ” στην Τήνο. Ο Μεταξάς δεν ήθελε να δημιουργήσει φασαρία κι έκανε όλο πίσω και πίσω. Ο πόλεμος όμως προμηνυόταν. Μας έδιωξαν από το στρατόπεδο και μας πήγαν μες στα λιοστάσια μη τυχόν και μας βομβαρδίσουν. Λίγο πριν κηρυχθεί ο πόλεμος, ένα Σάββατο, ήρθε ο δεσπότης Ιερόθεος από το Μεσολόγγι, εκεί στα λιοστάσια, και μας μετάλαβε όλους. Έκλαιγε κι έκανε: “Η Παναγιά μαζί σας, η Παναγιά μαζί σας”».

Με τη γυναίκα του αρμαθιάζοντας καπνό στο σπίτι τους στο Ριγάνι.

Φαντάζομαι ότι, όταν θα κηρύχθηκε πλέον ο πόλεμος, σας στείλανε στην Αλβανία.

«Φύγαμε όλο το Σύνταγμα, 800 στρατιώτες, ντυμένοι όλοι με τις φουστανέλες μας, έχω ακόμα τη φωτογραφία. Πέρασαμε ταλαιπωρία. Τρώγαμε ξηρά τροφή, τυρί και ψωμί. Καμιά φορά καθόμασταν πουθενά και βράζαμε ρύζι. Τη διμοιρία μου την είχαν ονομάσει “Διμοιρία Θανάτου”, γιατί εμάς μας έστελναν όλο στις μάχες. Είχαμε όπλα “Μαουεζέρ”. Ήταν γερμανικά, δεν είχε να γλιτώσεις».

Περισσότεροι Έλληνες σκοτώνονταν ή Ιταλοί;

«Εμείς ήμασταν σταθεροί και προφυλαγμένοι, ενώ εκείνοι έρχονταν σε μας ο ένας απάν’ στον άλλον. Οι Ιταλοί δεν ήταν για πόλεμο, να πούμε την αλήθεια. Αυτοί δεν πονηρεύονταν. Ήταν κόσμος εργατικός, τσοπάνηδες, γεωργοί, δεν ήταν για πολέμους. Ο δικτάτορας όμως ο Μουσολίνι τούς είπε: “Κάμετε απάν’, απάν’ καταπάν’”. Κάποια φορά βρεθήκαμε μπροστά στους Ιταλούς, λίγα μέτρα μάς χώριζαν. “Εφ’ όπλου λόγην και φωνάξτε αέρα”, μας διέταξαν οι αξιωματικοί. Εκεί ήταν το τρομακτικό. Ή τους καρφώνεις... ή σε καρφώνουν».

Εσείς, κ. Θύμιο, σκοτώσατε πολλούς;

«Σάματις ξέρω; Ένας και δυο ήταν μοναχά; Βάλε μέχρι το Μάρτη που ήμουν εκεί... Άλλους τους σκοτώναμε, άλλοι τραυματίζονταν, βόγκαγαν, φώναζαν. Ζήτησε τότε ο Μουσολίνι 24 ώρες ανακωχή, για να μαζέψει τα πτώματα. Του λέει τότε ο Μεταξάς: “Δεν σ’ τη δίνω. Εδώ θα τα αφήσω να τα φάει ο κόρακας, γιατί δε σ’ χρώσταγα τίποτα να μ’ κηρύξεις τον πόλεμο”. Έτσι δεν του ‘δωσε ανακωχή. Δεν μπορώ να σ’ το περιγράψω εκείνο το χάλι, όλα τα πτώματα αφημένα στο χώμα. Σκοτώθηκαν και δικοί μας

όμως, 16.000 στρατιώτες στην Αλβανία. Στο Αργυρόκαστρο μια φορά είχαμε δώδεκα μερόνυχτα πόλεμο. Δεν μπόρεγαμ’ να τους βγάλουμε από μέσα. Νηστικοί ήμασταν, χειμώνας, κρύο, άπλυτοι, ψείρα».

Τραυματιστήκατε καμιά φορά;

«Τραυματίστηκα σε δυο σημεία στο πόδι μου. Στο μπρό έχω ακόμα ένα βλήμα μέσα. Υποφέρω από τα πόδια μου. Είχα πάρα πολλές περιπέτειες ακόμα. Γυρνώντας για το σπίτι (μετά τον τραυματισμό μου) με το τρένο, φτάνοντας στην Κόρινθο, πούθε ήρθαν επά γερμανικά στούκας, ούτε σειρήνα ούτε τίποτα, έριξαν από πέντε βόμβες το καθένα. Πώς πετάχτηκα έξω και γλίτωσα... Ήμασταν 2.000 άτομα στο τρένο· δεν θα γλίτωσαν τα 50. Πώς είναι τα τσίπουρα μες στο μπατί, έτσι ήταν κάτω. Μια λάσπη με το χώμα, τα αίματα, τα πτώματα».

Στον Εμφύλιο πήρατε μέρος;

«Ήμασταν έξι αδέρφια και κανένας μας δεν γράφτηκε στο ΕΑΜ. Ήμασταν αμέτοχοι, αλλά μας έβαναν όλο για αγγαρείες. Το ’45 με επιστράτευσαν στην Εθνοφυλακή. Με πήγαν στην Άμφισσα, στη Λαμία και το Λιανοκλάδι. Μάζευαμ’ τα όπλα απ’ τ’ αντάρτικα. Στο δεύτερο αντάρτικο με βάλαν στη Χωροφυλακή για δυο χρόνια κι ήμουν και

παντρεμένος τότε. Είχα παντρευτεί το '43 με τη Γιαννούλα Γεωργακοπούλου από το χωριό μου. Κάναμε πέντε παιδιά, την Ιουλία, τον Βαγγέλη, τη Γεωργία, την Παρασκευή και τον Γιώργο. Τώρα έχω 19 εγγόνια και 14 δισέγγονα. Τέλος πάντων, τελειώνοντας τον ανταρτοπόλεμο, γύρισα στο Ριγάνι, στην οικογένειά μου. Ασχολιόμουν με τ' αμπέλι, τις ελιές κι έφτασα μέχρι και τα 400 γίδια. Συγχρόνως όμως δούλευα και χτίστης στο χωριό και στη Ναύπακτο».

Πού μάθατε να κτίζετε;

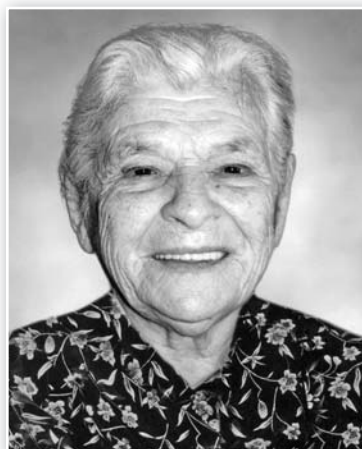
«Η φτώχεια τέχνες μάθαινε και η αρχοντιά καμάρι! Ήμουν ο καλύτερος στις σκεπές. Σκέπαζα τα σπίτια με πέτρα. Σιγά-σιγά έφτιαξα κι ένα δικό μας σπίτι στη Ναύπακτο, για να πηγαίνουν τα παιδιά μου στο Γυμνάσιο».

Ποια ήταν η πιο ευτυχισμένη μέρα της ζωής σας, κ. Θύμιο;

«Σήμερα είμαι πιο ευτυχισμένος, που είναι η οικογένειά μου όλη καλά. Μακάρι ο Κύριος να τους δώσει τ' αγαθά όλα και να 'ναι όλοι καλά. Εγώ και να πεθάνω τώρα μες στο δρόμο, δε με νοιάζει. Τα παιδιά μου να 'ναι καλά, τα εγγόνια και τα δισέγγονα, να τ' αφήσω όλα πίσω. Και τώρα... κλείνω τα μάτια να πεθάνω. Χόρτασα εγώ τη ζωή. Έφαγα, ήπια, γλέντησα, χόρεψα, τα πάντα έκανα. Δοξασμένος ο Θεός».

Δήμητρα Τριανταφύλλου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 6/3/2009)

«Φέτος είμαι 90 χρονών. Γεννήθηκα το 1919 στη Βομβοκού. Ο πατέρας μου ήταν ο Γιώργος Φαλτσέτος και η μάνα μου ήταν η Σταυρούλα Τρομπούκη. Ήταν και οι δυο από τη Βομβοκού, αλλά κι εγώ πήρα αργότερα άντρα από το χωριό μου. Είχα άλλα επτά αδέρφια. Πρώτα ήταν ο Σπύρος που πέθανε όμως πολύ μικρός, μετά πάλι το επόμενο παιδί ονομάστηκε Σπύρος, μετά ήταν η Αθηνά, μετά εγώ και μετά η Σταθούλα, ο Περικλής, ο Νίκος και τέλος ο Χρήστος. Απ' όλα τ' αδέρφια μου μόνο εγώ είμαι τώρα εν ζωή».

Πώς ήταν η συμβίωση με τόσα άτομα μες στο σπίτι;

«Ποιο σπίτι; Το χειμώνα ζούσαμε πιο κάτω από το χωριό σ' ένα δωμάτιο σπίτι όλο κι όλο και κοιμόμασταν μέσα δεκαοκτώ άτομα, γιατί στο ίδιο σπίτι έμενε και η οικογένεια του μπάρμπα μου Μάνθου, αδελφού του πατέρα μου. Από τη μια μεριά κοιμόταν η οικογένεια του μπάρμπα μου, απ' την άλλη μεριά εμείς και σε μια γωνιά κοιμόταν η γιαγιά μου. Το καλοκαίρι που μέναμε μέσα στο χωριό είχαμε ένα κάπως καλύτερο σπίτι που ήταν διώροφο. Μέναμε από πάνω κι από κάτω ήταν το κατώι».

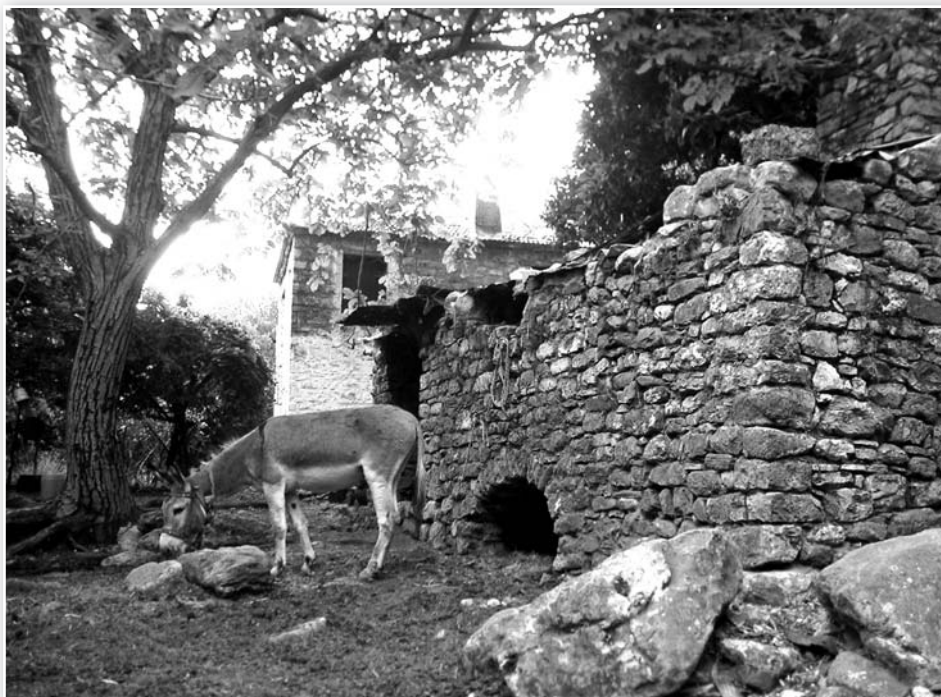
Φαντάζομαι ότι δεν είχατε κρεβάτια και θα στρώνατε κάτω κανένα χαλί, για να κοιμηθείτε.

«Πού να βρούμε χαλιά; Σε κουρέλια κοιμόμασταν, ό,τι είχαμε. Το χειμώνα σκεπαζόμασταν με βελέντζες που ύφαινε η μάνα μου. Έμαθα κι εγώ αργότερα να φτιάχνω και τα έχω ακόμα τα υφαντά μου. Οι γονείς μου είχαν γιδοπρόβατα αλλά κι ένα νερόμυλο που άλεθαμ' σιτάρι. Ήταν ακριβώς κάτω από τον Αϊ-Γιάννη. Του Φαλτσέτου το μύλο, το

‘λεγαμ’. Ερχόνταν Βομβουκιώτες, Σκαλιώτες, Σιμιώτες, Φαμπλιώτες, Νιοκαστρίτες και άλεθαν καλαμπόκι, στάρι, κριθάρι, ό,τι είχε ο καθένας. Ερχόταν ο κόσμος με φορτωμένα τ’ άλογα, τα γαϊδούρια ή, αν δεν είχαν κανένα ζώο, φόρτωναν κανένα τσουβάλι στην πλάτη τους».

Με γιδοπρόβατα και με μύλο δε θα είχατε προβλήματα επιβίωσης.

«Πώς; Το ’41 πεινάγαμε! Τι ποσοστό νόμιζες ότi κράταγαμ’ απ’ το μύλο; Αν έφερνες να σ’ αλέσουμε δέκα οκάδες στάρι, σου βάσταγαμ’ τόσο δα, δυο χούφτες αλεύρι. Εκείνο ’κεί έφτιαχναμ’ να φάμε τόσο οικογένεια. Κουρκούτι έφτιαχναμ’ και τέτοια. Χωράφια με λαχανικά δεν είχαμε. Δέκα κότες είχαμε μόνο. Φτωχικά περάσαμε».

Ο μύλος του Φαλτισέτου, όπως είναι σήμερα.

Ρούχα είχατε;

«Υφαιναμ’ μόνοι μας ρούχα. Κάλτσες; Υφαιναμ’ ένα κομμάτι από τον αστράγαλο μέχρι το γόνατο και βάναμε από κάτω σχοινί, για να τις κρατάει τις κάλτσες, για να μη φύγουνε. Φόρεσαμ’ τσαρούχια, φόρεσαμ’ γουρνοτσάρουχα, φόρεσαμ’ και ρόδες».

Πήγατε στο σχολείο, κ. Δήμητρα;

«Σχολείο πήγα... ένα μήνα ή δύο, δε θυμάμαι. Γιατί; Γιατί μ' ήθελε η μάνα μ' κι ο πατέρας μ' να πάω κοντά στα γίδια και τα πρόβατα. Μαζί με τον μπάρμπα μου είχαμε εκατό βιτούλια και χώρια τα γαλάρια που άρμεγμαμ' που θα 'ταν καμιά εβδομηνταριά. Είχαμε κι άλλα τόσα πρόβατα. Πολύ μικρή δεν ήταν εύκολο ν' αρμέγω. Ξεκίνησα από δέκα χρόνων. Αργότερα, δώδεκα χρόνων, πήγα μαζί με τον αδελφό μου πρώτη φορά για μεροκάματο στο πρώτο μπαράζ* που έγινε στ' αναχώματα του Σκα».

Τι ακριβώς, δηλαδή, κάνατε στο Σκα;

«Βάζαμε σύρμα στα τοιχία, για να μην βγαίνει το νερό έξω αλλά και να μην πέφτει το χώμα. Μαζεύαμε πέτρες μέσα από το Σκα και τις πέταγα μέσα στο σύρμα, για γίνει τοίχος και να σφίξει. Όταν μαζεύαμε τις πέτρες, καθόμασταν οι εργάτες στη σειρά και τις πέταγε ο ένας στον άλλον κι ο τελευταίος τις πέταγε στο σύρμα. Βαριά δουλειά, που κράτησε περίπου τρεις μήνες. Έπαιρνα δεκαπέντε δραχμές την ημέρα. Δεύτερα πήγαινα ολούθε για δουλειά, δεν πήγαινα μόνο στα μαρτίνια».

Σε τι άλλες δουλειές πηγαίνατε;

«Πήγαινα και σκάλιζα καλαμπόκια, θέριζα στάρια, έβγανα κρεμμύδια, μάζευα φασόλια, πήγαινα για σταφίδες στο Μωριά, πήγαινα ξύλα στο Νέπαχτο, μάζευα ελιές. Απ' όλες τις δουλειές έκανα».

Τι μεροκάματο παίρνατε σε αυτές τις δουλειές; Χρήματα ή είδος;

«Στα καλαμπόκια στη Μανάγουλη καθόμουν εκεί όλο το διάστημα σ' ένα καλυβάκι που είχαν για τους εργάτες και έπαιρνα μεροκάματο πέντε οκάδες καλαμπόκι την ημέρα. Δουλεύαμε όμως όλη μέρα. Το βράδυ ξεμπούρτσαγαμ' τα καλαμπόκια και το πρωί σπκωνόμασταν πίσω για δουλειά στα χωράφια. Για οκτώ χρόνια πήγαινα στον ίδιο εργοδότη. Ξεκίναγα από του Αγίου Κωνσταντίνου που θέριζαν τα στάρια και καθόμουν μέχρι να τελειώσουν τα καλαμπόκια. Πήγαινα με μια φίλη μου, την Ξένη Αποστολοπούλου. Το χειμώνα που ανέβαινα στο

* Σ.τ.Ε. Μπαράζ: Τα συρματοπλεκτα κιβώτια λίθων που κατασκευάζονται σε διάφορα σημεία της όχθης ποταμών για την αποφυγή της διάβρωσης του εδάφους ως αντιπλημμυρικά αναχώματα.

χωριό βοήθαγα πάλι στα γιδοπρόβατα. Μάζευαμ' το γάλα, το 'φτιάχναμ' τυρί, άλλοτε το κοπάναγαμ' και έφτιαχναμ' βούτυρο κι έτσι πέρναγε η ζωή μου».

Πολλή δουλειά για ένα μικρό κοριτσάκι. Παίξατε ποτέ σαν παιδί;

«Τι να παίξω; Κολτσινα; (γέλια). Ε, έπαιξα κρυφτό, έφτιαχναμ' μπάλες με πανιά, έφτιαχνα κούκλα με πανάκια και έβανα χεράκια με ξυλάκια, έπαιζαμ' πεντόβολα, έπλεκα και ύφαινα».

Από ποια ηλικία μαγειρεύατε;

«Πίτα έφτιαχνα από δεκατεσσάρων χρονών. Φτιάχναμε πίτες με τυρί, πίτες με λάχανα, με μακαρόνια, με πατάτες, με τραχανά, με ξυνόγαλο που το βράζαμε στη φωτιά και γίνονταν σαν μυζήθρα και φτιάχναμε επίσης πίτα μαμαλίγκα».

Μαμαλίγκα; Αυτή τη συνταγή θέλω να μας την πεις.

«Τίποτα δύσκολο δεν είναι. Βάνεις να κοχλάσει νερό και δεύτερα ρίχνεις μέσα αλεύρι μπομποτίσιο. Το φέρνεις γύρω-γύρω και γίνεται ζυμάρι σαν κρέμα όμως, όχι πολύ σφιχτό. Το γυρίζεις μετά όλο αυτό σ' ένα ταψί. Μετά βάζεις στο τηγάνι κρεμμύδια χοντροκομμένα να τσιγαριστούν με λίγο λάδι. Όταν γίνουν, τα ρίχνεις κι αυτά μες στο ταψί, πάνω από το ζυμάρι. Αυτό μετά δεν το ψήνεις όπως τις πίτες. Θα πήξει λίγο από μόνο του και μετά το κόβεις κομμάτια και το τρως. Να 'χα τώρα ένα κομμάτι... Με τ' αλεύρια τούτα όμως δεν γίνεται καλό... Εκείνα τότε ήταν γνήσια αλεύρια.

Αμ και το κουρκούτι; Τι νόστιμο ήταν. Βράζαμε λίγο μπομποτάλευρο με νερό, ρίχναμε αλατάκι και λάδι και έπηξε λίγο σαν κρέμα. Καμιά φορά δεν το βράζαμε με νερό αλλά με γάλα και το λέγαμε γαλακτοκουρκούτι.

Τότε τρώγαμε και τριφτάδια. Να σας πω και γι' αυτά. Βάζαμε νερό να βράσει, ρίχναμε μετά αλεύρι και αλάτι και τ' ανακατεύαμε. Καθάριο σιταρίσιο αλεύρι. Το ζυμώναμε λίγο, όχι όπως το ψωμί, αλλά το πιάναμε και το τρίβαμε λίγο-λίγο και γίνονταν μικρά μπαλάκια όπως είναι ο χοντρός τραχανάς. Μετά τα βράζαμε αυτά και γίνονταν σαν κρέμα, με κομματάκια ζυμάρι μέσα, γρουμπουλάκια. Το βάζαμε στο πιάτο με λίγο λαδάκι πάνω και πιπεράκι. Πολύ νόστιμο.

Το καλύτερό σας πανηγύρι ήταν τ' Αϊ-Γιαννιού;

«Ναι. Έρχονταν κλαρίνα τ' Αϊ-Γιαννιού. Μαζεύονταν κόσμος πολύς απ' ούλα τα χωριά. Φαΐ καλό τρώγαμε, χορεύαμε, τραγουδούσαμε, ούλα τα 'χαμε. Εγώ χόρευα και τραγουδούσα τόσο καλά, που μου είπαν να πάω για τραγουδίστρια. Αλλά δεν πήγα. Την Τρίτη της Λαμπρής μαζεύονταν όλο το χωριό στο σχολείο, στην πλατεία, κι έτρωγαμ'. Χορεύαμε και τραγουδούσαμε με το στόμα. Όταν γίνονταν γάμοι, πηγαίναμε κανίσκι*. Μαγειρεύαμε δηλαδή από το σπίτι και πηγαίναμε όλοι φαγητά. Εμείς τότε δεν πηγαίναμε σε τραπέζι, πηγαίναμε με τραπέζι. Άλλος έφτιαχνε σφάγιο, άλλος πίτες. Πέρναγαμ' πολύ ωραία».

Θυμάστε γεγονότα από την περίοδο της Κατοχής;

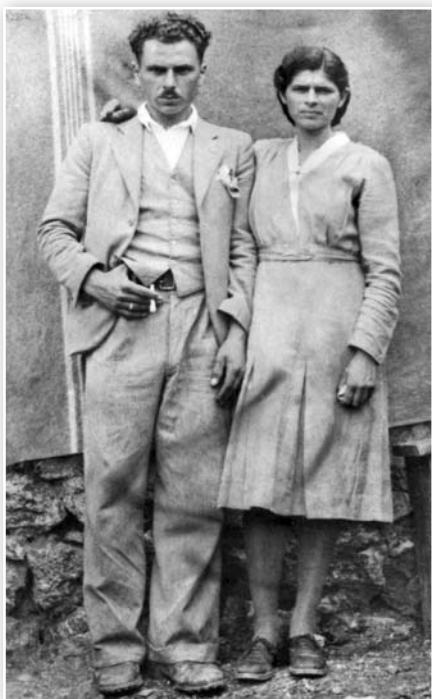
«Το 1940 ήμουν 21 ετών. Τον πέρασα τον πόλεμο. Γίνανε πολλά στο χωριό μου. Δεν σκότωσαν δυο παιδιά χωριανά μου, τον Χρήστο και τον Βασίλη; Δεν ήρθαν οι Ράλληδες; Δεν ήρθαν αντάρτες; Σκοτώθηκε κι ένας μπάρμπαρς μου, ο Νίκος Φαλτσέτος. Δεν έγιναν βομβαρδισμοί το καλοκαίρι του '41; Έφυγε ούλο το χωριό τότε, δεν έμεινε ούτε γάτα. Άλλος πήγε κατά τον Αϊ-Γιάννη, άλλος πιο κάτω προς το Σκα. Μετά το βομβαρδισμό που φύγαμε και κρυφτήκαμε, κίνησε μια ομάδα από χωριανούς, για να κατέβουν στο χωριό να δουν τι γίνεται, αν επέτρεπαν οι Γερμανοί να ξανάρθουμε. Κίνησε λοιπόν ο παπα-Γιώργης, ο Μάρκος Τριανταφύλλου, ο μελλοντικός μου τότε σύζυγος, ο Κώστας Τσαρούχης κι ο Ηλίας Τρομπούκης με μια σημαία μαζί τους. Η σημαία ήταν ένα ξύλο μ' ένα χειρομάντηλο δεμένο πάνω. Όταν έραξαν στο χωριό, πήγαν στους Γερμανούς και τους μίλησε ο Μάρκος που ήξερε λίγα Γερμανικά. Τους είπε ότι έφυγε όλο το χωριό, γιατί φοβήθηκαν το βομβαρδισμό. Και τους ρώτησε τι να κάνουν τώρα; "Να ειδοποιείτε να έρθουν όλοι πάλι στα σπίτια τους", είπαν οι Γερμανοί. Έτσι κατέβηκαν πάλι ούλοι».

Πού έμειναν οι Γερμανοί όσο βρίσκονταν στη Βομβοκού;

«Οι Γερμανοί, όταν ήρθαν, έφτιαξαν κάτι θηρία σπίτια. Για να γίνουν αυτά τα κτίρια, έβαναν εμάς να τους κάνουμε τις διάφορες εργασίες.

* Σ.τ.Ε. Κανίσκι: Τα υλικά που πήγαιναν στους γάμους οι καλεσμένοι συγγενείς και φίλοι για τα φαγητά των ημερών. Όταν τους καλούσαν έλεγαν: «Είστε καλεσμένοι στο γάμο με το κανίσκι σας».

Εμένα μ' έστελναν και πήγαινα με το μπλάρ' για νερό. Το φόρτωνα βαρέλες, τις γέμιζα και γύριζα πάλι. Μια πήγαινα εγώ, μια άλλος. Ούλοι πηγαίναμε. Όταν φύγανε οι Γερμανοί, διέλυσαν τα κτίρια τους, για να μην τα βρουν οι αντάρτες και εγκατασταθούν εκεί. Πήγαν τότε ούλοι οι χωριανοί και πήραν τσίγκια, πήραν ξύλα, ό,τι βρήκαν, για να φτιάξουν τα σπίτια τους».

Πότε παντρευτήκατε τον Μάρκο Τριανταφύλλου;

«Παντρεύτηκα το '46. Εγώ ήμουν 27 ετών κι εκείνος 24. Γνωριζόμασταν, ήμασταν γειτόνοι, αλλά δεν είχαμε σχέσεις όπως κάνουν τώρα. Ο γάμος έγινε στο σπίτι μου· έτσι έκαναν τότε. Μαζεύτηκε όλο το χωριό και μετά για το γλέντι πήγαμε στο σχολείο. Στον δικό μου γάμο ήρθαν δυο ζυγίες όργανα. Για νυφικό είχα ένα φορεματάκι κίτρινο και το έβαλα. Παπούτσια είχα ένα ζευγάρι που τα είχα αγοράσει αρκετά χρόνια πριν από λεφτά που είχα βγάλει στις σταφίδες».

Μετά το γάμο σας ήταν πιο άνετη η ζωή σας;

«Ο Μάρκος ήταν φτωχός κι αυτός. Δούλευε όπου μπορούσε. Αγρότης ήταν, στα ζώα πήγαινε, αργότερα δούλευε και στα πηγάδια. Μετά το γάμο μας μείναμε στο σπίτι του με την υπόλοιπη οικογένεια κι αργότερα φτιάξαμε δικό μας σπίτι. Έκαναμ' τέσσερα παιδιά. Τον Γιάννη, τη Μαρία, τον Σταύρο και τη Γιώτα. Όλα τα παιδιά μου τα γέννησα μοναχή μου στο σπίτι, χωρίς μαμή. Ποτέ δεν έτυχε να είναι ο άντρας μου μαζί μου, σε καμία γέννα».

Τύχαινε να είναι στα χωράφια;

«Στο πρώτο μου παιδί, στον Γιάννη, ήταν φαντάρος. Ήμουν μοναχή μου, ήταν η μέρα των Χριστουγέννων κι έβρεχε πολύ. Φώναξα και

ήρθε η πεθερά μου που έμενε πιο κάτω. Στο δεύτερο παιδί έτυχε να είναι η μάνα μου στο σπίτι με μια γειτόνισσα και με βοήθησαν. Στο τρίτο και στο τέταρτο πάλι έτυχε να είναι εκεί μια γειτόνισσα. Το καλό είναι ότι σε δέκα έως είκοσι λεπτά γένναγα. Ό,τι ήξεραν από μόνες τους οι γειτόνισσες έκαναν. Έκοβαν το λώρο, μετά έλιωναν αλάτι στο νερό κι έπλεναν το μωρό. Μετά τυλίγαμε το παιδί με μια κάπα από γίδα. Πού να βρούμε τότε ρουχαλάκια και μπεϊμπιλίνα; Αργότερα τυλίγαμε τα μωρά μας με ό,τι πανάκια βρίσκαμε. Μετά τα πλέναμε, τα στεγνώναμε στη φωτιά και τα ξαναφόραγαμ' στο μωρό».

Κάποια στιγμή φύγατε από τη Βομβοκού. Γιατί;

«Φύγαμε, όταν είχα κάνει και τα τέσσερα παιδιά, για να μπορέσουμε να ήμαστε κοντά σε κάνα μεροκάματο να ζήσουμε. Πουλήσαμε τα πρόβατα και φτιάσαμε σπίτι στο Ξηροπήγαδο. Δούλευε ο άντρας μου στα πηγάδια που τα έφτιαχνε ο Ασημάκης που είχε και το μαγαζί με τα τομάρια στη Ναύπακτο. Σ' αυτόν δούλευε και κάποτε έπαθε σοβαρό ατύχημα. Δούλευα όμως πάντα κι εγώ. Μέχρι και τώρα τελευταία πήγαινα για μεροκάματο. Τελευταία πήγαινα για ελιές. Έβγανα 350 κιλά λάδι το χρόνο μοναχή μου. Το μερίδιό μου ήταν δύο με δυόμισι κιλά λάδι την ημέρα. Ανέβαινα πάντα στην κορφή εγώ και μάζευα με το τσουγκριανάκι. Αρχή – αρχή που δεν ήταν τσουγκριανάκια, τα χέρια μας κοκάλωναν, γιατί μάζευαμ' τις ελιές με τα χέρια. Άναβαμ' φωτιές κάτω από την ελιά, για να τα ζεσταίνουμε και συνεχίζαμε πάλι. Ωρέ τι είχαμε περάσει... μη ρωτάς! Πάντα δούλευα παντού. Φτωχικά περάσαμε. Δυο φορές τη βδομάδα, παλιότερα, πάαινα στο Νέπαχτο ξύλα και μου 'διναν παλιούλια για τα παιδιά μου, αλλά και για μένα. Τι να 'κανα; Φτωχόν άντρα πήρα. Ακόμα και την επόμενη μέρα που παντρεύτηκα ξύλα στο Νέπαχτο πήγα».

Πείτε μας για το ατύχημα που συνέβη στον άντρα σας. Τι ακριβώς έγινε;

«Τον Αύγουστο του 1962 τραυματίστηκε σ' ένα πηγάδι. Έμεινε μετά 17 μέρες στο νοσοκομείο που ήταν από κάτω από του Στάικου το σουπερ μάρκετ. Να, έχω εδώ την εφημερίδα “**Νεολόγος Πατρών**” που το έγραφε. Διάβασε να δεις:

“Εσώθη, αφού επάλευσε επί 10 ώρες με τον θάνατο ο 40ετής φρε-

ατωρύχος. Ολόκληρος σχεδόν η πόλις ηγρύπνησε προχθές το βράδυ και οι κάτοικοί της παρέμειναν επί πολλάς ώρας αγωνιώντας, εξ αιτίας της τραγωδίας ενός 40ετούς εργάτου, ο οποίος τραυματισμένος βαρύντατα εκινδύνευσε ν' αφήση την τελευταίαν του πνοήν μέσα εις ένα πηγάδι και εις βάθος 11 και πλέον μέτρων – όπου είχε παγιδευτεί καταπλακωθείς από όγκο λίθων και χωμάτων... Οι άλλοι εργάται και ο ιδιοκτήτης του φρέατος, όταν αντελήφθησαν το τραγικόν συμβάν και αφού είδον ότι ουδεμίαν ηδύνατο να του προσφέρουν βοήθειαν, ειδοποίησαν πάραυτα την χωροφυλακήν... Δυστυχώς μεγάλοι λίθοι και το μικρόν άνοιγμα του φρέατος δεν του επέτρεπον να απαλλάξη τα χέρια του, τα οποία με σοβαρά κατάγματα είχαν παραμείνει κολλημένα το εν εις θέσιν κάθετον και το έτερον με ελαφράν κλίσιν προς τα τοιχώματα του φρέατος, με σπασμένα τα κόκκαλα ενός ή δύο δακτύλων... Εκλήθησαν τότε μηχανικοί... ειδοποιήθη η Πυροσβεστική Υπηρεσία Πατρών... Οι πυροσβέσται κατόρθωσαν να τον γαντζώσουν με συρματόσχοινα και τον ανέσυραν εις την επιφάνειαν, ενώ αίσθημα πλήρους ανακουφίσεως κατελάμβανε τας χιλιάδες των πολιτών...”».

Αποζημιώθηκε ο άντρα σας, κ. Δήμητρα;

«Τίποτα! Το μόνο που του έφεραν ήταν μια παλιά πιτζάμα στο νοσοκομείο, μια φανέλα κι ένα πουκάμισο. Φράγκο δεν πήρε. Για δουλειά, για να ζήσουμε, εγώ π'λάλαγα για αρκετούς μήνες μέχρι να γίνει καλά».

Τι σκέφτεστε για όλα όσα έχετε περάσει;

«Το βράδυ δεν μπορώ να κοιμηθώ. Μου 'ρχονται όλα στο μυαλό. Πού πήγα και πού γύρισα. Παρ' όλα αυτά, τα παιδιά μου τα έφτιασα καλά και χίλια να 'ναι τα χρόνια τους. Και οι νυφάδες και οι γαμπροί μου. Παράπονο δεν έχω από κανέναν. Έχω εγγόνια και δυο δισέγγονα, τον Χρήστο και τον Κωνσταντίνο. Εύχομαι να ζήσουν όλοι χίλια χρόνια και να 'ναι καλά. Να υπάρχει και ειρήνη! Το πιότερο αγαθό».

Νικόλαος Κοργιαλάς

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 1/6/2007)

«Είμαι Ναυπάκτιος από προσπάπου. Από τους πιο παλιούς Ναυπάκτιους είναι οι Κοργιαλαίοι. Γεννήθηκα στις 3 Δεκεμβρίου το 1920 στο παλιό πατρικό μας μες στο Στενοπάζαρο, σ' ένα δωμάτιο, όπου όλοι κοιμόμασταν στρωματσάδα κάτω. Αυτά τα μέσα είχαμε τότε. Οι γονείς μου, ο Ιωάννης και η Λαμπρινή, απέκτησαν εμένα, άλλα τέσσερα αγόρια και ένα κορίτσι. Την αδελφή μας την είχαμε όλοι στα όπα – όπα και μας είχε και εκείνη όμως. Μας έπλενε, μας σιδέρωνε, τα πάντα. Αν πω να χαρακτηρίσω τον εαυτό μου, θα έλεγα: από μυαλό ξυράφι και από δουλειά... άλλο τίποτα».

Πώς ήταν τα παιδικά σας χρόνια, κ. Νίκο;

«Είχαμε πολύ καλούς γονείς. Ο πατέρας μου ήταν φούρναρης και έτσι, παρόλο που ήμασταν πολλά παιδιά, ζούσαμε καλά για εκείνη την εποχή. Έβγαλα το σχολείο μέχρι την Έκτη Δημοτικού, αλλά η κοινωνική μου μόρφωση είναι μεγάλη. Όταν ήμασταν στο σχολείο, θυμάμαι ότι οι δάσκαλοι ήταν πάρα πολύ αυστηροί μαζί μας. Ήμασταν όμως κι εμείς ατίθασοι... Διευθυντή είχαμε τότε έναν Κοτίνη. Αυτός και οι δάσκαλοι ήταν παλαβοί, μπορούσαν να σε σκοτώσουν, αν δεν ήσουν καλός μαθητής. Μας έστελναν και φέρναμε λούρες με κόμπια και, όταν ήθελαν να μας τιμωρήσουν, μας βάζαν απάνω στα θρανία και μας βαράγανε. Ύστερα μας στέλναν από κάτω στη θάλασσα, να φέρουμε χαλίκια, τα βάναμε κάτω και οι δάσκαλοί μας έβαζαν να γονατίζουμε πάνω. Αυτό μας πόναγε πολύ. Αυτή ήταν η τιμωρία τότε στα παιδιά».

Εσάς σας είχαν τιμωρήσει ποτέ στο σχολείο;

«Ναι, και δεν το ξεχνώ ποτέ. Ήταν τις τελευταίες μέρες, όταν θα τε-

λείωνα την Έκτη τάξη του Δημοτικού. Μας είχαν βάλει ποιήματα για το τέλος της χρονιάς. Σε κάποια από τις πρόβες δεν πήγα μια μέρα, γιατί είχα πέσει νωρίτερα, ενώ έπαιζα, κι έφαγα το γόνατό μου. Την άλλη μέρα με ρωτάει η δασκάλα μου, η κα Παπανικολάου, γιατί απουσίασα από την πρόβα. Παρόλο που της εξήγησα, με πλάκωσε στο ξύλο και μ' έκανε για το στρώμα. Σηκώνομαι κι εγώ, στέκομαι και, καθώς με χτύπαγε, της κοπανάω μια γροθιά μες τα στήθια (ήταν χοντρή και είχε κάτι μαστάρια να... τέτοια). Το σκάω από έναν διάδρομο, φωνάζει τον δ/ντή και με πιάνει εκείνος από την άλλη μεριά. Άλλος παλαβός κι αυτός, για τα σίδερα. Ε, λοιπόν, μ' έβαλε κάτω, με ποδοπάτησε και μ' έκανε κι αυτός για το στρώμα. Μόλις σταμάτησε, σηκώθηκα και του λέω “να σου πάρει ο διάολος τον πατέρα” και φεύγω. Εγώ που ήμουν πάντα σεβαστικός. Πάω και τα λέω αμέσως στον πατέρα μου. Εκείνος δεν χάνει χρόνο, φεύγει για το σχολείο, τους βρίσκει και τους λέει: “Εγώ το παιδί μου το στέλνω να το μάθετε γράμματα, όχι να το σκοτώσετε. Προσέξτε μη χαλάστε τη διαγωγή του παιδιού μου (τότε έβαζαν και διαγωγή στο απολυτήριο), γιατί θα έχουμε φασαρίες”».

Τελειώνοντας λοιπόν το Δημοτικό, με τι ασχοληθήκατε, κ. Νίκο;

«Με τη δουλειά του πατέρα μου, φούρναρης. Καλά ήταν μέχρι το 1940 που έγινε ο πόλεμος. Ήμουν 20 ετών τότε. Παίρναν άτομα θυμάμαι, για να πολεμήσουν, και πέρασα και εγώ από επιτροπή, αλλά, επειδή ήμουνα αγύμναστος, δεν με πήραν. Δεν είχα πάει ακόμα φαντάρος και έτσι έμεινα φούρναρης και τα χρόνια της Κατοχής».

Τι θυμάστε από αυτή την περίοδο; Τι συνέβαινε στη Ναύπακτο;

«Λοιπόν, όταν μπήκαν οι Γερμανοί στη Ναύπακτο, έστρωσαν τη σημαία τους στην πλατεία στο Λιμάνι, για να φαίνεται από ψηλά να τη βλέπουν τ' αεροπλάνα και να μην βομβαρδίζουν. Αν δεν τους πείραζες τους Γερμανούς, δεν σε πείραζαν. Κάποτε ένας αντάρτης, ο Παγανός, σκότωσε έναν Γκεσταπίτη (έναν Έλληνα δηλαδή που συνεργαζόταν με τους Γερμανούς). Αυτό έγινε στην περιοχή του λιμανιού. Εγώ ήμουν στο φούρνο εκείνη την στιγμή, στο Στενοπάζαρο, και άκουσα τον πυροβολισμό. Οι Γερμανοί τότε, αμέσως, τηλεφώνησαν στο αρχηγείο τους στην Πάτρα και έρχεται ένας λόχος και κλείνουν όλη τη γύρω περιοχή. Μας φώναξαν και μας είπαν να μαζευτούμε όλοι κάτω στο τε-

λωνείο, στο λιμάνι, το οποίο βρισκόταν εκεί που είναι σήμερα το μαγαζί της Λόη. Εκεί μας έβαλαν σε σειρά κι έναν-έναν τον εξέταζαν. Ήρθε η σειρά μου, μπήκα μέσα και με πήγαν μπροστά στον πάγκο με τους Γερμανούς. Εκεί ήταν και ένας καθηγητής Γυμνασίου, ο Ν. Γαλάνης, ο οποίος ήταν και γείτονάς μου και, επειδή ήξερε τα γερμανικά, τον έβαλαν εκεί για μεταφραστή. Με ρώτησαν πώς με λένε και, μόλις τους λέω Νικόλαος Κοργιαλάς του Ιωάννη, γεννηθείς το 1920, βλέπω έναν Γερμανό αγριεμένο να σηκώνεται απότομα όρθιος. Να μου πήγε... Ο Νίκος ο Γαλάνης, ο μεταφραστής, κατάλαβε τι συνέβηκε και σηκώθηκε και του λέει: “Δεν είναι αυτός ο Κοργιαλάς που ζητάμε, είναι άλλος”. Ε, λοιπόν, 15 μέρες είχα κάτσει στο κρεβάτι μετά απ’ αυτό, από το φόβο που είχα πάρει. Για να καταλάβετε, έτυχε να έχω ίδια ακριβώς στοιχεία, όνομα, επώνυμο, όνομα πατρός, έτος γεννήσεως και ίδιο επάγγελμα με έναν ξάδελφό μου, που εκείνος ήταν στο αντάρτικο και είχαν το όνομά του στη λίστα μαζί με άλλων ανταρτών. Αν δεν ήταν ο Γαλάνης, δεν θα γλίτωνα. Εκείνη την ημέρα κράτησαν δέκα νέα παιδιά από ’δώ. Εγώ ήξερα έναν Παπανδρέου κι έναν Βουτσινά. Αυτούς τούς πήγαν στην Πάτρα. Εκεί μετά από λίγες μέρες έγινε ένα πατατράκ. Χτύπησαν στα Μποζαϊτικά έναν Γερμανό. Τότε οι Γερμανοί “καθάρισαν” όλους τους κρατούμενους που είχαν, μαζί και τα παιδιά που είχαν πάρει από μας. Έτσι έκαναν τότε. Έναν Γερμανό πείραζες, ολόκληρο χωριό έκαιγαν».

Εκτός από αυτό το συμβάν, η δουλειά σας στη διάρκεια του πολέμου συνεχιζόταν κανονικά;

«Ναι, βέβαια. Εμάς μας χρειάζονταν όλοι. Εγώ έχω βγάλει ψωμί για Γερμανούς, για Ιταλούς και τον Έκτο Λόχο και για τους αντάρτες. Μιας και ήμασταν φουρναραίοι, εξαναγκαζόμασταν να τους το φτιάχνουμε, αλλά, και από την άλλη, το καλό είναι ότι μας έφερναν εκείνοι το αλεύρι, εμείς πού να το βρίσκαμε εκείνη την εποχή. Έτσι είχαμε αλεύρι, για να δίνουμε και σε άλλους ψωμί. Οι αντάρτες μάς έφερναν ένα κάρο καλαμποκάλευρο με 8 τσουβάλια από 80 οκάδες το καθένα, για να τους φτιάχνουμε μπομποτά. Απ’ αυτό τούς δίναμε τα 3/4 πίσω, το υπόλοιπο το κρατάγαμε».

Το εξοχικό κέντρο των αδελφών Κοργιαλά, στην Ψανή (Φωτογραφία Β. Κουρμούση).

Τελειώνοντας ο πόλεμος για πόσο συνέχισες, κ. Νίκο, τη δουλειά του φούρναρη;

«Μέχρι που πήγα στρατιώτης ήμουν εγώ υπεύθυνος στο φούρνο. Πήγα στρατιώτης στις 20 Ιουλίου του '45, υπηρέτησα τρία χρόνια στο Ναυτικό και αμολήθηκα το Φεβρουάριο του '49. Φεύγοντας λοιπόν, άφησα τη δουλειά στον μεγαλύτερο αδελφό μου, τον Βαγγέλη, και την περίλαβε αυτός. Όταν γύρισα, άνοιξα ένα κέντρο διασκέδασης στην Ψανή μαζί με τον μικρότερό μου αδελφό, τον Γιώργο, και τ' ονομάσαμε "Ψανή". Όλοι οι παλιοί το θυμούνται ακόμα. Το ξεκινήσαμε με 150 καρέκλες, το αξιοποιήσαμε και φθάσαμε να τις κάνουμε 1.500. Είχαμε καλό φαγητό και μουσική. Προσωπικό ήταν 30 άτομα και είχαμε 10 κομμάτια όργανα. Τα τραγούδια που λέγανε στο μαγαζί ήταν ευρωπαϊκά, για χορούς ταγκό και βαλς, ξένα και ελληνικά. Είχα ακορντεόν, σαξόφωνο, κορνέτα, βιολί, πιάνο κλπ. Είχα ορχήστρες, άλλοτε από Πάτρα και άλλοτε από Αργίνιο. Δούλευαν κάθε μέρα από τις 15 Ιουλίου έως τις 23 Αυγούστου. Είχαμε φτιάξει μια τεράστια πίστα με φωτισμούς, με αχιβάδες τριγύρω. Τέτοιο μαγαζί δεν υπήρχε πουθενά τριγύρω. Θυμάμαι ένα βράδυ στο κέντρο "Ψανή" όπως ήμασταν φθάνει ένα κότερο στην παραλία (τότε άραζαν και τέτοια καράβια εκεί) και βγαίνει έξω ο τραγουδιστής, ο Γούναρης. Μου το είπαν, τρέχω και τον φωνάζω. Το είπα στο μικρόφωνο στον κόσμο και του ζήτησαν όλοι να μας πει ένα τραγούδι. Χαμός έγινε. Μετά από λίγο έφυγε πάλι. Το κέντρο "Ψανή" δεν είχα σκοπό ποτέ να το αφήσω, αλλά, επειδή εγώ

ήμουνα του λαϊκού κόμματος, ήθελε ο Νόβας να με κλείσει, γιατί εκείνος ήταν φιλελεύθερος. Είχα πρασινάδες λοιπόν και λουλούδια απ' έξω. Είχα μουριές με χοντρά φύλλα γύρω-γύρω και τρία τεράστια πλατάνια για ίσκιο και ένα βράδυ έστειλαν και μου τα έκοψαν κρυφά όλα. Έφεραν και μπουλντόζα για τα μεγάλα δέντρα. Μου χάλασαν έναν παράδεισο που είχα φτιάξει με τη δικαιολογία ότι έπρεπε ν' ανοιχτεί ο δρόμος και να μεγαλώσουν τα πεζοδρόμια από 10 πόντους ένα γύρω... Τότε κι εγώ από τα νεύρα μου και τη στενοχώρια μου το έκλεισα το 1963. Ο κόσμος φώναζε να το ξανανοίξω. Έκαναν μέχρι και συλλαλητήριο, αλλά πειστωμένος εγώ δεν το ξανάνοίξα».

Μετά απ' αυτό, τι επάγγελμα κάνατε;

«Α, συγχρόνως με την “Ψανή”, άνοιξα δυο δουλειές ακόμα. Η μία ήταν που μπήκα μέτοχος με τον άλλο μου αδελφό, τον Τάκη, και πήραμε τρία λεωφορεία. Εκείνος ήταν μηχανικός στα καράβια στο λιμάνι, αλλά του άρεσε και η δουλειά με τα λεωφορεία. Και η άλλη δουλειά, μέχρι που πήρα σύνταξη, είναι που έφτιαξα το ξενοδοχείο “ΑΜΑΡΥΛΛΙΣ”, που σημαίνει άνθος. Το έφτιαξα από την αρχή. Αγόρασα το οικόπεδο αυτό στο λιμάνι και με πολύ μεράκι και δυσκολίες τα κατάφερα. Εντωμεταξύ ο αδελφός μου ο Κώστας παντρεύτηκε μια κοπέλα που είχε το διπλανό σπίτι προίκα. Πήραμε το ένα τμήμα απ' αυτό

Το ξενοδοχείο «Αμαρυλλίς» των αδελφών Κοργιαλά στην πλατεία του λιμανιού (Φωτογραφία Β. Κουρμούση).

και το ενώσαμε με το οικόπεδο του ξενοδοχείου κι έγινε αυτό που βλέπετε και σήμερα. Ένα ξενοδοχείο στο κέντρο του λιμανιού, με 18 δωμάτια και εστιατόριο. Τα εγκαίνια έγιναν το Φεβρουάριο του 1958».

Πώς σκεφτήκατε ν' ανοίξετε ξενοδοχείο; Υπήρχαν άλλα στη Ναύπακτο;

«Τότε υπήρχε το ξενοδοχείο του Κοκκίνη και το REX. Εγώ σκέφθηκα να το ανοίξω λόγω των πολλών πελατών που είχα στο κέντρο “Ψανή” και πολλοί ήθελαν να μένουν λίγες μέρες στη Ναύπακτο».

Από το ξενοδοχείο τι έχετε κρατήσει στη μνήμη σας;

«Πολλά καλά, αλλά και πολλά άσχημα. Το καλύτερο είναι ότι εκεί γνώρισα τη γυναίκα μου. Δούλευε στο ξενοδοχείο, την είδα ότι ήταν καλή στη δουλειά και την παντρεύτηκα. Την αγάπησα πολύ και μ' αγάπησε. Παντρευτήκαμε το 1972. Χάσαμε ένα παιδί και από τότε δεν ξανακάναμε. Και ο λόγος που το χάσαμε ανήκει στις άσχημες αναμνήσεις μου από το ξενοδοχείο. Απέβαλε η γυναίκα μου από τη στεναχώρια της από μια φασαρία που είχε γίνει με έναν δήθεν έλεγχο στο μαγαζί, όπου μπήκαν με τσαμπουκά και μας έσπασαν διάφορα πράγματα ψάχνοντας για κάποια έλλειψη. Δεν βρήκαν τίποτα εις βάρος μου βέβαια, εγώ ήμουν πάντα εντάξει, αλλά η ζημιά έγινε. Κάποτε παραλίγο να χάσω το ξενοδοχείο από τα χρέη, γιατί όλο το βάρος ήταν πάνω μου. Είχα πάρει δάνειο, για να το φτιάξω, από την Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως. Το δάνειο ήταν 150.000 δραχμές και με τους τόκους έφθασε 750.000. Πάντα πλήρωνα στην ώρα τις δόσεις, αλλά μια φορά που δεν είχα όλο το ποσό, μου κάνανε ξαφνικά πλειστηριασμό λέγοντάς μου ότι εντός 15 ημερών θα μου το έβγαζαν στο σφυρί. Εγώ τρελάθηκα, μόλις έλαβα το χαρτί. Για καλή μου τύχη εκείνη τη μέρα έτυχε να μείνει στο ξενοδοχείο μου ο Μακαρέζος, ο οποίος ήταν Υπουργός Οικονομικών τότε επί Χούντας. Έπρεπε να κάνω κάτι. Του πήγα ο ίδιος τον καφέ και του λέω με φόβο αλλά και θάρρος μαζί “το και το μου συμβαίνει”. Μου λέει τότε: “Το πρωί που θα φύγω έλα κι εσύ στην Αθήνα να τα πούμε”. Πήγα λοιπόν και πραγματικά με δέχτηκε στο γραφείο του, εκεί που δεν έμπαινε ούτε κουνούπι μέσα. Αφού μιλήσαμε πάλι, παίρνει μπροστά μου τηλέφωνο την Τράπεζα και τους λέει: “Είμαι ο Υπουργός Οικονομικών. Έχετε μια υπόθεση του

Εσωτερική άποψη της αίθουσας του ξενοδοχείου «Αμαρυλλίς».

Νίκου Κοργιαλά. Μέσα στα νόμιμα πλαίσια κοιτάξετε να το τακτοποιήσετε” και τους το κλείνει το τηλέφωνο. Μου λέει τότε να πάω στην Τράπεζα να δω τι γίνεται. Με το που πήγα, μου λένε: “Πες μας τι θέλεις, γιατί δεν μπορούμε να κάνουμε και διαφορετικά”. Τους λέω τότε: “Θέλω να μου κάνετε ρύθμιση, να ξεπληρώσω σε τρία χρόνια με δόσεις, θα μου πείτε τόσα το μήνα και τελειώσε. Δεν θα μου βάζετε πανωτόκια, μέχρι να ξοφλήσω”. Έτσι κι έγινε. Πάλεψα με τη γυναίκα μου όλα μου τα χρόνια. Τώρα έχω σταματήσει βέβαια από χρόνια να δουλεύω το ξενοδοχείο, το έχω κλείσει και θα πρέπει τώρα να πουληθεί ελπίζοντας να το πάρει κάποιος που θα το αξιοποιήσει».

Στα λεωφορεία σας δουλέψατε σαν οδηγός, κ. Νίκο;

«Όχι, το θέμα είναι ότι ούτε οδηγούσα, ούτε πήρα ποτέ αυτοκίνητο. Δεν πήγα να μάθω ποτέ οδήγηση, γιατί κοίταγα να κάνω δουλειές από το πρωί ως το βράδυ. Σκέφθηκα, τι να πάρω κούρσα, να τη βάλω έξω από το ξενοδοχείο να κάθεται; Εγώ δεν προλάβαινα καν να βγω έξω για μια βόλτα. Στον Πλάτανο, στην πλατεία του λιμανιού, δεν έκατσα ποτέ για έναν καφέ, όπως πάνε όλοι. Τώρα που αρρώστησα μόνο πήγα κάνα δυο φορές. Έχω μείνει λίγο από το πόδι μου, τ' άλλα όμως είναι καντήλι».

Θυμάστε κάποιο περίεργο περιστατικό να μας πείτε;

«Εγώ μόνο με τις δουλειές μου ασχολούμουν πάντα. Δεν ήξερα πολλά που γίνονταν στην περιοχή. Υπάρχει όμως ένα γεγονός που θυμάμαι, τον καιρό που ήμουνα φούρναρης. Υπήρχαν τότε οι αγωγιάτες που μετέφεραν κόσμο και εμπορεύματα, γιατί δεν ήταν ακόμα τα λεωφορεία. Ήταν λοιπόν ένας αγωγιάτης, ο Άριος από την Τερψιθέα. Αυτός ζύγιζε τα πράγματα κι αναλόγως έπαιρνε και τα λεφτά. Μια φορά λοιπόν ήταν μια πολύ χοντρή συγγένισσά μου και την έφερε να τη ζυγίσει στην πλάστιγγα που είχαμε στο μαγαζί, για να δει πόση ταρίφα θα της κόψει».

Τελειώνοντας, κ. Νίκο, θα θέλατε να μας πείτε κάτι;

«Μια ζωή δουλειά. Έκλεισα 45 χρόνια στο ΤΕΒΕ και ποιο το αποτέλεσμα; Όλες οι κυβερνήσεις είναι... άσ' το καλύτερα. Και ο κόσμος δεν είναι εντάξει τώρα. Παλιά ο κόσμος ήταν πιο αγαπημένος. Έζησα καλά, σε καλή εποχή. Οι νέοι τώρα τι θα κάνουν...».

Φρόσω Κάκκου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 15/12/2017)

«Τη μάνα μου την έλεγαν Μάνθα και τον πατέρα μου Γιώργο Καλαβρουζιώτη, γνωστόν και με το παρατσούκλι Κοντοβουνίσιος. Η μάνα μου ήταν από τη Γαβρολίμνη, από τους Φουσεκαίους. Στην οικογένεια ήμασταν οκτώ αδέρφια, τέσσερα κορίτσια και τέσσερα αγόρια, η Θεοδωρούλα, εγώ (γεννήθηκα τον Φεβρουάριο του 1923), ο Γιάννης, ο Νίκος, η Ευγενία, ο Φάνης, ο Τάκης (Αριστείδης) και τελευταία η Ελένη.

Μέναμε στα Χάνια Γαβρολίμνης. Ο πατέρας μου είχε χασάπικο και, όταν παντρεύτηκε τη μάνα μου, πήρε 110 στρέμματα χωράφια προίκα στο Μποχώρι. Τα χωράφια τα δίναν' μισακά κι έπαιρναν' στάρια, ρύζι, καλαμπόκι. Δεν πέρασαμ' πείνα καθόλου εμείς. Ο πατέρας μου ήταν καλός νοικοκύρης και μας μεγάλωσε αρχοντικά. Αρχόντοι... καταλαβαίνεις; Και από το κρεοπωλείο, μόλις έσφαζε ο πατέρας μου, έβγαζε πρώτα για τη φαμιλιά».

Σχολείο πήγατε, κυρία Φρόσω;

«Σχολείο πήγα στη Γαβρολίμνη. Εγώ μέχρι την Τετάρτη τάξη πήγα. Ήμασταν τόσα παιδιά, ποιο να πρωτοπάει; Ήθελε βοήθεια η μάνα μου. Θυμάμαι έναν δάσκαλο που λεγόταν Βαλέ από τη Γαστούνη. Τον θυμάμαι μια χαρά, ήταν δάσκαλος, τι να σας πω! Πηγαίνοντας στο σχολείο κάθε πρωί, όποιον κι αν έβρισκαμ' στον δρόμο “καλημέρα” λέγαμε. Έκριναν' τότε, παιδί μου, τώρα τούτο δω το χάλι... Ούτε μια καλημέρα δεν ακούς. Μόλις μπαίναμε μες το σχολείο έλεγαμ' τούτη την προσευχή: “Θεέ, εσύ που αγαπάς τα καλά παιδιά που πηγαίνουν σχολείο, στείλε, σε παρακαλώ, το πνεύμα σου το Άγιο να μας βοηθήσει και να μας φωτίσει, να γένουμε όλοι μας καλά παιδιά”. Τη θυμάμαι μια χαρά την προσευχή αυτή. Το σχολείο ήταν γεμάτο παιδιά και

ο δάσκαλος μόνος του είχε όλες τις τάξεις. Το απόγευμα, μετά το διάλειμμά μας για το μεσημεριανό φαγητό, πηγαίνοντας πάλι σχολείο, λέγαμε πάλι “χαίρετε”, τα μαύρα.

Θυμάμαι από το σχολείο ό,τι είχε σχέση με ποιήματα και τραγούδια. Όπως του Ευαγγελισμού που μας έβαζε ο δάσκαλος και έφτιαχναμ’ σημειούλες κι μας έπαιρνε μετά να πάμε στην εκκλησία κι έλεγαμ: “Όλοι – όλοι χαιρετάτε την ευλογημένη μέρα, που η μάνα σαν λιοντάρι λύνει τα βαριά δεσμά...”.

Ό,τι ποιήματα είχα από την Πρώτη τάξη τα θυμάμαι. Πάλι, μου άρεσαν τα Θρησκευτικά και η Ιστορία. Τη μαύρη την Αριθμητική να μην την άνοιγα! Ήμουν παγούρι.

Εκείνα τα δίφθογγα πάλι θυμάμαι. Μας έλεγε ο δάσκαλος: το “α” με το ποτηράκι “υ” μάς κάνει “αυ” – “αβ”. Το “ε” με το ποτηράκι “υ” μάς κάνει “ευ” – “εβ”. Έχουν μείνει όλα στο μυαλό μου».

Με τις φίλες σας παίζατε;

«Μας βόλαγε εμάς τις καψερές να παίζουμε παιχνίδια τότε; Είχαμε δουλειές με τη μάνα μας. Πού και πού παίζαμε το “περνάει – περνάει η μέλισσα” ή πιανόμαστε κεράκια ένα γύρω και λέγαμε: “Έχω πλώμα χρυσό, έχω και μεταξωτό, βγάλ’ το έξω να το δω, το ’χει ο Γιώργος στο σχολείο”. Αυτά λέγαμε κι ερχόμασταν γυρβουλιά. Αυτές τις χαζομάρες παίζαμε, λες κι ήξεραμ’ κάτι άλλο».

Ήσασταν δεκαεπτά χρονών στην Κατοχή, που σημαίνει ότι θα θυμάστε αρκετά πράγματα.

«Θυμάμαι αρκετά. Τι να πρωτοπώ; Θυμάμαι έναν Ιταλό που έπεσε από το αεροπλάνο με αλεξίπτωτο και κατέληξε στην Παναγία την Παναξιώτισσα. Τον ήβλεπαμ’ να κρέμεται και να πέφτει. Ήρθαν από το Μεσολόγγι αυτοκίνητα, κόσμος και τον πήρανε. Θυμάμαι και τους Γερμανούς που ήρθαν με τις μοτοσυκλέτες την ημέρα που βαφτίζαμε τον

αδελφό μου. Παλιά οι βαφτίσεις και οι γάμοι στα σπίτια γέγονταν. Το σπίτι μας ήταν μες στο δρόμο. Όλα τα βλέπαμε. Ακούσαμε τις μοτοσυκλές να φτάνουν κοντά στο σπίτι μας, σήκωσαν τον τόπο και κόπηκε το αίμα μας. Αγρίμια ήταν οι Γερμανοί, πω πω πω πωωω, ενώ οι Ιταλοί ήταν μαλακοί. Κοσμάκης, κάτι μαυριλάκια ήταν, κοντούλιδες.

Εκείνη τη μέρα, λοιπόν, οι Γερμανοί πέρασαν από τον δρόμο. Εμείς δεν έκριναμ' καθόλου και πήγαν προς Ρίζα. Ακούσαμε ότι σκότωσαν έναν Λάππα.

Άλλο ένα συγκλονιστικό γεγονός που θυμάμαι είναι η δολοφονία του Γιάννη Τσώνη. Αυτός ήταν πολιτικός μηχανικός από το Θέρμο. Ήταν τον καιρό του Εμφυλίου, στις 3 Δεκεμβρίου 1946. Εκείνη την ημέρα έβρεχε. Ήταν έξι – οκτώ άτομα παρέα και γλένταγαν στου Μπάμπη του Κάκκου το μαγαζί. Όλη μέρα κουτσομέθαγαν, ξέρω 'γω τι έφτιαχναν, πάντως ήταν στο μαγαζί ούλη μέρα. Αυτοί πάντως περίμεναν τον Τσώνη. Γιατί κάθε τόσο έβγαινε κι ένας στον δρόμο και κοίταζε. Όταν σουρούπωνε, έφτασε το φορτηγό που ήταν ο Τσώνης μέσα. Πετιούνται όλοι όξω και το σταμάτησαν το αυτοκίνητο. Το σταμάτησε ένας χωροφύλακας. Η αστυνομία ήταν εκεί παραπάνω. Άρχισαν αυτοί που περίμεναν στο μαγαζί να βαράνε με τα ματσούκια το αυτοκίνητο και να τραβάνε όξω τον νεαρό. Με τον πατέρα μου είχαμε βγει παραόξω. Μαζί μας ήταν και ο Μακρυκώστας, νομίζω ήταν εισπράκτορας, τον είχαμε μουσαφίρη. Του είπαμε να πάει να τους πει τίποτα. Γιατί κάνουν έτσι; Γιατί βαρούνε; Λέει στον πατέρα μου: “Τι λες, μπαρμπα – Γιώργο; Εγώ να πάω εκεί, να χτυπήσουν κι εμένα.” Να γίνεται η μαύρη η νίλα εκεί πέρα. Αυτοί να βρίζουν, να χτυπάνε και το παιδί να ρεκάζει. Να συνεχίζουν να χτυπάνε με τα ματσούκια, με γροθιές... όλοι. Κάποια στιγμή δεν άντεξε ο πατέρας μας, πάει εκεί (τους ήξερε μερικούς από αυτούς, γιατί ήταν και χωριανοί) και τους λέει: “Παιδιά, για όνομα του Θεού, τι κάνετε εκεί;” Και του λένε: “Εσένα ποιος σου έκρινε; Τράβα στο σπίτι σου”. Τελικά βάρεσαν με την ψυχή τους. Το παιδί πέθανε. Η αστυνομία παραπάνω έκανε τα στραβά μάτια. Αυτό το παιδί, ο Γιάννης Τσώνης, είχε αγωνιστεί στην Κατοχή για τη λευτεριά εναντίον των Γερμανών και των Ιταλών. Στην Εθνική Αντίσταση. Δεν είχε πειράξει κανέναν Έλληνα, κι όμως γι' αυτούς ήταν πάντα ένας αριστερός. Αυτά ήταν άσχημα πράγματα και δε θέλω να τα θυμάμαι».

Μιλήστε μας για τον γάμο σας, κυρία Φρόσω.

«Εγώ παντρεύτηκα τον γείτονά μου, τον Νίκο Κάκκο, όταν ήμουν 29 ετών. Μας πάντρεψε ο Αντώνης Πανταζής. Με προξενιό τον πήρα. Δεν είχε τότε να τα βρούμε μεταξύ μας, όπως κάνουν τώρα. Ό,τι έλεγε η μάνα κι ο πατέρας. Είχα προίκα δεκαοκτώ στρέμματα χωράφι. Δεν σ' έπαιρναν τότε έτσι. Σε πήρε ο κόρακας, αν δεν είχες προίκα. Είχα βέβαια και τα προικιά μου, μάλλινα ρούχα, έπιπλα, υφαντά, καραμελωτές, κεντήματα, τα μπασούλα μας, σερβάντες, χαλκώματα, απ' ούλα. Ύφαινα και κένταγα από μικρή. Είχαμε αργαλειό, ξέναμε τα μαλλιά, τα πλέναμε, τα λαναρίζαμε, φτιάχναμε τις τουλούπες... Τι λες τώρα; Ξέρεις τι έχουμε περάσει εμείς; Κοροϊδεύονται τώρα οι κοπέλες.

Ήταν δύσκολα, αλλά ήμασταν όλοι αγαπημένοι, με τ' αδελφάκια μου και με όλο τον κόσμο. Δεν ήξεραμ' εμείς από τσακωμούς. Και όποιον μάς έδωσε ο πατέρας μου, όλες νοικοκυρές μάς έφτιαξε.

Έχω κάνει κι εγώ έξι συμπεθεριά, κι όλα πέτυχαν. Όλο με το δρόμο του Θεού πήγαινα και δεν μ' άφηνκε. Χίλιες δόξες να 'χει η Παναγία κι ούλοι οι Άγιοι. Παιδεύτηκα, αλλά όλα πήγαν μια χαρά. Ένα σωρό κόσμος εκείνη την εποχή, που δεν είχαν να φάνε, φύγανε για να δουλέψουν στο εξωτερικό. Εμείς με τ' αδέρφια μου δεν παραμέρισε κανένας. Ο πατεράκης μου μας τακτοποίησε».

Η αφηγήτρια με τα παιδιά της.

Ως νέο κορίτσι ερχόσασταν στη Ναύπακτο;

«Αν έλειπα πες ποτέ... Ερχόμνταν. Ενώ ήθελα μια φορά να φορέσω κι εγώ ταγέρ, ωραία ρούχα, μου είπε ο πατέρας μου: “Πάρε ένα τσουβάλι καλαμπόκι και πάρε ταγιέρ”. Πήγα σ’ έναν Πατσατζή, του πούλησα το καλαμπόκι και μετά πήγα στους Αγριαντωναίους, που είχαν κατάστημα με ρούχα, και διάλεξα ένα. Ερχόμασταν και στο παζάρι. Έφερναμ’ τα μαρτίνια να τα πουλήσουμε και μετά ψώνιζαμ’. Δυο αρνιά η κάθε μία μας είχαμε, απ’ τις αδελφές, να πουλήσουμε. Με τα πόδια πηγαίναμε, δεν το είχαμε για τίποτα. Ψώνιζαμ’ συνήθως κάτι ζακέτες ωραίες χρωματιστές, κουβέρτες, τραπεζομάντηλα και εσώρουχα.

Πήγαινα και στα πανηγύρια... Όπου υπήρχε χορός, ήμουν πρώτη εγώ. Και στους γάμους, όπου ακούγαμε, πηγαίναμε ακάλεστοι, να δούμε τον γαμπρό και τη νύφη. Δεν έτρωγαμ’ τίποτα, απλά να τους δούμε θέλαμε».

Πώς συγκρίνετε τη ζωή σας παλιά με το σήμερα;

«Οι οικογένειες ήμασταν αγαπημένοι όλοι μαζί. Λαχτάριζε ο ένας τον άλλον. Στου άντρα μου το σόι ήμασταν δυο συννυφάδες, κουνιάδα, πεθερός, είχαμε μεγάλη αγάπη. Τα αδέλφια δεν μοίρασαν την περιουσία τους με τις κορδέλες και το μέτρο. Δοξασμένος ο Θεός. Τώρα όπως είναι ο κόσμος, άστα. Τα Σόδομα και τα Γόμορα ήρθαν, όπως έλεγαν οι παλιοί. Τι να πω; Βλέπω εδώ απ’ όξω, βλέπω τα μαυρόπαιδα που πάνε σχολείο και πάει το κουτσοφίλημα απ’ όξω... Με το κινητό στ’ αυτί... Κάθονται με τους νεαρούς κι ύστερα πάνε στη μάνα και της λένε ότι ήρθαν απ’ το σχολείο κουρασμένα.

Εγώ έζησα ευχαριστημένη, τα χρόνια μου να πάρουν τα παιδιά μου, υγεία να έχουν τα παιδιά και τα τρία εγγονάκια μου, αλλά εγώ δε θέλω άλλο. Είμαι έτοιμη να φύγω. Πόσο να κάτσω; Άμα θες να καταραστείς κάποιον, να του πεις εκατό χρόνων να πάει. Έχω επιθυμήσει τον άντρα μου, τ’ αδέλφια μου, τη μανούλα μου, όλον τον κόσμο. Αχ, να τους ήβρισκα, δεν ήθελα τίποτ’ άλλο. Έχω να τους πω τόσα νέα! Τι είδαν τα μάτια μου... Για τη Γέφυρα στο Αντίρριο... που τρύπησαν πέρα την Κλόκοβα, μα τι έργα είναι αυτά; Τι πράγματα έφτιασε ο κόσμος!»

Αθανασόπουλος Αποστόλης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 25/12/2009)

«Γεννήθηκα στο Καστράκι Ναυπακτίας στις 9 Μαΐου του 1924. Μ' έκανε η μάνα μου, όταν πήγαινε για τα πρόβατα. Μόλις βγήκε έξω από το σπίτι, με τίναξε στο χωράφι και με σύμμασε. Η μάνα μου, η Γεωργούλα, έκανε πέντε παιδιά, όλα αγόρια. Το πρώτο, ο Νίκος, πέθανε πολύ μικρό. Μετά έγινε ο Δημήτρης, μετά εγώ, μετά ο Χρήστος και τελευταίος ο Γιάννης. Τον πατέρα μου τον έλεγαν Αντώνη. Πέθανε όμως νωρίς, το 1932, κι εμείς έμειναμ' ορφανά. Είχε πάει με τους πολέμους στην Τουρκία και πήρε ξηρά πλευρίτιδα. Πολέμησε δώδεκα χρόνια. Ερχόταν λίγο και τον ξανάπαιρναν πάλι. Βασανιστήριο. Αγωνίστηκε όμως η μάνα μ'. Είχαμε καλή μάνα, π'τσαρίνα* μάνα. Δεν μας άφησε να πεινάσουμε ούτε στην Κατοχή του '40 που είχε πείνα και δυστυχία. Αγωνίστηκε πολύ για μας, αλλά κι εμείς την προσέχαμε. Μας χάρηκε η μάνα μας. Ο πατέρας μας δεν μας χάρηκε, δεν μας καμάρωσε. Τον μικρότερο αδελφό μου τον άφησε εννέα μηνών».

Μάθατε γράμματα, κ. Απόστολε;

«Πήγα μόνο 2–3 χρόνια στο σχολείο στο χωριό. Δεν είχαμε μόνιμους δασκάλους ούτε και σχολείο όμως. Πότε στην εκκλησία έκαμαμ' μάθημα και πότε σε σκηνή. Μετά το '40 έφτιαξαν σχολείο στο χωριό μας. Εγώ λοιπόν έμαθα λίγα γράμματα. Δάσκαλο είχα έναν Νίκο Ράπη απ' την Παλούκοβα. Καλός δάσκαλος, μας μάθαινε καλά γράμματα. Μην κοιτάς τώρα που δεν δίνουν σημασία οι δάσκαλοι και τηράνε να παίρνουν τα λεφτά μοναχά. Δεν κάνουν επαναλήψεις και δεν μαθαί-

* Σ.τ.Ε. Π'τσαρίνα από το πουτσαρίνα, το θηλυκό του πουτσαράς (άντρας δυναμικός, στιβαρός, με τόλμη και αποφασιστικότητα). Πουτσαρίνα, δηλαδή, είναι η γενναιοκαρδη, η λεοντόκαρδη, η λεβέντισσα...

νουν τα παιδιά γράμματα τώρα. Τα βιβλία τ' αγοράζαμε τότε εμείς. Είχαμε ζήλο να μάθουμε».

Δεν μπορούσατε να συνεχίσετε. Που σημαίνει ότι ασχοληθήκατε με αγροτικές δουλειές;

«Ναι, από μικρά βοηθήσαμε όλα τα παιδιά τη μάνα μας σε διάφορες δουλειές, όσο μπορούσαμε. Για δύσκολες δουλειές, όπως το να κάνουμε χωράφι, δεν μπορούσαμε. Έπαιρνε εργάτες η μάνα μου και τους πλήρωνε. Δούλευε σκληρά η μάνα μας, όμως μας πολέμησαν από γύρω κάποιοι που από τη μια μεριά μάς έκαναν το φίλο κι από την άλλη το σκύλο, όπως λέει και η παροιμία. Γύρισαν κάτι ρέματα και μας πήραν 40 στρέμματα ποτιστικά. Είχαμε και πολλά μελίσσια που τα είχαμε από τον πατέρα μας κι έρχονταν τη νύχτα και μας τα χάλαγαν. Μας ζήλευαν. Τέλος πάντων, η μάνα μου ήταν π'τσαρίνα και δεν μας άφησε. Μας προστάτεψε».

Στην περίοδο της Κατοχής ήσασταν 16 χρόνων. Τι θυμάστε;

«Το '40 με βρήκε να δουλεύω εργάτης στο δρόμο που πάει για Θέρμο. Ήμασταν πολλά συνεργεία. Παιδάκι εγώ, δούλευα με το φτυάρι και το καρότσι. Ενώ δουλεύαμε λοιπόν, ακούμε τις βόμβες που έπεσαν στην Πάτρα. Είπαν οι επιστάτες: “Αει, παιδιά... πιάστηκε πόλεμος!” Βλέπαμε τον καπνό που ανέβαινε επάνω. Μετά από αυτό διαλύθηκαμ', γιατί λέγαμε ότι δεν θα μας πλήρωναν τώρα. Ήταν καλή εταιρεία όμως. Όσοι έμειναν λίγο ακόμα τους πλήρωσαν».

Πόσο ήταν το μεροκάματο τότε;

«Μας έδιναν έξι – επτά δραχμές το μεροκάματο. Τα έδινα στη μάνα μου κι εκείνη μας έπαιρνε κάνα παντελόνι, κάνα παπούτσι, φαγώσιμα κ.λπ. Αφού έφυγα από 'κεί, πήγα τσοπάνης στο Γαλατά σε έναν που είχε τρακόσια πρόβατα. Ανδρέα Ψεύτη τον έλεγαν και ήμασταν σχεδόν συνομήλικοι. Τον πατέρα του τον έλεγαν Νίκο και έλεγχε κι εκείνος τα ζώα. Έκατσα δύο χρόνια εκεί. Τα καλοκαίρια πηγαίναμε τα ζώα στο Κρίκελο. Εκεί να ιδείς φύση. Μου φαίνεται ότι έχω μέσα μου ακόμα εκείνο το νερό κι εκείνο το οξυγόνο. Όχι ψέματα. Κάθε μήνα ερχόταν ο μεγαλύτερός μου αδελφός κι έπαιρνε το μισθό που ήταν κάπου εκατό οκάδες καλαμπόκι. Ήταν πολύ καλά για εκείνη την εποχή της Κατοχής».

Ποια ακριβώς ήταν η δική σας ευθύνη ως τσοπάνης;

«Μόνο να φυλάω τα πρόβατα στα λιβάδια. Τα 'ρμεγε τ' αφεντικό με τον πατέρα του. Εγώ είχα ευθύνη να τα προσέχω, γιατί υπήρχαν πολλά τσακάλια στην περιοχή. Πολλές φορές όμως μας είχαν φάει μερικά. Μια φορά, ενώ ήμουν εγώ από τη μια μεριά και ο Ανδρέας από την άλλη, μας πήρε ο ύπνος και μας έφαγαν επτά προβατίνες τα τσακάλια. Είπαμε να μην το μαρτυρήσουμε στον πατέρα του, αλλά εκτός τι θυμητικό είχε! Πώς τα γνώριζε; Ήρθε στο λιβάδι το πρωί, έριξε μια ματιά και αναζήτησε τις προβατίνες όλες. Τι να 'καναμ'; Του είπαμε την αλήθεια. Όταν έφυγα από 'κεί, γύρισα πίσω στο χωριό μου και πολέμησα τους Γερμανούς... Μαζί με δυο παιδιά, τον Ιωάννη Δ. Σακκούλη και τον Κωσταντίνο Τρ. Σούρλα. Συνεννοούμασταν καλά, αγαπητά, πιστά και, χωρίς να το μαρτυράμε ούτε στη μάνα μας ούτε στ' αδέρφια μας, πηγαίναμε και σαμποτάραμε τους Γερμανο-Ιταλούς. Κόβαμε σε πολλές μεριές τα καλώδια που είχαν κι επικοινωνούσαν. Κόβαμε δρόμους κι έφτιαχναμ' χαντάκια κοντά σε γεφύρια (στις περιοχές που είχαν τους καταυλισμούς) και στρώναμε θάμνους από πάνω, βάναμε χωματάκι από πάνω και δεν διακρίνονταν τίποτα. Φυλαγόμασταν όμως καλά μη μας πιάσουν και μας σφάξουν σαν τα κατσίκια. Έρχονταν λοιπόν τα γερμανικά τζέιμς, είτε με στρατιώτες είτε με ιματισμό ή πυρομαχικά, δεν καταλάβαιναν τίποτα, πάταγαν μέσα... γύριζε από την άλλη πάντα το αυτοκίνητο, έπεφταν κάτω από τις γέφυρες ή τα βράχια και σκοτώνονταν».

Καταφέρνατε να ρίχνετε τ' αυτοκίνητα από τα γεφύρια;

«Έπεφταν μοναχά; Κομμάτια γίνονταν. Τι κάνε! Παίρναμε καμιά φορά κάνα ρούχο τους, κάνα παπούτσι και χειροβομβίδες και φεύγαμε. Πηγαίναμε τότε κι αφού ερευνάγαμε τους καταυλισμούς, τους πετάγαμε τις χειροβομβίδες. Στη Ναύπακτο τους είχαμε πετάξει, στα Παραλικάϊκα, ακόμα και στο Γαλατά. Κάναμε ό,τι έκανε και ο Κολοκοτρώνης, ο Καραϊσκάκης και όλοι οι προγονοί μας. Ήθελα έτσι κι εγώ (όπως και τ' άλλα παιδιά) να συμβάλω για την ελευθερία της πατρίδας μου. Πρόσφερα τα πάντα. Αγωνίστηκα για την πouxία μας, την ανεξαρτησία μας, τη θρησκεία μας, την ιστορία μας, για τα ήθη και έθιμά μας, για μια καλύτερη ζωή του ελληνικού λαού. Ήμασταν και οι τρεις φίλοι όμως, ένα πράμα. Από τέλος του '41 έως το '44 τα κάναμε

αυτά. Εντωμεταξύ δουλεύαμε δεξιά – αριστερά στα χωράφια. Μετά με κάλεσαν στον τακτικό στρατό. Πολέμησα το '47 ως στρατιώτης στο συμμοριτοπόλεμο. Μετά από τρίμηνη εκπαίδευση στην Τρίπολη αποσπαστήκαμε στην 8η Μοιραρχία στα Γιάννενα, στο 3^ο Σώμα Στρατού, στην 75η Ταξιαρχία, στο 583 Τάγμα.

Στο ηρωικό Τάγμα! Είχαμε ένα διοικητή από τη Μάνη, που ήταν διοικητής, όχι ψέματα. Μας οδήγαγε καλά, να μην έχουμε απώλειες και κερδίζαμε κάθε σκοπό, Γιώργο Κομμανάκο τον έλεγαν. Και ο υποδιοικητής μας, ο Κωνσταντίνος Παπαδόπουλος από την Κέρκυρα, ήταν πολύ καλός. Εκάναμ' θαύματα και στο συμμοριτοπόλεμο. Κράτησα υψώματα εγώ, στα βουνά της Ηπείρου, του Γράμμου, της Πίνδου κ.λπ., τα οποία δεν θέλω να παινευτώ, αλλά στην περιοχή μας δε νομίζω να έχει προσφέρει κανείς άλλος όσα έχω προσφέρει εγώ για την πατρίδα. Τον ελληνικό λαό. Τη μάνα Ελλάδα».

Με τα παιδιά του και έναν φίλο του στον προφήτη Ηλία στην κορυφή του βουνού Ριγάνι.

Είχατε τραυματιστεί ποτέ, κ. Απόστολε;

«Μου ρίχνανε ριπές επάνω μου οι αντάρτες, έσκαγαν χειροβομβίδες πίσω μου και δίπλα μου, αλλά στο κρέας μου δεν μ' έπαιρνε καμία. Οι ριπές μού 'καναν το παντελόνι κόσκινο και τη χλαίνη μ' και το χιτώνι μ'. Μου 'λεγαν οι διοικητές μου: "Βρε Αθανασόπουλε, εσύ είσαι πολύ τυχερός. Κάτι

έχεις επάνω σου”. Δεν θέλω να σας κάνω το θρήσκιο. Όλοι είμαστε αμαρτωλοί. Το λέω όμως και ξομολογούμαι ότι πίστευα πολύ μέσα μου κι έλεγα “Θεέ μου, Παναγία μου, φύλαξε με να πάω πίσω στη μανούλα μου, να πάω πίσω στο σπιτάκι μου”. Όταν πρωτοπήγα στον πόλεμο, μ’ έκαναν ομαδάρχη στη θέση ενός άλλου που είχε σκοτωθεί και ήταν ακόμα το αίμα του στο αυτόματό του και σκεφτόμουν: “Άντε, τώρα και εγώ θα σκοτωθώ”. Προσευχόμουν όμως. Γίνονταν της κακομοίρας τότε. Δυο φορές έγραψα στη μάνα μου λέγοντάς της ότι, αν αργήσει να λάβει γράμμα μου, να μην με περιμένει. Γιατί έλεγα, πόσες φορές θα είμαι τυχερός εγώ; Πόσες φορές μοναχά με βούτηξαν να με πιάσουν και δεν μπόρεσαν να με κρατήσουν. Τ’ς έφευγα. Πάνω στα βουνά στη Μοργκάνα, ήταν νύχτα μια φορά και δεν ξέραμε ποιος ήταν ο στρατιώτης και ποιος αντάρτης. Εκεί να ιδείς. Σκοτωθήκανε πολλοί. Γιόμισαν οι πλαγιές και οι χαράδρες παλικάρια. Γίνονταν της κακομοίρας τότε. Δεν ήταν για λόγια και παιχνίδια. Ήταν κρίσιμες και δύσκολες οι στιγμές. Όχι στιγμές... δευτερόλεπτα! Κινδύνευε η ζωή μας. Να σας πω ένα από τα πολλά θαύματα που μου συνέβησαν. Το ’48 πολέμησα στην Πρέσπα μέσα στο όρυγμα. Όταν χειμώνιασε και χιονισε στην περιοχή, φύγαμε απ’ εκεί. Την Άνοιξη πήγαν εκεί αντάρτες (αφού είχε λιώσει το χιόνι) και το παγίδεψαν το όρυγμα. Έβαλαν μέσα τρεις νάρκες και έριξαν από πάνω φύλλα, ώστε να μη φαίνονται. Φτάνουμε λοιπόν πάλι εκεί εμείς και μπήκα μέσα εγώ, ο πολυβολητής μου και ο γεμιστής. Έκανα βάση πυράς να προχωράνε οι άλλοι. Ήμουν άριστος σκοπευτής. Εκεί λοιπόν, μες στο όρυγμα, ήμασταν οι τρεις μας για μια ώρα περίπου κι όμως, δεν έτυχε να πατήσουμε καμία νάρκη. Μας φώναξε μετά ο διμοιρίτης να εγερθούμε, για να κάνουμε έφοδο να πάρουμε το ύψωμα. Βγήκαμε ένας - ένας κι άρχισα να συγκεντρώνω την ομάδα μου. Μια άλλη ομάδα ήρθε εντωμεταξύ, για ν’ αναλάβει το όρυγμα. Με το που μπαίνει μέσα ο πρώτος στρατιώτης, τινάζεται η νάρκη. Ακούγεται ένας κρότος... πάει το πόδι του. Φώναζε ο καημένος: “Ωχ, μανούλα μ’, ωχ μανούλα μ’...” Τον βγάζουν έξω αυτόν, μπαίνει ο δεύτερος... “Μπαμ”, σκάει κι άλλη νάρκη. Τα ίδια κι εκτός. Τότε είπα στον εαυτό μου: “Αποστόλη, ως πότε θα γλιτώνεις;”

Με την τρίτη νάρκη τι έγινε;

«Ήρθαν ναρκοσυλλέκτες και βρήκαν και την τρίτη που ήταν παγιδευμένη. Εγώ και οι δικοί μου γλίτωσαμ’ από θαύμα. Όλοι ήθελαν να

έρχονται στην ομάδα μου, γιατί δεν είχα πολλές απώλειες. Με παραδέχονταν όλοι οι ανώτεροί μου. Ήταν άσχημος πόλεμος. Ανώτερος από τον γερμανικό, ανώτερος από τον τουρκικό. Ο εμφύλιος έφαγε πολλά παιδιά».

Ξέρω πόσο δύσκολη ήταν εκείνη η περίοδος, όμως, παρ' όλα αυτά, νιώθεις καθόλου τύψεις για τόσους ανθρώπους που έχεις σκοτώσει;

«Έτσι ήταν η κατάσταση τότε, Ζωή. Εάν δεν σκότωναμ', θα μας σκότωναν! Στο Γράμμο, πάνω στη Στράτσενη, με 1.806 μέτρα υψόμετρο, διέλυσαν μοίρες και τάγματα ολόκληρα οι αντάρτες. Εκεί το κράτσα εγώ με επτά στρατιώτες μου. Δεκαπέντε αντεπιθέσεις μάς έκαναν οι αντάρτες με τα μαχαίρια στο στόμα και μας φώναζαν: “Σας έφαγα...” Κόσμο που σκοτώναμε... κι αυτοί εμάς. Τέτοια κατάσταση να μην ξανάρθει. Όχι ψέματα. Ξομολογούμαι και το λέω. Με ρώτησες αν έχω τύψεις... έτσι ήταν όμως η κατάσταση. Εκ προθέσεως δεν ήθελα να σκοτώσω. Δεν έφταιγαν όμως όλοι οι αντάρτες. Τους έπαιρναν θέλαν δε θέλαν. Γι' αυτό και γλίτωσα πολλούς απ' αυτούς. Πολλές φορές, όταν ήταν να πετάξουν χειροβομβίδες οι στρατιώτες μου μέσα στα πολυβολεία, τους έλεγα: “Μην, ωρέ παιδιά. Μην τους σκοτώνετε”. Τους βγάλαμε τότε έξω και τους στέλναμε στο λοχαγό. Μια φορά λαμβάνω ένα γράμμα από μία γυναίκα από τις Φιλιάτες στο οποίο μου έγραφε: “Ο Θεός και η Παναγία να σε φυλάει, παιδάκι μου, να πας στο σπίτι σου (σου το λέω και συγκινούμαι). Ποτέ να μην πάθεις κακό. Εσύ μας γλίτωσες. Εσύ μας γλίτωσες. Σε άκουσα που έλεγες στους στρατιώτες μην τους σκοτώνετε. Άμα μπορέσεις, να έρθεις στο σπίτι μου να σε δω και να σ' ευχαριστήσω...” Αυτή λοιπόν η γυναίκα ήταν με τους αντάρτες, παρά τη θέλησή της, και ήταν μία από εκείνους που γλίτωσα. Να ομολογήσω όμως και κάτι άλλο. Πολλές φορές δεν ήταν και οι δικοί μας εντάξει. Μια φορά ήμασταν σ' ένα βουνό που το 'λεγαν Φαρμακοβούνι και φαρμακοβούνι ήταν. Πήγαμε εκεί δύο τάγματα τον Οκτώβρη μήνα. Ενώ είχε λιγάδα, μετά από λίγες μέρες, ωρέ μάνα μ', έπιασε ένα χιόνι! Κρύο! Στις σκηνές μας βάζαμε τρεις κουβέρτες από κάτω μας, τρεις από πάνω, 2-3 ζευγάρια κάλτσες στα πόδια μας... δεν μας χώραγε. Εσκούζαμ' σαν τα μικρά παιδιά! Τα ζώα που μας κουβάλαγαν τα τρόφιμα ψόφησαν όλα. Έπαιρναμ' και ξανά-παιρναμ' τον μοίραρχο,

που αυτός ήταν μες στα ζεστά του, και του ζητάγαμε αντικατάσταση... Όλο ναι έλεγε, τίποτα όμως. Ένας – ένας πέθαινε».

Πόσους χάσατε;

«Πάνω από 300 άτομα κι απ' τα δύο τάγματα. Έπρεπε να μας βοηθήσουν. Χάθηκαν άδικα τόσα παλικάρια. Έπρεπε να μας αφήσουν να φύγουμε. Έτσι κι αλλιώς όχι αντάρτης αλλά τίποτα δεν πέρναγε από 'κεί. Τίποτα. Όταν θα έφευγα (απολύθηκα τέλος του '49), μου ζήτησε ο διοικητής μου να μονιμοποιηθώ. Είχα αγανακτήσει όμως. Όχι ψέματα. Έλεγα θα πάω πίσω στο χωριό κι όπως ζήσω.

Στις 12 Οκτωβρίου του '52 παντρεύτηκα με τη Χαρίκλεια Μακρή απ' το χωριό μου. Κάναμε οκτώ παιδιά. Τον Αντώνη, τη Νικολίτσα, την Ασπασία, τον Γιώργο, τη Σπυριδούλα, τη Βασιλική, τον Δημήτρη και την Κωνσταντίνα. Όλα μας τα παιδιά τα γέννησε η γυναίκα μου στο χωριό. Τη βοήθησε μια πρακτική, η Αντωνία Σακκούλη. Έκανα καλά παιδιά, αλλά και καλές νύφες και γαμπρούς. Έχω καμιά τριανταριά εγγόνια και έξι δισέγγονα. Τους εύχομαι να 'ναι καλά στην υγεία τους, να έχουν αγάπη, πρόοδο και να μην κάνουν κακά φρονήματα. Και η γυναίκα μου είναι ήρωας. Δεν τα 'χουμε χαλάσει ποτέ».

Δεν έχετε κανένα παράπονο από κανέναν;

«Μόνο ένα. Ότι δεν μου έδωσαν την αντιστασιακή σύνταξη. Πρόσφερα και ενδιαφέρθηκα για την Ελλάδα. Με αυταπάρνηση της ζωής μου πολέμησα και στην Κατοχή και στον Εμφύλιο. Είμαι λεβέντης. Ήμουν παλικάρι και θα 'μαι πάλι, αν ξαναχρειαστεί, κι ας είμαι τόσο χρονών. Πολεμικούς σταυρούς έχω, αναμνηστικά χαρτιά έχω, αλλά σύνταξη τίποτα. Μας έκαναν τότε οι Άγγλοι και οι Αμερικάνοι να σκοτωνόμαστε. Ας προσέξει τώρα η κάθε κυβέρνηση, να μην ξανασυμβούν αυτά τα πράγματα. Εγώ και όλοι όσοι τα ζήσαμε αυτά είμαστε μάρτυρες, έχουμε ζήσει τη δυστυχία. Οι άλλοι... τα ξέρουν μόνο στα λόγια».

Μαρία Ντζουγάνη

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 4/3/2011)

«Το 1924 γεννήθηκα στην Ποκίστα. Σπύρο Καραθανάση έλεγαν τον πατέρα μου και Ολυμπία Κολοβελόνη τη μάνα μου. Στην Ποκίστα είχαν γεννηθεί και οι γονείς μου. Η καταγωγή τους όμως ήταν από τη Σίμνη. Οι πατεράδες τους (οι παππούδες μου δηλαδή), ο Θανάσης Καραθανάσης και ο Αντώνης Κολοβελώνης, πήγαν σ'όγαμπροι στην Ποκίστα κι έτσι γι' αυτό γεννήθηκαν εκεί οι γονείς μου και μετά εγώ με τ' αδέλφια μου. Τα ονόματά τους είναι: Γιάννης, Γιώργος, Κώστας, Αντώνης, Αρετή και Μάνθα. Εγώ είμαι η πρώτη απ' όλα. Τα δυο κοριτσάκια πέθαναν μικρά τον καιρό τής πείνας. Σαν τα θυμάμαι...

Εγώ που λες πήγα σχολείο στην Πρώτη τάξη μοναχά. Οι γονείς μου ήθελαν να με στείλουν στα πρόβατα. Τα κορίτσια βλέπεις δεν τα έφτιαχναν δασκάλες τότε. Σπάνια πήγαιναν τα κορίτσια σχολείο».

Είχε σχολείο στο χωριό σου;

«Τι, δεν είχε η Ποκίστα σχολείο; Τριτάξιο ήταν το σχολείο. Αυτό που μ' άρεσε είναι ότι μια φορά το μήνα ο δάσκαλος (δεν θυμάμαι τ' όνομά του) μας έβγανε επάνω στο Διακόπη στον Αϊ-Θανάση κι εκεί έρχονταν τα παιδιά από τη Σίμνη και τη Δορβιτσά κι έπαιζαμ' όλα μαζί. Είχα φίλες την Αλεξάνδρα Αναγνωστοπούλου, τη Χριστίνα Τζουγάνη, την Καλλιόπη Στάικου, τη Βούλα Κορδώνη κ.α. Ήμασταν πολλά κορίτσια, δεν τις βγάναμε όμως όλες τις τάξεις. Κάπου 100 μαθητές ήμασταν σ' όλο το σχολείο. Ήταν μεγάλο το χωριό μας. Τι κι αν πήγα όμως στην Πρώτη τάξη; Τίποτα δε θυμάμαι. Αγράμματα είμαι, ούτε υπογραφή δεν ξέρω να βάλω. Ένα βιβλίο είχαμε στο σχολείο και μια πλάκα, για να γράφουμε. Τι γράμματα να μάθεις έτσι».

Έβγαλες λοιπόν μόνο την Πρώτη τάξη, κ. Μαρία. Και μετά;

«Ωρέ, πάνα επάνω με τα πρόβατα μ' και με τα γίδια μ'. Έκανα πολλές δουλειές. Και στα χωράφια έσκαβα... Ξύπναγα απ' τις 6.00 το πρωί. Όλη νύχτα ξύπναγε η μάνα μου. Ζύμωνε, έγνεθε, πάαινα ύστερα μαζί της στα χωράφια. Φυτεύαμε σιτάρια, καλαμπόκια, κριθάρια, ρεβίθια, απ' ούλα. Τα ζώα τα 'χαμε επάν' στο βουνό κι έρχονταν οι κλέφτες και μας τα 'παιρναν. Μια φορά ήμουνα εκεί πάν' στα καλύβια μας με τον αδελφό μου τον Γιάννη. Έκλεισαμ' τα γίδια μας καλά στην ταράτσα*, αλλά τα πρόβατα τα είχαμε ανοιχτά. Ήρθαν τότε οι κλέφτες, άνοιξαν το μαντρί, μας πήραν μια γίδα και βγήκαν και τ' άλλα γίδια έξω. Μας πήραν και δύο προβατίνες. Η μία ήταν δική μας και η άλλη του δάσκαλου του Παπαγεωργίου. Ακούσαμε εμείς ότι βγήκαν έξω τα γίδια και το καταλάβαμε ότι κάποιος κλέφτης είχε μπει. Βγήκαμε μετά έξω τη νύχτα και φωνάζαμε "Μάνα! Μάνα!". Πού να μας ακούσει όμως η μάνα μας που ήταν κάτω στο σπίτι μας στο χωριό. Πεινάγαμ' κιόλας... Φώναξαμ' "Μάνα" και πήγαμε και ξανατυρπώσαμε μες τ' άχυρα και τα πούπουλα απ' τα καλαμπόκια».

Πάνω σε άχυρα κοιμόσασταν;

«Πού να τρυπώναμε; Μήπως νομίζεις ότι είχαμε και σκεπάσματα να σκεπαστούμε; Στ' άχυρα κοιμόμασταν και όταν ξεφλουδάγαμε τα καλαμπόκια, κρατάγαμε τα πούπουλα και κοιμόμασταν μέσα. Και βρεγμένοι που 'μασταν έτσι κοιμόμασταν. Ούτε κρυώσαμε, ούτε πνευμονία πάθαμε, ούτε τίποτα. Τώρα τα παιδιά αρρωσταίνουν με το παραμικρό. Και ξυπόλυτα ήμασταν. Εγώ είκοσι χρονών φόρεσα τσαρούχι. Όχι παπούτσια... τσαρούχια με φούντα φόρεσα! Περπάταγα ξυπόλυτη ή με γουρνοτσάρουχα πρωτύτερα. Και πάαινα και στο Γαλατά για μεροκάματο. Έβγανα τις σούδες των Καραδημαίων, θέριζα ρύζια στα χωράφια, καλαμπόκια μάζευα, σιτάρια... Καθόμασταν εκεί όλο το διάστημα, ώσπου να τελειώσουμε».

Πόσο σάς πλήρωναν;

«Λεφτά τίποτα. Μια οκά ρύζι την ημέρα μάς έδιναν. Κι έκλεβαμ' κι

* Σ.τ.Ε. Ταράτσα: Προσωρινό κατάλυμα χωρικών που κατασκευαζόταν σε αγροκτήματα τα οποία βρίσκονταν μακριά από τον κύριο οικισμό. Η σκεπή τους ήταν επίπεδη, κατωμένη από πατημένο χώμα και στηριζόταν σε ξύλινους διχαλωτούς στύλους (φούρκες).

εμείς λίγο ρύζι και το 'βαναμ' στην τσέπη. Στην αυλόπορτα όμως που 'βγαίναμ' έξω, μας έκαναν έλεγχο. Δεν έκαναν ολοένα όμως κι έτσι όλο και κάτι μαζεύαμε. Αχ... μόλις έβλεπαμ' και γίνοταν έλεγχος, αδειάζαμε το ρύζι απ' την τσέπη μας».

Τουλάχιστον σας τάζαν καλά;

«Δεν μας τάζαν τίποτα. Μας έδιναν μια οκά αλεύρι και το ζύμωναμ' μονάχοι μας. Εκείνο τρώγαμε όλη μέρα. Ζει κανείς τώρα με ψωμί μόνο ολημέρα; Όταν ήμουν μικρή, θυμάμαι που είχε πάρει ο πατέρας μου τα χωράφια του Στρατηγού του Ξύδη και τα δούλευαμ' μισιακά. Αυτός είχε μια κόρη, την Άσπα, τη θυμάμαι. Εκείνα τα χρόνια είναι που έγινε η Κατοχή. Δεν πείνασαμ' τόσο πολύ εμείς, γιατί δούλευαμ' στα χωράφια τα δικά μας και στου Ξύδη. Βγάναμε ρεβίθια, φακή, πατάτες και φασόλια. Τα σταφύλια που 'χαμε μοναχά. Φτιάχναμε πολύ κρασί. Όλοι μαζί φτιάχναμε το κρασί μας.

Α, τώρα θυμήθηκα ένα ωραίο να σου πω για μια φορά που ήμουν

Η αφηγήτρια με τον άνδρα της και τα δυο μεγαλύτερα παιδιά της.

με τη φίλη μου τη Βαγγελιώ (μετέπειτα κουνιάδα μου) και φύλαγαμ' τα πρόβατα και τα γίδια. Εκεί που καθόμασταν κόβαμε απ' τα αρσενικά κρεμμύδια το μεσαίο φύλλο και το κάναμε "ντουνούνα" το 'λεγαμ'. Φυ-

σάγαμε μέσα και σφυράγαμε. Μας έπιασε λοιπόν ο χωροφύλακας ο μπαρμπα-Ηλίας μια μέρα. Γιατί κόβαμε τις “ντουντούνες” από ξένα χωράφια μας πήγε στη Σίμη που ήταν το φυλάκιο, στου Βασίλη Μπουλέ το σπίτι. Καθίσαμε εκεί ένα βράδυ. Αυτή ήταν η ποινή μας και την άλλη μέρα μας έδιωξαν».

Σας φυλάκισαν μια μέρα, γιατί κλέψατε ένα φύλλο... από τα κρεμμύδια; Πολύ αστείο. Ξανακόψατε;

«Ναι, σιγά μη δεν ξανακόψαμε. Έκοβαμ’ κι απ’ τα στάρια τα στάχυα και τα ‘τρωγαμ’. Μόλις ψώμωνε το στάρι, δηλαδή προτού σκληρύνει, το ‘κοβαμ’, το ‘τριβαμ’ με τα χέρια μας και τα ‘τρωγαμ’ τα στάρια. Ήταν πολύ νόστιμο».

Ιταλούς και Γερμανούς είχες δει καθόλου στο χωριό;

«Εγώ τσ’ είδα στο Μποχώρ’ κάτω, όταν θέριζαμ’. Έρχονταν και θέριζαν κι αυτοί παρέα μας και γέλαγαμ’ εμείς. Έρχονταν, έπαιρναν τα δρεπάνια μας και μας βοήθαγαν λίγο. Έτσι για πλάκα, δεν είχαν τι να κάνουν. Κακό δεν μας έκαναν πάντως. Γελάγαμε. Στο χωριό δε θυμάμαι να ‘ρθαν. Ήρθαν όμως αντάρτες στο χωριό μας το ‘46, δώθε στο Διακόπι, ανάμεσα Ποκίστα και Σίμη. Σκότωσαν τέσσερεις φαντάρους, τους κάλυψαν με κλαριά και έφυγαν. Ήρθαν μετά Σιμιώτες, τους πήγαν στο χωριό τους και τους θάψανε. Την άλλη μέρα ήρθαν συγγενείς τους (από Αθήνα κι άλλες πόλεις), τους ξέχωσαν πάλι και τους πήραν. Μέσα στο χωριό μας δεν είχε γίνει πάντως φασαρία. Το μόνο που αγάρευαν κόσμο να τους κουβαλάει με τ’ άλογά τους τρόφιμα επάνω στις έδρες τους. Ο πατέρας μου, επειδή ήταν κάτι σαν πρόεδρος στο χωριό, ερχόταν καμιά φορά κανένας αρχηγός των ανταρτών σπίτι μας και κοιμόταν. Δεν μας πείραζε εμάς κανένας κι ούτε μας ζήτησαν τρόφιμα. Πού να τα βρούμε; Ίσα που είχαμε να φάμε εμείς. Είχαμε δύο αγελάδες για λίγο γάλα, ένα γαϊδουράκι κι ένα βόδι που μ’ αυτό κάναμε χωράφι. Ζητάγαμε καμιά φορά κι από κανέναν γείτονα να μας δανείσει το δικό του βόδι, για να έχουμε δύο, κι όταν χρειαζόταν εκείνος, του δανείζαμ’ το δικό μας. Έτσι έκαναν όλοι».

Στο σπίτι της στην Ποκίστα.

Είχατε μπακάλικο στο χωριό σας, κ. Μαρία;

«Δεν είχαμε. Πηγαίναμε στη Σίμη, στο μαγαζί του Βασίλη Δενδραμής. Κι αν δεν είχε κάτι που θέλαμε, κατεβαίναμε στη Ναύπακτο. Όλη νύχτα ξεκίναγαμ' με τα γαϊδούρια και τραγουδώντας! Είκοσι νοματαίοι παρέα. Τι καλά που ήταν! Ήταν ένας Λάμπρος απ' τη Χόμορη κι όταν κατέβαινε για να πάει στη Ναύπακτο, πέρναγε απ' το χωριό μου και φώναζε τη νύχτα: “Πού 'στε χωριανοί; Σηκωθείτε απάν' να πάμε στην πόλη”. Ε, όποιος ήθελε σηκωνόταν και κίναγε μαζί του τον κατήφορο. Κάναμε 7-8 ώρες να φτάσουμε. Όταν επιστρέφαμε, ήταν το πιο δύσκολο που ήμασταν φορτωμένοι. Κίναγαμ' απ' τη Ναύπακτο και κάναμε στάση στον Παλιόπυργο. Κοιμόμασταν εκεί (στο δρόμο το καλοκαίρι, στο Χάνι το χειμώνα) και σηκωνόμασταν πάλι νύχτα, πριν ξημερώσει, και πηγαίναμε στο χωριό. Καμιά φορά καθόμασταν και στο Χάνι του Λόη. Μια φορά πήγα και στην αλυκή στο Μεσολόγγι για αλάτι. Είχα πάει εγώ με το γαϊδουράκι μου, ένας μπάρμπαρς μου, Κώστας Ντζουγάνης με την Κώτσαίνα τη θεία μου (Αθηνά την έλεγαν), πήραμε αλάτι και γυρίσαμε. Θυμάμαι ότι ήταν καλοκαίρι, έκανε πάρα πολλή ζέστη και, όπως γυρίζαμε πίσω και ήμασταν ξυπόλυτοι, είχαν γεμίσει πίσσα τα πόδια μας. Απ' τη Ναύπακτο μέχρι του Λόη είχαν ρίξει ασφαλτο. Εν-

τωμεταξύ, καθώς περνούσαμε απ' τη Ναύπακτο, ο μπάρμπα μου αγόρασε μια οκά σταφύλια κι έτρωγε. “Ωρέ μπάρμπα”, του είπα, “δώσε μου κι εμένα λίγα σταφύλια”. –“Δεν έχω για σένα”, μου είπε. Τα 'φαγε που λες όλα μόνος του και λίγο πιο πάνω τον έπιασε κόψιμο. Γέλαγα με τη θεία μου και χαρήκαμε για την ...τιμωρία του».

Έκανες δουλειές και στο σπίτι, κ. Μαρία;

«Πώς δεν έκανα, αφού ήμουν και η πρώτη απ' τα παιδιά. Έγνεθα, μαγείρευα, ζύμωνα, τα πάντα έκανα. Δεύτερα παντρεύτηκα και πάλι το ίδιο συνέχισα. Πήρα τον Λάμπρο Ντζουγάνη, απ' το ίδιο χωριό. Ήταν χτίστης καλός. Έφτιαχνε σπίτια με πέτρες. Αφού έμεινα λίγο με τα πεθερικά μου κι αφού ήμουν γκαστρωμένη στο πρώτο παιδί κι η πεθερά μου με φώναζε, γιατί δεν πάω κοντά στα ζώα, αποφασίσαμε με τον άντρα μου να φύγουμε από 'κεί. Πήγαμε τότε στη Δασική Υπηρεσία και κάναμε αίτηση να μας δώσουν οικόπεδο. Μας έδωσαν τελικά ένα ωραίο οικόπεδο στην αρχή του χωριού, μες στο δρόμο, 300 τ.μ. Μέχρι να χτίσουμε το σπίτι μας, είχα κάνει και το δεύτερο παιδί μου. Έχω τρεις γιους, το Γιώργο, το Σπύρο και τον Ηλία. Τώρα απ' τα παιδιά μου έχω δέκα εγγόνια και επτά δισέγγονα! Και πού να τα παντρέψω όλα μου τα εγγόνια... Να 'ναι καλά σ' όλη τους τη ζωή».

Μετά τα τρία παιδιά συνέχισες να δουλεύεις στα χωράφια;

«Πάντα δούλευα. Και στα χωράφια φορτώνομαν' καλαμπόκια και τα βόδια πήγαινα να ταΐσω και τη σαρμανίτσα είχα φορτωμένη πίσω μου που είχα μέσα το παιδί μ' και δουλειές στο σπίτι έκανα και στο χτίσιμο του σπιτιού βοηθούσα. Ή το νερό που κουβάλαγα στον ώμο για το χτίσιμο».

Για να φτιάξετε το τοιμέντο;

«Ποιο τοιμέντο; Δεν υπήρχε τοιμέντο, με χώμα είναι χτισμένο το σπίτι στο χωριό. Βάζαμε και άχυρα μες στη λάσπη για τα χωρίσματα του σπιτιού (τοιχούς) που γίνονταν τότε με καλάμια. Κι όμως είναι πολύ γερό το σπίτι ακόμα και τώρα. Το '67 φύγαμε όμως απ' το χωριό κι ήρθαμε να μείνουμε στη Ναύπακτο».

Για να πάνε τα παιδιά σου σχολείο;

«Όχι γι' αυτό, αλλά γιατί δούλευε τότε ο άντρας μου κοντά στον Ρέππα που μαζί με τον Βλάντη ήταν μηχανικοί. Και πού δεν πήγε να δουλέψει μαζί τους. Τα καλοκαίρια πήγαινα κι εγώ μαζί του. Μια φορά είχαμε πάει στην Κέρκυρα. Τα δύο μου παιδιά που ήταν μεγαλύτερα δούλεψαν κι εκείνα κοντά στον πατέρα τους κι εγώ δούλεψα όμως παραμάγειρας στον μάγειρα. Για 30 εργάτες (όλοι ήταν από τη Ναύπακτο) μαγειρεύαμε. Το μικρότερο παιδί μ' το 'χα αφήσει στη μάνα μου, για να φυλάει τις γίδες μας».

Όταν ήρθατε να μείνετε στη Ναύπακτο, πώς ήταν τότε η περιοχή που μένατε;

«Στην αρχή μέναμε στα ενοίκια και μετά πήραμε ένα οικόπεδο στο Καινούργιο Χωριό. Απ' το Θωμούλα το πήραμε. Εδώ η περιοχή ήταν όλο χωράφια μέχρι κάτω στο Γρίμποβο. Η παραλία ήταν όλο καλαμιές. Τα 'χε ο Ξανάλατος όλα τα χωράφια. Κι εγώ είχα δέκα γίδες και τις βόσκαγα εκεί. Δίπλα μας είχε αποθήκη η Ένωση. Ξεφλούδαγαν εδώ στ' αλώνι το καλαμπόκι και το 'βαναν στην αποθήκη και το πούλαγαν. Κι η Ναύπακτος πώς νομίζεις ότι ήταν; Ένα μεγάλο χωριό ήταν. Τώρα έχει γίνει μεγάλη πολιτεία, αλλά και το Καινούργιο Χωριό άλλαξε. Δεν υπάρχουν χωράφια καθόλου. Δεν μπορεί κανείς να έχει μια γίδα. Πού να τη βοσκήσει; Ούτε κότες δεν μπορείς πλέον να έχεις».

Παναγιώτης Μασγάλας

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 29/6/2007)

«Οι γονείς μου, Κωνσταντίνος και Βασιλική, κατάγονταν από το Νεοχώρι Ναυπακτίας, ένα όμορφο χωριό πιο πάνω από τον Άγιο Δημήτριο του Δήμου Πλατάνου, δίπλα στην Αράχοβα. Μαραγκός στο επάγγελμα ο πατέρας μου μετά το γάμο του πήγε να δουλέψει στην Ακράτα για καλύτερο μεροκάματο. Εκεί γεννήθηκα κι εγώ το 1925. Μετά από τρία χρόνια επιστρέψαμε στη Ναύπακτο, όπου γεννήθηκε και ο αδελφός μου Αντώνης. Πήραν τότε οι γονείς μου ένα οικόπεδο κι έφτιαξαν ένα μικρό σπιτάκι. Συνέχισε τη δουλειά του ο πατέρας μου, μαραγκός, με μόνα εργαλεία του ένα σφυρί και πρόκες. Έτσι δούλευαν τότε, δεν είχανε μαγαζιά. Τον έπαιρναν στα σπίτια και έφτιαχνε με τα χέρια ό,τι χρειαζόταν. Όχι μόνο μερεμέτια, σπίτια ολόκληρα. Θυμάμαι που είχε φτιάξει τότε τα ξυλουργικά όλα του Δημοτικού σχολείου Νεοκάστρου. Πήγαινα κι εγώ πολλές φορές μαζί του».

Εσείς, κ. Παναγιώτη, σε ποιο σχολείο πήγατε και τι θυμάστε απ' αυτό;

«Στο 1^ο Δημοτικό σχολείο Ναυπάκτου πήγα. Αυτό που θυμάμαι είναι ότι, ε, ήταν λίγο αυστηρά, μας χτυπάγανε πολύ, μωρέ παιδί μου. Διάβαζα, αλλά δεν τα 'παιρνα και πολύ τα γράμματα. Χρειαζόμουν βοήθεια, αλλά δεν υπήρχε. Ο πατέρας μου είχε τη δουλειά του και η μάνα μου ήταν εργάτρια σε χωράφια. Μετά το Δημοτικό διάβαζα, για να δώσω εξετάσεις στο Γυμνάσιο, έτσι ήταν τότε. Πληρώναμε όμως τα πάντα, τα βιβλία και την εγγραφή, η οποία ήταν τότε 700 δραχμές. Δεν είχε όμως ο πατέρας μου τόσα λεφτά, έπαιρνε 40 δραχμές μεροκάματο, πού να τα βρει; Έτσι δεν συνέχισα. Από 'κεί και πέρα μ' έπαιρνε κοντά του στη δουλειά, ώσπου έγινε η Κατοχή».

Τι δυσκολίες έφερε στην οικογένειά σας εκείνη η περίοδος;

«Ο πατέρας μου δεν είχε πολλή δουλειά τότε. Εγώ, για να βοηθήσω, έπρεπε να κάνω κάτι άλλο. Πήρα λοιπόν μερικά πράγματα κι έκανα το γυρολόγο σε όλα τα κοντινά χωριά, όπως Βελβίνα, Μαμουλάδα, Αφροξυλιά, Δάφνη, Σκάλα. Μόνο στα χωριά εκεί γύρω του Μόρνου δεν πήγαινα, γιατί ήταν πολύ πιο φτωχοί απ' τους άλλους και δεν πλήρωναν με λεφτά. Έδιναν για αντάλλαγμα λίγο καλαμπόκι ή αυγά. Εγώ τότε, μόλις μαζευόταν κάπου 15 κιλά καλαμπόκι, δεν μπορούσα να σηκώσω περισσότερο βάρος, είχα και το εμπόρευμα και αναγκαζόμουν να γυρίσω πίσω στη Ναύπακτο χωρίς να έχω πουλήσει αρκετά πράγματα. Κι έτσι σταμάτησα να πηγαίνω προς τα 'κεί».

Πώς κυκλοφορούσατε στα χωριά; Είχατε κάποιο άλογο;

«Ωρέ, με την πλάτη κυκλοφορούσα. Ήμουν τρία δράμια ολόκληρος. Ήμασταν όλα νηστικά παιδιά, γάλα δεν πίναμε ποτέ. Μήπως και τώρα αδύνατος δεν είμαι; (γέλια). Ευτυχώς τουλάχιστον ούτε με τους Γερμανούς ούτε με τους Ιταλούς είχε πρόβλημα η οικογένειά μου. Δύο περιστατικά θυμάμαι μόνο έντονα απ' αυτά τα χρόνια. Στην Ψανή είχαν επιτάξει οι Ιταλοί ένα σπίτι, του Λιανού, και το είχαν σαν αστυνομικό τμήμα. Πάντα καθόταν σκοπός κάποιος απ' έξω με μια τεράστια σημαία δίπλα του. Όπως πέρναγα από 'κεί, με σταματάει και μου λέει στη γλώσσα του: "Τύρισε πίσω και ξαναέλα να χαιρετήσεις πρώτα και μετά να περάσεις". Εγώ ήξερα τα ιταλικά, αλλά έκανα ότι δεν καταλάβαινα κι έκανα ότι έφυγα. Όμως παραπέρα έστριψα από τον κάτω δρόμο και προχώρησα. Το είχα λοιπόν πάρει πατριωτικά. Δεν ήθελα να τον χαιρετήσω έτσι όπως καθόταν με τη σημαία δίπλα του καμαρωτός! Το άλλο περιστατικό είναι κάτι που με στενοχώρησε πάρα πολύ. Ήταν το πανηγύρι του Αγίου Δημητρίου και ήμασταν πολύς κόσμος έξω από το παζάρι. Τότε ακούστηκαν οι σειρήνες. Αρχίσαμε όλοι να τρέχουμε και εγώ πήγα προς τα πάνω, στο λόφο. Τότε έφθασαν τα ιταλικά αεροπλάνα και έριξαν νομίζω τρεις βόμβες. Έτυχε και τις έβλεπα από την ώρα που έπεφταν, μέχρι και που έσκασαν. Αυτό το θέαμα δεν μπορώ να το ξεχάσω ακόμη. Εκείνη τη μέρα σκοτώθηκε και κάποια γυναίκα από τη μια βόμβα. Η Λαμπρινή Κωστήνα, το πρώτο θύμα στη Ναύπακτο».

Ως τότε συνεχίσατε τη δουλειά σας σαν γυρολόγος;

«Το 1943 σταμάτησα. Δεν μπορούσα άλλο να γυρίζω με τα πόδια με τόσο φορτίο. Δεν άντεχα. Έτσι άνοιξα αυτό το μαγαζί που έχω και τώρα. Δηλαδή έχω σταματήσει τώρα εγώ και έχουν αναλάβει οι δυο μου γιοι και δουλεύουν με τον αδελφό μου τον Αντώνη που ήμασταν συνétαιροι πολλά χρόνια. Στην αρχή το ενοικιάζαμε το μαγαζί και αργότερα σιγά-σιγά το αγοράσαμε. Τα πράγματα που πρωτοείχα τότε στο μαγαζί ήταν διάφορα που τα χρειαζόμασταν για την εποχή εκείνη, όπως πέταλα για τα ζώα. Αυτά τα έφερνα από την Πάτρα. Ήταν κάτι τσιγγάνοι που τα έφτιαχναν. Έπαιρνα το καϊκι, πέρναγα απέναντι, πήγαινα με τα πόδια, φορτωνόμουν τα πέταλα και ύστερα πάλι περπάτημα και πίσω με το καϊκι στο λιμάνι της Ναυπάκτου. Είχαμε και φλυτζάνια στο μαγαζί, πιάτα κ.ά. Υπήρχαν πολλά μαγαζιά τότε, θυμάμαι είχαν με ρούχα, παπούτσια, μπακάλικά, φούρνους, απ' όλα υπήρχαν, αν και ήταν Κατοχή. Επίσης ο κόσμος ήταν πολύ πιο καλός μωρέ τότε, πολύ καλός».

Όταν το πρωτοενοικιάσατε το μαγαζί, μήπως θυμάσαι πόσα πληρώνατε;

«Τότε ο ιδιοκτήτης ήθελε να τον πληρώσουμε με 30 οκάδες σιτάρι το μήνα. Και αυτό γιατί τα χρήματα κάθε τόσο άλλαζαν, δεν ήταν στα-

θερή η αξία τους. Κάθε κυβέρνηση έκοβε ό,τι ήθελε και αναγκαζόταν ο καθένας να παίρνει σιτάρι ή καλαμπόκι για ενοίκιο. Μετά τον πόλεμο δεν το δεχόταν αυτό η εφορία κι έτσι κανονίσαμε να πληρώνουμε στον ιδιοκτήτη ένα ποσό, κάπου 60 δραχμές το μήνα. Αργότερα, όταν πήγα στρατιώτης, το μαγαζί το κράτησε ο αδελφός μου με τον πατέρα μου και μετά, όταν τέλειωσα, συνέχισα πάλι».

Πότε πήγατε στρατιώτης και πείτε μας χρειάστηκε να πολεμήσετε;

«Μόνο χρειάστηκε; Πήγα στρατιώτης το '47 με τον Εμφύλιο. Από μάχες... κάθε μέρα στο Βίτσι, Γράμμο, Όλυμπο. Τα έχω γυρίζει όλα αυτά τα μέρη με τα πόδια. Ήμουν στην 36η ορεινή ταξιαρχία. Δε θέλω να τα θυμάμαι. Αυτό που δε μ' άρεσε ήταν "το μεταξύ μας". Ήταν απ-διαστικό. Να σκοτώνόμαστε μόνοι μας. Μετά έπαιρναν απ' τα χωριά οι αντάρτες μικρά αγόρια και κορίτσια και τα 'βαζαν με το ζόρι να κρατάνε το όπλο και να σκοτώνουν. Ήταν... άστα...».

Μετά τον Εμφύλιο πώς ήταν η ζωή σας και πώς διασκεδάζατε;

«Για διασκέδαση μη με ρωτάς, γιατί εγώ δεν διασκέδασα ποτέ μου. Είχα μπλέξει με το μαγαζί, πού να ευκαιρήσω. Μετά το γάμο μου με την Παναγιώτα τη γυναίκα μου πρωτοβγήκα. Και πάλι τότε, για να παντρευτώ, άργησα πολύ. Αφού δεν είχα ακόμα σπίτι, με ενοίκιο δεν ήθελα να παντρευτώ. Τελικά, όταν πήγα 38 ετών, μου έκαναν προξενιό, με πίεσαν φίλοι και συγγενείς μου να δω τη νύφη, πήγα, μου φάνηκε καλή κοπέλα και έτσι αποφάσισα να συνεχίσω. Αν δε γινόταν τότε κάτι με την Παναγιώτα, ούτε που σκεφτόμουν πια να παντρευτώ. Έλεγα ότι μεγάλωσα πια, πάει τώρα».

Με τι ασχολείσαι τώρα σαν συνταξιούχος;

«Κάθε μέρα θα περάσω το πρωί από το μαγαζί για καμιά ωρίτσα. Μετά ασχολούμαι με κάτι λίγα κηπευτικά που έχω βάλει και έχω μερικές κοτούλες και κουνέλια. Αυτό που με ικανοποιεί περισσότερο σαν συνταξιούχος είναι ότι έχω το ελεύθερο να ασχοληθώ όσο θέλω με το χόμπι μου. Αυτό είναι να παίζω κάθε απόγευμα με την παρέα μου έξι άτομα σε ένα μαγαζί στο Γρίμποβο σκάκι. Οποσδήποτε κάθε μέρα θα παίζω. Και τα Σαββατοκύριακα ακόμα απαραίτητως. Εγώ, όταν ήμουν 25 ετών, έπαιζα από το πρωί ως το βράδυ. Μέχρι που πήγαινα και

στην Πάτρα να παίξω, γιατί δεν ήξερε τότε κανείς εδώ σκάκι. Αυτοί που ξέρουν τώρα απ' την παρέα εγώ τους έμαθα. Εμένα μ' έμαθε τότε ένας θείος μου. Έμνε στην Αθήνα και ήξερε. Μόλις μου έδειξε την πρώτη φορά το παιχνίδι, πάει αυτό ήταν.

Τι είναι αυτό που σου αρέσει τόσο πολύ στο σκάκι;

«Είναι το καλύτερο πνευματικό παιχνίδι. Ακονίζει το μυαλό. Όταν παίζω, ά! Καλά... ούτε βάσανα ούτε τίποτε, όλα είναι ωραία. Το έχουν πει και επιστήμονες, ότι είναι απαραίτητο οι ηλικιωμένοι να παίζουν σκάκι και άλλα πνευματικά παιχνίδια, για ν' αποφύγουν την ασθένεια του Αλτσχάιμερ. Πραγματικά εμένα με βοηθάει πολύ να σκέφτομαι. Όπως βοηθάει και πολύ το διάβασμα. Παλαιότερα είχαμε μαζευτεί κάπου 20 άτομα και είχαμε δημιουργήσει σωματείο. Οργανώναμε πρωταθλήματα, παίζαμε με Μεσολόγγι, Κέρκυρα, Γιάννενα, Αγρίνιο κ.λπ. Είχα παίξει και με τον Βασίλη Κοτρωνιά, τον πρωταθλητή Ελλάδος, που κατάγεται από εδώ. Το σωματείο το είχαμε 5-6 χρόνια, μετά διαλυθήκαμε. Τώρα έχει ξαναδημιουργηθεί νέο σωματείο, μακάρι να πάνε καλά. Πήγα κι εγώ και έπαιξα εκεί μια φορά».

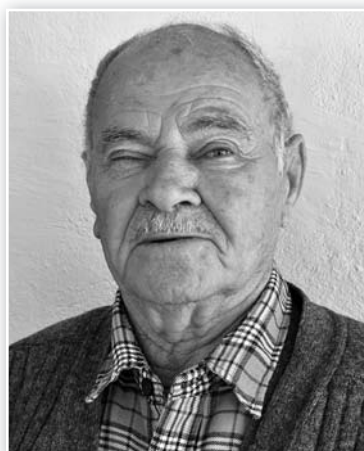
Πώς βλέπετε τη διαδρομή σας όλα αυτά τα χρόνια; Είστε ευχαριστημένος;

«Όλα πήγαν καλά. Δουλέψαμε όλοι οικογενειακώς και είμαστε πολύ καλά. Έχω κάνει και άλλες δύο αγορές. Έχω δύο μαγαζιά που τα ενοικιάζω. Ρούχα κι αυτοκίνητα δεν μ' άρεσαν. Δεν χάλαγα ποτέ λεφτά σε τέτοια. Ήθελα να κάνω πάντα επενδύσεις. Έτσι είχα μάθει από μικρός. Ναι, είμαι ευχαριστημένος από τη ζωή μου».

Αποστόλης Ραυτόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 20/5/2016)

«Η καταγωγή του προπαπούλη μου ήταν από τη Φαμύλα. Τον στείλανε στο Νιόκαστρο ως αγροφύλακα κι εκεί παντρεύτηκε μια Νιοκαστρίτισσα και παρέμεινε. Γονείς μου ήταν ο Ιωάννης και η Βικτωρία. Εγώ γεννήθηκα το 1927, την ημέρα του Αγίου Πολυκάρπου. Κοντεύω τα 90.

Είχα έναν μεγαλύτερο αδελφό, τον Χρήστο, έχω τρεις αδελφές, τη Βασιλική, τη Γεωργία και την Παρασκευή. Είχα και έναν αδελφό ακόμα, τον Κωνσταντίνο, που τον σκότωσαν το 1943 δύο παιδιά κατά λάθος παίζοντας με ένα όπλο. Εγώ ήμουν ο τρίτος κατά σειρά. Τώρα πώς μεγαλώσαμε έξι παιδιά μες στη φτώχεια... άστα.

Και η μετέπειτα ζωή μου όμως δεν ήταν εύκολη. Παντρεύτηκα το 1954 με την Παρασκευή Δημητροπούλου του Γιαννακομήτρου από το Νιόκαστρο και αποκτήσαμε δύο παιδιά, τη Βικτωρία και τον Γιάννη. Μετά από τρία χρόνια γάμου χάνω τη γυναίκα μου από παλιαρρώστια, ενώ ο Γιαννάκης ήταν μόνο ενός έτους. Απ' την ίδια παλιαρρώστια όμως έχασα και την κόρη μου, όταν ήταν νέα κοπέλα, 24 χρονών. Εκείνη την εποχή η Βικτωρία ήταν παντρεμένη και είχε ένα κοριτσάκι, την Παρασκευούλα.

Πολλές στεναχώριες πέρασα στη ζωή μου. Μέσα στην ατυχία μου όμως γνώρισα μια καλή γυναίκα και παντρευτήκαμε το 1961. Η Αγγελική Τζουμάνη στάθηκε κοντά σε μένα και μεγάλωσε τα παιδιά μου σαν αληθινή μάνα. Μαζί της απόκτησα άλλα τρία παιδιά, τον Κώστα, τον Νίκο και τον Δημήτρη».

Πείτε μας, κ. Απόστολε, τι αναμνήσεις έχετε από τα παιδικά σας χρόνια;

«Εμείς μεγαλώσαμε έξι παιδιά, όπως σας είπα, με τρία γερόντια,

εννιά άτομα μέσα στο σπίτι. Μαζί μας έμενε και η γιαγιά μου, η μάνα του πατέρα μου, η Παρασκευή.

Στο σχολείο δασκάλα είχαμε την Κλεοπάτρα Διβάρη από την Κεφαλλονιά που ήταν αναδεχτή του Μεταξά. Βιβλία έπρεπε ν' αγοράζουμε, δεν ήταν δωρεάν. Ευτυχώς για μένα η μάνα μου που ήταν από τον Παλαιόपुरγο, είχε έναν αδελφό, τον Νίκο Λακουμέντα, που ό,τι βιβλίο υπήρχε εκείνη την εποχή το είχε κι αυτός. Έτσι από εκείνον μπορούσα να δανείζομαι και να διαβάζω ό,τι χρειαζόμουν για το σχολείο και όχι μόνο. Αυτός ήταν στο χωριό, μη ρωτάς τι ήταν! Ο πρώτος που υπήρχε σαν γραμματιζούμενος από μικρός και τον ήθελαν για πρόεδρο. Όταν ήταν δεκαεπτά χρονών, έβαλαν τον αδελφό του τον Γιάννη (στα χαρτιά) να βγει πρόεδρος, αλλά ο Νίκος διοικούσε. Τι να 'καναν, ήταν ανήλικος κι έτσι βρήκαν αυτό το κόλπο.

Φτωκικά χρόνια που λες, δύσκολα. Από ρούχα και παπούτσια, τίποτα. Λαγαρίδια, γουρνοτσάρουχα, αν τα ξέρετε.

Τις τρεις πρώτες τάξεις θυμάμαι δεν είχαμε σχολείο και κάναμε μάθημα μες στην εκκλησία. Σχολείο μάς έφτιαξε ο Νόβας το 1937 στο χωριό κι έβγαλα εκεί τις υπόλοιπες τάξεις.

Δεν το χαρήκαμε πολύ το σχολείο, γιατί μετά ήρθαν οι αντάρτες και το διέλυσαν, το 'καμαν δικαστήριο. Καταλαβαίνεις τι γίνηκε εκεί μέσα. Ήταν ο Ζάχος στο χωριό (πολιτοφύλακας), το 2^ο Τάγμα. Εμάς μας διώξαν από το σπίτι μας, γιατί ήταν μεγάλο και άνετο, και το 'καμαν νοσοκομείο. Σεργιανίσαμε και πήγαμε με τα πόδια στην Άνω Χώρα να κοιμηθούμε εκεί το βράδυ σε έναν γνωστό μας, σε έναν Ναυπάκτιο γιατρό, τον Σπορίτη, που είχε εκεί εξοχικό. Εκεί έμεινε κι ένας φίλος μου, ο Γιώργος Βασιλόπουλος, και, μόλις μας είδε ξαφνικά μες στη νύχτα, τρόμαξε. Φώναξε δυνατά: “Ωρέ Αποστόλη!”. Πετάχτηκε το παιδί. Τον άκουσαν οι αντάρτες που ήταν εκεί γύρω και “σύρμα”, ίσα που δε μας σκότωσαν, μας πέρασαν για εχθρούς. Το πρωί που σηκωθήκαμε ο σκοπός μάς είπε να φύγουμε. Κρυβόμασταν συνέχεια. Στα Δημητράικα, στου Γιαννακοθανασούλα το σπίτι, οι αντάρτες, είχαν μαγειρεία, στου Μητράκη ήταν η Πολιτοφυλακή, στου Βασιλογιάννη ήταν το Τάγμα. Όλα τα θυμάμαι».

Πού έβρισκαν φαγητό τόσο καιρό οι αντάρτες;

«Ό,τι έβρισκαν, δεν άφηναν τίποτα. Πάαιναν κι έπαιρναν την κότα

τ' αλλουνού. Ό,τι έβρισκαν. Έτσι κύλησε εκείνη η εποχή. Να φυλαγόμαστε, να κρυβόμαστε, να μας κλέβουν, να μας σκοτώνουν και να μην μπορούμε να κάνουμε τίποτα.

Αλλά και τώρα; Κακό πόπαθε ο κόσμος, κυρίως η νεολαία, αυτό βλέπω. Βλέπω ότι η Κατοχή είχε αντάρτικο και ήρθε και ήρθε και διαλύθηκε. Τούτο 'δώ όμως τώρα; Όταν είναι 150–170 βουλευτές και ψηφίζουν εναντίον του ελληνικού λαού... Σήμερα, όπως κατέντησαν την Ελλάδα, είναι επαρχία Γερμανίας! Εκεί έχουμε φτάσει. Αλίμονο στον ελληνικό λαό. Δουλεύαμε όλοι εμείς οι μεγάλοι από 15–16 χρονών στα κτήματα, στους δρόμους, στα εργοστάσια και μας κόβουν συνέχεια από τη σύνταξη. Όλοι όσοι μας κυβέρνησαν είναι προδότες. Ο καθένας ό,τι οικονόμαγε και ό,τι έτρωγε.

Το 2004 έγιναν στην Ελλάδα οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Ξέρεις τι έπαθε ο ελληνικός λαός. Το παιδάκι που γεννήθηκε την Κυριακή το βράδυ τη Δευτέρα το πρωί χρωστούσε δέκα χιλιάδες ευρώ. Γιατί το κράτος, για να κάνει τους Ολυμπιακούς Αγώνες, έτσι τα κανόνισε. Εκεί πληρώσαμε και ακόμα πληρώνουμε».

Ο αφηγητής με τη γυναίκα του, τα παιδιά του και την πεθερά του.

Το χωριό σας, κ. Ραυτόπουλε, είναι γνωστό και για τα παρατσούκλια που βγάζετε ο ένας στον άλλον.

«Ναι, ο καθένας έχει το δικό του, για να καταλαβαίνουμε καλύτερα για ποιον μιλάμε. Βγάζουμε όμως και παρατσούκλια – ονόματα και σε διάφορες τοποθεσίες του χωριού, αναλόγως με το τι είχε συμβεί σ' εκείνο το σημείο. Παράδειγμα, απέναντι απ' το χωριό έχει μια ράχη και τη λέμε “Παλιόκαστρο”, γιατί εκεί γύρω θα δεις τώρα μια μάντρα που παλιά ήταν κάστρο. Εκεί γύρω κάποιοι είχαν φτιάξει καλύβια να μένουν. Από εκεί έφυγε μια μέρα μια παπαδιά να πάει πιο κάτω στη βρύση να πάρει νερό. Ξέχασε όμως να ειδοποιήσει τον φύλακα (συγκεκριμένα ήταν σκοπός μια κοπέλα εκείνη την ημέρα) ότι θα βγει έξω για το νερό, είδε εκείνη κάποιον να κινείται και την πυροβόλησε και τη σκότωσε. Εκεί, λοιπόν σήμερα, το σημείο αυτό το λέμε “Παπαδιά”. Την κοπέλα αυτή την έλεγαν Αφροδίτη και αργότερα της έφτιασαν ένα άγαλμα σε ένα σημείο κοντά στη Χοχλαστή. Πιο πέρα στη θέση “Βάθες” ήταν κάτι λάκκες και στη μέση είχε μια τρύπα που έφευγαν τα νερά. Σκέφτηκαν οι βλάχοι εκείνης της εποχής να την κλείσουν ένα γύρω με τα μαλλιά που κούρευαν τα πρόβατά τους, να κρατούν τα νερά, για να γίνει σαν λίμνη. Τον πρώτο – δεύτερο χειμώνα γέμισε λοιπόν αυτή η περιοχή από το νερό της βροχής απ' τα γύρω βουνά, αλλά δεν είχαν υπολογίσει καλά οι βλάχοι. Το νερό ήταν πάρα πολύ, διέλυσε τα μαλλιά, άνοιξε το κενό και σαν ποτάμι έφυγαν τα νερά (σαν να σπάει ένα φράγμα) και στο πέρασμά τους παρέσυραν και το άγαλμα της Αφροδίτης. Τα νερά έφθασαν στο Σκα, μαζί και η Αφροδίτη που έφθασε μέχρι κάτω στη Ναύπακτο, στο 3^ο Δημοτικό από κάτω. Κι επειδή βρέθηκε εκεί το άγαλμα, γι' αυτό και ονόμασαν εκείνη την περιοχή “Αφροδίτη”.

Ένα άλλο σημείο στο χωριό το λέμε “Αράπισσες”. Εκεί ήταν λέει δύο Αράπισσες κι ένας Εβραίος. Κάνανε χωράφι, αλώνιζαν μια μέρα, αλλά δεν ξέρω γιατί ο Εβραίος έβαλε φωτιά και τις έκαψε, μετά πιάσανε, λέει, τον Εβραίο οι κάτοικοι, τον πήγαν σ' ένα ρέμα και τον έσφαξαν. Εκεί το λέμε Εβραιόρεμα».

Ποιος σας τις έλεγε αυτές τις ιστορίες, κ. Απόστολε;

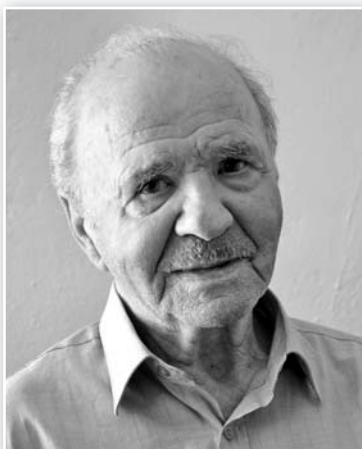
«Οι ιστορίες αυτές μπορεί να είναι και προ Χριστού, δεν ξέρω. Τις έλεγε η γιαγιά μου και αργότερα ο πατέρας μου. Ό,τι βιβλίο υπήρχε ο πατέρας μου το διάβαζε. Ήταν στο χωριό ο πιο γραμματισμένος. Ο πα-

τέρας μου εντωμεταξύ ήταν μαραγκός. Το τέμπλο της εκκλησίας επάνω στον Αϊ-Γιώργη το 'χει εκείνος φτιασμένο. Όταν πήγαινε το βράδυ ο πατέρας μου τσοπάνης, έβλεπε τον Αϊ-Γιώργη να περνάει με το άλογο. Οι άλλοι βλάχοι άκουγαν το πέραςμα του Αγίου, να βροντάει το άλογο κ.λπ., κι αναρωτιόνταν τι ήταν αυτός ο θόρυβος. Τους έλεγε τότε ο πατέρας μου: "Ο Αϊ-Γιώργης είναι, κοιτάξτε, νάτος που περνάει, δεν τον βλέπετε;" Όμως αυτοί δεν τον έβλεπαν, μόνο ο πατέρας μου μπορούσε να τον δει που ήταν καλός άνθρωπος. Θα σου πω άλλο ένα με τον πατέρα μου. Είχε έναν αδελφό, τον Δημήτρη, ο οποίος έκλεβε τους πάντες, ακόμα και τον πατέρα μου. Παρ' όλα αυτά, δεν ήθελε να χαλάσει τις σχέσεις μαζί του, για να μην στεναχωρηθεί ο παππούς μου. Ένα βράδυ λοιπόν κλέβει ο θεός μου ένα μοσχάρι και το σφάζει. Ζητάει τότε από τον πατέρα μου να τον βοηθήσει να το κουβαλήσει στο σπίτι του. Εκείνος δεν ήθελε, αλλά επέμεινε και ο παππούς μου να πάει. Όταν γύρισαν, το έψησαν και επέμεινε πάλι ο πατέρας του να φάει κι εκείνος λίγο. "Φάε ένα μεζέ, ρε", του είπε. Εκείνος έφαγε λίγο, για να μην του χαλάσει το χατίρι. Όταν πήγε μετά να κοιμηθεί τη νύχτα με τα πρόβατα, πήγε ένας καβαλάρης, ο Αϊ-Γιώργης ήταν σίγουρα, τον χτύπησε στον ώμο και του λέει: "Γιατί έφαγες κλεφτικό;" Και μέχρι που πέθανε ο πατέρας μου, εκείνο το σημείο στον ώμο τον πονούσε συνέχεια. Από τότε μας έλεγε: "Δεν θα πάρετε κλεφτικό ούτε μια ρώγα απ' τ' αμπέλι τ' αλλονού, ποτέ. Ζήτα και θα σ' δώσει"».

Ποιο ήταν το επάγγελμά σας, κ. Ραυτόπουλε;

«Εκτός απ' τ' αγροτικά έμαθα ξυλουργός και χτίστης από τον πατέρα μου, έβλεπα κι αλλονούς και σιγά-σιγά βελτιωνόμουν και μόνος μου. Έχτιζα σπίτια, εκκλησίες, τα πάντα, σε πολλά χωριά. Και πού δεν έχω πάει. Τα θεμέλια της εκκλησίας του Αϊ-Θωμά εγώ τα έφτιασα με τον Γιάννη Φούντα, τον Ματσκογιάννη. Δουλεύαμε μια εβδομάδα εθελοντικά.

Το 1961, όπως σας είπα, παντρεύτηκα την κυρά μου και το '62 την ημέρα του Αϊ-Γιαννιού ήρθαμε να μείνουμε μόνιμα στο Λυγιά. Πάω όμως και στο Νιόκαστρο. Ήρθαμε κάτω, για να μπορέσω να δουλεύω πιο εύκολα. Για να πάνε και τα παιδιά μου σχολείο και να σπουδάσουν. Πείνασαμ', αλλά και τα τέσσερα είναι από ανώτερες σχολές. Θέλω να παιδιά μου και τα εγγόνια μου ο Θεός και η Παναγία να τα φυλάει, να έχουν πάντα υγεία. Τίποτες άλλο».

Παναγιώτης Αντ. Χοχτούλας

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσος στις 30/9/2016)

«Στη Μαμουλάδα γεννήθηκα το 1927, το χωριό του πατέρα μου, του Αντωνίου Χοχτούλα. Μάνα μου ήταν η Σπυριδούλα, το γένος Καρβούνη, από τη Βομβοκού.

Η ιστορία μου ξεκινάει απ' την ώρα που γεννήθηκα. Όταν την έπιασαν τη μάνα μου οι πόνοι, για να με γεννήσει, βρισκόταν σ' ένα βουνό, εδώ πιο πάνω και φύλαγε γίδια. Άρχισε να φωνάζει από τις ωδίνες. Δεν μπορούσε να κατέβει να ζητήσει βοήθεια. Ο παππούς μου ήταν πιο κάτω και ακούγοντας τους βόγγους της, νόμιζε ότι θα κρεμάστηκε καμιά γίδα. Φωνάζει τότε στη μάνα μου: "Άσ' την τη γίδα, παράτα την, έλα κάτω τώρα εσύ". Μετά βασάνων κατέβηκε λίγο πιο κάτω και τότε την άκουσαν κάποιες γυναίκες και τρέξαν κοντά της. Ανάμεσα σ' αυτές ήταν και η Ελένη Χοχτούλα, που έκανε και τη μαμή. Ήταν Δεκέμβριος μήνας με πολύ κρύο. Με γεννάει η μάνα μου εκεί στο χώμα όπως ήταν και βγήκα καταμέλανος απ' το κρύο. Ούτε ανέπνεα ούτε τίποτα. Ήταν εκεί και η μάνα του πατέρα μου και λέει τότε: "Άστε το πιο εκεί και θάψτε το. Δεν το βλέπετε, το παιδί είναι πεθαμένο". Λέει τότε η μαμή: "Τι λέτε, μωρέ σκύλες; Θα το πάρω κάτω εγώ το παιδί".

Με πήρε, λοιπόν, στο σπίτι η μαμή, άναψε φωτιά και με βάλανε εκεί κοντά. Πέρασε κάνα μισάωρο και τότε έβγαλα κάποιους ήχους σαν κλάμα. Όπως κλαίει ένα μικρό γατάκι. "Το παιδί είναι ζωντανό!", ξαναείπε η μαμή στις γυναίκες και ιδιαίτερα στη γιαγιά μου που ήθελε αμέσως να με θάψει, χωρίς καμία προσπάθεια να με βοηθήσει. Λέει τότε και ο πατέρας μου: "Αν το παιδί αυτό ζήσει, το τάζω να το πάω στην Παναγία την Προυσιώτισσα να βαφτιστεί". Και πραγματικά, αφού έζησα, όταν ήρθε η ώρα, με πήγαν στην Παναγία και με άφησε μπροστά στο Αφιερωτήριο.

Παλιά όποιος έταζε το παιδί του εκεί το άφηνε, ώσπου να το πάρει κάποιος στα χέρια του. Όποιος πιστός δηλαδή βρισκόταν εκείνη την ώρα στην εκκλησία και ήθελε να γίνει ο ανάδοχος του παιδιού. Όποιος βρεθεί. Εκείνη την ημέρα είχαν αφήσει πολλά παιδιά, ένα – ένα την κάθε φορά, και όποιος ήθελε και προλάβαινε το έπαιρνε. Ήταν κι ένας γεράκος που προσπαθούσε να πάρει κι αυτός ένα παιδάκι να το βαφτίσει, αλλά ήταν τόσοι πολλοί εκεί, που δεν μπορούσε να προχωρήσει και να φτάσει μπροστά. Τι κάνει τότε αυτός; Μόλις έβαλαν εμένα μπροστά στο Αφιερωτήριο, βγάνει τον σκούφο του και τον πετάει πάνω απ' τον κόσμο και έπεσε πάνω μου! Με πέτυχε. Τότε ρωτάει ο παπάς: “Ποιανού είναι ο σκούφος; Δικό σας το μωρό”. Νονός μου λοιπόν έγινε αυτός ο άνθρωπος. Τον λέγανε Γιάννη Τριανταφύλλου και ήταν απ' τη Βομβοκού. Εντωμεταξύ είχε κάνει άλλο ένα τάμα για μένα ο πατέρας μου, επειδή ήθελε να ζήσω, γιατί ήμουν και το πρώτο του παιδί. Έταξε, μόλις γίνω δεκαοκτώ ετών και νογάω, να πάω μια γίδα στην Παναγία την Προυσιώτισσα με τα πόδια. Έτσι τάζανε τότε και ζώα στην Παναγία. Τα πήγαινε ο κόσμος, ένας γραμματέας εκεί κατέγραφε το δωρητή και τα ζώα τα άφηναν εκεί πάνω στο βουνό. Ήταν κοπάδια του Μοναστηριού.

Είχε, λοιπόν, ο πατέρας μου καμιά εικοσαριά γίδα. Μου λέει: “Θα τα μαζέψεις όλα μαζί, θα κλείσεις τα μάτια, θ' απλώσεις το χέρι και όποιο πιάσεις θα το πας στην Παναγία”. Πιάνω, που λες, μία γίδα και έτυχε να είναι η πιο άγρια. Την πάω τραβώντας μέχρι το σπίτι. “Πώς θα την πάω αυτή πάνω με τα πόδια;” ρωτάω τον πατέρα μου. “Ε, σιγά-σιγά και αν πάει” μου λέει.

Ξεκίνησα, λοιπόν, την άλλη μέρα πρωί και σβαρνώνοντας την με την τριχιά πήγαινα τη γίδα προς τον Προυσό. Κάποια στιγμή την είδα να έρχεται δίπλα μου. Στον δρόμο βρήκα κι άλλους να πηγαίνουν προς τα εκεί και μου λέει ένας: “Αμόλα την”. Λέω κι εγώ, ας την αμολήσω κι αν έρθει. Ε, λοιπόν, ερχόταν συνέχεια δίπλα μου. Τη νύχτα σταματήσαμε να κοιμηθούμε σ' ένα χωριό. Δεν έφυγε καθόλου το άγριο. Κι ύστερα λένε δεν υπάρχει Κύριος!

Τέλος πάντων, με λίγα λόγια, φτάσαμε την άλλη μέρα στο Μοναστήρι στην Παναγία και τράβηξε το ζώο μόνο του ίσα πέρα και πήγε στο κοπάδι».

Πείτε μας για τη ζωή σας στο χωριό, κ. Παναγιώτη

«Κατ' αρχήν, μετά από εμένα η μάνα μου έκανε άλλα έξι παιδιά. Ήμασταν πέντε παιδιά και δυο κορίτσια. Μετά από μένα ήταν ο Λουκάς, ο Αποστόλης, ο Ηλίας, ο Βασίλης, η Ζωή και η Κασσιανή. Πήγα στο σχολείο, έφθασα μέχρι την Πέμπτη τάξη και μετά πιάστηκε ο πόλεμος... τέρμα. Δάσκαλο είχα τον Ρήγα από το Αντίρριο. Πολύ καλός. Μας οδήγησε και χριστιανικά και να έχουμε σεβασμό και γράμματα μάθαμε. Ήμασταν ενενήντα παιδιά στο σχολείο από τρία γειτονικά χωριά. Από τη Μαμουλάδα, αλλά και από την Αφροξυλιά και τη Βομβοκού. Ώρες περπάταγαν εκείνα τα παιδιά.

Ο πατέρας μου είχε πολεμήσει στον Μικρασιατικό πόλεμο. Ήταν αγρότης, δούλευε στου Κοζώνη τα κτήματα. Αργότερα τον έκαναν αγροφύλακα, επειδή είχε πάει στον πόλεμο. Τον αγροφύλακα και τον παπά εκείνα τα χρόνια δεν τους πλήρωνε το κράτος αλλά οι κάτοικοι του χωριού με καλαμπόκι ή άλλα προϊόντα που παρήγαν.

Στον πόλεμο πεινάσαμε, αλλά είχαμε τον πρώτο χρόνο γάλα, χόρτα, μύγδαλα και σταφίδα. Αυτά μας κράτησαν τότε. Την επόμενη χρονιά

καλλιεργήσαμε σιτάρι. Όταν το αλέθαμε, το ανακατεύαμε και με καλαμποκάλευρο και φτιάχναμε κουρκούτι. Το τρώγαμε το πρωί και μας κράταγε ως τ' απόγευμα. Με τους Ιταλούς, όσους γνώρισα, είχαμε καλή σχέση, ήταν καλοί άνθρωποι, δε θέλανε τον πόλεμο. Τους ανάγκασαν να έρθουν. Εμένα με είχαν μάθει να μετράω μέχρι και το πενήντα. Αν μου πεις να θυμηθώ τι έγινε πριν από ένα δύο χρόνια, δεν τα θυμάμαι, αλλά εκείνα τα χρόνια τα θυμάμαι όλα όσα έγιναν. Ήταν άλλοι άνθρωποι οι Ιταλοί. Οι Γερμανοί ήταν αλλιώς, είχαν έρθει στο χωριό μας να στήσουν το ραντάρ τους, για να έχουν επικοινωνία με το Βερολίνο. Υποχρέωσαν εδώ κάποιους χωριανούς να τους κουβαλήσουν με τα ζώα τους πέτρες και άμμο, για να χτίσουν αυτό το κτίριο. Φεύγοντας οι Γερμανοί, το γκρέμισαν το κτίριο. Το βομβάρδισαν με τα καράβια τους από τη θάλασσα, τις “χελώνες”, όπως τα λέγαμε.

Με το αντάρτικο... ήταν άλλη ιστορία. Και χωριανοί μας πήγανε και κάποιοι σκοτώθηκαν εκεί πάνω... Έπαιρναν ανθρώπους με το ζόρι κοντά τους και τους επιστράτευαν με δόλιο τρόπο. Τους κράταγαν 4–5 μέρες και μετά τους έλεγαν, “θα σκοτώσεις έναν αιχμάλωτο, αλλιώς θα σκοτώσουμε εμείς εσένα”. Έτσι μετά από αυτό, πώς να φύγει ο άλλος, όταν είχε γίνει φονιάς; Θα τον πιάνανε.

Ο στρατός είχε έρθει να μας διώξει από το χωριό, ώστε να μη βρίσκουν οι αντάρτες ούτε τροφή ούτε άτομα να τα επιστρατεύσουν. Μάλιστα κάψανε καμιά τριανταριά σπίτια, γιατί είχαν πληροφορίες ότι είχαν αντάρτες στην οικογένειά τους. Ο ένας πρόδινε τον άλλον!»

Όταν μεγαλώσατε, με τι ασχοληθήκατε, κ. Χοχτούλα;

«Στην αρχή με τα αγροτικά σε άλλα κτήματα και έπαιρνα 22 δραχμές την ημέρα. Μετά πήγα στην Πελοπόννησο στις σταφίδες. Εκεί έπαιρνα 100 δραχμές και φαϊ. Μετά από τρία χρόνια πήγα στο Γαλατά και στο Λεσίνι στα ρύζια. Και το νερό μέχρι το γόνατο και να σε τρώνε οι βδέλλες και να σου ρουφούν το αίμα...

Μετά τα ρύζια πήγα στις οικοδομές, κοντά στον εργολάβο Γιώργο Παναγιωτόπουλο. Ν' ανεβαίνουμε από μαδέρια σε μαδέρια εκείνη την εποχή ως και δύο ορόφους με το καρότσι γεμάτο τσιμέντο. Επίσης, δούλεψα και στο φράγμα Μόρνου κάποια χρόνια. Εντωμεταξύ, το 1958, είχα παντρευτεί με τη Φωτεινή Κόκκαλη από το χωριό μου. Αποκτήσαμε τρεις κόρες, τη Σπυριδούλα, τη Χρυσούλα και την Κωνσταντίνα.

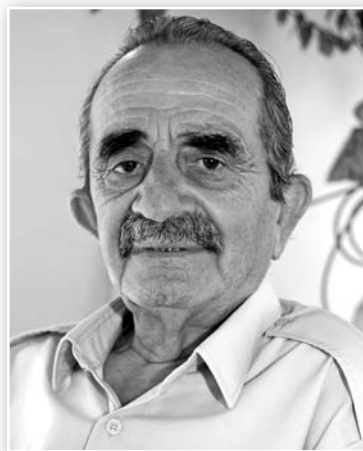
Με βοήθησε ο πεθερός μου να χτίσω ένα σπιτάκι και από κάτω το ισόγειο το κάμαμε μπακάλικο που το δούλευε κυρίως η γυναίκα μου. Με στήριξε το χωριό, εκτός από... κάτι συγγενείς. Αυτή η ζηλοτυπία θα μας φάει, γι' αυτό δεν θα πάει το κράτος μας μπροστά. Εγώ, όπου μπορούσα, πάντα βοηθούσα όπως κι άλλοι φυσικά. Όταν ήμουν στις σταφίδες, αγόρασα ένα γραμμόφωνο (το πρώτο στο χωριό) και, όταν κουβαλάγαμε πέτρες, για να βοηθήσουμε κανέναν χωριανό να χτίσει σπίτι, το έβαζα να παίζει και τραγουδάγαμε.

Για να κλείσω κι εγώ τώρα, θέλω να ευχηθώ στα εννιά μου εγγόνια και το δισεγγονάκι μου να είναι αγαπημένα, να τους δώσει ευχή ο Θεός. Να κάνουν το σταυρό τους συνέχεια. Η εκκλησία είναι το παν».

Αλέξιος Βελής

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 16/10/2009)

«Ο πατέρας μου ήταν από τον Πόδο Ναυπακτίας και λεγόταν Δημήτρης Βελής και η μάνα μου ήταν από την Αμπελακιώτισσα (Κοζίτσα) και λεγόταν Δήμητρα Κανέλλου. Είχαν παντρευτεί το 1908, την ημέρα της Αγίας Παρασκευής και τους στεφάνωσε ο πατήρ Ιωάννης Κοκόρος. Εγώ γεννήθηκα ύστερα από 20 χρόνια, γιατί ο πατέρας μου έφυγε το 1913 και πήγε στην Αμερική. Γύρισε πίσω το 1920. Πριν φύγει, είχαν αποκτήσει οι γονείς μου τρία κορίτσια. Την Πηνελόπη, την Αθηνά και την Παρασκευή».

Τι δουλειά έκανε ο πατέρας σας στην Αμερική; Έφερε περιουσία;

«Δούλεψε σε εργοστάσιο που 'βγαζε τσιμέντο. Πολύ σκληρή δουλειά. Αυτό που έκανε εκείνος ήταν ν' αδειάζει τις στάχτες που έβγαζε το κάρβουνο με το οποίο δούλευαν οι μηχανές του εργοστασίου. Όσο για περιουσία... Το συνάλλαγμα που έφερε ήταν π.χ. 5.000 \$. Τα εξαργύρωσε εδώ με πέντε δραχμές το δολάριο κι ύστερα από μια βδομάδα πήγε ογδόντα δραχμές το δολάριο. Αυτό τον απογοήτευσε πολύ. Αργότερα έκαναν οι δικοί μου άλλα δύο παιδιά. Πρώτα τον Κωνσταντίνο και τελευταίος είμαι εγώ που γεννήθηκα στις 16 Οκτωβρίου του 1928 στον Πόδο. Ήμασταν πέντε παιδιά, αλλά πόσα παιδιά έκανε λες η μάνα μου; Έχασε άλλα τέσσερα. Συνολικά εννιά παιδιά. Τη ρώτησα κάποτε: "Ωρέ, μάνα, πόσες φορές κίνησες έγκυος;" Μου λέει: "Εννιά φορές". "Βρε, μάνα, το μέτρησες το σπίτι, αν θα χώραγαμ' να κοιμηθούμε εννιά παιδιά;" τη ρωτάω. Γυρίζει και μου 'πε: "Τεννήθηκαν και περισσότερα ακόμα παιδιά μες στην ταράτσα και τα 'δεναν για να μην πάνε στη φωτιά και καούνε, όταν πάιναν οι γονείς να συμμαśουν τα πράματα. Και συ διαμαρτύρεσαι για τόσα;" Έτσι ήταν που λες η ζωή τότε. Η μάνα

μου ήταν πολύ καλή και δυναμικιά. Εκτός από το να μεγαλώσει εμάς, είχε τις δουλειές του σπιτιού, τις δουλειές έξω από το σπίτι (χωράφια, ζώα), αλλά βοηθούσε και στο Χάνι που είχαμε. Πέρναγε κόσμος... πέρναγαν μουλάρια με κυπρέλες! Μέχρι το '34 είχε η Κλεπά μονοπώλιο τ' αλάτι και το πάαιναν από τη Ναύπακτο οι αγωγιάτες και πέρναγαν όλοι από το χάνι μας. Έτρωγαν σ' εμάς, είχαμε όμως και δωμάτια για να κοιμούνται όσοι ήθελαν. Για τ' άλλα είχαμε στάβλο και ταΐζαμε τα ζώα τριφύλλι. Η μάνα μου έφτιαχνε το φαΐ για τους ξένους, καφέ, τους έβανε και ούζο ή κρασί. Ο πατέρας μου έκανε και εμπόριο με δέρματα. Όταν τα πήγαινε στη Ναύπακτο, η μάνα μου κρατούσε το χάνι. Μαζί μας ζούσε η γιαγιά μου η Παρασκευή. Μας πρόσεχε η βάβα μας πολύ. Όταν ερχόμασταν απ' το σχολείο και δεν είχαμε φαΐ, τι έκανε; Έψηνε λίγη μπομποτά να ξεσταθεί, την άνοιγε στη μέση, έβανε μέσα λίγη γλίνα απ' το γουρούνι και τυρί τριμμένο και μας το 'δινε και το τρωγαμ'. Μετά διαβάζαμε όσο ήταν νωρίς, γιατί το βράδυ δεν είχαμε φως».

Τι διαβάζατε; Είχατε βιβλία;

«Στην Τρίτη τάξη μάς είχαν δώσει ένα χοντρό βιβλίο, όσο πέντε σπμερινά, που το έλεγαν “Άπασα Ύλη”. Είχε μέσα όλα τα μαθήματα, Φυτολογία, Αριθμητική, Γραμματική, Γεωγραφία κ.λπ. Είχε μαθήματα για όλες τις τάξεις. Το σχολείο μας, που ιδρύθηκε το 1914, το είχαν φτιάσει στο προαύλιο της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου κι έπαιρνε το ενοίκιο η εκκλησία. Το 1954 το ανακαινίσαμε».

Τι θυμάστε από τους δασκάλους σας;

«Την πρώτη χρονιά είχα τον Αναστασόπουλο. Αρρώστησα όμως τότε κι έμεινα στην ίδια τάξη. Μετά είχα δυο χρονιές τη Σεβασμία Καρολίδου και στις υπόλοιπες μέχρι και τις αρχές της Έκτης τάξης (γιατί μετά σταμάτησα, επειδή πιάστηκε ο πόλεμος) είχα τον Χωραφά. Αυτός με σήκωνε στα Μαθηματικά και τα 'ξερα όλα εγώ, γιατί βοηθούσα στο μαγαζί, στο χάνι. Όταν πρωτοπήγα σχολείο, τα μεγαλύτερα παιδιά έπαιζαν “κριαριές” και τα μάλωνε ο δάσκαλος, για να μη χτυπήσουν. Δούλευε η λούρα, αν ήμασταν αδιάβαστοι ή αν έκαμαμ' αταξίες. Μας πλάκωναν με το ψαλίδι οι γονείς μας και μας κούρευαν. Πού να 'βρισκαμ' κουρέα; Με τους συμμαθητές μας είχαμε δυνατές φιλίες. Πηγαίναμε από σπίτι σε σπίτι σαν να 'τανε δικό μας. Διαβάζαμε μαζί,

έπαιζαμ' μαζί. Είχαμε πρωτοβουλία. Όταν τελειώναμε την άνοιξη τα μαθήματα, όλα τα φύλλα από τα τετράδια τα κάναμε χελιδόνια και παίζαμε».

Συνήθως πότε «δούλευε η λούρα», κ. Αλέξιε; Όταν δεν παρακολουθούσατε το μάθημα;

«Δεν κόταγαμ' να μην είμαστε αφοσιωμένοι στο μάθημα, γιατί μας έλεγε τότε ο δάσκαλος, ο Χωραφάς, να βγάλουμε έξω τη γλώσσα. Τότε με τον αντίχειρά του μας πάταγε τη γλώσσα πάνω στα δόντια. Ξέρεις τι πόνο είχαμε; Αλλά έτσι μας έμαθε γράμματα και μας ξεστράβωσε. Ο Αναστασόπουλος έβανε για τιμωρία τα παιδιά να κάθονται στα γόνατα πάνω στα χαλίκια. Πολύς πόνος, αλλά ήμασταν πειθαρχημένοι μετά. Μας έλεγαν επίσης και τους έφερναμ' ειδικές λούρες από κρασιά, για να μας δέρνουν. Τώρα; Ακούς να πειράξουν τα παιδιά οι δάσκαλοι... πάνε φυλακή. Γι' αυτό δε μαθαίνουν τα παιδιά γράμματα. Έτσι ήταν τότε όλοι οι δάσκαλοι. Αυστηροί, αλλά καλοί. Μια φορά, όταν ήμουν 8-9 χρονών, μου είπε ο δάσκαλός μου, ο Χωραφάς, να πάω ένα γράμμα στην Κοζίτσα στον ιερέα του χωριού, τον Παναγιώτη Ζωιτό. Μου 'δωσε κι ένα δίφραγκο, για να πάρω ένα λουκούμι. Πάω, βρίσκω τον παπά, του φίλησα το χέρι, του παρέδωσα το γράμμα και μου 'δωσε

κι εκείνος ένα φραγκάκι για λουκούμι. Φεύγοντας, πάω από το μαγαζί πρώτα, για να πάρω το λουκουμάκι μου. Μέσα ήταν όλο γεροντάκια. Ήταν εκεί όμως ένας που φώναζε στους γερόντους κι έτρεμαν τα τσαούλια του! Τους έκανε παρατήρηση, γιατί δεν πήγανε να καθαρίσουν το δρόμο κι έβρισκαν από τις πουρνάρες εκείνοι που 'ρχονταν καβάλα. Μου έκανε εντύπωση που δεν έκρεναν καθόλου αυτοί. Τον άκουγαν με σεβασμό τα γεροντάκια. Σούζα. Ρώτησα μετά κάποιον να μου πει ποιος ήταν αυτός που φώναζε και μου είπε ότι ήταν ο δάσκαλος του χωριού, ο Παπαπέτρου. Έκανε 40 χρόνια δάσκαλος και κάθε χρόνο είχε πάνω από 80 παιδιά. Ήταν πολύ καλός. Τα βέλαζε στο ξύλο τα παιδιά, αλλά μάθαιναν γράμματα. Ξύλο! Τσιμουδιά δεν έβγαναν. Ούτε να κουνιθούμε».

Γιατί όμως φώναζε ο δάσκαλος τα γεροντάκια; Αυτή ήταν δουλειά για πιο νέους.

«Ήταν Άνοιξη. Ήταν η εποχή που έσκαβαν οι νέοι τ' αμπέλια στο Μωριά. Έλειπαν εκείνο το διάστημα. Κάθε χρόνο πήγαιναν εκεί για δουλειά».

Από τι αρρωστήσατε, κ. Αλέξιε, κι έμεινες στην Πρώτη τάξη;

«Δεν ήταν η ξυπολυσιά και η γύμνια τα προβλήματά μας. Εμείς είχαμε προβλήματα υγείας που δεν τα πρόσεχε κανείς. Παθαίναμε κερκιλέτσι κι έβηχαμ' όπως κάνει ο κόκορας. Μια φορά εγώ κι ένα άλλο παιδί έκαναμ' εμετό στο προαύλιο κι έβγαλαμ' λεβίθες. Ξέρεις τι είναι οι λεβίθες; Σκουληκαντέρες μεγάλες. Το βλέπει ο δάσκαλος, κάνει ενέργεια και μας φέρνει γιατρό. Μας έδωσαν ένα φάρμακο, το “Σαντορίνο”, και το πρωί μάς έδωσαν από 17 δράμια “Όλιο”, καθαρτικό, ρετσινόλαδο. Είχαμε κι άλλα. Παθαίναμε φλεγμονές. Λουθνάρια και καλογήρους, γέμιζε η πλάτη μας. Βάζαμε τότε επάνω ρετσίνι απ' το έλατο, για να μαλακώσουν, ν' ανοίξουν και να τραβήξει τη ρίζα. Στα πόδια είχαμε άλλα προβλήματα απ' την ξυπολυσιά. Παθαίναμε κι εκεί φλεγμονές. Πρήζονταν τα πόδια μας και μάζευαν πύον και πονούσαν. Παθαίνει τώρα τίποτα κανένα παιδί που είναι ποδεμένο; Μετά, στη μασχάλη από κάτω και στα σκέλια έχουμε κάτι αδένες. Αυτές πρήζονταν και λέγονταν “λούκες”. Τότε μας έπαιρναν οι δικοί μας, μας έβγαναν έξω το βράδυ να μας βλέπουν τ' αστέρια, μας δίναν τρία χαλίκια,

μας σταύρωναν κι έλεγαν: “Απόψε λούμπα κι αστέρια, αύριο ούτε λούμπα ούτε αστέρια. Εκεί που σε κάλεσαν να πας”. Σε κάθε σταύρωμα πετάγαμε από ένα χαλίκι σε διαφορετική μεριά. Την άλλη μέρα... πέρδικα εμείς! Τώρα, τι παιχνίδια παίζαμε; Φτιάχναμε κούνια, τραμπάλα, έκλεβαμ’ και κάνα κεράσι να φάμε. Μια φορά μαζέψαμε όλα τα παιδιά λεφτά και πήραμε μια καλή δερμάτινη μπάλα και παίζαμε στο προαύλιο. Επίσης, μας είχαν γραμμένους και στη “Νεολαία”. Μας έστειλαν μια χρονιά στην Άνω Χώρα και κάναμε παρέλαση μπροστά στο Νομάρχη, τον Λεμπέση. Μας είχαν δώσει ένα μπλουζάκι, ένα παντελονάκι, μια γραβατίνα, ένα καπελάκι και κάλτσες. Μόνο παπούτσια δε μας έδωσαν. Πάντως, μου άρεσαν πολύ τα γράμματα. Ήθελα να προχωρήσω και στο Γυμνάσιο, αλλά πιάστηκε ο πόλεμος. Δίψαγα για γράμματα. Ήθελα να γίνω παπάς, αλλά να γίνω καλός παπάς. Να ξέρω γράμματα».

Τι θυμάστε από τον πόλεμο, κ. Αλέξιε;

«Όταν πιάστηκε το '40 ο πόλεμος, ήμουν δώδεκα χρονών. Θυμάμαι το εξής: Ο δάσκαλος είχε τότε το τηλέφωνο και τον πήραν και του είπαν ότι κηρύχθηκε ο πόλεμος από τους Ιταλούς. Βάρεσε μετά καμπάνα, μαζεύτηκε ο κόσμος και τους είπε τα νέα. Περνάνε κάνα δυο ώρες και καλούνε τον πρόεδρο του χωριού να πάει στην Άνω Χώρα να πάρει τον φάκελο επιστρατεύσεως. Αυτό είχε μέσα τα ονόματα εκείνων που θα έπαιρναν να πολεμήσουν και πού θα πάει ο καθένας. Έκλαιγαν οι γυναίκες! Από την οικογένειά μου πήραν το γαμπρό μου, τον Σπύρο Παναγιωτόπουλο. Μας έλεγε μετά για τα όσα είχε δει. Φρίκη, κρυοπαγήματα, τραυματισμοί. Δεν υπήρχαν φάρμακα, πέθαιναν πολλοί...

Το '41 ήταν η πρώτη φορά που κατέβηκα στη Ναύπακτο. Με πήρε μαζί του ο πατέρας μου που έκανε εμπόριο δερμάτων. Φορτώσαμε δυο ζώα με δέρματα και τα πήγαμε στον Ασημάκη Ασημακόπουλο. Εγώ δεν γύρισα μετά πάλι με τον πατέρα μου στο χωριό. Μ' άφησε σε κάτι μπαρμπάδια μου στην Παλαιοπαναγιά για δεκαπέντε μέρες. Μαζί μ' έναν θείο μου, που είχε ένα γαϊδουράκι, φορτώναμε λεμόνια και πουλάγαμε στους Ιταλούς. Στη διάρκεια της Κατοχής, όταν ήμουν 14 ετών, έσπαγε η μύτη μου 2-3 φορές την ημέρα και δεν μπορούσε κανείς να βρει το γιατί. Με πάνε σ' ένα γιατρό, του λέει ο πατέρας μου αυτό κι

αυτό συμβαίνει και του λέει ο γιατρός: “Το παιδί είναι νευρικό. Θα του δώσετε 4–5 τσιγάρα την ημέρα να καπνίζει, να πολώσει η μύτη του από τη νικοτίνη. Καπνίζοντας εγώ, από εκείνη την ημέρα και πέρα σταμάτησε να ματώνει η μύτη. Το κακό είναι ότι το συνήθισα το τσιγάρο. Ακόμα καπνίζω!

Θυμάμαι μετά την ημέρα του Αγίου Πολυκάρπου το '43. Ήμασταν στον Άγιο στην Κοζίτσα κι απάν' που απόλυσε η Εκκλησία και χαιρετιόμασταν, ακούμε στον πάτο του χωριού: “Έλληνες, ακολουθήστε των ανταρτών τη φωνή”. Έρχονταν γύρω στους 100 αντάρτες προς τα πάν' και συνέχιζαν: “Τι θέλτε και ζείτε μες στη σκλαβιά τη στεγνή;” Έφτασαν εκεί, φιλιόνταν με τον κόσμο και μετά ανέβηκε επάνω στη βεράντα στα κελιά ο καπετάν Βάρσος και αρχίνησε: “Συναγωνιστές, σας φέρνω τον χαιρετισμό του αντάρτη από τα βουνά της Γκιώνας, του Παρνασσού, τα Βαρδούσια κι απ' την Οξιά. Οργανωθείτε κάτω απ' τη σημαία του ΕΝΑΝ”. Μίλησε, μίλησε και στο τέλος είπε: “Όπως πααίνει η γυναίκα και κόβει στον κήπο τα πράσα, έτσι θα πάρουμε κεφάλια σε όποιον αντισταθεί στον αγώνα και μας προδώσει”. Από το χωριό μου τους ακολούθησαν δύο. Μετά, με το δεύτερο αντάρτικο, είχαμε προβλήματα. Δεν ήξερες από πού να φυλαχτείς. Το 1948–49 εκκένωσαν όλο το χωριό ο στρατός. Άσχημα πράγματα συνέβαιναν. Να φάνε ούλοι ήθελαν».

Όταν νρέμψαν τα πράγματα, με τι ασχοληθήκατε;

«Μετά το αντάρτικο πήγα σ' έναν πρώτο ξάδελφο, τον Χρήστο Παπαδημητρίου από την Κοζίτσα, να μάθω κοντά του γανωτής. Πηγαίναμε σε διάφορα χωριά και γανώναμε κατσαρόλες και ταψιά. Όποτε δεν είχε δουλειά, πήγαινα και για κανένα μεροκάματο στις οικοδομές. Δούλεψα μέχρι το '50 που πήγα στρατιώτης. Όταν γύρισα πίσω, όλα αυτά τα οικιακά σκεύη είχαν γίνει αλουμίνια. Έτσι συνέχισα να δουλεύω μόνο στις οικοδομές. Το '55 άνοιξα ένα μαγαζάκι στον Πόδο. Έσφαζα και το καλοκαίρι μέσα – μέσα και πούλαγα και κρέας. Αργότερα, 42 χρονών, έμαθα σοφατζής. Δούλεψα μέχρι τα 58 μου που πήρα σύνταξη. Φέτος έχω 53 χρόνια παντρεμένος. Παντρεύτηκα με τη Ζωγούλα, που είναι κόρη του Ευάγγελου Παπανδρέου και της Ελένης, το γένος Παναγιωτόπουλου. Είναι από το χωριό μου. Δεν έκαμαμ' αρραβωνιασμένοι ούτε σαράντα μέρες. Παντρευτήκαμε στον Αϊ-Γιώργη στη Ναύπακτο και πήγαμε νυφικό ταξίδι στην Πάτρα. Δεν χρειάζεται να

έχεις έρωτα, για να παντρευτείς. Ο σεβασμός γεννάει τον έρωτα. Εγώ πέρασα πολύ καλά με το γάμο μου, αλλά με το ζόρι τα έβγαζα πέρα οικονομικά. Ό,τι έπαιρνα το Σάββατο το βράδυ δεν έφτανε για τ' άλλο Σάββατο. Όλοι οι κόποι μου πάαιναν στην εθνική οικονομία. Δεν έμενε τίποτα για το ταμιευτήριο. Κάναμε τρία παιδιά, τη Δημητρούλα, τον Δημήτρη και τον Βαγγέλη. Τώρα έχω και δύο εγγονάκια, τον Ευθύμιο και τον Μάριο. Τους εύχομαι να μάθουν γράμματα, να γένουν καλοί άνθρωποι, να προσφέρουν στην κοινωνία. Να λένε καλά λόγια και να έχουν σεβασμό. Από 'κεί θα υπερχειλίσουν όλα τα αγαθά».

Κώστας Ιωάννου

(Αφήγηση στη Ζωή Δενδραμή
στις 3/11/2017)

«Γονείς μου ήταν ο Αθανάσιος Ιωάννου από την Κάτω Βασιλική και η Βασιλική, το γένος Ντέκα από τη Γαβρολίμνη. Στην Κάτω Βασιλική γεννήθηκα το 1928. Ο προπάππους μου, από τον πατέρα μου, δεν λεγόταν Ιωάννου αλλά Γκανάκας Κωστής και καταγόταν από τα Τρίκαλα. Στην αρχή είχε εγκατασταθεί στο Κουπάκι Δωρίδος. Στην Κάτω Βασιλική ήρθε ως ψυχοπαίδι ενός γεωπόνου Ιωάννη Θεμελή, ο οποίος εγκαταστάθηκε εδώ διωγμένος από την Αλβανία. Εκεί είχε παντρευτεί μια πλούσια Αλβανίδα κι αγόραζε κρυφά όπλα, σφαίρες και ενίσχυε τους Έλληνες στον αγώνα τους κατά των Τούρκων. Όταν τον ανακαλύψαν, έφυγε και εγκαταστάθηκε στα μέρη μας το 1852. Αγόρασε χωράφια, φύτεψε ελιές, έφτιαξε μύλο και αποθήκες. Ερχόταν όλη η ορεινή Ναυπακτία και δούλευε. Ο Θεμελής λοιπόν είχε πάρει τον προπάππο μου, τον Κωστή, ψυχοπαίδι εδώ, στην Κάτω Βασιλική. Εκείνη την εποχή η Παναγία Παναξιώτισσα στη Γαβρολίμνη ήταν μισογκρεμισμένη. Με δικά του έξοδα την αναστήλωσε και εκεί είναι και θαμμένος. Πριν πεθάνει, ό,τι περιουσία είχε την έγραψε στον προπάππο μου, τον Κωστή Γκανάκας. Του ζήτησε να πάρει και το όνομά του, αλλά ο Ιωάννης Θεμελής τού είπε: “Δε θα πάρεις το επώνυμό μου (γιατί ίσως να του έκαναν ζημιά οι Αλβανοί) αλλά το όνομά μου και θα λέγεσαι Ιωάννου. Έτσι βρέθηκε στην περιοχή αυτή ο προπάππους μου κι εμείς αργότερα.

Στα δικά μου τώρα. Η μάνα μου δυστυχώς πέθανε, όταν ήμουν δυομισι χρονών, από πνευμονία. Αργότερα ο πατέρας μου πήρε άλλη γυναίκα από την Καλαβρούζα, την Αλεξάνδρα Καλαβρουζιώτη. Απέκτησαν έξι παιδιά, τον Γιώργο, τον Πάνο, τη Γιαννούλα, την Πηνελόπη, την Αγγέλω και τη Βάσω. Τη γυναίκα αυτή την είχα σαν μάνα.

Δεν με ξεχώρισε καθόλου από τα άλλα παιδιά.

Ο πατέρας μου ήταν κοινωνικός και πρόσφερε όπου μπορούσε να βοηθήσει. Είχε καϊκι (ιστιοφόρο με πανί) μαζί με τον μπάρμπα μου, τον Κώστα Ιωάννου, και ασχολιόταν με το ψάρεμα, αλλά έκανε και πέ- ραμα ανθρώπων και ζώων από Κάτω Βασιλική στην Πάτρα. Την εποχή εκείνη δεν υπήρχε άλλη συγκοινωνία και όλη η περιφέρεια μέχρι τα χωριά της Μακρυνείας έρχονταν εδώ και πηγαίναν στην Πάτρα, για να ψωνίσουν για τα μαγαζιά τους και να μεταφέρουν και ζώα. Το καϊκι έκανε συγκοινωνία αναλόγως με το πόσοι πελάτες έρχονταν. Άλλοτε μια φορά την εβδομάδα, άλλοτε δύο και άλλοτε τρεις. Έπιανε μέχρι και είκοσι πέντε άτομα μέσα, αλλά στριμωγμένα. Το καϊκι το λέγαμε “Αντιγόνη”. Από εδώ δεν ήταν άλλοι ντόπιοι που κάνανε συγκοινωνία, έρχονταν όμως κάποιοι Πατρινοί, όπως ο Σπύρος Σέτας κι ένας άλλος που δεν τον θυμάμαι. Από τα χωριά του Θέρμου κυρίως έρχονταν ζωέμποροι, για να περάσουν απέναντι τα ζώα τους, γίδια, πρόβατα, γε- λάδια κ.λπ. Τα γελάδια τα δέναμε και τα σπκώναμε με παλάγκο, για να τα βάλουμε μέσα, και δεν βάζαμε περισσότερα από δύο.

Μέσα στον πόλεμο δούλεψα κι εγώ με το καϊκι και τον μπάρμπα μου, αφού του βάλανε και μηχανή πλέον. Μας είχε δώσει η Ούντρα* τις μηχανές. Ο πατέρας μου είχε περιουσία, χωράφια, και καθόταν έξω τον περισσότερο καιρό. Πηγαίναμε στην Κατοχή, φορτώναμε δύο, τρεις τόνους καρπούζια και πεπόνια και τα πηγαίναμε στην Πάτρα».

Στο σχολείο πήγατε;

«Ναι, πρόλαβα και έβγαλα το Δημοτικό. Το τελείωσα ακριβώς το 1940. Είχαμε Δημοτικό σχολείο εδώ στο χωριό. Δασκάλα είχαμε μια Μικρασιάτισσα, την Ελένη Κορεκένογλου, και μετά τον Αριστείδη Νι- κολάου. Ήμασταν περίπου εβδομήντα παιδιά. Την εποχή εκείνη η Κάτω Βασιλική είχε 58 οικογένειες, γύρω στους 360 κατοίκους. Τώρα είμαστε οι μισοί.

* Σ.τ.Ε. Η UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) ιδρύθηκε το 1943 από 40 περίπου κράτη, τα οποία στη συνέχεια έγιναν μέλη του Ο.Η.Ε., με αντικειμενικό σκοπό να βοηθήσει οικονομικά τις χώρες που είχαν πληγεί από τις δυνάμεις του Άξονα. Εκ- πρόσωποι της UNRRA εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα και από τον Απρίλιο 1945 ως το Μάιο του 1947 εισήγαγαν στη χώρα μας τρόφιμα αξίας 171,9 εκατομμυρίων δολαρίων. Για την ανάπτυξη της γεωργίας η Οργάνωση διέθεσε μηχανήματα κ.λπ. αξίας 45 εκατομμυρίων δο- λαρίων, ενώ για φάρμακα πρόσφερε 7.540.000 δολάρια (Ν. Ψυρούκης, «Ιστορία της Σύγ- χρονης Ελλάδας», εκδόσεις Επικαιρότητα, τόμος Α΄, σ. 284).

Με το καϊκι, εντωμεταξύ, ψάρευα συνέχεια με τον μπάρμπα μου. Φτάναμε μέχρι και Κεφαλονιά, Λευκάδα, Ζάκυνθο. Πιάναμε κυρίως σφυρίδες πολλές και τις πουλάγαμε στην Πάτρα. Έβγαινε καλό μεροκάματο, αλλά είχε κόπο πολύ. Από την περιοχή μας άλλοι επαγγελματίες ψαράδες ήταν ο Λάμπρος Παγανάς και ο Βαγγέλης Μελάς με τον συνέταιρό του Γιώργο Πολίτη, που ήταν πρόσφυγας. Το '54 μαζί με τον Βαγγέλη Μελά βγάλαμε καινούργιο καϊκι που το είπαμε “Άγιο Νικόλαο”. Ήταν πιο μικρό από το άλλο του μπάρμπα μου.

Με τον Μελά και το καϊκι μας πήγαμε για ψάρεμα και στη Λιβύη, την εποχή του Καντάφι. Πώς πήγαμε; Ήταν ένας μεγαλοεπιχειρηματίας ψαράς στην Πάτρα, ο Άννινος, που είχε μεγάλα καϊκια, την “Ευαγγελίστρια”, τον “Αϊ-Νικόλα” και την “Κούλα”. Σ’ ένα απ’ αυτά μάς βάλανε μέσα, εμάς και τη βάρκα μας και μας πήγαν στην Αφρική. Εκεί βγάλαμε έξω τις βάρκες μας και ψαρεύαμε. Κάθε δέκα μέρες περίπου έφευγε το μεγάλο καϊκι από τη Λιβύη κι έφερνε όσα ψάρια είχαμε μαζέψει στην Πάτρα. Έπρεπε να συμπληρώσει τρακόσια τελάρα, για να φύγει. Απ’ όλα τα ψάρια είχε. Σφυρίδες, γαλέους, στείρες κ.ά. Μείναμε εκεί από Μάιο έως τέλος Αυγούστου. Πήραμε πολύ καλά λεφτά αλλά ταλαίπωρη ζωή. Δεν θυμάμαι πολλά από την παραμονή εκεί. Όλο φουρτούνες. Μια φορά μόνο είχαμε πάει με κάποιους συναδέλφους στη Βεγγάζη να δούμε λίγο και την πόλη, κάπου 160 μίλια μακριά από εκεί που ήμασταν. Μας φέρονταν όλοι πολύ φιλικά κι εκεί βρήκαμε Έλληνες που ήταν βουτητιάδες, δύτες. Είχανε πάει για σφουγγάρια, γιατί εκεί ήταν η μεγαλύτερη παραγωγή.

Μετά τη Λιβύη γυρίσαμε πίσω στην Κάτω Βασιλική. Συνέχισα να ψαρεύω κανονικά μέχρι το 2006. Κάποια στιγμή είχε σταματήσει ο συνεταιρός μου να δουλεύει, είχε αρχίσει να χαλάει και το καϊκι μας και τότε πήρα ένα μικρότερο, για να ψαρεύω μόνος μου. Κι εκείνο “Αϊ-Νικόλα” το είπα.

Πρέπει να πω ότι το χωριό μας δεν πείνασε ποτέ, ούτε στην Κατοχή. Τη βγάλαμε καθαρή, γιατί είχαμε τη θάλασσα. Είχαμε όμως και κτηνοτροφία και καλλιεργούσαμε τα χωράφια μας. Είμαστε σε πολύ ωραίο σημείο και ιστορικό, δίπλα στη Βαράσοβα, που παλιά με τις τριάντα δύο εκκλησίες που είχε το λέγανε το Άγιο Όρος της Αιτωλίας. Σαν παιδιά ανεβαίναμε συχνά πάνω στη Βαράσοβα, για να παίξουμε στα ερείπια.

Εκεί, στη Λιμνοπούλα που καταλήγει απότομα το βουνό, έγινε παρέμβαση από τον άνθρωπο. Πριν από ενενήντα χρόνια περίπου, μέχρι και το '35 ή '36, τρεις μηχανικοί, ο Κολινιάτης, ο Ρωμαΐδης και ο Βρεττός, εγκατέστησαν εργοτάξιο σπαστήρα στη Βαράσοβα. Σπάγανε το βουνό, για να βγάλουν πέτρες που τις έστελναν με καϊκια στην Πάτρα, όπου χτίζανε οικοδομές. Νωρίτερα από αυτό, το 1889, πάλι από εδώ πήραν πέτρες, για να φτιάξουν το λιμάνι της Πάτρας».

Στα χρόνια της Κατοχής υπήρχαν εντάσεις στο χωριό σας, κ. Ιωάννου;

«Κατά τη διάρκεια του πολέμου, από το '41 έως το '43, μένανε Ιταλοί στρατιώτες στην περιοχή και έλεγχαν τι μεταφέρουν τα καϊκια. Ήταν εντάξει, δεν μας πείραξαν. Το '43 ήρθαν αντάρτες στο χωριό. Κάποιοι χωριανοί πήγαν μαζί τους, άλλοι πήγαν στο ΕΑΜ. Προβλήματα δημιουργήθηκαν από το ότι κάποιοι χωριανοί έβαναν τη ρουφιανιά τους και γίνονταν χαμός. Για παράδειγμα, μια φορά από ρουφιανιά πιάσανε οι αντάρτες τον πατέρα μου και τον μπάρμπα μου και τους πήγανε για εκτέλεση στα Σιταράλωνα Μακρυνίας. Να δείτε τι είχε γίνει. Ήταν ένας νέος που λεγόταν Στρατογιάννης και σπούδαζε γιατρός στην Πάτρα. Έρχονταν συχνά εδώ οι δικοί του και μας έδιναν τρόφιμα να του τα πηγαίνουμε με το καϊκι στην Πάτρα. Κάποιοι κακοπροαίρετοι είπαν στους αντάρτες ότι τροφοδοτούσαμε τους φασίστες. Ευτυχώς, όταν τους πήγαν στα Σιταράλωνα, τους είδε ένας Πυλαρινός που ήταν ζωέμπορος και γνώριζε τον πατέρα μου, αφού ερχόταν εδώ και πέρναγε τα γίδια του απέναντι, και με τις γνωριμίες του τους γλίτωσε».

Εκτός από το ψάρεμα κάνατε και άλλες δουλειές, κ. Κώστα;

«Ναι, έχω κάνει αρκετές δουλειές κι ας είχα πάθει πολιομυελίτιδα δυόμισι χρονών και κούτσαινα από το ένα πόδι. Αυτή την αναπηρία δεν την άφησα ποτέ να μ' εμποδίσει στη ζωή μου. Όταν δεν ψάρευα τον χειμώνα, δούλεψα δεκαοκτώ χρόνια ως μηχανικός στο ελαιοτριβείο των Σπύρου Κάκου και Χρήστου Λαλιώτη. Επίσης, είχα σαράντα στρέμματα χωράφια από τη μάνα μου, που δεν τα άφησα ποτέ. Καλλιεργούσα τριφύλλια, σιτάρια, καλαμπόκια. Έδινα όμως και στ' αδέρφια μου, γιατί εγώ ήμουν ο μεγαλύτερος και δούλευα. Δύο από τα αδέρφια μου, τον Γιώργο και τον Πάνο, εγώ τα σπούδασα. Ήμασταν και είμαστε αγαπημένοι με όλα μου τ' αδέρφια.

Πέρασα φουρτούνες πολλές φορές στη θάλασσα. Όταν κινδύνευα στη θάλασσα, προσευχόμουν στον Αϊ-Νικόλα, και στη στεριά στον Αϊ-Γιώργη. Θυμάμαι μια φορά, Ιανουάριο μήνα που τα χιόνια είχαν φτάσει μέχρι κάτω στο Παναχαϊκό, παραλίγο γλίτωσα τον πνιγμό ερχόμενος από την Πάτρα.

Επίσης, έσωσα από πνιγμό έξι άτομα. Θυμάμαι, το '59 πρέπει να

ήταν, όταν ερχόμενα έξι παιδιά με βάρκα από το Γαλατά στην Κάτω Βασιλική για ποδόσφαιρο, φτάνοντας στη Λιμνοπούλα, πήρε νερό και γύρισε η βάρκα τους. Τα τρία παιδιά πνίγηκαν. Τα άλλα τρία κατάφερα να τα προσεγγίσω με το καϊκι μου και να τα προλάβω. Επίσης, ανοικτά του χωριού κινδύνεψαν με πνιγμό άλλα τρία άτομα, μια γυναίκα, ένας φαντάρος (Ζαμπάρας) και ένας άλλος άνδρας. Έτυχε να είμαι παρών και με τη βοήθεια και άλλων συγχωριανών μου καταφέραμε να τους σώσουμε».

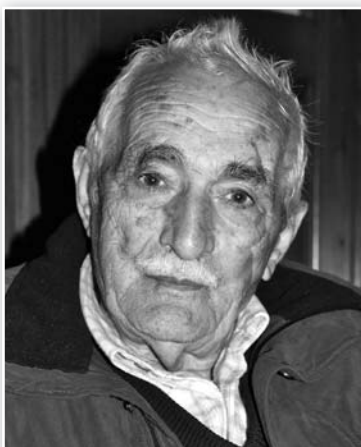
Χρόνος για διασκέδαση υπήρχε;

«Η καλύτερη περίοδος της ζωής μου είναι όταν πήγαινα στην Πάτρα. Μετά τη δουλειά εκεί πήγαινα για διασκέδαση, σε κανένα σινεμά, σε κανένα κέντρο κ.λπ. Εδώ στο χωριό γλεντάγαμε μόνο στα πανηγύρια του Αγίου Γεωργίου στην Κάτω Βασιλική, των Αγίων Ταξιαρχών στη Γαβρολίμνη και του Αγίου Κωνσταντίνου στην Άνω Βασιλική. Αυτά υπήρχαν τότε.

Πείτε μας δυο λόγια για την οικογένειά σας, κ. Κώστα

«Παντρεύτηκα το '62 με τη Βασιλική Βασιλακοπούλου, ντόπια κοπέλα από το χωριό μου. Αποκτήσαμε τρία αγόρια, τον Θανάση, τον Βασίλη και τον Ανδρέα. Έχω και τρία εγγονάκια από τον ένα γιο. Η ευχή που τους έχω δώσει είναι να μου μοιάσουν στην εργατικότητα και την τιμιότητα».

Βασίλης Νικόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 13/3/2009)

«Στη Φιλοθέη της Δωρίδας γεννήθηκα, το 1928. Ο Κώστας και η Ευτυχία ήταν οι γονείς μου. Έχω άλλον ένα αδελφό, τον Γιώργο, μεγαλύτερο από μένα που τώρα μένει στην Αθήνα. Πήγα στο σχολείο της Φιλοθέης. Ήμασταν ενενήντα μαθητές, πάρα πολλοί. Τώρα δεν είναι κανένας. Αν θα μένουν εκεί τώρα καμιά τριανταριά συνταξιούχοι μόνο. Το Δημοτικό σχολείο το έβγαλα όλο, με δάσκαλο τον Λιακόπουλο σε όλες τις τάξεις».

Πώς κατάφερνε ένας δάσκαλος να κάνει μάθημα σε τόσα πολλά παιδιά μόνος του;

«Μια αίθουσα είχαμε μόνο με τα θρανία μας στη σειρά και πηγαίναμε για μάθημα άλλοτε πρωί κι άλλοτε απόγευμα. Το πρωί πήγαινε η Πρώτη, η Δευτέρα, η Τρίτη και η Τετάρτη τάξη και το απόγευμα η Πέμπτη και η Έκτη. (Αργότερα, ως εργολάβος, έφτιαξα το νέο μεγαλύτερο σχολείο). Στο σχολείο ήμουν πολύ καλός μαθητής και ιδιαίτερα στα Μαθηματικά, τα οποία με ωφέλησαν αργότερα πολύ στη δουλειά μου. Παρόλο που αρρώστησα με βρογχικά από οκτώ ετών και δεν παρακολουθούσα όλα τα μαθήματα, ο δάσκαλος με προβίβαζε. Έπρεπε να πηγαίνω συχνά σε γιατρούς στην Πάτρα. Οι γονείς μου είχαν κάτι λεφτά κι είχα μεγάλη περιποίηση από τους γιατρούς. Θυμάμαι που κατεβαίναμε με τα πόδια από το χωριό έως το Ευπάλιο, εκεί παίρναμε μουλάρι μέχρι τη Ναύπακτο και έπειτα με καϊκι από το λιμάνι περνάγαμε απέναντι στον Ψαθόπυργο. Μέχρι τα δεκατέσσερα κατάφερα να ξεπεράσω τα βρογχικά τελείως. Καλούς φίλους στο σχολείο είχα τον Οδυσσέα Κωσταρά, τον Παπαϊωάννου και τον Βασίλη Βαβάτσικο, τον οποίο τον έκανα και κουμπάρο αργότερα. Του βάφτισα το γιο του τον Δημήτρη. Αυτός που λες, όταν ήμασταν φαντάροι στην Κρήτη, βρήκε

εκεί μια κοπέλα και παντρεύτηκε. Μετά που έκαναν παιδί, το βάφτισα εγώ μιας και ήμουν ακόμα εκεί φαντάρος».

Συνεχίσατε σπουδές στο Γυμνάσιο;

«Τον καιρό που έπρεπε να πάω Γυμνάσιο, έγινε η Κατοχή. Πήραν τον πατέρα μου στον πόλεμο στην Αλβανία και ο αδελφός μου πήγε αντάρτης εναντίον των Γερμανών. Πώς να προχώραγα εγώ στο Γυμνάσιο; Μετά την Κατοχή είχα μεγαλώσει και δεν πήγα. Εκείνο τον καιρό έκανα τον τσοπάνη. Οι γονείς μου ήταν αγρότες και κτηνοτρόφοι. Αυτά τα έκανα μόνος μου μέχρι να γυρίσει ο πατέρας μου. Μέχρι και πριν την Κατοχή είχαμε ένα χάνι στο χωριό. Μετά την Κατοχή ο πατέρας μου έγινε μαραγκός στα δημόσια έργα. Έφτιαχνε γεφύρια και τέτοια. Δούλεψε και στη γέφυρα του Μόρνου. Ερχόταν στη Ναύπακτο για δουλειά με τα πόδια από τη Φιλοθέη και όταν τελείωνε γύριζε πίσω πάνω».

Ας μείνουμε λίγο στα χρόνια της Κατοχής. Πέρασαν Γερμανοί ή Ιταλοί από το χωριό σας;

«Είχα κάνει φίλους κάποιους Ιταλούς που περνούσαν από το χωριό. Δεν πείραξαν κανέναν από την περιοχή. Είχαν κονσέρβες μαζί τους και μου έδιναν κι εμένα να φάω, αλλά εγώ δεν ήθελα. Φοβόμουν μην ήταν κρέας από γαϊδούρια ή άλογα, γιατί αυτοί τα τρώνε αυτά. Είχα όμως έναν μπάρμπα μου που τις πέθαινε αυτές τις κονσέρβες. Ένας από τους Ιταλούς, που ήταν ταχυδρόμος και πήγαινε τα γράμματα μέχρι το Λιδορίκι, μου έφερνε χάπια για τα βρογχικά μου. Συνεννοούμασταν καλά. Λίγα ιταλικά εγώ και λίγα ελληνικά αυτός. Έπειτα είχαμε τις άλλες φασαρίες. Είδα τον πόλεμο του 5/42 τάγματος. Γνώρισα τον Άρη Βελουχιώτη, όταν πέρασε από το χωριό πηγαίνοντας για το Κλήμα. Ήταν κοντός, μελαχρινός, με γένια. Όταν πέρασε και μίλησε στους χωριανούς, μας είπε: “Πάμε να χτυπήσουμε το 5/42, δυο ώρες πόλεμο θα κάνουμε”. Έγινε τελικά ο πόλεμος, μόνο που δεν μπόρεσε να γλιτώσει τον Ψαρρό. Αν τον έπιανε αυτός, δεν θα τον σκότωνε, γιατί κατά βάθος ήταν φίλοι. Τον πρόλαβε όμως ένας άλλος αντάρτης, ο Ζούλας. Το θέμα όμως είναι ότι άλλοι έβαλαν τον Ψαρρό να πολεμήσει 'κεί πάνω, εκείνοι όμως έφυγαν για την Πάτρα και τον άφησαν μόνο του. Ο λόγος λένε που πήγε ο Βελουχιώτης να τους διαλύσει είναι γιατί είχαν σκοτώσει δυο αντάρτες στο Ευπάλιο. Τέτοια κακά γίνονταν

τότε. Μετά παρουσιάστηκα στρατιώτης στο Μεσολόγγι κι έπειτα με στείλανε στην Κρήτη. Υπηρέτησα 27 μήνες. Ήμουν σιτιστής. Σιτιστής είναι η μάνα του λόχου, είχα δηλαδή χρεωμένα τα όπλα και όλα τ' άλλα πράγματα. Εκεί όμως... έγινα... παλιόπαιδο κι έκανα πολλά λεφτά».

Κάνατε πολλά λεφτά στο στρατό; Πώς;

«Μαζί με το λοχαγό κλέβαμε το λόχο. Πουλάγαμε τρόφιμα, πουλάγαμε ρούχα κ.ά. Εκεί έμαθα να χορεύω μπροστά και να πετάω λεφτά στα όργανα. Έσπαγα δεσμίδες λεφτά και τα πέταγα στους λυράδες. Εγώ δεν μέθαγα ποτέ από ποτό, μέθαγα από μουσική. Πάντα τρελαινόμουν, όταν έρχονταν τα κλαρίνα στο χωριό. Το καλύτερο πανηγύρι μας ήταν της Αναλήψεως. Όλοι οι τσοπάνηδες ψένανε έξω από τις στάνες τους. Τρώγανε και γλεντάγανε. Όταν μαζεύονταν 2–3 οικογένειες μαζί παρέα, φτιάχναμε και κοσιμάρια και πίτες. Ήταν πολύ ωραία τότε στο χωριό. Τ' απόγευμα μαζεύονταν όλοι στην πλατεία και γλεντάγαμε όλοι μαζί με τα όργανα. Έτσι άρχισα ν' αγαπώ τα κλαρίνα. Σ' όλα μου τα χρόνια μού φάγανε τα κλαρίνα πολλά λεφτά. Εκατομμύρια!».

Πώς αποκτήσατε τόσα χρήματα και πετάγατε στα όργανα, κ. Βασίλη;

«Μετά τα είκοσι, αφού τελείωσα το στρατό, έκανα άλλες δουλειές. Πρώτα έκανα τον λατόμο. Έκοβα ξύλα στο δάσος. Από 'κεί πήγα κοντά σ' έναν εργολάβο, τον Νίκο Αργυρίου. Μέσα σ' ένα χρόνο έγινα εργοδηγός και μετά πήρα δουλειά δικιά μου. Κατευθείαν. Άρχισα να βγάζω πολλά λεφτά. Ήμουν όμως από φτωχιά οικογένεια, γι' αυτό κι έδινα πολλά λεφτά στους φτωχούς. Το λιγότερο 500 εκατομμύρια δραχμές έχω δώσει στη Ναύπακτο. Σε όλους όσους δεν είχαν λεφτά. Έρχονταν και μου ζήτηγαν. Σ' έναν μονάχα του έδωσα τόσα λεφτά, όσα θα χρειαζόταν να πάρει ένα οικόπεδο στην Ψανή. Του έδωσα το '74, 500.000 δραχμές. Όποιος ήταν χρεωμένος σ' εμένα ερχόταν. Ήμουν λιγάκι χαζός και έδινα. Άλλοτε έδινα κι από μόνος μου, όταν έβλεπα ότι κάποιος δεν είχε να φάει. Ήμουν νεόπλουτος. Ξέρεις τι είναι αυτό; Από φτωχό παιδί που ήμουν, απόκτησα απότομα λεφτά και χάλαγα. Έδινα και στον κόσμο, αλλά ό,τι έβλεπα ήθελα να τ' αποκτήσω».

Χαλάγατε πολλά χρήματα στα κλαρίνα, όπως μας είπατε.

«Πολλά λεφτά χάλασα στα κλαρίνα. Μια φορά σ' ένα χωριό, στην Ερατεινή (τον καιρό που ήμουν εργολάβος), έβγαλα και πέταξα όλα τα λεφτά μου πάνω στο χορό και στο τέλος έβγαλα και το παντελόνι μου και τους λέω “πάρτε και αυτό”. Γέλαγαν όλοι, αλλά μ' αγαπούσαν, γιατί σ' εκείνο το χωριό είχα βάλει όλους και δούλεψαν. Και κουτσούς και στραβούς. Τους έδινα καλό μεροκάματο, όλοι μ' αγαπούσαν. Χάλαγα λεφτά κι έκανα και καλαμπούρια. Αν σ' ένα πανηγύρι είχε δυο ζυγίες όργανα, όπου πήγαινα εγώ εκεί μαζευόταν το χωριό ολόκληρο, γιατί έκανα καλαμπούρι. Απ' το δεξί αυτί, δεν ακούω σχεδόν καθόλου, γιατί κατέβαζα το κλαρίνο κάτω και το 'βανα στο αυτί. Τόσο πολύ μέθαγα απ' τη μουσική. Όπου γίνονταν πανηγύρια στα χωριά, πήγαινα. Στο πανηγύρι της Παλαιοπαναγιάς πήγαινα. Στης Ναυπάκτου για τ' Αϊ-Δημητρίου, πήγαινα. Κυρίως στο μαγαζί του Καρακώστα και στο Κεφαλόβρυσο, γιατί συνήθως πήγαινε εκεί ο Σαλέας, και πήγαινα στου Σατλάνη αλλά και στου Καπορδέλη, στην πλατεία Φαρμάκη γιατί είχαν καλά όργανα».

Σε ποιες περιοχές έχεις πάρει εργολαβίες;

«Έχω δουλέψει στο φράγμα του Μόρνου. Έχω δουλέψει στις Πάτρας και στις Κορίνθου τον εθνικό δρόμο. Δούλεψα στις Σέρρες και στη Μακεδονία δεκαπέντε χρόνια. Φτιάξαμε το λιμάνι και κάναμε το δρόμο Δορκάδα - Στρυμονικό και δούλεψα και στην Ορεστιάδα. Είχα πολλά συνεργεία στους δρόμους, για να προλαβαίνω. Έφτασα να έχω κάποτε δεκαπέντε συνεργεία. Για να το κάνεις αυτό, έπρεπε να έχεις εργοδηγούς καλούς που να μην σε βάνουν μέσα».

Όταν λέτε, κ. Βασίλη, «έδινα λεφτά», εννοείτε ότι τα δίνετε δανεικά;

«(Γέλια) Τι δανεικά; Πώς να μου τα επιστρέψουν; Άμα είχαν, δεν θα μου ζηταγαν. Δεν με πείραξε ποτέ αυτό, αλλά το ότι... άνοιξα αργότερα μαγαζί στο λιμάνι, το 1990, και δεν ήρθε κανείς απ' αυτούς να πει ούτε έναν καφέ. Με παρακαλούσαν κάποτε και μου φάγανε λεφτά, αλλά δεν πάτησαν ποτέ στο μαγαζί μου. Μόνο όσους είχα εργάτες έρχονταν. Είχα έναν εργάτη που είχε πέντε παιδιά. Ε, του 'δινα πάντα διπλά μεροκάματο, αλλά και σ' όλους τους άλλους έδινα καλά λεφτά, αναλόγως με άλλα αφεντικά. Ήμουν αριστερός, η καρδιά μου αριστερά, η τσέπη μου δεξιά. Δεν βαριέσαι, υγεία να 'χουμε.

Είχα λοιπόν καλή γειτονιά εδώ στο λιμάνι και καλές παρέες. Πρώτον και καλύτερον τον αείμνηστο δήμαρχο Τάκη Κούμπιο, τον Πράτη που είχε την εφημερίδα κ.ά. Ο Τάκης Κούμπιος διάβαζε πολλά ιστορικά για τη Ναύπακτο και κάθε φορά μάς έλεγε ιστορίες για τη Ναυμαχία, για τους Τούρκους, για τους Ενετούς, μας έλεγε και ποιήματα. Παρέα όμως έκανα και με τους χαρτοπαίχτες της εποχής. Είχα τρία μεγάλα κακά. Ήμουν: χαρτοπαίχτης, γλεντζές και παράνομος... λίγο γυναικάς. Τα λεφτά είναι διαφθορά. Όταν έχεις πολλά λεφτά... Δεν μου 'φαγαν όμως ούτε τα χαρτιά πολλά λεφτά ούτε οι γυναίκες. Τα κλαρίνα μου'φαγαν. Τα καλύτερα κλαρίνα στην εποχή μου ήταν ο Σκαλιώτης, ο Αραπάκης και ο Μπέμπης, ο τσιγγάνος. Ιδιαίτερα ο Μπέμπης, όταν χόρευες, σε πρόσεχε πολύ. Ήταν πολύ καλός. Πάντα έρχονταν τα καλύτερα όργανα στο χωριό μου, γιατί ήξεραν ότι θα βρουν εμένα το χαζό, το κορόιδο, που πλήρωνα καλά (γέλια).

Μόνο στα κλαρίνα πηγαίνατε, κ. Βασίλη; Τα μπουζούκια δεν σας άρεσαν;

«Πήγαινα δυο φορές την εβδομάδα στα μπουζούκια στην Πάτρα. Τα γυρίζα όλα. Πηγαίναμε από 'δώ παρέες και γλεντάγαμε. Τα κλαρίνα όμως έρχονταν πρώτα. Ο κλαριντζής ο Σκαλιώτης από τη Δάφνη είπε κάποτε σ' έναν ανεψιό μου: "Έχω φτιάξει ένα διαμέρισμα απ' τον μπάρμπα σου, αλλά πόνεσαν τα πόδια του και δεν πρόλαβα να φτιάξω άλλο ένα"».

Ο Βασίλης Νικολόπουλος με την οικογένειά του.

Κύριε Βασίλη, γιατί ανοίξατε μαγαζί στο λιμάνι; Τι έγιναν οι εργολαβίες;

«Έπεσαν έξω οι δουλειές! Έχασα 5–6 δισεκατομμύρια το 1981, όταν άλλαξε η κυβέρνηση. Έχασα κάτι εργολαβίες που μου είχε αναθέσει η Ν.Δ. Παρ’ όλα αυτά εγώ δεν έχασα και πολλά. Ήμουν από τους φτωχότερους εργολάβους. Άλλοι έχασαν 150 δισεκατομμύρια. Εταιρείες μεγάλες που γύριζαν με ελικόπτερο πέσαν έξω όλοι. Μετά δεν φτάνει αυτό, το ΠΑΣΟΚ διπλασίασε το μεροκάματο, έκανε υποχρεωτικό το ΙΚΑ, τα έξι μεροκάματα τα έκανε πέντε, έτσι πέσαν οι εταιρείες όλες έξω».

Πριν πτωχεύσετε, πρόλαβατε ν’ αποκτήσετε κάποιο σπίτι;

«Ευτυχώς είχα πάρει ένα ακίνητο στο λιμάνι το 1977, το οποίο είναι το σπίτι μου από πάνω και το μαγαζί που είχα από κάτω. Τώρα βέβαια δεν το δουλεύω πια εγώ, το ενοικιάζω».

Πώς ζούσατε μετά, εφόσον είχατε μάθει στα πολλά;

«Δεν πήγαινα στα κλαρίνα! Μόνο εκεί πάντα χάλαγα λεφτά. Σε κάθε στροφή πέταγα χιλιάρικο, όταν τότε το μεροκάματο είχε δύο κατοστάρικα».

Τώρα σας ζητάνε δανεικά;

«Δεν λες αν μου λένε και καλημέρα! Υπήρχαν πέντε παιδιά που τα τάζω... τους έδινα συνέχεια χαρτζιλίκι και τώρα έγιναν μεγάλοι. Πολύ μεγάλοι. Ο ένας έγινε και αντιδήμαρχος. Δεν θα πω πότε αν ήταν παλιότερα ή τώρα. Το θέμα είναι ότι μου ’κοψε και την καλημέρα. Δεν βαριέσαι. Τουλάχιστον πέρασα καλά. Αν δεν πέρναγα καλά, θα είχα αυτοκτονήσει. Ξέρεις τι είναι να δουλεύεις 25 χρόνια και να ξυπνήσεις φτωχός; Πάει; Όσο κράτησε, πέρασα καλά, γιατί εγώ ήμουν φτωχό παιδί και λέω: “Απ’ το χωριό μου δεν τα ’φερα τα λεφτά. Έξω κοσμάκης δούλεψε κι εγώ οικονόμψα”. Οι μεγάλες εταιρείες που έπεσαν έξω δεύτερα πήγαν υπάλληλοι... τα μεγάλα αφεντικά! Εγώ δεν πήγα υπάλληλος. Είχα το μαγαζί».

Θα μας πείτε από πού βγήκε το παρατσούκλι σας «μάγος»;

«Το “μάγος” πώς μου το βγάλανε; Ήμουν χαρτοπαίχτης, όπως σας είπα. Ήμουν όμως δυνατός χαρτοπαίχτης, στο πόκερ και στο κουμ-καν.

Κοίταγα τα χαρτιά κι ό,τι χαρτί ήθελα να 'ρθει... ερχόταν. Αυτό με στενοχώρησε κάποια στιγμή και τα 'κοψα αυτά τα δυο παιχνίδια. Τώρα παίζω μόνο "Θανάση" και ζάρια».

Γιατί τα κόψατε; Δεν κατάλαβα.

«Γιατί ήταν φτωχοί οι άνθρωποι κι ήταν σαν να τους έκλεβα. Έπαιζα, π.χ., πέντε παρτίδες, ε, και τις πέντε τις κέρδιζα. Γι' αυτό μ' έλεγαν μάγο. Πολλά τα 'δινα πίσω, αλλά τελικά ορκίστηκα να μην ξαναπαίζω. Μια φορά ήθελα να κάνω ένα γλέντι στη γιορτή μου. Εκείνη τη χρονιά δούλευα στον Πόδο και γιόρταζε συγχρόνως ο διευθυντής και ο εργοδηγός. Έκλεισα λοιπόν μαγαζί στο Γρίμποβο. Είχα δεκαπέντε σφάγια και εκατό νοματαίους αλλά και όργανα. Λοιπόν, έπαιζαν ζάρια εδώ κάτω στο λιμάνι μια παρέα είκοσι άτομα. Πάω κα τους λέω: "Παιδιά, θα μου κάνετε το τραπέζι; Βάλτε κάτω όσα λεφτά έχετε πάνω σας κι όποιος ρίξει την καλύτερη ζαριά τα παίρνει όλα". Ρίχνω τα ζάρια και όλοι μείναν με ανοιχτό το στόμα! Με μια ζαριά έφερα δάρες και πήρα τα λεφτά που θα 'ταν όσο είναι σήμερα 5-6.000 ευρώ. "Άντε, ευχαριστώ, παιδιά, για το τραπέζι" τους είπα κι έφυγα».

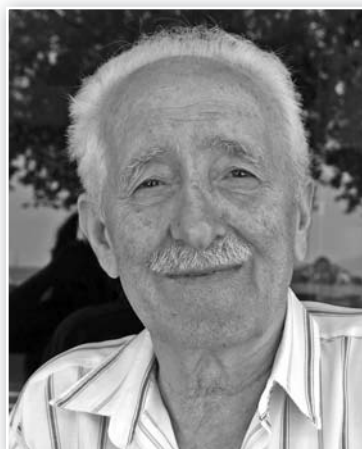
Τελικά, κ. Βασίλη, με όσα έχετε ζήσει νιώθετε ευχαριστημένος από τη ζωή σας; Έχετε μετανιώσει για κάτι;

«Πολύ ευχαριστημένος είμαι, γιατί και γλέντησα και καλή οικογένεια έκανα. Παντρεύτηκα το '58 με την Αναστασία Νικολακοπούλου από το χωριό μου και αποκτήσαμε τρία αγόρια, τον Κώστα, τον Αχιλλέα και τον Θωμά. Έχουμε τώρα και πέντε εγγονάκια. Να 'ναι καλά. Εντωμεταξύ, όταν έπεσα έξω με τη δουλειά μου, δεν χρώσταγα πουθενά. Αυτό ήταν το κυριότερο για μένα τότε. Η ζωή είναι λίγη, αν δεν περνάς καλά, τι να τα κάνεις τα λεφτά; Να, τώρα για παράδειγμα... Δώστε μου ένα δις... Να το κάνω τι; Όταν είσαι νέος, χρειάζονται τα λεφτά. Προσέχτε όμως. Να 'χεις και για τη στερνή σου!».

Βασίλης Ανδρεόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 19/9/2008)

«Οι γονείς μου ήταν από το Νεόκαστρο, ο Ευάγγελος και η Μαργαρίτα. Εκεί γεννήθηκα κι εγώ, το 1929, και ήμουν το πρώτο τους παιδί. Μετά από μένα είναι η Ρήνα, η Χαρίκλεια και ο Μάνθος. Θυμάμαι σαν μικρά παιδιά είχαμε ταλαιπωρία. Εκείνα τα χρόνια στο χωριό ήταν φτώχεια και κακομοιριά. Σχολείο πηγαίναμε το καλοκαίρι. Από το Μάρτη μήνα μέχρι τέλος Οκτώβρη. Δεν γινόταν να μείνει κανείς το χειμώνα στο χωριό. Έπεφτε ένα μέτρο χιόνι. Τώρα έχει αλλάξει ο καιρός. Πέφτει χιόνι πουθενά; Είναι βροχή αυτή που έχουμε;»

Πού ακριβώς ήταν το σχολείο σας;

«Όταν ξεκίνησα εγώ, δεν είχαμε ακόμα σχολικό κτίριο. Πηγαίναμε στην εκκλησία και κάναμε μαθήματα, στον Αϊ-Γιώργη. Ήμασταν καμιά εξηνταριά παιδιά και σε όλες τις τάξεις είχαμε την ίδια δασκάλα, την Κλεοπάτρα Διβάρη από την Κεφαλλονιά. Θυμάμαι που είχε δυο ακόμη αδελφές, τη Σταυρούλα και τη Μαρίκα. Η κ. Κλεοπάτρα έμεινε ως δασκάλα στο χωριό μας είκοσι χρόνια. Τα καλοκαίρια που είχαμε σχολείο πηγαίναμε εμείς φαγητό στη δασκάλα. Κάθε μέρα άλλος μαθητής, με τη σειρά. Μετά το σχόλασμα πηγαίναμε και για τσοπάνηδες. Το 1939 χτίστηκε το σχολείο στο χωριό. Φτιάξαν κι ένα δωματιάκι, για να μείνει μέσα η δασκάλα. Ως τότε έμενε σε κάποιο σπίτι του χωριού. Ήταν η καλύτερη δασκάλα, δεν υπάρχουν τέτοιοι εκπαιδευτικοί σήμερα. Είχαμε βιβλία, τα οποία όμως τ' αγοράζαμε εμείς. Τ' ανταλλάζαμε με αυγά ή με άλλα προϊόντα. Με τον ίδιο τρόπο αγοράζαμε τετράδια, το κονδύλι και την πλάκα. Θυμάμαι ότι γράφαμε πολλές σημειώσεις στα τετράδια, για να τις διαβάζουμε για τις εξετάσεις στο τέλος της χρονιάς. Εγώ πήγα σχολείο μέχρι και την Τρίτη τάξη μόνο, γιατί

μετά μας έπιασε η Κατοχή. Σταμάτησαν τα μαθήματα, διαλύθηκε το σχολείο και οι μαθητές της ηλικίας μου μείναμε αγράμματοι».

Τι άλλο θυμάστε, κ. Βασίλη, από η ζωή στο χωριό σας την εποχή εκείνη;

«Είχαμε ωραία πανηγύρια. Γιορτάζαμε της Αγίας Παρασκευής, της Παναγίας και του Αϊ-Γιωργιού. Έρχονταν συνήθως όργανα, αλλά καμιά φορά που δεν είχαμε πιάνανε μόνοι μας το τραγούδι και γλεντάγαμε μονάχοι μας. Όπως μου 'λεγε ο πατέρας μου, η εκκλησία της Παναγίας ήταν μεγάλο μοναστήρι κάποτε, με πολλή περιουσία. Τον καιρό της Τουρκοκρατίας ζούσαν εκεί δεκαπέντε καλόγεροι. Επειδή όμως πήγαιναν συχνά εκεί οι Τούρκοι και το κλέβανε, μια φορά θόλωσε το μάτι του καλόγερου. Φυλάξανε και τους σκότωσαν τους Τούρκους. Επειδή το γεγονός θα το μάθαιναν άλλοι Τούρκοι και φυσικό ήταν να τους κυνηγήσουν, φύγανε από 'κεί όλοι οι καλόγεροι με όσα πράγματα μπόρεσαν να πάρουν μαζί τους και οχυρωθήκανε στο Παλιοκάστελο. Εκεί ανοίξανε τρύπες στην πλαγιά και τις χτίσανε σαν σπιτάκι. Το σημείο αυτό ήταν απάτητο. Μόνο από μια πάντα μπορούσες να πας κι από 'κεί δύσκολα. Στην κορυφή λοιπόν έφτιαξαν μια στέρνα για νερό κι έσπερναν, για να ζήσουν. Τώρα, για το τι απόγινε η περιουσία του μοναστηριού; Όποιος πρόλαβε την καταπάτησε.

Μεγάλο πανηγύρι γινόταν επίσης στη Βομβοκού τ' Αϊ-Γιαννιού. Δεν πηγαίναμε μόνο εμείς οι Νιοκαστρίτες αλλά όλοι από τα γύρω χωριά, Ριγάνι, Σίμη, Στύλια, Φαμήλα κ.λπ. Παίρναμε μαζί μας τα νησιτίσιμα φαγητά μας, όπως φασολάκια, ριζόπιτα κ.ά., και μετά την εκκλησία καθόμασταν όλοι μαζί και τρώγαμε. Με τα κορίτσια δεν μπορούσαμε να καθίσουμε να κουβεντιάσουμε ελεύθερα, όπως γίνεται τώρα... ούτε να τα κοιτάξουμε! Εξ αποστάσεως μόνο.

Ψυγεία δεν υπήρχαν τότε, για να διατηρούμε κρέατα κι άλλα τρόφιμα. Συνήθως φτιάχναμε να φάμε φασολάδα. Και τρώγαμε λίγο τυρί με ψωμί. Στα παζάρια του Αγίου Δημητρίου στη Ναύπακτο φέρναμε τα ζώα μας για πούλημα. Άλλος έφερνε ένα ζώο, άλλος δύο, άλλος πέντε, αναλόγως πόσα είχε. Τα πουλάγανε, για ν' αγοράσουνε κυρίως τις προίκες των κοριτσιών της οικογένειας. Όπως και εγώ για τις αδελφές μου. Έφερνα ζώα από το χωριό και τα πούλαγα στα παζάρια. Ό,τι είχε ο κάθε γονιός, τα περισσότερα τα έδινε στα κορίτσια. Κυρίως κάποιο

χωράφι και μερικά ζώα. Δεν υπήρχαν τότε μετρητά, για να δώσουν. Όλα τα παιδιά βοηθούσαμε πάντα τους γονείς μας στις αγροτικές δουλειές. Εμείς καλλιεργούσαμε σιτάρια και καλαμπόκια. Είχαμε καμιά δεκαπενταριά αγελάδες και τις χρησιμοποιούσαμε για το όργωμα εκτός από το να παίρνουμε το γάλα τους. Επίσης είχαμε τα γαϊδουράκια μας, για να φορτώνουμε ό,τι χρειαζόμασταν. Όλο το χωριό έκανε καλές σοδειές, τόσο που έρχονταν και από τα γύρω χωριά, για ν' αγοράσουμε διάφορα προϊόντα.

Το Νιόκαστρο είχε πολλά νερά και γίνονταν εύκολα και πλούσια τα σιτηρά και τα λαχανικά. Τέλος, θέλω να πω για τον παπά που είχαμε τότε, τον παπα-Κώστα Κονίδα, που ήταν θρύλος στο χωριό. Ήταν πάρα πολύ καλός. Είχε μεγάλη οικογένεια, με δέκα παιδιά. Το ένα μόνο απ' τα παιδιά ήταν κορίτσι κι όλα τ' άλλα αγόρια. Στήριζε το Νιόκαστρο, αλλά και το Νιόκαστρο τον φρόντιζε. Όταν οι χωριανοί έβγαζαν τις σοδειές τους (φασόλια, πατάτες, σιτάρι, καλαμπόκι, φακές) του έδιναν κάποιο μερίδιο, γιατί δεν πληρώνονταν τότε οι ιερείς. Η κάθε οικογένεια του έδινε μια φορά το χρόνο, π.χ., 30 κιλά σιτάρι. Αυτή ήταν η ζωή μας, δύσκολα χρόνια».

Από την Κατοχή τι θυμάστε, κ. Βασίλη;

«Η οικογένειά μου δεν πείνασε πολύ εκείνα τα χρόνια, επειδή είχαμε τις σοδειές μας. Απλώς σαν παιδί ήταν πολύ κουραστική η ζωή όλων μας, γιατί ταλαιπωρούμασταν στα ζώα και στα χωράφια.

Μια φορά θυμάμαι ότι ήρθε ένα τάγμα Ιταλών στο χωριό. Όταν μάθαμε ότι θα 'ρχονταν, πήγαμε και τρυπώσαμε τις σοδειές μας, για να μη μας τις πάρουν, κάτω στο λόγγο, μέσα στις ρεματιές. Οι Ιταλοί όμως δεν μας έκαναν τίποτα. Ήρθαν, καθίσανε μια-δυο μέρες και έφυγαν. Ένα άλλο ωραίο πρωί είδαμε τους αντάρτες να έρχονται τραγουδώντας από το βουνό. Όλοι μας χαρήκαμε, γιατί είπαμε: "Θα πάμε τώρα να χτυπήσουμε τους Γερμανούς, να τους διώξουμε". Τους φιλοξένησε το χωριό, μη γνωρίζοντας τι κρυβόταν πίσω στα επόμενα χρόνια. Εγκαταστάθηκε ένα τάγμα τους στο χωριό. Φτιάξανε και μια φυλακή για τους κρατούμενούς τους. Έτυχε να με βάλουν μια φορά σκοπό εκεί. Ήμουν μικρός και δεν ήξερα τι να κάνω. Μου έδωσαν να κρατάω ένα όπλο που ήταν μεγαλύτερο από μένα. Εγώ έβαλα κάποια στιγμή την κάννη κάτω από τη μασχάλη μου και ακούμπησα πάνω σαν να ήταν

πατερίτσα. Τότε έρχεται ένας αντάρτης, μου δίνει ένα σκαμπίλι και μου λέει: “Κερατά! Το όπλο το έβαλες έτσι πάνω σου;” Του λέω τότε: “Αφού είναι άδειο, τι πειράζει;” “Πάψε”, μου λέει, “Θα μας ακούσουν οι κρατούμενοι μέσα” (γέλια). Πάντως μες στο χωριό μας δεν υπήρξε ποτέ πρόβλημα με κάποια συμπλοκή. Μάχες γίνονταν προς την Παλιόσκαλα, όταν έρχονταν οι Ράλληδες. Εμείς τότε φεύγαμε πιο πάνω, τρυπώναμε να μη μας χτυπήσουν. Πολλές μάχες επίσης είχαν γίνει προς τη Μαμουλάδα. Είχε φύγει από ‘κεί όλο το χωριό και είχαν εγκατασταθεί στη Ναύπακτο, για να γλιτώσουν. Εγώ άρχισα να πηγαίνω εργάτης και σ’ άλλα κτήματα. Από την πολλή δουλειά όμως φοβήθηκα. Δεν ήθελα να συνεχίσω έτσι τη ζωή μου. Είπα λοιπόν στους γονείς μου, όταν ήμουν δεκαεπτά ετών, ότι ήθελα να γίνω οργανοπαίχτης».

Δεξιά ο αφηγητής με την κιθάρα σε γλέντι με την κομπανία του.

Πώς πήρατε την απόφαση αυτή;

«Δεν μ’ αφήσανε. Δεν τους άρεσε αυτή η δουλειά. Είχα ένα ξάδελφο, τον Γιάννη Ανδρεόπουλο, που ήταν ο καλύτερος βιολιτζής της περιοχής. Αφού είδε πόσο το ήθελα, μου είπε να αγοράσω μια κιθάρα και να παίζουμε μαζί. Εκείνο τον καιρό έκανα συν τοις άλλοις και ζωεμπόριο. Έπαιρνα ζώα από διάφορους κτηνοτρόφους και τα πήγαίνα με τα πόδια στην Πάτρα περνώντας τα και με το φεριμπότι. Τα πήγαίνα

στο σφαγείο και το πουλούσα. Όταν πληρώθηκα λοιπόν, αγόρασα μια κιθάρα από την Πάτρα και προσπάθησα να μάθω λίγο μόνος μου. Εντωμεταξύ εγώ πάντα τραγουδούσα, είχα πολύ καλή φωνή. Μια βδομάδα αφότου είχα αγοράσει την κιθάρα, μου λέει ένας άλλος οργανοπαίκτης: “Έλα μαζί μας να παίξεις κιθάρα και να τραγουδήσεις σ’ ένα γάμο στη Δάφνη”. Πήγα κι όπως έπαιζα την κιθάρα, έσπασαν οι χορδές. Κοκκίνησα από την ντροπή μου, αλλά συνέχισα να τραγουδάω. Ο κόσμος διασκέδαζε και δεν κατάλαβε τίποτα. Εν πάση περιπτώσει, πληρώθηκα εκείνη τη μέρα 150 δραχμές. Τόσα λεφτά έπρεπε να δουλέψω δυο βδομάδες στα χωράφια, για να τα βγάλω. Πάω στο σπίτι, σκάβανε τ’ αμπέλι εκείνη την ώρα οι δικοί μου και τους λέω: “Σκάψτε εσείς, εγώ δούλεψα! Πάω για ύπνο”. Αργότερα μου έμαθε μερικά βασικά πράγματα ο ξάδελφός μου και έγινα οργανοπαίκτης και τραγουδιστής για δώδεκα χρόνια. Πηγαίναμε τότε σε γάμους, βαφτίσια, πανηγύρια σ’ όλα τα χωριά με τα πόδια. Παρόλο που υπήρχαν τα “καρναβάλια*”, κυκλοφορούσαν μόνο μια φορά την ημέρα, ο κόσμος ήταν πολύς και οι περισσότεροι έμεναν απέξω».

Μετά τη δωδεκάχρονη μουσική σας καριέρα με τι ασχοληθήκατε;

«Άνοιξα ένα οπωροπαντοπωλείο στη Ναύπακτο. Είχα αγοράσει, με ένα πεντακοσάρικο ένα ποδήλατο το 1957, για να πηγαινοέρχομαι, αλλά και για να κάνω τις μεταφορές από τις παραγγελίες που είχα. Μάλιστα ήμουν ο πρώτος στο χωριό που είχε πάρει ποδήλατο. Επίσης, το 1968, που πήρα αυτοκίνητο, πάλι ο πρώτος ήμουν. Το μαγαζί το είχα 35 χρόνια. Τώρα είμαι συνταξιούχος και διατηρεί το μαγαζί ο αδελφός μου ο Μάνθος».

Γιατί τελικά κατέβηκαν οι Νιοκαστρίτες στο Λυγιά;

«Ο κόσμος κατέβηκε για μια καλύτερη ζωή. Για να βρουν δουλειές, για το σχολείο των παιδιών κ.λπ. Εκεί δεν υπήρχε ούτε δρόμος και, για να ζήσεις, έπρεπε ν’ ασχοληθείς με την κτηνοτροφία και τις καλλιέργειες. Οι νέοι δεν το ήθελαν αυτό. Απ’ όταν ήρθαμε στο Λυγιά, εγκαταλείψαμε τα σπίτια. Τα παλαιότερα έπεσαν. Υπάρχουν μόνο δυο τσοπάνηδες μόνιμοι κάτοικοι εκεί τώρα. Για παραθέριση το καλοκαίρι

* Σ.τ.Ε. Καρναβάλια: Μικρά λεωφορεία που εκτελούσαν τη συγκοινωνία μεταξύ της πόλης και των ορεινών χωριών μεταφέροντας συγχρόνως ανθρώπους, αποσκευές και εμπορεύματα.

πάνε πολλοί όμως. Είναι ωραία στο χωριό. Τα πρώτα χρόνια που ζούσαμε στο κάτω χωριό, στο Λυγιά, δεν είχαμε δική μας εκκλησία και γι' αυτό πηγαίναμε στη Ζωοδόχο Πηγή στο Ξηροπήγαδο. Ούτε σχολείο υπήρχε και τα παιδιά πήγαιναν στο Δημοτικό του Ξηροπήγαδου. Οι πρώτες οικογένειες στο Λυγιά, καμιά δεκαπενταριά, ιδρύσαμε τον “Συνεταιρισμό Νεοκάστρου”. Είχαμε έναν πρόεδρο και κανονίζαμε για διάφορα κοινά θέματα. Από τα πρώτα που κάναμε ήταν να φέρουμε νερό (γύρω στο 1960), γιατί ως τότε μόνο από ένα πηγάδι παίρναμε νερό. Μετά φτιάξαμε την εκκλησία μας, τον Άγιο Θωμά, φτιάξαμε Κοινότητα, μετά το σχολείο και σιγά-σιγά άνοιξε ο κόσμος μαγαζιά και το χωριό μας έγινε αυτό που βλέπετε σήμερα».

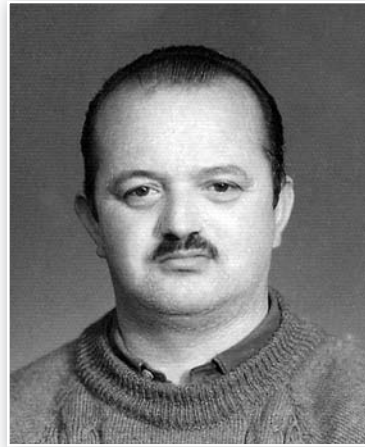
Πείτε μας δυο λόγια για την οικογένειά σας.

«Παντρεύτηκα το 1967 με την Ευαγγελία (από το Νεόκαστρο και εκείνη) και αποκτήσαμε δυο γιους, τον Βαγγέλη και τον Φώτη. Τώρα ασχολούμαι με τα εγγονάκια μου και περνάω την ώρα μου στα κτήματά μου στο Λυγιά. Τα κτήματα στο Νιόκαστρο τα παρατήσαμε... Έχουν βγάλει πουρνάρια».

Ντίνος Γαϊτάνης

(Τη συνέντευξη πήρε ο Γιάννης Χαλάτσος
στις 5/6/2009)

Ο Ντίνος Γαϊτάνης γεννήθηκε το 1929 στην Ανάληψη Τριχωνίδας. Ασχολήθηκε με την συγκοινωνία των ορεινών χωριών από το 1955 ως το 1980.

Τι θυμάστε από τα παιδικά σας χρόνια στην Ανάληψη;

«Η Δερβέκιστα (Ανάληψη), όπως την έζησα στα παιδικά μου χρόνια, ήταν ένα γραφικό χωριό με τετρακόσιες οικογένειες. Οι κάτοικοι ήταν κυρίως γεωργοί. Καλλιεργούσαν καπνά, τριφύλλια και καλαμπόκια στον κάμπο της Πίνας και της Κόφτρας. Θα έλεγα ότι ήταν ένα πλούσιο χωριό. Είχε πέντε παντοπωλεία, τρία καφενεία, ένα φούρνο, τσαγκαράδικα και άλλα εργαστήρια. Θυμάμαι ότι κάθε Κυριακή ο κόσμος πήγαινε στα καφενεία. Ένας καφετζής, τον λέγαμε Φασκογιάννη, έπαιζε караγκιόζη που τον παρακολουθούσαμε όλα τα παιδιά και αρκετοί μεγάλοι.

Τελείωσα το οκτατάξιο Δημοτικό Σχολείο Ανάληψης που είχε περίπου τετρακόσιους μαθητές. Είχα δάσκαλο τον Νίκο Τσολοδήμο και την Αλίκη Πούλου. Δεν πήγα στο Γυμνάσιο και ακολούθησα την τέχνη του τσαγκάρη στο τσαγκαράδικο του πατέρα μου στην Ανάληψη».

Πώς ξεκίνησε η σχέση σας με τα αυτοκίνητα;

«Στα δεκαέξι μου χρόνια κατέβηκα στη Ναύπακτο και έμενα στο θείο μου Γιώργο Δούνη, που είχε φορτηγό αυτοκίνητο την εποχή εκείνη. Δούλεψα βοηθός στο αυτοκίνητο αυτό με το οποίο κουβαλούσαμε τριφύλλι από τον Μόρνο και τον Γαλατά στην Αθήνα. Στα είκοσι μου χρόνια κατατάχτηκα στη Σχολή Χωροφυλακής, όπου εκπαιδεύτηκα ως οδηγός. Έμεινα έξι χρόνια στη Χωροφυλακή και μετά έφυγα. Παντρεύτηκα το 1955 την Αναστασία Ψαροκωστοπούλου από τη Μακύ-

νεια. Αγόρασα συνεταιρικά με τον Δημήτριο Βασιλόπουλο ένα αυτοκίνητο δέκα θέσεων με το οποίο έκανα συγκοινωνία Ανάληψη – Θέρμο καθημερινά και το Σάββατο Ανάληψη – Ναύπακτο».

Πώς γινόταν αρχικά η συγκοινωνία στην Ανάληψη;

«Το χωριό μας (η Ανάληψη) συνδέθηκε με αμαξιτό δρόμο πριν το 1920. Με προσωπική εργασία των κατοίκων κατασκευάστηκε ο δρόμος Δερβέκιστας – Δουναίκων, όπου συναντάει την εθνική οδό Ναυπάκτου – Αγρινίου. Στην αρχή το δρόμο τον χρησιμοποιούσαν μόνο κάρα, αργότερα όμως άρχισαν να τον χρησιμοποιούν και τα αυτοκίνητα. Τα πρώτα οχήματα που έκαναν συγκοινωνία στη διαδρομή Ναύπακτος – Μπανιά – Ανάληψη ήταν το ταξί του Γιάννη Ζακαζίνη (Παπαθανασόπουλου) και αργότερα το ημιλεωφορείο που είχα συνεταιρικό με τον Δημήτριο Βασιλόπουλο (Τραχανά). Τη διαδρομή Θέρμο – Ανάληψη έκανε και το ημιφορτηγό του Δημητρίου Τσίγκα από τα Σιπαράλωνα με οδηγό τον Θανάση Κασόλα. Μεταφορές εμπορευμάτων από Ναύπακτο και από Αγρίνιο έκαναν τα φορτηγά των Ζησιμοπουλαίων από το Θέρμο».

Με τι αυτοκίνητο ξεκινήσατε την καριέρα σας ως αυτοκινητιστής;

«Το αυτοκίνητο εκείνο ήταν ένα τζιπ στρατιωτικό του γερμανικού στρατού και το λέγαμε “Γερμανό”. Χαρακτηριζόταν ως ημιλεωφορείο. Είχε δέκα θέσεις, αλλά εμείς βάζαμε μέχρι 20 άτομα μέσα. Εξυπηρετούσαμε και τους κατοίκους των γύρω χωριών, Καλούδι, Ντουνέικα, Κουρμέκι και Μπανιά. Ξεκινούσαμε στη 1 μ.μ. από τη Ναύπακτο και κάναμε στάσεις, για να κατεβάσουμε ή να ανεβάσουμε κόσμο και εμπορεύματα, στο χάνι του Χρήστου Μπανιά, στο καφενείο του Δημητρίου Μπούρδου στο Κουρμέκι, στο χάνι του Κώστα Σπυρόπουλου στο Καλούδι, και στις 4 περίπου η ώρα φτάναμε στην Ανάληψη, στο παντοπωλείο του Δημητρίου Βασιλόπουλου.

Η συνεργασία μας αυτή κράτησε δύο χρόνια. Μετά συνεργάστηκα με το Θωμά Μπενέκο. Δουλεύαμε τον καρνάβαλο του Μάνθου Χρυσανθόπουλου κάνοντας συγκοινωνία στη διαδρομή Ναύπακτος – Λιμνίστα – Κοκκινοχώρι – Χρύσοβο – Ασπριά – Κεντρική.

Μετά έβγαλα ένα δικό μου καρνάβαλο δέκα θέσεων και έκανα τη διαδρομή Ναύπακτο – Παλαιοπύργο – Στύλια – Φαμίλα, ενώ το Σάββατο εξυπηρετούσαμε το χωριό Σκάλα. Αργότερα αγόρασα ένα μικρό λεωφορείο 32 θέσεων το οποίο ενέταξα στο ΚΤΕΛ Ναυπάκτου και έκανα δρομολόγια σε όλα τα ορεινά χωριά της Ναυπακτίας. Το 1990 πούλησα το αυτοκίνητο στον συνεργάτη μου Θανάση Αποστολόπουλο από τη Στύλια και σταμάτησα την τριανταπεντάχρονη απασχόλησή μου με την συγκοινωνία των ορεινών χωριών».

Πέστε μας τι θυμάσαι από τη συγκοινωνία στη γραμμή Ναυπάκτου – Στύλιας – Φαμίλας.

«Ξεκινούσαμε από την Αγία Παρασκευή στη 1 μ.μ. Φόρτωνα το αμάξι μέσα και απέξω στη σχάρα πράγματα που μου είχαν παραγγείλει τις προηγούμενες μέρες οι κάτοικοι των χωριών απ’ όπου περνούσε το αυτοκίνητο. Στάσεις και σταθμοί στη διαδρομή αυτή ήταν στο καφενείο του Κώστα Διαμάντη στην περιοχή “Χάνι Λόνη”, στο καφενείο του Γιάννη Λακουμέντα στην Αηδονόραχη Παλαιοπύργου, στο καφενείο του Κώστα Παπαδόπουλου στη συνοικία Καρανικολέικα Παλαιοπύργου. Στη θέση Ρουπάκια, στη διασταύρωση προς Νιόκαστρο, κατέβαζα τους Νιοκαστρίτες, οι οποίοι συνέχιζαν τη διαδρομή με τα πόδια. Στη Στύλια σταματούσα στην πλατεία του χωριού στο μαγαζί του

Μήτσου Αποστολόπουλου. Τα πρώτα χρόνια της συγκοινωνίας δεν υπήρχε αμαξιτός δρόμος μέχρι τη Φαμίλα. Οι επιβάτες συνέχιζαν τη διαδρομή από Στύλια ως τη Φαμίλα με τα πόδια. Και όταν έγινε ο δρόμος, πολλές φορές το χειμώνα δεν ήταν δυνατή η διέλευση του λεωφορείου στις λάσπες και τα κατεβασμένα ρέματα της διαδρομής Στύλιας – Φαμίλας. Για το λόγο αυτό είχα και ένα τζιπ 4X4 με το οποίο πήγαινα τους επιβάτες στη Φαμίλα.

Διανυχτέρευα στη Συκιά. Το πρωί, στις 5 ώρα, πήγαινα στο Κλεφτάλωνα, έπαιρνα, αν υπήρχαν, επιβάτες και κάνοντας αντίστροφα τη διαδρομή έφτανα γύρω στις 8.30 στην Αγία Παρασκευή στη Ναύπακτο, όπου είχα πρακτορείο στο εστιατόριο του Γιάννη Μπρίνη (Αλεξόπουλου)».

Τι δυσκολίες συναντήσατε στο επάγγελμα αυτό;

«Τα χρόνια εκείνα η συγκοινωνία με την ορεινή Ναυπακτία ήταν πολύ δύσκολη. Καθημερινά δίνανε μάχες με τα παλιά αυτοκίνητα «καρνάβαλους» σε στενούς χωμάτινους δρόμους, στις λάσπες, στον πάγο. Τα αυτοκίνητα εκείνα είχαν διπλό διαφορικό και ανέβαιναν στους ανηφορικούς και γλιστερούς χωματόδρομους. Σε κάποια σημεία που ο δρόμος γλιστρούσε ή υπήρχαν απότομες στροφές κατεβάζαμε

τον κόσμο και περνούσαμε το επικίνδυνο σημείο. Όταν κολλούσαμε στις λάσπες, οι επιβάτες έσπρωχναν το όχημα ή το τραβούσαν με τριχιές. Τα παγωμένα πρωινά του χειμώνα χαροπαλεύαμε να βάλουμε μπροστά στα αυτοκίνητα. Γυναίκες έβραζαν νερό σε κατσαρόλες, για να ρίξουμε στο ψυγείο του αυτοκινήτου, για να ξεπαγώσει το νερό. Τα πρώτα χρόνια βάζαμε και ζώα μέσα στο όχημα δίπλα στους ανθρώπους. Αργότερα τοποθετήσαμε ένα κασόνι πίσω στη σχάρα και τα βάζαμε μέσα».

Ποια ήταν η σχέση σας με τους κατοίκους των χωριών αυτών;

«Τα 33 χρόνια που δούλεψα στην περιοχή αυτή μοιράστηκα τη ζωή των ανθρώπων αυτών. Είχα με τους περισσότερους σχεδόν καθημερινή επαφή. Τους πηγαινοέφερνα στη Ναύπακτο ή τους κουβαλούσα ό,τι μου ζητούσαν από τα μαγαζιά της Ναυπάκτου: φάρμακα, αλεύρια, τσιμέντα, τσίγγια, ψωμί, εφημερίδες...

Γνώριζα τα προβλήματά τους, μου έλεγαν τον πόνο τους και εγώ προσπαθούσα, όσο μπορούσα, να τους βοηθήσω. Και αυτοί με αγαπούσαν. Μάλωναν ποιος θα με προσκαλέσει το βράδυ να μείνω σπίτι του, να κοιμηθώ μέχρι να φύγω το πρωί. Είχα κάνει και πολλά γλέντια στα χωριά αυτά. Έχω πολλούς φίλους ακόμη από τα χρόνια εκείνα.

Ένας δάσκαλος μου είχε πει ότι ένα κοριτσάκι έγραψε στην έκθεση ότι στην προσευχή του ζητάει από το Θεό “να φυλάς τη μάννα μου, τον πατέρα μου και τον Γαϊτάνη που μας φέρνει ό,τι χρειαζόμαστε”».

Σας συνέβη κάποιο σοβαρό ατύχημα όλα αυτά τα χρόνια που κάνετε συγκοινωνία;

«Ευτυχώς όχι. Μου συνέβηκαν κάποια ατυχήματα με μικροτραυματισμούς αλλά όχι κάτι ιδιαίτερα σοβαρό».

Πώς βλέπετε σήμερα τα ορεινά χωριά;

«Τα χωριά ρημάξανε. Εκεί που παλιά ζούσαν 40 οικογένειες τώρα ζουν μόνο δύο – τρεις. Τότε δεν είχαμε πού να βάλουμε τους επιβάτες, τώρα το λεωφορείο πηγαίνει μια φορά την εβδομάδα σχεδόν άδειο. Δεν βλέπω μέλλον για τα περισσότερα ορεινά χωριά της Ναυπακτίας».

Με το αυτοκίνητό του στη γέφυρα Μπανιά.

Τα τελευταία χρόνια σάς βλέπω να κυκλοφορείτε με ένα παλιό τζιπ.

«Ναι το τζιπ αυτό κυκλοφόρησε το 1972 και, αφού χρησιμοποιήθηκε μέχρι το 1980 από την Πυροσβεστική Υπηρεσία, το αγόρασα. Τα τζιπ αυτά είναι πολύ δυνατά οχήματα, σε πηγαίνουν παντού και δεν παθαίνουν εύκολα ζημιές. Εγώ το συντηρώ και το επισκευάζω και μόνος μου. Είμαι δεμένος συναισθηματικά με το όχημα αυτό. Θα το μεταβιβάσω στα εγγόνια μου».

Ελένη Ράμμου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 6/5/2011)

«Είμαι η Ελένη Ράμμου, το γένος Μήνα, του Αθανασίου και της Μαρίας. Γεννήθηκα την 1η του Φλεβάρη του 1929 στον Κάμπο τον Σιμιώτικο. Στην οικογένεια ήμασταν εννιά παιδιά. Η Ευφροσύνη, εγώ, η Γεωργία, ο Γιώργος, η Πηνελόπη, η Αργυρώ, ο Μήτσος, η Αθηνά και ο Αντωνάκης. Απ' τ' αδέρφια μου τα τρία τα χάσαμε μικρά στην Κατοχή από πείνα, από αρρώστια και γιατρός πουθενά. Παραλίγο να χάναμε κι άλλο παιδί, τον Μήτσο, αλλά τον γλιτώσαμε παρά τρίχα. Είχε έρθει εκείνες τις μέρες στη Δορβιτσα ο γιατρός ο Αναστασόπουλος και τον έσωσε. Τότε είχε γίνει γιατρός. Εμείς περάσαμε δύσκολη ζωή. Πολλά παιδιά είχε να ταΐσει ο πατέρας μου και μήπως ήταν και καλά; Όταν ήταν δεκαεπτά χρονών, τραυματίστηκε με το όπλο του, όταν είχε βγει για κυνήγι. Γλίσטרησε κάπου, εκपुरσοκρότησε το όπλο και τραυματίστηκε στο πόδι. Ήταν ο Σάλλας ο γιατρός τότε στη Σίμη και του γλίτωσε το πόδι. Το σπιτάκι που ζούσε μέσα ο γιατρός ήταν συγχρόνως ιατρείο. Τώρα είναι κοτέτσι, το βλέπω και τον θυμάμαι. Ο πατέρας μου λοιπόν είχε μερικά ζώα, αλλά πιο πολύ ασχολιόταν με τα χωράφια. Καλλιεργούσε σάρια, καλαμπόκια και έφτιαχνε κήπια. Αν δεν τα 'χαμε αυτά, δε θα ζούσαμε. Αυτή ήταν η τροφή μας. Και το σπιτάκι μας, ένα παλιό, απλό, χωριάτικο σπιτάκι ήτανε. Από κάτω ήταν η αποθήκη κι από πάνω ήταν χωρισμένο σε τρία δωμάτια. Έπιπλα δεν υπήρχαν τότε. Σε σκαμνάκια καθόμασταν στη γωνιά και τρώγαμε».

Βοηθούσε και η μάνα σας στις αγροτικές εργασίες;

«Και η μάνα μου βοηθούσε, αλλά κι εμείς από πέντε χρονών πη-

γαίναμε κοντά στα πράματα. Όλοι βοηθάγαμε, πώς θα ζούσαμε; Πήγα και σχολείο, ήμουν καλή μαθήτρια, αλλά δυο χρονιές μόνο. Μετά με σχόλασαν, γιατί ήρθε η Κατοχή. Τα πάντα έγιναν άνω-κάτω. Έφυγε ο δικός μας δάσκαλος, ο Σακελάρης, που ήταν από το Κεράσοβο της Μακρυνείας, και όσα παιδιά μπορούσαν συνέχισαν στο σχολείο της Σίμης με το δάσκαλο τον Τσουμή. Εγώ δεν μπορούσα. Έπρεπε να βοηθάω στις δουλειές αλλά και να φυλάω τα μικρότερα παιδιά.

Θυμάμαι εκείνη τη χρονιά, το 1940, γεννήθηκε και ο αδελφός μου ο Μήτσος. Ήμασταν στα πράματα εκείνη την ώρα με τη μάνα μου και το γέννησε το παιδί μες στην ταρατσα. Τη βοήθησε η μάνα της, η Πηνελόπη Γαλάνη, που έκανε τη μαμή και βοηθούσε πολλές γυναίκες να γεννήσουν. Εκείνα τα χρόνια, αν είχαμε εισοδήματα από τα χωράφια μας, τρώγαμε. Αλλιώς... πείνα. Τα εισοδήματά μας ήταν και το πορτοφόλι μας. Αν έπρεπε να μας πάρουν οι γονείς μας κανένα φουστάνι από το γυρολόγο που περνούσε, δίνανε καλαμπόκι. Παίρναγε ο Κανελλής απ' τη Δορβιτσά μ' ένα μουλαράκι. Για να πάρουμε πετρέλαιο, δίνανε αυγά. Έτσι κάναμε τις συναλλαγές μας. Θυμάμαι ότι... πολλές φορές πεινάσαμε στην Κατοχή. Πολλές φορές. Τι να μας τάζει η μανούλα μας; Μας έστελνε να μαζέψουμε χόρτα κι αν κονόμαγε λίγη μπομπότα, μας έφτιαχνε μισάντρα*. Αλλιώς τα τρώγαμε βραστά. Καμιά φορά μας έφτιαχνε ζυμαρόπιτα με μπομπότα κι έριχνε και λίγη σταφίδα μέσα. Τα παιδιά του γιατρού του Σάλλα είχαν μύλο στο χωριό κι έρχονταν καμιά φορά στο σπίτι μας κι όποτε έτρωγαν απ' τη μπομπότα της μάνας μου, με τις σταφίδες, της έλεγαν: "Θεία-Μαρία, τι ωραία που είναι αυτή η ζυμαρόπιτα!" Ήταν πείνα, βλέπεις, και αυτό για μας ήταν μεγάλη λιχουδιά. Επίσης τότε ό,τι μαλλιά βγάναμε απ' τα πρόβατα δεν τα πετάγαμ'. Τα φτιάχναμε κάλτσες, πουλόβερ και όλα τα ρούχα μας».

Σας άρεσε να πλέκετε ή το θεωρούσατε υποχρέωση;

«Όχι, μου άρεσε πολύ. Έπαιρνα το πλέξιμό μου, ένα κομμάτι ψωμί και πήγαινα για τα πρόβατα. Εκεί πάν' ήταν κι άλλα πολλά παιδιά τσοπαναράιοι και κάναμε παρέα. Ήταν ο Κώστας Ζησιμόπουλος, η Ξένη Μουχτούρη, ο Κώστας Καρασπύρος, ο Πάνος Μουχτούρης (Καραβάνας) κ.ά. Τρώγαμε το ψωμάκι μας, μιλάγαμε και παίζαμε σουμάδες.

* Σ.τ.Ε. Μισάντρα (n): Παραδοσιακή, εύκολη χορτόπιτα χωρίς φύλλα αλλά πασπαλισμένη με κυλό από καλαμποκάλευρο που μετά το ψήσιμο δημιουργεί νόστιμη τραγανή υφή.

Όχι πολύ όμως, γιατί τότε ήταν σπαρμένα όλα τα χωράφια κι έπρεπε να φυλάμε τα ζώα, να μην πάνε στα σπαρτά. Ήταν δύσκολα τα παιδικά μας χρόνια αλλά και γενικά άσχημη η εποχή μας, γιατί είχαμε και Κατοχή».

Η οικογένεια Γιάννη Ράμμου με συγγενείς σε πανηγύρι της δεκαετίας 1950.

Πέρασαν απ' το χωριό σας Ιταλοί ή Γερμανοί;

«Δεν μπόρεσαν να 'ρθουν, γιατί τότε δεν ήταν δρόμος, για να φτάσεις στο χωριό μου. Μονοπάτια ήταν. Οι αντάρτες όμως πέρασαν. Αυτοί εκείνα τα χρόνια δεν πολέμαγαν μονάχα με τους εχθρούς, αλλά προσπαθούσαν (καλώς ή κακώς) να βάλουν μια σειρά στα χωριά. Πήγαν, π.χ., στη Στύλια κι εκεί μια κοπέλα τούς είπε ότι την είχε βιάσει ο πατέρας της, ένας Γαλάνης. Τον έπιασαν λοιπόν και τον σκότωσαν. Αλήθεια ήταν, ψέμα ήταν, δεν ξέρω. Μετά ήρθαν και στο χωριό μου. Βάρεσαν καμπάνα κι είπαν να μαζευτούμε όλοι στην πλατεία. Εκεί ρώτησαν τον κόσμο, ποιος έχει κάποιο παράπονο. Άνοιξαν λοιπόν το στοματάκι τους μερικοί κι είπαν: “Ο Κώστας Καραθανάσης έκλεψε μια γίδα. Την έσφαξε, την έφαγε και βρήκαμε το τομάρι της στο σπίτι του”. Άλλος είπε: “Και τα αδέρφια, ο Γιώργος και ο Νίκος Κολοβελώνης, έκλεψαν”. Είχε κακία ο κόσμος και τους μαρτύραγε, τι να πω. Αφού υπήρχε πείνα. Δεν είχαν κλέψει, για να κερδίσουν κάτι. Πείναγαν. Τους έπιασαν λοιπόν αυτούς, τους πήγαν στην αίθουσα που χρησιμοποιούσαν για σχο-

λείο και τους έκαναν μαύρους στο ξύλο. Γδυτούς. Τους έβγαλαν μετά έξω στην πόρτα και είπαν στο κόσμο: “Κοιτάξτε τους”. Τους γύρισαν από μπροστά και μετά από πίσω κι ήταν κι από τις δυο πλευρές κατάμαυροι. Μας τα 'λεγε ο πατεράκης μου που ήταν εκεί. Μετά ρωτάει ένας αντάρτης: “Τι λέτε; Να τους χαρίσουμε τη ζωή ή να τους εκτελέσουμε;” – “Να τους εκτελέσετε, να τους εκτελέσετε”, φώναξαν οι περισσότεροι. Μόνο ο πατεράκης μου κι άλλοι δυο δεν είχαν τέτοια ψυχή. Πολλή κακία είχαν κάποιοι χωριανοί. Πολλή. Με λίγα λόγια να σου πω ότι την επόμενη μέρα τούς πήραν, τους έριξαν στο σβέρκο τους καυτό λάδι και μετά τους εκτέλεσαν στη Δραγατσούλα. Μάλιστα οι χωριανοί που το 'παιζαν καπεταναίοι πιάσαν και ξυλοκόπησαν τη γυναίκα και τα παιδιά ενός απ' αυτούς. Μην τα συζητάς. Στον Παλιόπυργο όμως που ήταν όλοι κλέφτες είχαν μυαλό. Ήταν ένας Πήλιος, που ήταν πρόεδρος του χωριού, ο οποίος μάζεψε όλους τους χωριανούς και τους είπε: “Μην ακούσω ν' ανασάνει κανείς και πει ότι ο τάδε έκλεψε, γιατί εμείς έκλεψαμ' όλοι και το χωριό μας θα σκοτωθεί όλο”. Κι έτσι είπαν ότι δεν είχε κανείς παράπονο και γλίτωσαν. Θυμάμαι μια φορά οι αντάρτες πήραν εμένα, τη Μαργαρίτα Βλαχάκη (γιαγιά του γιατρού), τη Βάσω Χαραλαμποπούλου και τη Χρύσω Καρασπύρου και μας έδωσαν έναν τόνο ρούχα να τους τα πλύνουμε. Κι ήταν γιομάτα ψείρα. Μεγάλες ψείρες. Τα κουβαλήσαμε να τα πλύνουμε στο ρέμα μαζί και ένα καζάνι μεγάλο. Αφού τα πλύναμε και περιμέναμε να στεγνώσουν, τους τα πήγαμε και μας έδωσαν τραχανά να φάμε. Έγιναν τόσα πολλά εκείνα τα χρόνια... δεν μπορώ να τα θυμηθώ όλα. Έφευγα κιόλας για μεροκάματο. Κοριτσάκι δεκαπέντε χρονών πήγαινα στο Γαλατά για μεροκάματο. Θέριζα σιτάρι με το δρεπάνι, για να μας δώσουν τι; Μια οκά σιτάρι την ημέρα! Δούλεψα 20 μέρες, 20 οκάδες σιτάρι έφερα. Ποδαράτα πήγα, ποδαράτα ήρθα πίσω στο χωριό με μια φίλη μου, την Πανωραία Πολίτη, που είχαμε πάει παρέα. Κουβαλώντας και τη βελέντζα στην πλάτη».

Για ποιο λόγο είχατε βελέντζα μαζί σας;

«Και πού θα κοιμόμουν; Τρυπώναμε και κοιμόμασταν μέσα σε μια εκκλησία που ήταν άφτιακτη ακόμα. Οι άλλοι οι εργάτες πήγαιναν και διακόνευαν ψωμιά στα σπίτια του χωριού. Εγώ δεν πήγαινα, ήμουν μικρή και ντρεπόμουν. Το μόνο που έτρωγα εγώ ήταν μια φετούλα ψωμί την ημέρα που μας έδινε τ' αφεντικό μας. Αυτό ήταν όλο. Άσε και

τα κουνούπια. Να σε τρώει το κουνούπι, να μη στέκεσαι πουθενά. Δύσκολες εποχές. Πέρασαμε πείνα.

Ένα καλό ήταν που μας μοίραζαν καμιά φορά φαγώσιμα από την Ούντρα. Εμείς (όλοι απ' το χωριό) πηγαίναμε στη Ναύπακτο στο μαγαζί του Ντόστικα που καταγόταν απ' τη Δορβιτσά, για να παίρνουμε αυτό που μας αναλογούσε. Το μαγαζί αυτό ήταν κάτω απ' την Αγία Παρασκευή. Μας έδιναν κάτι μεγάλες κονσέρβες, γλυκόζη, ζάχαρη, ρέγκες κ.λπ. Τελειώνοντας και ο Εμφύλιος το 1949, μου 'καναν προξενιό να πάρω τον Γιάννη Ράμμο απ' το Παλιοχώρι, έξω απ' τη Σίμη. Παντρευτήκαμε στο σπίτι μου, στις 2/10/1949. Ιερέα είχαμε τον παπα-Θανάση Ράμμο. Για νυφικό είχα ένα ροζ φόρεμα και μου 'φερε κάτι ωραία κόκκινα παπούτσια ο κουμπάρος μου, ο Γιάννης Ζησιμόπουλος. Τα είχε φτιάξει μόνος του, είχε τσαγκαράδικο στο χωριό με τον αδελφό του τον Νίκο. Ήταν πάρα πολύ καλός ο άντρας μου και τον αγάπησα πολύ. Πέρασα πολύ δύσκολα τα πρώτα χρόνια, γιατί βρήκα τρεις γερόντους μες στο σπίτι. Τι σπίτι δηλαδή; Μια καλύβα. Βρήκα και τρία κουνιάδια, δηλαδή έξι άτομα. Οι άντρας μου κι εγώ οκτώ. Να είμαι κάτω από 20 χρονών, λεπτούλα και να πρέπει να κάνω όλες τις δουλειές. Αποκτώ την επόμενη χρονιά το γιο μου, τον Κώστα, συγχρόνως όμως παντρεύεται και ο κουνιάδος μου ο Γιώργος. Πού να μένουν τώρα αυτοί; Στο ίδιο σπίτι, αλλά... και στο ίδιο δωμάτιο μ' εμάς! Απ' τη μια μεριά είχαμε εμείς το κρεβάτι μας κι απ' την άλλη εκείνοι. Έμεινα επτά χρόνια με τη συννυφάδα μου στο ίδιο δωμάτιο».

1948. Η Σχολική Επιτροπή Σίμου μοίραζε τα δώρα της Ούντρα.

Δεν μπορώ να πιστέψω ότι ζούσατε δύο ζευγάρια μαζί στο ίδιο δωμάτιο.

«Κι όμως. Και μέχρι να πάμε στο δικό μας σπίτι, είχα αποκτήσει και την κόρη μου τη Λαμπρινή, συν ότι είχε κάνει κι ο κουνιάδος μου δυο παιδιά. Τα 'παιρναμ' και τα δυο παιδιά φορτωμένες, με τα κατσαρόλια στα χέρια και πήγαιναμ' στον Κάμπο Σίμης να καλλιεργήσουμε. Με τη συνнуφάδα μου πάντως επτά χρόνια που ζήσαμε μαζί δε μαλώσαμε ποτέ. Μετά από έντεκα χρόνια από τότε που γέννησα τη Λαμπρινή μένω πάλι έγκυος. Γεννήθηκε τότε η Φωτεινή. Στα παιδιά μου με βοήθησε η Παρασκευή Ζωιτάκη να τα γεννήσω. Όταν θα γένναγα το τρίτο παιδί, ο γιος μου ο Κώστας, που ήταν δεκατριών χρονών, ήθελε να γεννήσω αγόρι. Μόλις του 'παμε ότι είναι κορίτσι είπε: "Δώστε τό μου εδώ να το πνίξω". Μετά όμως την αγάπησε τόσο πολύ τη Φωτεινή... Και τα τρία μου τα παιδιά είναι πολύ αγαπημένα. Όσπου να βγει η ψυχή μου, θα εύχομαι να είναι πάντα αγαπημένα και να 'ναι καλά».

Σας έχω ακούσει πολλές φορές, κ. Ελένη, να τραγουδάτε.

«Από μικρή τραγούδαγα. Θέριζαμ' τότε δέκα γυναίκες μαζί κι όλο τραγούδια λέγαμε. Θέριζαμ' με το δρεπάνι, τα δεναμ' χειρόβολο τα στάρια και τα κουβάλαγαμ' στ' αλώνι. Όλες τις δουλειές με το τραγούδι τις συνοδεύαμε. Θυμάμαι αυτό που έλεγε:

*"Ωρέ, για σήκω πάνω, Γιάννο μου, και μη βαριοκοιμάσαι,
βρέχει ο ουρανός, Γιάννο μ', ωρέ και βρέχεσαι.
Βρέχει ο ουρανός και βρέχεσαι,
θα σου βραχούν, ωρέ, Γιάννο μ', τ' άρματα,
ωρέ, και τ' ασημένιο σου σπαθί..."*

Κι όταν ξεφλουδίζαμε τα καλαμπόκια, άστα τότε τι γίνονταν. Ευτυχώς που είχαμε αυτές τις μικροχαρές στα νιάτα μας, γιατί μετά... ούτε στα πανηγύρια δεν προλαβαίναμε να πάμε. Αφού είχαμε δουλειές. Έπρεπε να πλύνουμε, να μπαλώσουμε, να κάνουμε μπάνιο τα παιδιά. Και πού να τα κάνεις; Μες στη σκαφίδα! Εν ολίγοις να σου πω ότι πέρασα πάρα πολλά. Στάθηκα όμως στα ποδάρια μου, επειδή είμαι "έξω καρδιά". Και πίστευα και πιστεύω πολύ στο Θεό. Και στο Θεό προσεύχομαι να έχει τα παιδιά μου, τα επτά εγγόνια μου και τα τρία διεγγονά μου πάντα καλά. Τ' αγαπάω πολύ και μ' αγαπάνε όλα πολύ.

Να 'χουν την ευχή μου όλα. Να τ' αφήσω αγαπημένα, όπως είναι και τώρα αγαπημένα. Θα 'θελα τελειώνοντας να σου πω ένα ποίημα που έγραψα κάποτε. Ένα ποίημα για τα χρόνια μου τα παλιά:

Ν' ανέβαινα στη Χαλατζούκα,
να κοιτάγα στη Λούζα
πώς παίζουν τα παιδιά
εκείνα τα χρόνια τα παλιά.
Ν' ανέβαινα στα Παντελαίικα,
Πετράλωνα και Κασιδιάρη,
να κάθομαν στον ίσκιο
σ' εκείνο το δεντράκι.
Να σφύραγα τα γίδια μου,
νερό να τα ποτίσω.
Ν' ανέβαινα στον Πύργο
και προς το Μηλιό,
εκεί που περπατούσαμε
τα παιδικά μας χρόνια,
να πάρω το δρεπάνι μου,
να κατέβω στη Χαϊκάλη,
που θέριζαμ' σιτάρια
σ' εκείνα τα χωράφια
και να 'λεγαμ' τραγούδια
με την παλιά παρέα.
Φύσηξε, αέρα δροσερέ
κι αέρα τού πελάγου.
Έφυγαν τα χρόνια, έφυγαν τα νιάτα.
Δεν θα ξαναρθούνε πάλι».

Αναστάσιος Ρόκος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 3/4/2009)

«Γεννήθηκα το 1929 στο Κλήμα Δωρίδας, εδώ κοντά. Στο Κλήμα είχαν πράματα οι γονείς μου, όπου και ξεχειμάζαμε, γιατί εκεί ζούσε και ο παππούς μου, ο πατέρας της μάνας μου. Τον υπόλοιπο καιρό ζούσαμε στην Ποτιδάχεια κι εκεί ουσιαστικά μεγάλωσα όπου ήταν το χωριό του πατέρα μου και ζούσαν εκεί οι άλλοι παππούδες μου. Έμεινα εκεί έως τα 25 μου».

Τι θυμάστε από τα σχολικά σας χρόνια;

«Ότι πάαινα ξυπόλτος στο σχολείο. Χιόνιζε και πάαινα ξυπόλυτος! Έβανα τα πόδια μου στο νερό, για να ζεσταθούνε. Δεκαπέντε χρονών πρωτόβαλα παπούτσια, από ρόδες. Ήμασταν 180 μαθητές. Υποχρεωτικά πήγαινε το κάθε παιδί ξύλα κάθε μέρα στο σχολείο, για να ανάβουμε τη σόμπα. Εγώ έκανα μισή ώρα με τρία τέταρτα να φτάσω στο σχολείο, γιατί ήμουν τσοπάνης από μικρός. Άστα, μη τα ρωτάς. Τη ζωή αυτή ξέχασέ τη. Ούτε βιβλία ούτε μολύβια δεν είχαμε. Αντί για μολύβια μάς δίνανε κάτι σαν κάρβουνο, για να γράφουμε σ' ένα τετράδιο που μας έδιναν. Γράφαμε όσα θυμόμασταν, ό,τι μπορούσαμε. Από δασκάλους, θυμάμαι τη Βυθούλκα (από την Πάτρα), τον Βασιλόπουλο, τον Γεωργίου απ' τα Καρούτια και τελευταίος ήταν ο Ιωάννης Ρεπόπουλος από το Κάτω Παλιοξάρι».

Παίζατε καθόλου, κ. Αναστάσιε;

«Παίζαμε, σχοινάκι, μπάλα και τη μικρή τραμπάλα (γέλια). Τι να παίζουμε; Φτιάχναμε καμιά μπάλα από κουρέλια κι είχαμε τις φούσκες από τα χοιρινά. Αλλά πού να προλαβαίνω για παιχνίδι; Βοηθούσα τον πατέρα μου που είχε γιδοπρόβατα και καλλιεργούσαμε κτήματα· και δικά μας και ξένα που παίρναμε μισακά. Έτσι μπορούσαμε να τα κατα-

φέρνουμε, γιατί ήμασταν οκτώ άτομα στην οικογένεια και δουλεύαμε όλοι από μικρά. Βάναμε σάρια, καλαμπόκια, φασόλια κ.λπ. Πηγαίναμε κυρίως όπου υπήρχε πολύ νερό, όπως κάτω στον κάμπο του Μόρνου. Πιάναμε κυρίως λουριές, όπου δηλαδή ήταν ίσιωμα. Φτιάχναμε αυλάκια, το βράδυ τ' ανοίγαμε, πέρναγε το νερό από το Μόρνο και ποτίζονταν. Έτσι ζήσαμε ορισμένα χρόνια, ώσπου μεγαλώσαμε και πήρε ο καθένας το δρόμο του. Γυμνάσιο βέβαια δεν πήγα. Πώς να πάω; Έπρεπε να δουλέψουμε, να βοηθήσουμε τη μάνα μας και τον πατέρα μας να μεγαλώσουν και τα υπόλοιπα παιδιά. Εγώ ήμουν ο πρώτος γιος. Πριν από μένα ήταν η αδελφή μου η Μαρία και μετά από μένα ήταν ο Ανδρέας, ο Κώστας, ο Νίκος και τελευταίος ο Βασίλης».

Τι θυμάστε από την περίοδο της Κατοχής;

«Θυμάμαι ότι έρχονταν οι Ιταλοί από τη Ρέρεση και μας παίρνανε τα πρόβατα. Από μικρό παιδί αναγκαστικά κρατούσα όπλα για ώρα κινδύνου. Είχαμε εκατό γιδοπρόβατα και είχαμε το φόβο, γιατί μας είχαν ήδη πάρει δέκα μπροστά από τα μάτια μας. Μας είπαν “τα θέλουμε και τα παίρνουμε”. Οι αντάρτες του ΕΛΑΣ μάς οπλίσανε τότε κι εμάς και μας είπαν να περιφρουρήσουμε την περιουσία μας».

Τελικά σας ξαναενόχλησαν οι Ιταλοί;

«Κάποια φορά ήρθαν οι Ιταλοί πάλι. Ο πατέρας μου πελέκαγε ένα ξύλο μ' ένα τσεκούρι εκείνη τη στιγμή και του λένε: “Θέλουμε ένα πίκουλο”, δηλαδή ένα μικρό κατσικάκι. Τους πιάνει τότε ο γέρος μου στο κυνήγι κι εκείνοι, βλέποντας ότι από τη μια πάντα είχε κόσμο (άλλοι τσοπάνηδες) αλλά και από την άλλη, θα σκέφτηκαν ότι κάποιος ίσως είχε όπλο και θα τους καθαρίζαμε κι έτσι έφυγαν. Τότε λέει κάποιος στον πατέρα μου: “Τι έκανες εκεί; Κατάλαβες τι έφτιασες; Πρέπει τώρα να φύγουμε όλοι απ' εδώ, γιατί αυτοί θα ξαναγυρίσουν με ενισχύσεις”. Συνεννοήθηκαν τότε τέσσερις οικογένειες που ζούσαμε εκεί και φύγαμε. Πραγματικά, την επόμενη μέρα όσοι Ιταλοί ήταν στη Ρέρεση ήρθαν όλοι. Δε βρήκαν τίποτα».

Πού πήγατε και κρυφτήκατε;

«Εκείνο το βράδυ που έγινε το περιστατικό κάνανε όλοι οι μεγάλοι συμβούλιο και βγάλανε πού θα πάει ο καθένας. Ο ένας πήγε με την οι-

κογένειά του στο Τρίκορφο, ένας πήγε απέναντι από τον Παλιόμυλο, στην Κόκα, στον Κάμπο Δωρίδας. Άλλος πήγε πάνω από την Ποτιδά-νεια στο βουνό ψηλά κι εμείς πήγαμε στο αριστερό μέρος της Ποτιδά-νειας σ' έναν κάμπο. Με είχε στείλει ο πατέρας μου σε έναν που είχε εκεί ένα κτήμα και του είπα: “Μπάρμπα, μου ’πε ο πατέρας μου να σε ρωτήσω αν μπορούμε να πάμε στο κτήμα σου, γιατί μας κυνήγησαν οι Ιταλοί”. –“Τι λες, παιδάκι μου, τώρα δα; Καλά έκανες και μου το ’πες αυτό”, μου είπε. “Πηγαίνετε τώρα, από απόψε, περάστε και τα πρό-βατά σας από το γεφύρι, να ξημερώστε εκεί, και μετά θα ’ρθω κι εγώ να σας βοηθήσω να φτιάξουμε μια ταράτσα να στεγαστείτε”. Αυτόν τον άνθρωπο τον λέγανε Νικόλαο Τσιούστα. Την επόμενη μέρα ήρθαν δύο αδέρφια του πατέρα μου και μας βοήθησαν κι εκείνοι. Έτσι αμέσως σε δυο μέρες φτιάξαμε την ταράτσα. Μέναμε μέσα όχι μόνο εμείς αλλά και τα ζώα. Φτιάξαμε και “τσάρκα*”, ένα μέρος που βάζαμε μέσα τα μικρά κατσικάκια και αρνάκια, για να ’ναι ζεστά».

Για πόσο καιρό μέινετε κρυμμένοι εκεί;

«Μείναμε από το Γενάρη μέχρι τον Απρίλιο. Όταν όμως φύγανε οι Ιταλοί, έραξαν οι Γερμανοί. Μια μέρα, όπως έπαιζαν τα δυο μικρό-τερα αδελφάκια μου, που ήταν έξι και επτά ετών, ήρθαν κάποιοι Γερ-μανοί και τους λένε: “Θέλουμε γάλα”. Τους λέει τότε το ένα το παιδί: “Πώς να πιάσουμε τώρα εμείς καμιά γίδα να σας δώσουμε εσάς γάλα;” Τα πιάνουν τότε τα παιδιά, επειδή τους αντιμίλησαν, και τα βάνουν στην άκρη του δρό-μου να τα εκτελέσουν. Λέει τότε ένας από τους Γερμανούς: “Τι τα

* Σ.τ.Ε. Τσάρκα: Ένα μικρό μέρος που κλείνουν οι κτηνοτρόφοι τα αρνιά και τα νεαρά κασί-κια που δεν απογαλακτίστηκαν ακόμη, όταν οι μπότες βρίσκονται στη βοσκή. Ο παιδικός σταθμός της στάνης!

πειράζετε; Μην τα σκοτώσετε”. Έτσι γλίτωσαν, επέμειναν όμως να πάνε να πιάνουν μια γίδα και να τους φέρουν γάλα. Πήγαν τα παιδιά, πιάσαν με το ζόρι μια γίδα, έπιασαν λίγο γάλα, επειδή όμως δεν μπορούσαν να την αρμέξουν καλά, καϊβάνια ήταν, έβαλαν και λίγο νερό μέσα στο κατσαrolάκι και το πήγαν στους Γερμανούς».

Μπράβο πονηριά που είχαν!

«Αν είχαν; Αφού μας εκπαίδευσαν οι γονείς μας για το πώς ν’ αντιμετωπίζουμε τις καταστάσεις. Είχαμε σοβαρό πρόβλημα, δεν ήταν αστεία. Μετά που κατέρρευσε ο πόλεμος, είχαμε ιστορίες και με τους αντάρτες. Έγινε κάποτε μια μάχη, το 1947, με τους αντάρτες και τους χωροφύλακες. Οι χωροφύλακες έκαναν οπισθοχώρηση και κατεβήκανε προς τα κάτω. Ήταν δύο τμήματα και το καθένα είχε από ένα οπλοπολυβόλο. Το πρώτο τμήμα βγαίνει σ’ ένα σημείο και έβαλε το οπλοπολυβόλο με κατεύθυνση προς το χωριό παραφυλάγοντας για τους αντάρτες. Το άλλο τμήμα στάθηκε κάπου πιο μακριά και στήσανε κι αυτοί. Βλέπουν κάποια στιγμή η ομάδα από κάτω το οπλοπολυβόλο του άλλου τμήματος και μην ξέροντας ότι είναι οι δικοί τους (νόμιζαν ότι το έστησαν αντάρτες) ρίχνουν μια ριπή και τραυμάτισαν τον ένα χωροφύλακα με κοιλιακό τραύμα. Εγώ ήμουν εκεί κοντά και τα είδα όλα. Έρχεται ο άλλος χωροφύλακας κοντά μου, μου δείχνει το σήμα του και μου λέει να περιθάλψω εγώ τον τραυματία. Εκείνος μετά έφυγε. Τι να έκανα τότε εγώ; Ίσως να γλίτωνε ο χωροφύλακας, αλλά του ’δωσα να πιει νερό και απ’ ό,τι μου ’πε ένας θείος μου αργότερα, αυτό ήταν λάθος. Ήρθαν 5-6 άτομα, φτιάξαν φορείο και τον πήγαν στη Ρέρεση. Τελικά δεν τα κατάφερε. Τώρα, εκεί που χτύπησε ο άνθρωπος του είχε πέσει το όπλο του αλλά και το πορτοφόλι του με λεφτά. Πρέπει να είχε μόλις πάρει το μισθό του, γιατί τότε έπαιρναν 200 δραχμές και τόσα είχε πάνω του. Τα βρήκα λοιπόν εγώ αυτά και μου ζήτησε ένας γέρος από το χωριό να του τα δώσω, για να τα παραδώσει στη Ρέρεση. Του λέω: “Πάρτα, αλλά να μου υπογράψεις ένα χαρτί ότι σου τα έδωσα και είναι υπ’ ευθύνη σου”. –“Ναι”, μου λέει, “όταν τα παραδώσω, θα σου φέρω το χαρτί”. Πάει αυτός, αλλά πήγε πρώτα σ’ ένα μαγαζί και ήπια μπόλικο κρασί (μάλλον με λεφτά από του χωροφύλακα το πορτοφόλι) και μέθυσε. Μετά πήγε στο Τείχιο και παρέδωσε εκεί το όπλο. Τα λεφτά τα κράτησε. Πήγε σ’ ένα μαγαζί εκεί (μεθυσμένος ακόμα) και τους ζή-

ησε να του πιάσουν και να του ψήσουν μια προβατίνα. Τον είδαν κάποιιοι αντάρτες που ήταν εκεί, τον υποψιάστηκαν, τον ψάχνουν και βρίσκουν πάνω του το χαρτί που θα μου έφερνε και έγραφε ότι παρέδωσε το όπλο στους χωροφύλακες. Οι αντάρτες τότε τον θεώρησαν προδότη. Έπρεπε δηλαδή (κατά αυτούς) να παραδώσει το όπλο στους αντάρτες. Αφού είδαν λοιπόν τ' όνομά μου στο χαρτί, έρχονται και πιάνουν κι εμένα! Με πήραν κρατούμενο σαράντα μέρες στη Χωμίριανη, στη Δάφνη Παρνασσίδος. Με πήγαιναν μετά από τμήμα σε τμήμα. Ταλαιπωρία μεγάλη».

Πόσο κράτησε όλο αυτό;

«Έχω μεγάλη συνέχεια! Κάποτε έξω από τον Άγιο Κωνσταντίνο Αρτοτίνας με πετυχαίνει ο καπεταν-Γιώτης, ο Φλωράκης. Ήταν τότε να με καθαρίσουν οι αντάρτες. Τους λέει τότε ο Γιώτης, το θυμάμαι αυτό πολύ καλά: “Ακούστε να σας πω, αυτή τη στιγμή κινδυνεύουμε όλοι μας να σκοτωθούμε. Μην κοιτάμε να σκοτωθούμε μεταξύ μας”. Φύγαμε όλοι μαζί από 'κεί και αφήνουν στο Κρεάτσι και στην Κερασιά 2.000 γυναικόπαιδα που είχαν μαζί τους».

Τι τους ήθελαν όλους αυτούς;

«Δεν παίρναν τότε παιδάκια και τα έστελναν έξω, στη Ρωσία και στις άλλες ανατολικές χώρες; Τέλος πάντων, μ' αφήσαν κι εμένα κι έφυγα. Εντωμεταξύ, επειδή μου είχαν δώσει ένα όπλο φεύγοντας για ώρα ανάγκης, σκέφτηκα να πάω να το παραδώσω. Μόλις παρουσιάστηκα σ' ένα λόχο στην Ποτιδάνεια, λένε οι στρατιώτες: “Πιάστε τον, είναι κομμουνιστής”. Άντε πάλι από την αρχή, να προσπαθώ να αποδείξω και να τους πείσω ότι δεν έχω κάνει τίποτα. Με πάνε πρώτα στο Ευπάλιο και μετά με στέλνουν στη Ναύπακτο μαζί με ένα συγγενή μου που τον είχαν πιάσει κι αυτόν. Εκεί μας λένε: “Εδώ δεν βαρύνεστε για κάτι, να πάτε πίσω στο Ευπάλιο”. Μας ξαναφέρνουν πίσω. Μετά από κάποια καψόνια και ταλαιπωρίες βγήκε ένα διάταγμα και με στείλανε στη Λαμία. Δύο χρόνια έμεινα εκεί πολιτικός κρατούμενος χωρίς να φταίω σε τίποτα! Κάποτε φτάνει μια επιτροπή, μας κάνουν τους κρατούμενους ένα ψιλοκοσκίνισμα και με στέλνουν με μερικούς άλλους στο στρατόπεδο της Λαμίας, για να κάνουμε εξυπηρετήσεις, γιατί γινόνταν τότε μεγάλη μάχη στο Καρπενήσι. Εμένα μ' έβαλαν εκεί σε μια

μεγάλη αποθήκη με τρόφιμα. Μ' ανέλαβε υπ' ευθύνη του ένας συνταγματάρχης. Μου είχε κρεβάτι εκεί στην αποθήκη, ρούχα κ.λπ. και έδινε το παρόν για μένα. Ήταν πολύ καλός μαζί μου και μου είχε πολύ εμπιστοσύνη. Κάποια στιγμή τού ζήτησα να μου δώσει άδεια να πάω να δω τους δικούς μου. Μου λέει: "Θα σου έδινα κι από μόνος μου, αλλά ήρθε η ώρα να φύγεις για τον Αλμυρό για στρατιώτης". Κανονικά δεν ήταν να πάω ακόμα, αλλά μας κάλεσαν για ενίσχυση μαζί με τους χωροφυλάκους. Όταν φτάσαμε στην περιοχή του Αλμυρού, ήταν τραυματισμένοι και σκοτωμένοι 675 άνθρωποι από τις μάχες. Αντάρτες και χωροφύλακες. Όποιος σκοτωνόταν τον παρατάγανε εκεί. Μας πήγαν για εξερευνήσεις σ' όλη τη γύρω περιοχή, ειδικά εκεί που έπεσε το αεροπλάνο με τα 72 παιδιά».

Στις εξερευνήσεις ήρθες αντιμέτωπος με αντάρτες;

«Όχι, αλλά μια φορά βρήκα ένα όπλο των ανταρτών μέσα σ' ένα δάσος. Φωνάζω στους άλλους και τους λέω: "Ελάτε να δείτε τι βρήκα". "Τον κακό σου τον καιρό", μου λένε όλοι. "Τι το 'θελες και το έπιασες; Ποιος θα το κουβαλήσει τώρα;" Ήταν βλέπεις πολύ βαρύ. Όλοι είχαμε το δικό μας οπλοπολυβόλο καμιά δεκαριά κιλά και 5-6 αυτό που βρήκα, δεκαέξι. Τελικά το μεταφέραμε πίσω παίρνοντάς το πότε ο ένας, πότε ο άλλος και το παραδώσαμε στο Σύνταγμα που είχε έδρα στο Δομοκό. Τελικά, μετά από τόσο κυνήγι που είχα φάει, τελειώνοντας από το στρατό, μου είπαν να μείνω μόνιμος, αν ήθελα. Αυτοί ήθελαν άντρες από την ορεινή Δωρίδα, γιατί κατείχαμε! Δεν έμεινα όμως».

Προτιμήσατε να γυρίσετε πάλι στο χωριό;

«Όχι. Όταν γύρισα, πήγα κοντά στον αδελφό μου που είχε κάνει στην Τεχνική σχολή στη Λέρο που έβγανε χτιστάδες κ.λπ. Μετά από λίγο καιρό πήγα στο Κουπάκι που ήταν κορυφαίοι μαραγκοί και δούλεψα κοντά τους. Όσα έβλεπα, τα τύπωνα εγώ κι έγινα μάστορας. Εντωμεταξύ στο Κουπάκι γνώρισα τη γυναίκα μου τη Φιλιώ και παντρευτήκαμε. Κάναμε δυο παιδιά, τον Ηλία και την Πολυξένη. Τώρα έχω και πέντε εγγονάκια.

Πάμε παρακάτω. Μια φορά, κάποιος Ανδρέας Λαναράς που έφτιαχνε το δρόμο για το Λιδωρίκι ζητούσε ένα νυχτερινό φύλακα. Πήγα και με πήρανε. Έκατσα πέντε χρόνια σ' αυτή τη δουλειά. Καθόμουν

σαν κόρακας πάνω στα μηχανήματα να τα φυλάω. Τέσσερις φορές πήγαν να τα κλέψουν, αλλά δεν τα κατάφεραν. Δεν μου ξέφευγε τίποτα. Όλο αυτό το διάστημα πήγαινα και στο χωριό στο Κουπάκι και συντηρούσα κάποια σπίτια. Μου είχε εμπιστοσύνη ο κόσμος και όποιος έλειπε από το χωριό μου έδινε τα κλειδιά του, για να συντηρώ και να προσέχω το σπίτι του. Ό,τι χάλαγε το διόρθωνα. Ήξερα απ' όλα. Επίσης ήμουν και επίτροπος στην εκκλησία του χωριού».

Στη Ναύπακτο πότε ήρθατε;

«Ήρθαμε, όταν μεγάλωσαν λίγο τα παιδιά. Για να πάνε σχολείο εδώ. Τότε δούλεψα σε υδραυλικά και πλακάκια. Μόνος έμαθα αυτές τις δουλειές. Δούλεψα εκτός από τις ιδιωτικές εργασίες και σε δουλειές του Δήμου Ναυπάκτου. Την πλατειούλα απέναντι από τον Άγιο Δημήτριο εγώ την έχω στρώσει. Πέρασαν 40 χρόνια και δεν έχει πάθει τίποτα. Επί δημαρχίας του αείμνηστου Νίκου Πανταζή έφτιαξα το πέτρινο τείχος στο Κεφαλόβρυσο, στο πάρκο. Μάζευα μία-μία τις πέτρες από το Σκα για αυτή τη δουλειά. Διάλεγα να έχουν καλό σχήμα και χρώμα».

Τώρα πώς περνάτε την ώρα σας, κ. Αναστάσιε;

«Επειδή μένω μόνος μου τώρα πια, κάνω όλες τις δουλειές που πρέπει στο σπίτι. Άμα θέλω ν' ασχοληθώ με κάτι, να δημιουργήσω, πάω και κόβω ένα ξύλο, το πελακάω κι ό,τι μου 'ρθει το φτιάχνω. Μπορεί να το κάνω αγκαλίτσα ή κουτάλι ή οτιδήποτε. Τώρα που γέρασα ασχολήθηκα και τα 'μαθα αυτά. Δεν είχα τι να κάνω. Πήγα, βρήκα τα κατάλληλα εργαλεία κι άρχισα αυτό το χόμπι. Μετά, πάω κάθε μέρα στο ΚΑΠΗ. Βρίσκω την παρέα μου και περνάει ευχάριστα η ώρα. Φτιάχνω και το φαΐ μου όμως πρώτα. Ε, τρώω κι εγώ καμιά φορά».

Χατζηνικολάου Τρύφωνας

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 2/11/2007)

Ο Τρύφωνας Χατζηνικολάου γεννήθηκε στις 16 Σεπτεμβρίου 1929 στην Περίστα. Οι γονείς του, Νικόλαος και Ελένη, είχαν ήδη αποκτήσει άλλα πέντε παιδιά: τον Κώστα, τον Γρηγόρη, τη Θεοδώρα, την Κασσιανή και τον Ηλία. Μετά από λίγα χρόνια ήρθαν κι άλλα δυο παιδιά να προστεθούν στην οικογένεια, ο Βασίλης και η Μαρίνα. Ο πατέρας του Τρύφωνα, ο Νικόλαος, είχε δουλέψει χρόνια στην Αμερική και, αφού τον κούρασε η ξενιτιά και η νοσταλγία για την πατρίδα του ήταν μεγάλη, αποφάσισε να γυρίσει κοντά στη γυναίκα και στα παιδιά του, αφού, όπως υπολόγιζε, δε θα είχε πλέον οικονομικό πρόβλημα. Θα ζούσαν από 'δώ και πέρα από τους τόκους των χρημάτων, που με τόσο ιδρώτα είχε αποκτήσει.

Ο μικρός Τρύφωνας* δύο φορές αρρώστησε βαριά, αλλά επέζησε. Χαρακτηριστικά λέει: «Αγωνιζόμουνα για να ζήσω, λες κι ένιωθα πως η ζωή είναι γλυκιά και, όπως κανένα μωρό δε θέλει να πεθάνει, πριν ακόμα ανοίξει τα φτερά του, για να προχωρήσει μερικές δεκάδες χρόνια στο φυσιολογικό δρόμο της ζωής του και να νιώσει τις χαρές και τις αναποδιές που θα του παρουσιάσει η μοίρα του στο δρόμο της ζωής του, έτσι και εγώ το πάλεψα και επέζησα».

Στο σχολείο πήγε μόνο τρία χρόνια, γιατί έπρεπε να φύγει ο δάσκαλος, να πολεμήσει για την πατρίδα. Έτσι οι γραμματικές του γνώσεις έμειναν σ' αυτό το επίπεδο. Οι γονείς του από πολύ μικρό παιδί τον έπαιρναν μαζί τους και του έμαθαν τα ρουμάνια και τα περιβόλια τους καθώς και το πώς να φροντίζει τις μαρτίνες τους.

Ένα θλιβερό γεγονός που συντάραξε και σημάδεψε την ανέμελη ζωή του ήταν ο θάνατος του αδελφού του Γρηγόρη.

* Στη συνέχεια αρκετές φορές θα αφήνουμε τον ίδιο να μας αφηγηθείται.

«Ενώ ο Γρηγόρης είχε καταφέρει να σπουδάσει, έγινε δικηγόρος, τη Μ. Εβδομάδα του 1940 ένωσε ένα δυνατό πονόδοντο. Ήρθε ο οδοντίατρος, Λεωνίδας Τσουγγράνης, και του έβγαλε το πρησμένο δόντι. Η αιμορραγία ήταν ασταμάτητη και η σπυραιμία έδειξε τα πρώτα της σημάδια με τον ασταμάτητο πυρετό. Λίγες μόνο μέρες άντεξε ο μεγάλος αδελφός. Η Περίστα αλλά και τα γύρω χωριά θρηνούσαν και πενθούσαν. Η χαροκαμένη μάνα μου έδειξε μια καταπληκτική αντοχή και μας έδωσε να καταλάβουμε πως αυτή ήταν και είναι η μοίρα του ανθρώπου, να γεννιούνται και να πεθαίνουν, άλλοι σε μικρή ηλικία, άλλοι πάνω στον ανθό της νιότης και άλλοι σε βαθύτατα γηραιά».

Την ίδια χρονιά ήταν που άρχισε και ο πόλεμος. Ο μεγαλύτερος τώρα πια αδελφός, ο Κώστας, θα πήγαινε να πολεμήσει. Όλες οι μανάδες ανησυχούσαν για τα παλικάρια τους μήπως και δεν γυρίσουν πάλι κοντά τους. «Ο πρώτος χωριανός τραυματίας που επέστρεψε ήταν ο Γιάννης Αντωνίου Μανιάτης. Διακρινόταν ως καλός διηγηματολόγος και μας έλεγε στα καφενεία του χωριού μας πώς οι φαντάροι και οι τσολιάδες με την ξιφολόγχη στο χέρι και με το σύνθημα “Αέρα – αέρα” κυνηγούσαν τους Ιταλούς πάνω στα βουνά της Ηπείρου. Ο ταχυδρόμος μας, ο μπαρμπα-Νίκος Σκουφής, κάθε μέρα έφερνε γράμματα από το μέτωπο. Μετά από λίγο καιρό τραυματίστηκε και ο αδελφός μου ο Κώστας, ευτυχώς όχι θανάσιμα και γύρισε στο σπίτι. Μας έλεγε κι εκείνος για τις περιπέτειές τους. Στα καφενεία συζητούσαν και για τη μεγάλη πείνα που ερχότανε. Οι τράπεζες είχαν κλείσει και κάποια λεφτά που είχε δανείσει ο πατέρας μου σε εμπόρους τα ξεπλήρωναν τώρα με μερικές οκάδες λάδι. Από το μοναδικό ραδιόφωνο που υπήρχε στο χωριό, του Θανάση Παπακωστούλα, ακούγαμε τις εξελίξεις. Καλαμπόκι και σιτάρι ήταν δύσκολο να βρεθούν εκείνη την εποχή. Το 1942 η οικογένεια Χατζηνικολάου έζησε ακόμα μια μεγάλη απώλεια: τον θάνατο του τέταρτου κατά σειρά παιδιού, του αδελφού μου Ηλία, από μια άγνωστη τότε ασθένεια.

Αρχές του 1943 οι πρώτοι αντάρτες φθάνουν στην Περίστα. Ο καπετάν – Αησιόλαος γνωρίστηκε με τους μορφωμένους του χωριού και εκφωνεί έναν εθνικο-πατριωτικό λόγο πείθοντάς τους όλους ότι είχε φτάσει η ώρα να πάρουν όλοι οι Έλληνες τα όπλα, για ν’ αποκτήσουν την πολυπόθητη ελευθερία.

Από το ταβάνι του σπιτιού μου κατεβάσαμε το κρυμμένο όπλο του

Κώστα από το Αλβανικό μέτωπο και κάναμε πρόβες πώς θα σκοπεύαμε και θα σκοτώναμε τους Γερμανοϊταλούς».

Δεξιά ο Τρύφων Χατζηνικολάου με άλλους Ναυπάκτιους γυρολόγους στη Σπερχειάδα, το 1948.

Την πρώτη Απριλίου του 1945 γι' άλλη μια φορά ο χάρος χτύπησε την πόρτα τους. Αυτή τη φορά πέθανε ο πατέρας τους από κάποιο πρόβλημα κήλης που είχε. Όλοι έκαναν ό,τι μπορούσαν, για να επιβιώσουν όσο καλύτερα γινόταν. Ο Τρύφωνας κάνοντας το γυρολόγο σε πολλές περιοχές απέκτησε μεγάλη εμπειρία αλλά και θέληση για να προκόψει. Τον χειμώνα του 1951 ένα έκτακτο ψήφισμα του Αμερικανικού Κογκρέσου επέτρεπε σε 20.000 Έλληνες να μεταναστεύσουν, εάν είχαν πάθει ζημιές από τα στρατεύματα Κατοχής ή από τους αντάρτες. Ο Κώστας συμβούλεψε τον Τρύφωνα να μην χάσει αυτή την ευκαιρία. Δεν έχασε λοιπόν καιρό. Πήγε για τις απαραίτητες εξετάσεις, έβγαλε την αμερικάνικη βίζα και στις 9 Οκτωβρίου 1951 απέπλευσε με το καράβι Αργεντίνα για μια καινούργια ζωή.

Κρατώντας τη βαλίτσα στο χέρι ήμουν σχεδόν ο τελευταίος που έμεινα πάνω στο κατάρωμα. Έκατσα μέχρι να χαθεί η μάνα μου, η Ελλάδα, από τα μάτια μου...»

Μετά από δεκατέσσερις μέρες ταξίδι έφθασε στη νέα του πατρίδα,

τη Ν. Υόρκη. Τον παρέλαβε ο θεός του Ηλίας, ο οποίος τον φιλοξένησε και του έμαθε και τις πρώτες αγγλικές λέξεις. Επίσης ο θεός του τού έδωσε και την πρώτη του δουλειά, να πουλάει λουλούδια σε νοσοκομείο. Έτσι έβγαλε ο Τρύφωνας τα πρώτα του δολάρια. Αργότερα δούλεψε πιατάς σε ξενοδοχείο. Μετά σερβιτόρος σ' ένα εστιατόριο. Του άρεσε περισσότερο αυτή η δουλειά, γιατί έπαιρνε αρκετά τυχερά. Στον ελεύθερο χρόνο του παρακολουθούσε τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Γράφτηκε συνδρομητής σε ελληνικές εφημερίδες και πήγαινε στα συνέδρια ρουμελιώτικων σωματείων, ώστε να ενημερώνεται για τα πάντα, αλλά και για να εκφράζει τις δικές του απόψεις.

«Μέσα μου άρχισε να φουντώνει η επιθυμία να γίνω όσο το δυνατόν γρηγορότερα πρόεδρος στο Επαρχιακό Σωματείο και μέσω αυτού να μπορέσω να πλησιάσω την Ελληνοαμερικάνικη Ομοσπονδία και την Ομοσπονδία της Στερεάς Ελλάδας. Δεν άργησε αυτή η στιγμή και το 1955 εκλέχτηκα ο 19ος Πρόεδρος και ο νεότερος συγχρόνως στις ελληνοαμερικανικές οργανώσεις.

Πρώτος μου στόχος ήταν να προσπαθήσουμε να ξαναχτίσουμε την ερειπωμένη ορεινή Ελλάδα από τα συντρίμια της γερμανοϊταλικής κατοχής και από τις καταστροφές του Εμφυλίου πολέμου. Έπρεπε να ξαναφτιάσουμε τα χωριά μας ή να τα ξεχάσουμε για πάντα.

Τα μέλη του σωματείου έτρεχαν σ' όλες τις συγκεντρώσεις και μάζευαν όσο μπορούσαν περισσότερα λεφτά. Εγώ πρωτοστάτησα στους εράνους των Ελλήνων Αμερικής για τη συγκέντρωση εκατοντάδων χιλιάδων δολαρίων για τους σεισμόπληκτους σε διάφορες εποχές. Για τον Κυπριακό αγώνα διοργάνωσα πολλά συλλαλητήρια διαμαρτυρίας έξω από τον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών για την αδικία των Μεγάλων Δυνάμεων εις βάρος των εθνικών μας προβλημάτων. Εκατοντάδες χιλιάδες δολάρια στάλθηκαν επίσης με πρωτοβουλία μου στα χωριά της ορεινής Ναυπακτίας και έγιναν αμαξιτοί δρόμοι, σύγχρονα υδραγωγεία, τουριστικοί ξενώνες, εκκλησίες, αγροτικά ιατρεία, αγοράστηκε αυτοκίνητο καθαριότητας για το Δήμο Ναυπάκτου, έγινε προικοδότηση απόρων κορασίδων και δόθηκε οικονομική βοήθεια σε φτωχούς ασθενείς, καθώς και άλλες πάρα πολλές προσφορές.

Επισκέφτηκα για πρώτη φορά την Ελλάδα το 1958. Πήγα στο χωριό μου και ένιωσα απερίγραπτη συγκίνηση. Για τη μέρα εκείνη έγραψα και ένα ποίημα:

*Ήρθα, ραχούλες, να σας δω
 και να σας προσκυνήσω
 και το κατώφλι του σπιτιού
 να σκύψω να φιλήσω.
 Πήγα σε τόπους μακρινούς
 κι είδα πολλές ραχούλες,
 μα πουθενά δεν άκουσα
 να τραγουδούν βλαχούλες...*

Η μάνα μου με υποδέχτηκε με δακρυσμένα μάτια όπως και όλοι οι συγχωριανοί μου. Σ' αυτό το πρώτο μου ταξίδι γνώρισα τη Σοφία Πέτρου από τη Χαλκίδα, τη μετέπειτα γυναίκα μου. Η Σοφία μού συμπαράσταθηκε σε όλες μου τις δραστηριότητες. Αποκτήσαμε ένα γιο, ο οποίος εργάζεται ως εκπαιδευτικός μηχανικός της Πολεμικής Αεροπορίας στο Νέο Μεξικό.

Ο Τρύφωνας Χατζηνικολάου με τον μεγάλο ευεργέτη της Ναυπακτίας, Δημήτριο Παπαχαράλαμπους, το 1960.

Υπήρξα στενός φίλος με τον Δημήτριο Παπαχαράλαμπους. Μάλιστα θυμάμαι έντονα ένα περιστατικό από την τιμητική βράβευση του μεγάλου ευεργέτη την 25η Μαΐου 1959, που έγινε στην αίθουσα δεξιώσεων του εστιατορίου ΕΛΛΑΣ ΚΑΦΕ στη Νέα Υόρκη με πρωτοβουλία της Αδελφότητας Νέας Υόρκης. Στην πρόσκληση ανταποκρίθηκαν και τίμησαν με την παρουσία τους πολλοί επίσημοι και 130 περίπου Ναυπάκτιοι, ολόκληρη η ελληνική αντιπροσωπεία στα Ηνωμένα Έθνη, με επικεφαλής τον πρέσβη, τον υποπρόξενο και τον εκπρόσωπο του αρχιεπίσκοπου Ιάκωβου.

Ο πρόξενος, κ. Κώστας Μηλιαρέσης, απνύθυνε έναν ωραιότατο και συγκινητικότατο πατριωτικό λόγο, του απέμεινε δύο παράσημα και διάβασε το τιμητικό δίπλωμα με το οποίο η πατρίδα Ελλάδα τον ανακήρυξε Εθνικό ευργέτη.

Οι παρευρισκόμενοι με θερμά χειροκροτήματα χαιρέτισαν την τιμητική αυτή απόφαση. Παρατήρησα στο πρόσωπο του τιμωμένου να τρέχουν δάκρυα και, μια και τον είχα παρά το δεξιό πλευρό μου, τού υπενθύμισα με σιγανή φωνή ότι έφθασε η σειρά του να ευχαριστήσει τους επισήμους για τα θερμά τους λόγια. Τότε ο Παπαχαραλάμπους μού είπε και αυτός με σιγανή φωνή: “Πέστα εσύ για μένα, είμαι πολύ συγκινημένος, δεν μπορώ να αρθρώσω ούτε μια λέξη”».

Ο Τρύφωνας Χατζηνικολάου όσα χρόνια έζησε στην Αμερική άνοιξε μόνο ένα εστιατόριο στην παραλία της Νέας Υόρκης με ελληνοαμερικάνικα φαγητά. Δεν ήθελε περισσότερες δεσμεύσεις, για να μπορεί να εκπληρώνει τα όνειρά του.

«Όλη μου τη ζωή την αφιέρωσα για τον ελληνισμό της Αμερικής, για τη Ναυπακτία, τη Ρούμελη, για την Ελλάδα. Έχω γράψει πολλά βιβλία, που βρίσκονται στην Παπαχαραλάμπειο Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου, με πάρα πολλά στοιχεία για τους Έλληνες της Αμερικής, για το 1912, το 1940 κ.λπ. Τα βιβλία μου είναι ευκολονόητα, με θέματα παρμένα μέσα από τη ζωή και με πλούσιο φωτογραφικό υλικό. Διετέλεσα πρόεδρος σε σωματεία σαράντα ολόκληρα χρόνια. Εικοσιπέντε χρόνια στη Ναυπακτιακή Αδελφότητα, δύο χρόνια στην Ομοσπονδία Στερεάς Ελλάδος, επτά χρόνια στην Ένωση Περίστας και έξι χρόνια στην Ομοσπονδία Ελληνικών Συλλόγων Νέας Υόρκης.

Και τώρα ακόμα ως συνταξιούχος συνεχίζω τον αγώνα μου, γράφω, εκδίδω μια εφημεριδούλα και δίνω συμβουλές στους πολιτικούς μας για την πρόοδο του ελληνικού έθνους».

Χρήστος Αλεξόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 8/4/2011)

«Με λένε Αλεξόπουλο Χρήστο, του Γεωργίου και της Μαρίας, το γένος Σύψα. Γεννήθηκα στις 24 Μαΐου του 1930 στην Αναβρυτή Ναυπακτίας. Ο πατέρας μου έμεινε ορφανός από πατέρα από τεσσάρων χρονών. Μεγάλωσε με τη μάνα του και τις αδελφάδες του. Όταν μεγάλωσε λίγο, έβλεπε ότι έφευγαν από το χωριό τα νέα παιδιά, ότι πήγαιναν να δουλέψουν στο εξωτερικό. Στην ηλικία των δεκαπέντε ετών θέλησε κι αυτός να φύγει. Δεν είχε λεφτά για εισιτήριο. Πήγε η μάνα του τότε, πούλησε τα γίδια που είχε και του έμασε τα λεφτά που χρειαζόταν. Έφυγε έτσι με το καράβι και πήγε στην Αμερική. Βρήκε δουλειά στις σιδηροδρομικές γραμμές στην Ιντιάνα. Επειδή ήταν καλός στη δουλειά του και αγαπητός, τον έβαλαν και δούλεψε μέσα στο μηχανοστάσιο. Έγινε βοηθός μηχανικού. Απόκτησε πολλά λεφτά τα 14 χρόνια που έμεινε στην Αμερική. Έφερε εκείνη την εποχή 900.000 δραχμές. Πολλή περιουσία! Δεν είχε όμως κάποιον δικό του άνθρωπο να τον βοηθήσει πώς να κουμαντάρει τα λεφτά του. Πώς να τα επενδύσει σωστά. Είχε κάτι ξαδέλφια στο χωριό που ήταν ζωοκλέφτες και ήθελαν να τον έχουν εκεί. Να τον κουμαντάρουν κατά κάποιο τρόπο. Ένας άλλος πρωτοξάδελφός του στην Πάτρα τον κάλεσε και του είπε να πάει ν' αγοράσει εκεί τέσσερα μαγαζιά, που ήταν το ένα κοντά στο άλλο, και θα έπαιρνε τα ενοίκια. Δεν τ' άρεσε η ιδέα του πατέρα μου. Δεν ήξερε από πολιτεία. Τον επηρέαζαν και οι άλλοι στο χωριό... Τον συμβούλευε επίσης ένας άλλος συγγενής του που λεγόταν Βλαχόπουλος και έμενε στο Στενοπάζαρο. Του είπε έλα εδώ και πάρε αυτό, αυτό κι αυτό. Τίποτα αυτός. Ήθελε να πάει στην Αναβρυτή. Τελικά αυτό που έκανε ήταν ν' αγοράσει 30 στρέμματα χωράφια στο Ξηροπήγαδο. Τα έδωσε και τα εκμεταλλεύονταν τα ξαδέλφια του κι αυτός πήγε κι αγό-

ρασε “πεζούλες” στο χωριό! Ήταν 30 χρονών, είχε τόση περιουσία κι αντί να τη χαρεί καθόταν κι αγωνιζόταν να φτιάχνει πεζούλες, κλίματα και δέντρα. Συνάμα παντρεύτηκε τη μάνα μου, που ήταν τότε 19 χρονών. Την παίδευσε πολύ με τα κτήματα. Να πάει να καλλιεργήσει, να πάει να σπείρει, να πάει... να πάει... Τα κτήματά του στο Ξηροπήγαδο που είχαν μεγαλύτερη αξία και μπορούσε να τα καλλιεργήσει πιο εύκολα τα εκμεταλλεύονταν άλλοι, όπως είπα, και ό,τι περίσσευε του 'διναν. Παιδεύτηκε η μάνα μου.

Έκαναν έξι παιδιά. Δύο αγόρια και τέσσερα κορίτσια, τον Κώστα, τη Μόρφω, εμένα, την Ευμανθία, τη Σπυριδούλα και τη Δέσποινα. Ταλαιπωρηθήκαμε κι εμείς πολύ στο χωριό. Εκεί που έμενε ο φτωχότερος μέναμε κι εμείς. Το χειμώνα ξεπαγιάζαμε μες στα χιόνια. Ανοίγαμε δρόμο με τα φτυάρια, για να πάμε σχολείο. Είχαμε δεν είχαμε παπούτσια, το ίδιο πράγμα ήταν. Γινόμασταν μούσκεμα. Πάντως παπούτσια από ρόδες φοράγαμε συνήθως. Στην Αναβρυτή είχαμε δικό μας σχολείο. Εγώ πήγα μέχρι το '40. Μέχρι την Τρίτη τάξη μόνο, γιατί, όταν έπεσαν οι βόμβες στην Πάτρα, ήμασταν μέσα στο σχολείο (μόλις 2 μήνες είχα ξεκινήσει την Τετάρτη τάξη) και παίρνουν τηλέφωνο το δάσκαλο, τον Χρήστο Κραββαρίτη από το Τρίκορφο, να φύγει, να πάει για τον πόλεμο. Ήταν λοχαγός. Μας φίλησε και την άλλη μέρα έφυγε. Έστω όμως και τόσο που πήγα σχολείο τι γράμματα να μάθουμε που ήμασταν 50 παιδιά; Κάναμε πρωί-απόγευμα σχολείο και μ' ένα δάσκαλο ήταν δύσκολα τα πράγματα. Απελπιζόταν κι αυτός, γιατί τα παιδιά, τα χωριατόπαιδα, δεν ήξεραν ούτε να μιλήσουνε. Πολέμαγε με το ζόρι να μας μάθει και στενοχωριότανε. Τα βράδια έπαιρνε ένα βιολί που είχε και έπαιζε να περάσει η ώρα του. Ήταν παντρεμένος, είχε τρία παιδιά. Μετά την Κατοχή γύρισε πάλι ο δάσκαλος. Ξαναπήγα κάνα χρόνο και μου 'δωσε ένα ψευτοαπολυτήριο ο δάσκαλος. Κατέβηκα μετά στη Ναύπακτο και πήγα στο Γυμνάσιο όπου έβγαλα δυο τάξεις. Δεν κάναμε όμως μαθήματα στο Γυμνάσιο, γιατί το είχαν πάρει οι Ιταλοί. Κάναμε μαθήματα κυρίως στον Άγιο Διονύσιο. Κάναμε και σε κάποια μαγαζιά. Εξετάσεις δίναμε στο κτίριο που είναι τώρα η Εμπορική Τράπεζα. Απέναντι που είναι τώρα ένα καφεενεδάκι ήταν το γραφείο των καθηγητών. Γυμναστική κάναμε στην πλατεία Φαρμάκη. Εκείνη την εποχή έπαθα ζημιά με το πόδι μου. Καθώς πήγαινα σχολείο, περνάει μια αλωνιστική μηχανή και πετάχτηκε ένα σίδερο το οποίο με βρήκε

στο πόδι, πίσω από το γόνατο. Έγινε μεγάλη πληγή. Τι γιατρούς τώρα να βρεις εκείνη την εποχή; Δεν είχα πάθει μεγάλη ζημιά, αλλά ήθελα γιατρό σωστό. Πέρναγε ένα ιταλικό αυτοκίνητο την ώρα που έπαθα το ατύχημα, με πήραν κάτι μαθητευόμενοι γιατροί και μου δέσανε το πόδι. Έμεινε μόνο με αυτή τη θεραπεία το πόδι μου και μετά από λίγα χρόνια στράβωσε. Ήμουν δεκατριών χρονών, όταν το έπαθα, το 1943. Το '47 μου είπε ένας συγγενής μου να πάμε στην Αθήνα να με δει κανένας καλός γιατρός. Πήραμε το τρένο από το Ρίο και πήγαμε Αθήνα. Το τρένο ήταν όλο τρύπες από σφαίρες θυμάμαι. Και επάνω στο τρένο ήταν φαντάροι, για να μας προστατεύουν από τους αντάρτες».

Βγάλατε αποτέλεσμα στην Αθήνα;

«Πήγα σε πολλούς γιατρούς. Αλλά σε όσους γιατρούς πήγα ήταν όλοι ανειδίκευτοι. Μου λέγανε ότι έπρεπε να μου σπάσουν το πόδι, για να το ξανασιώσουν. Κατά τύχη βρίσκω στο καφενείο ένα βράδυ έναν γιατράκο. Μου λέει: “Στο νοσοκομείο που δουλεύω είναι ένας καθηγητής καλός”. Με λίγα λόγια, βρίσκω τον καθηγητή, μου έβγαλε ακτινογραφίες (κάτι που δεν έκανε κανένας άλλος γιατρός) και ανέλαβε την εγχείρησή μου. Μου έφτιαξε το πόδι μου, αλλά μου είπε ότι, για να σταθεροποιηθεί, θέλει αργότερα δύο εγχειρήσεις ακόμα.

Εγώ όμως, αφού είδα ότι περπάταγα καλά, δεν ξαναπήγα. Γύρισα πάλι στη Ναύπακτο, ήμουν πολύ καλά, έκανα όλες τις δουλειές άνετα. Μια χαρά αισθανόμουν. Με τα χρόνια όμως άρχισε να δημιουργείται πάλι πρόβλημα. Τέλος πάντων. Για να γυρίσω πάλι σ' εκείνη την εποχή, πήγα με τον Κώστα και διώξαμε εκείνους που είχαν τα κτήματά μας και τ' αναλάβαμε εμείς. Του πατέρα μου όμως του μπήκε η ιδέα να πάρει πρόβατα στο χωριό. Και σκλάβωσε εμένα κοντά στα πρόβατα.

Μ' έστελνε πάνω στο Μακρύορο. Δεν είχε μυαλό ο πατέρας μου. Έμεινα λοιπόν εγώ στα ζώα και ο Κώστας στα χωράφια».

Όσο είσαστε μόνος, κ. Χρήστο, τι σκεφτόσαστε, για να περάσει η ώρα;

«Α, έπαιζα φλογέρα! Έπαιζα φλογέρα και χόρευαν τα κορίτσια. Οι κοπέλες που φύλαγαν κι εκείνες τα δικά τους προβατάκια. Δεν ήμουν μόνος μου. Θυμάμαι τη Γιαννούλα, την Ελένη κ.ά. Και τι φλογέρα είχα λες; Από κόκαλο, από όρνιο! Μου την έφτιαξε ένας Ασημακόπουλος από τη Στύλια, που το ψευδώνυμό του ήταν “Κουλουκούσης”. Την έχω ακόμα».

Πού βρήκατε κόκαλο από όρνιο;

«Μου το έδωσε ένας Καραλής απ' τη Σκάλα. Αυτός είχε ένα αμπέλι εδώ πιο πάνω από μένα. Δίπλα στο δικό του είχα ένα μισακό αμπέλι. Όταν σχολάσαμε ένα βράδυ, μου λέει: “Εδώ πιο πέρα έχω θαμμένα δυο πόδια από όρνιο για φλογέρα. Θα πάω να τα βγάλω”. Του λέω: “Τι τα θες και τα δύο; Δεν μου δίνεις το ένα;” Πήγαμε μαζί, τα έβγαλε απ' το χώμα (τα είχε εκεί μέσα για να μη μυρίσουν) και μου 'δωσε ένα. Είχε δει κάποτε αυτός το όρνιο που 'τρωγε ένα ψοφιακό. Το όρνιο ήταν χορτάτο και δεν μπορούσε να τρέξει και να πετάξει γρήγορα. Έτσι το χτύπησε, μου είπε, με την αγκλίτσα και το σκότωσε. Τα πόδια τα 'κοψε και τα 'χωσε. Το πουλί δεν ξέρω τι μπορεί να το έκανε. Μου την έφτιαξε μετά ο “Κουλουκούσης” και σιγά-σιγά έμαθα να παίζω τη φλογέρα. Έπαιζα όλα τα δημοτικά τραγούδια και τα κορίτσια τραγουδάνε και χορεύανε. Λέγαμε και τ' αστεία μας και περνάγαμε αγαπημένα. Τις είχα “αδελφάδες”. Αυτή ήταν η διασκέδασή μας. Αυτή και το πανηγύρι μας, της Αγίας Παρασκευής. Γλεντάγαμε στην πλατεία με τα όργανα και το μεσημέρι παίρναμε τους φίλους και τους συγγενείς που έρχονταν από μακριά και τρώγαμε όλοι μαζί στο σπίτι. Κάποια στιγμή αγανάκτησα να είμαι συνέχεια στο χωριό, απομακρυσμένος απ' τον κόσμο, και είπα του αδελφού ν' ανταλλάξουμε δουλειές. Αφού δούλεψα λίγο στα κτήματα, με παίρνει τηλέφωνο ένας θείος μου από την Αθήνα και μου είπε να πάω εκεί, γιατί μου βρήκε δουλειά. Αφήνω λοιπόν ν' αναλάβει τα κτήματα πάλι ο Κώστας κι εγώ πιάνω δουλειά στην Αθήνα, στα βιβλία. Κάθισα οκτώ χρόνια και δούλεψα ως πλασιέ. Πήγαινα και πούλαγα βιβλία όμως και σε άλλες πόλεις. Από 1^η του μηνός έως και 14^η πήγαινα

στην Κόρινθο, Άργος, Ναύπλιο, Τρίπολη. Πήγαινα βιβλία σε γραφεία, σε υπαλλήλους. Όχι στο δρόμο. Έδινα βιβλία και με δόσεις».

Τι βιβλία πουλούσατε;

«Επιστημονικά βιβλία και εγκυκλοπαίδειες. Μετά τις 15 τού μηνός είχα άλλο δρομολόγιο. Πήγαινα Θήβα, Χαλκίδα, Λειβαδιά. Με τη δουλειά αυτή απέκτησα καλά λεφτά. Ήταν η μεταπολεμική εποχή, όπου ο κόσμος δεν είχε ως τότε βιβλία και δίψαγε για γνώσεις. Πολλή δουλειά σου λέω. Να όμως που στα οκτώ χρόνια με ειδοποιεί ο αδελφός μου να γυρίσω ν' αναλάβω τα ζώα και τα κτήματα, γιατί ήθελε να φύγει να πάει στην Αυστραλία να παντρευτεί. Έτσι αναγκαστικά άφησα τη δουλειά μου κι ήρθα ν' αγωνιστώ πάλι στα κτήματα. Βοήθησα τη μία μου αδελφή να παντρευτεί, η άλλη έφυγε για Αυστραλία, και πήρα τότε δάνειο, αφού είχα ξεμείνει από λεφτά, για να φτιάξω στάβλους για τα ζώα. Βρήκα εντωμεταξύ και μια καλή γυναίκα από τη Σκάλα, την Ευσταθία Σωτηροπούλου. Γυναίκα από τις λίγες. Δουλέψαμε μαζί και στις αγελάδες και κτήματα αγοράσαμε και βενζινάδικο ανοίξαμε μετά στο Ξηροπήγαδο. Έκανα ό,τι μπορούσα για τα παιδιά μου, το Γιώργο, τη Μαρία και το Λάμπρο. Και τώρα έχω όλα μαζί επτά εγγονάκια. Τους εύχομαι να ζήσουν ευτυχισμένα. Να ζήσουν ευτυχισμένα».

Τι θυμάστε, κ. Χρήστο, από την περίοδο της Κατοχής στο χωριό σας;

«Δεν θυμάμαι να ήρθαν Γερμανοί και Ιταλοί στην Αναβρυτή. Θυμάμαι όμως ότι ήρθαν Ιταλοί σ' ένα διπλανό χωριό, στην Τερψιθέα και παραγγείλανε να τους πάμε “τόσο” κρέας. Σφάξαμε τότε όλοι ζώα στο χωριό, όσο αναλογούσε στον καθένα, και τους τα στείλαμε. Θυμάμαι ότι ήρθαν αντάρτες στο χωριό. Και ο Καπλάνης είχε έρθει στην πλατεία κι έβγαλε λόγο. Έλεγε τα δικά του: “Να ενωθούμε, να κάνουμε, να ράνουμε..., να διώξουμε τον κατακτητή”. Γι' αυτό βγήκε η Εθνική Αντίσταση, για να διώξει τον κατακτητή. Ασχέτως αν μετά έγινε ο αναβρασμός και τα κάνανε θάλασσα και σκοτώθηκε ο κόσμος τζάμπα και βερεσέ. Στο χωριό μου, στην Αναβρυτή, έγινε και ένα σοβαρό γεγονός πάνω σ' αυτό το θέμα. Ένας συγχωριανός μας, ο Κώστας Θεοδωρόπουλος, είχε πάει απ' την αρχή με τους αντάρτες. Κάποια φορά ήρθε στο χωριό. Οι χωριανοί τον συκοφαντούσαν. Πάει αυτός στην πλατεία

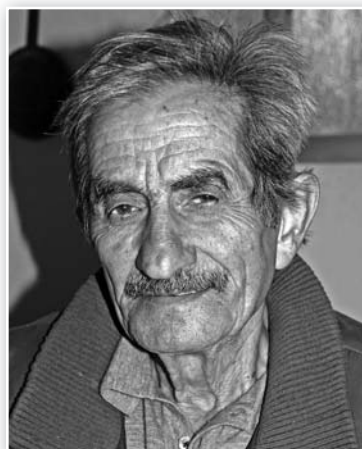
και τους λέει: “Εάν έχετε με τ’ αδέλφια μου κάτι, να τα λύσετε. Εάν έχει κανείς παράπονο από μένα, να μου το πει. Να μη με πειράξει κανένας, διότι κι εγώ δεν έχω πειράξει κανέναν. Εάν θα τολμήσει κανείς να με πειράξει, θα πεθάνει πρώτος”. Εκείνο το βράδυ οι δεξιοί κάνανε συνωμοσία να τον συλλάβουν την επόμενη μέρα που θα ήταν Κυριακή. Ένα παιδί που ήταν με τους δεξιούς πήγε να τον προειδοποιήσει, γιατί τον είχε συγγενή. Του είπε να μην πάει στην εκκλησία την επόμενη μέρα. Εκείνος όμως... πέρα βρέχει. Πήγε στην εκκλησία κι όταν τελείωσε η λειτουργία, πάει ένας απ’ αυτούς και του λέει: “Σε ζητάνε να έρθεις στο σχολείο”. Κινάει αυτός και πάει. Του λένε εκεί: “Να μας παραδώσεις τα όπλα που έχεις”. –“Να ’ρθουνε οι Αρχές να τα παραδώσω. Σε σας δεν τα παραδίδω”, τους απάντησε. “Απ’ αυτή τη στιγμή είσαι κρατούμενος”, του λέει ένας. Βγάνει τότε αυτός το όπλο του να πυροβολήσει αυτόν που του είπε αυτή την κουβέντα. Το όπλο του όμως δεν πιάνει. Πηδάει τότε ένας από πίσω του και του πιάνει τα χέρια. Η σκανδάλη όμως του αντάρτη έπιασε αυτή τη φορά και τον σκοτώσε αυτόν. Άλλος από το παράθυρο πυροβολεί και σκοτώνει τον αντάρτη. Πέφτοντας κάτω, βγάνει να πετάξει μια χειροβομβίδα. Δεν πρόλαβε όμως ευτυχώς, αλλιώς θα σκοτώνονταν πολύς κόσμος, γιατί είχε σχολάσει η εκκλησία, όπως είπαμε, και είχε πολύ κόσμο έξω. Σε όλα αυτά ήταν ο πατέρας μου μπροστά και μας τα ’λεγε. Να μην ξαναζήσουμε, παιδάκι μου, τέτοιες καταστάσεις. Να μην τις ξαναζήσουμε».

Ο γάμος του Χρήστου Αλεξόπουλου.

Βασίλης Βαρελάς

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 12/3/2010)

«Στην παραλία της Παλαιοπαναγιάς, στο πατρικό μου σπίτι γεννήθηκα το 1930. Φέτος γίνομαι 80 χρονών, αν και δεν μου φαίνεται, ούτε σωματικά ούτε εμφανισιακά. Πάνω από 65 δεν με κάνουν. Τρώω πάντα με προσοχή υγιεινή διατροφή και κυκλοφορώ με το ποδήλατό μου. Ακόμα κι αν έχω επτά μέρες να φάω, αν δεν μ' αρέσει το φαγητό, δεν θα φάω. Είναι μερικοί που ρίχνουν μέσα τους μέχρι και σόλες από παπούτσι! Όπως όταν δούλευα σ' ένα ξενοδοχείο, εμείς το προσωπικό είχαμε ξεχωριστή κουζίνα. Ήταν λοιπόν δυο – τρεις που έτρωγαν από 3–4 πιάτα ο καθένας. “Παναγιά μου” έλεγα. “Πού το βάνουν όλο αυτό;”»

Οι γονείς σας από πού κατάγονταν;

«Και οι δυο μου οι γονείς, ο Λάμπρος και η Πηνελόπη, κατάγονταν απ' τη Λεπτοκαρυά, την Αγία Κυριακή. Πριν παντρευτούν, ο πατέρας μου είχε πάει να δουλέψει στην Αμερική. Έψηνε κάστανα και καλαμπόκια στο δρόμο. Ενώ πήγαινε πολύ καλά, έφυγε, γιατί επιστρατεύανε τότε τους νέους, για να πάνε τότε να πολεμήσουν στη Γαλλία, στο Βερντέν. Μαζί τότε με άλλους Έλληνες σπκωθήκανε και την κοπανήσανε. Σου λέει, τι δουλειά έχουμε εμείς να πάμε εκεί; Ήρθε λοιπόν εδώ για καλύτερα, αλλά τι συνέβη λες; Έτυχε να τον επιστρατεύσουν για την Μικρά Ασία. Γλίτωσε το ένα, τού ήρθε το άλλο. Πολέμησε πέντε χρόνια εκεί. Ήταν μαζί με τον Λευτέρη Σύψα που έμενε κι αυτός στη γειτονιά μας. Όταν γύρισε, αγόρασε μαζί με τ' αδέρφια του κάποια χωράφια στην παραλία της Παλαιοπαναγιάς, κάπου 70–80 στρέμματα. Δούλεψε στα χωράφια του, αλλά συγχρόνως δούλεψε και ως χτίστης. Η μάνα μου είχε κι εκείνη χωράφια στα Λαουρδικαίικα. Ήταν πολύ καλή, μιλάμε για σπάνια γυναίκα. Δεν ήταν μόνο καλή μ' εμάς, ήταν

καλή και με όλο τον κόσμο. Οι γονείς μου έκαναν τρία παιδιά, τον Μιχάλη, εμένα και τη Δήμητρα. Εγώ ήμουν ο πιο ζωηρός. Όλο πείραζα τ' αδέρφια μου και γενικά όλα τα μικρά παιδιά. Τα τσίμπαγα».

Ήσασταν τόσο ζωηρός και στο σχολείο;

«Όχι και τόσο πολύ, γιατί ήταν αυστηροί οι δάσκαλοι. Το σχολείο μου ήταν το ίδιο που υπάρχει και τώρα στην Παλαιοπαναγιά, μόνο που τότε ήταν μόνο ισόγειο. Εκείνη την εποχή ήμασταν κάπου εκατό παιδιά. Ήμουν γερός μαθητής. Στην Καλλιγραφία ιδιαίτερα πρώτος. Όταν ήμουν στην Τρίτη τάξη Δημοτικού, έπαιρνε ο δάσκαλος το τετράδιό μου και το έδειχνε στην Έκτη τάξη. Θυμάμαι τους δασκάλους μου, την Πατρούλα Τραγούδα στην Πρώτη τάξη, τον Κοτίνη στη Δεύτερη τάξη, τον Ράικο στη Τρίτη τάξη και στις υπόλοιπες τρεις τάξεις είχα τον Φλώρο. Έναν εξαιρετικό δάσκαλο από τον Άγιο Δημήτριο που μας αγαπούσε σαν παιδιά του. Ήθελε να μάθουμε γράμματα. Τέτοιος δάσκαλος δεν ξαναπέρασε στην Παλαιοπαναγιά. Εκείνος που δεν ήταν καλός ήταν ο Ράικος. Αυτός δεν ήταν δάσκαλος, ήταν τομάρι! Μια φορά κάτι είχαμε γράψει στο θρανίο (παιδιά μικρά ήμασταν), μας είδε και από τη μέση της αίθουσας μας βούτηξε, μας έδωσε μία και βρεθήκαμε στον πίνακα. Μόλις σχόλαγα πήγαινα και βοηθούσα στις διάφορες δουλειές που είχαμε. Και στις πιο δύσκολες ακόμα».

Σαν τι δουλειές κάνατε δηλαδή;

«Θυμάμαι μια φορά είχε έρθει ένας μπάρμπας μου από την Μακρυνεία και του έκανε μεγάλη εντύπωση, όταν με είδε 8-9 χρονών να κάνω χωράφι, ζευγάρι με τα άλογα. Δεν είναι εύκολη δουλειά. Έπρεπε όμως όλοι να βοηθάμε. Η μάνα μου πήγαινε μέχρι τη Βελβίνα στο ρέμα, για να μαζέψει ξύλα, να έχουμε φωτιά για το φαγητό αλλά και για τη ζέστη. Τα φορτωνόταν στην πλάτη της και τα 'φερνε στο σπίτι. Είχαμε και λίγα ζώα για το σπίτι, βοηθούσα και με αυτά».

Μιας και μένατε στην παραλία, φαντάζομαι θα πηγαίνατε για μπάνια, αλλά θα ψαρεύατε κιόλας.

«Οπωσδήποτε. Από έξι – επτά χρονών είχα μάθει κι έκανα μπάνιο. Μαζευόμασταν όλα τα παιδιά της γειτονιάς, αγόρια – κορίτσια, και βουτάγαμε γυμνά. Χωρίς πονηριά! Οι μεγάλες γυναίκες φοράγανε κάτι μα-

κριές ρόμπες ή κομπινεζόν, για να μπουν στο νερό. Μπαίνανε μόνο 2-3 μέτρα μέσα και υποτίθεται έκαναν το μπάνιο τους. Επίσης ψάρευα από δέκα χρονών με πετονιά και αγκίστρι. Για δόλωμα έβαζα σκουληκαντέρα ή σαρδέλα. Μέσα σε μια ώρα έπιανα 6-7 τσιπούρες. Τώρα δεν υπάρχουν ψάρια».

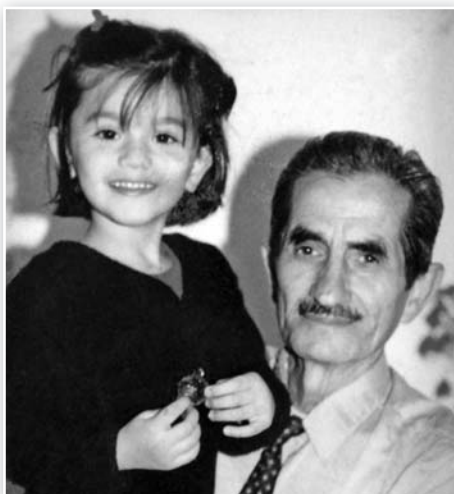
Ποιο είναι το πρώτο πράγμα που θυμάστε από την Κατοχή;

«Τον βομβαρδισμό στην Πάτρα. Όταν ρίχνανε τις βόμβες οι Ιταλοί, εγώ ήμουν κάτω στην παραλία και ψάρευα. Έβλεπα τ' αεροπλάνα και τις βόμβες, όπως βλέπω τώρα εγώ εσένα. Βουτάγανε κάτω τ' αεροπλάνα και ρίχνανε στο λιμάνι της Πάτρας. Φαίνεται όμως ότι οι Ιταλοί δεν ήταν καλοί πιλότοι. Και εδώ στη Ναύπακτο, στον Αϊ-Γιώργη, ρίξανε 2-3 βόμβες. Είτε ήταν δειλοί ή δεν ήθελαν να σκοτώσουν τον κόσμο. Έχεις ακούσει που λένε ότι με τους Ιταλούς είμαστε "ίδια φάτσα, ίδια ράτσα"; Είναι καλός λαός, ενώ οι Γερμανοί ήταν ψυχροί. Βάρβαροι. Όταν ήρθαν οι Ιταλοί στη Ναύπακτο, κάποιοι απ' αυτούς είχαν κατασκηνώσει εδώ κοντά στο σχολείο. Πηγαίναμε εκεί εμείς τα παιδιά κι εκείνοι μάς έδιναν τα παγούρια τους, για να τα γεμίσουμε νερό. Όταν τους τα φέρναμε, μας έδιναν λεφτά. Σε μερικά παιδιά έδιναν και φαγητό. Ήταν φιλότιμοι».

Η δική σας οικογένεια πείνασε στην Κατοχή;

«Γενικά ο κόσμος πείνασε πολύ. Στην Αθήνα κυρίως οι άνθρωποι έπεφταν σαν παλιοπροβατίνες από την πείνα. Εμείς εδώ, όσοι έτυχε να έχουμε ένα κομμάτι γης, τα ψευτοβολεύαμε. Τρώγαμε τραχανά, τυρί, αυγά, χόρτα κ.λπ. Οι άλλοι δυστυχάγανε. Μετά δεν μας έφταναν αυτά, έγινε και το αντάρτικο. Αυτό ξέρεις ποιος το έφτιαξε; Οι Εγγλέζοι και οι Αμερικάνοι. Βάλανε τους βλαμμένους εδώ πέρα τους Έλληνες να φαγωθούνε. Εμείς εδώ τα ζώα, ντρέπομαι που το λέω, γιατί οι Έλλη-

νες ήταν εκείνοι που έδωσαν τα πρώτα φώτα στον κόσμο όλον, είμαστε ντιπ χαζοί! Τι να πω τώρα. Ας ανοίξουν τα μάτια τους οι νεότεροι και να μην ξανακάνουν τα ίδια λάθη. Περιπέτειες στον Εμφύλιο δεν είχα εγώ. Θυμάμαι μόνο ότι το 1947 είχε πάει σαν χτίστης ο πατέρας μου στον Πλάτανο, για να φτιάξουν το νοσοκομείο. Το προόριζαν να γίνει το μεγαλύτερο των Βαλκανίων. Είχαν στείλει λεφτά οι Αμερικάνοι (χωριανοί μας που είχαν πάει έξω). Όλοι βοηθούσαν. Θυμάμαι που κουβάλαγαν τις πέτρες οι γυναίκες με τα γαϊδούρια. Οι επιτήδριοι όμως (όπως συμβαίνει να υπάρχουν πάντα στην Ελλάδα) έχουν καταντήσει το κτίριο αυτό... χάνι! Δεν λειτούργησε ποτέ σαν νοσοκομείο. Τα φάγανε τα λεφτά αυτοί οι επιτήδριοι. Πάνε πέντε χρόνια που είχα πάει με το γιο μου εκεί πάνω και είδα ότι σε μια μεριά του κτιρίου αυτού είχαν φτιάξει ένα δωματάκι για τον αγροτικό γιατρό. Λες και ήταν κανένας στάβλος».

Στο Γυμνάσιο πήγατε, κ. Βασίλη;

«Όχι, δεν συνέχισα στο Γυμνάσιο, κι ας ήμουν γερός μαθητής. Ασχολήθηκα με τα κτήματά μας. Όλες τις δουλειές έκανα. Δεν είχαμε μεγάλη παραγωγή, να πεις ότι θα πουλάγαμε κάτι. Είχαμε ίσα να συντηρείται η οικογένεια. Όλα αυτά τα έκανα μέχρι το '54 που παρουσιάστηκα για φαντάρος, στο κέντρο Καλαμάτας. Μετά την εκπαίδευση πήγα στο Λιτόχωρο κι

από εκεί στην Κατερίνη, όπου 15 άτομα μας εκπαιδεύσανε για τη μυστική υπηρεσία. Έπειτα πήγα στα σερβικά σύνορα και μετά στα βουλγαρικά, στο χωριό Χελιδώνα. Εκεί ανεβαίναμε πάνω στο φυλάκιο και κοιτάζαμε τους Βούλγαρους. Από την άλλη πλευρά οι Βούλγαροι κοίταζαν εμάς. Γράφαμε τις κινήσεις τους. Εκεί, στη Χελιδώνα, θυμάμαι ένα περίεργο πράγμα. Αν δεν ζέστεινες το νερό να λούσεις τα μαλλιά σου, κόλλαγαν λες και έβαζες πάνω ρετσίνι, ενώ η γεύση του ήταν καλή. Ένα μυστήριο. Ένα άλλο, εκεί υπήρχε κι ένα εκκλησάκι των Τούρκων. Όταν έρχονταν οι Τούρκοι, πριν μπουν μέσα, ξυπολιόνταν.

Πήγαιναν τότε σιγά-σιγά κάποιοι φαντάροι και ανακάτευαν τα παπούτσια τους. Συνέχεια τούς το κάνανε και γελάγαμε. Όταν απολύθηκα, πήγα στην Αθήνα. Έμεινα με τον αδελφό μου που σπούδαζε εκείνο τον καιρό. Βρήκα δουλειά σε οικοδομές. Κουβάλαγα τον ντενεκέ με λάσπη από κάτω μέχρι τον έβδομο όροφο. Μετά από δέκα χρόνια πήγα στον Καναδά, στο Μόντρεαλ».

Εκεί πώς βρεθήκατε;

«Α, αυτό είναι άλλη ιστορία. Είχα γνωρίσει εκεί στην Αθήνα μια κοπέλα, τη μετέπειτα σύζυγό μου, την Παναγιώτα Τζιντζή από τη Μεγαλούπολη Αρκαδίας. Υπήρχε εκείνη την εποχή μια Σχολή που την είχε δημιουργήσει ο Καραμανλής, όπου σπούδαζαν οι κοπέλες και μάθαιναν πώς πρέπει να δουλεύουν σωστά σαν υπηρέτριες, για να μπορέσουν να βρουν δουλειά στο εξωτερικό. Πήγε λοιπόν σ' αυτή τη Σχολή η γυναίκα μου, της βρήκαν δουλειά στον Καναδά, σ' έναν Εβραίο, και μετά από 5-6 μήνες με κάλεσε, πήγα και παντρευτήκαμε».

Είχατε κανέναν δικό σας στο γάμο σας;

«Είχα πολλούς συγγενείς έξω κι ήρθαν. Το δύσκολο ήταν η εργασία. Για να βρω δουλειά ήταν “Μαύρη είναι η νύχτα στα βουνά”. Μας έπιναν το αίμα οι Εβραίοι. Αυτοί είχαν τις περισσότερες επιχειρήσεις και μας εκμεταλλεύονταν. Έπρεπε να μας πληρώνουν 1,25 δολάρια την ώρα, μας έδιναν όμως 53 cents. Δούλευα σ' ένα εργοστάσιο που έβγαζε καλσόν, στις μηχανές. Έπειτα έφερα και την κυρά εκεί και δούλεψε στο πακετάρισμα. Το 80% του προσωπικού ήταν Έλληνες. Έπρεπε να δουλεύουν και οι δύο σ' ένα σπίτι, να πιάσουν πυτιά που λένε».

Μείνατε πολλά χρόνια στο εξωτερικό;

«Έμεινα δέκα χρόνια και μετά γύρισα πάλι στην Ελλάδα. Είχα κάνει το γιο μου τον Λάμπρο εκεί. Ήταν 3,5 χρονών, όταν τον έφερα. Εδώ μετά έγινε και η κόρη μου η Πηνελόπη».

Φύγατε, επειδή ήταν κουραστική η δουλειά σας;

«Όταν πας μεγάλος σε άλλη χώρα, δεν παύεις ποτέ να νοσταλγείς την πατρίδα σου. Το πιάνεις αυτό που σου λέω; Αν δεν ερχόμουν και μεγάλωνε ο γιος μου εκεί πέρα, τότε θα ερχόταν εδώ μόνο σαν επι-

σκέπτης. Δεν παύεις να νοσταλγείς το μέρος που έχεις γεννηθεί. Δεν είχε σημασία αν εδώ είχε φτώχεια, ήταν η πατρίδα μου! Ερχόμενος λοιπόν πάλι εδώ, καθίσαμε κάνα χρόνο στην Παλαιοπαναγιά και μετά πήγαμε στην Αθήνα. Εκεί βρήκα δουλειά, πάλι σ' ένα εργοστάσιο που έβγαζε κάλτσες, στου Ζορζέτα, στη Λεωφόρο Βουλιαγμένης. Μετά έπιασα μια καλύτερη δουλειά. Είχε “μάσες” εκεί πέρα».

«Μάσες, τι εννοείτε»;

«Ήταν ένα σούπερ-μάρκετ της Στρατιωτικής Υπηρεσίας των Αμερικανών απέναντι από την Πάντειο Σχολή. Εκεί μέσα όλοι έκλεβαν. Από τον μικρότερο μέχρι και τον Διευθυντή, τον Σκαρλάτο. Ήταν το σύστημα τέτοιο. Μετά πήρα χαμπάρι τι γινόταν».

Και τι κάνατε τότε;

«Όταν κατάλαβα τι γινόταν, έκλεβα κι εγώ. Έπαιρνα πράγματα για το σπίτι και πούλαγα κιόλας... για να λέμε την αλήθεια. Να φανταστείς όμως ότι μπροστά στους άλλους ήμουν ψιλικατζής. Με τους άλλους πάαινε το κλέψιμο σύννεφο. Από 'κεί μετά από δέκα χρόνια πήρα τη σύνταξή μου, το 1989».

Θέλω να μας πείτε, κ. Βασίλη, τι θυμάσαι περισσότερο από την παλιά Ναύπακτο.

«Ότι από έντεκα χρονών πήγαινα στο καφενείο του Χατζή. Αυτό ήταν το κτίριο “ΝΑΥΠΙΑΚΤΙΑ”. Από πάνω ήταν ξενοδοχείο. Πήγαινα εκεί λοιπόν κι έπαιζα με την παρέα μου κολτσίνα. Εκεί που λες υπήρχε ένας που δούλευε ως καμαρότος ένα διάστημα. Να όμως που αποκαλύφθηκε ότι ο άντρας αυτός ήταν γυναίκα και μάλιστα έγκυος και ξαφνικά είδαμε τον “άντρα” να γεννάει! Έγινε σούσουρο και γελάγαμε όλοι. Το άλλο που θυμάμαι είναι ότι κάθε βράδυ γινόταν πανηγύρι στο Στενοπάζαρο. Μιλάμε για πανηγύρι! Δεν έρχονται τα χρόνια εκείνα πίσω. Γινόταν το σώσε! Τα 3-4 ταβερνάκια που υπήρχαν εκεί σου πρόσφεραν κρασί, μεζέ, ό,τι ήθελες. Είχαν μουσική με τα γραμμοφωνάκια και κάπου – κάπου τραγουδούσε και κανένας. Υπήρχε ζωντάνια και αυτό γιατί σ' εκείνη την περιοχή, στο λιμάνι, υπήρχε μεγάλη κίνηση, λόγω που ήταν τα καϊκια. Πηγαινοερχόταν συνέχεια κόσμος. Έβλεπες και εκείνους που είχαν τα καρότσια, όπως είναι τώρα μοναδικός και τε-

λευταίος ο Θανάσης, να κουβαλούν τα πράγματα, να πηγαίνουν και να ξανάρχονται. Σε έπαιρνε μια χαρά να βλέπεις αυτόν τον κόσμο. Ιδιαίτερα στου Παναγάκια το καφενείο γινόταν χαμός».

Η παραλία «Ψανής» τη δεκαετία του 1950.

Στα ταβερνάκια ποια τραγούδια ακούγατε περισσότερο;

«Εμένα μου άρεσαν πιο πολύ τα δημοτικά. Πήγαινα όμως και σε πολλά πανηγύρια, για να τ' ακούω και ζωντανά, όπως στο Τρίκορφο, στη Βελβίνα, στον Αγραπιδόκαμπο και στα Νιοκαστρίτικα, αν έχεις υπόψη σου».

Τώρα πώς περνάτε την ώρα σας, κ. Βασίλη;

«Ασχολούμαι με τον κήπο μου, τα δέντρα μου, ψαρεύω εδώ κάτω από το σπίτι μου στην παραλία Παλιοπαναγιάς κι όταν θέλω να πάω καμιά βόλτα στη Ναύπακτο ή να πάω για ψώνια, παίρνω το ποδήλάτό μου και πηγαίνω. Κυκλοφορώ με ποδήλατο από το 1990, απ' όταν συνταξιοδοτήθηκα και ήρθα στη Ναύπακτο. Μ' αρέσει και ασκούμαι κιόλας.

Έχω βέβαια και τα παιδιά μου, αλλά έχω και τα δυο μου εγγονάκια, τον Μανώλη απ' την κόρη μου και την Παναγιώτα απ' το γιο μου, η οποία Παναγιώτα παίζει πιάνο και κλαρίνο. Τ' αγαπάω και τα δυο πάρα πολύ κι εύχομαι να 'ναι πάντα καλά».

Νίκος Κωστογιαννόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 19/10/2017)

«Η καταγωγή του πατέρα μου, Κώστα, ήταν από την Άνω Χώρα. Από μικρός όμως ζούσε και δούλευε στη Ναύπακτο. Ήταν ψαράς και φορτοεκφορτωτής στα καϊκια στο λιμάνι. Η μάνα μου, η Σπυριδούλα, ήταν κυρίως αγρότισσα, βέρα Ναυπάκτια και δούλευε σε ξένα χωράφια. Επίσης, πήγαινε στου Γαλάνη το καφενείο και κοπάνανε τον καφέ. Δεν ερχότανε ο καφές σε σκόνη όπως τώρα ούτε υπήρχε μηχανήμα. Ήθελε δουλειά το κοπάνισμα. Οι γονείς μου έκαναν επτά παιδιά, εγώ ήμουν ο τέταρτος και μάλιστα γεννήθηκα στις 28 Οκτωβρίου το 1930. Πού να ξέραμε τότε ότι μετά από δέκα χρόνια αυτή η ημερομηνία θα γινόταν εθνική μας επέτειος!»

Πήγατε στο σχολείο, κ. Νίκο;

«Σχολείο... έβγαλα τη Δευτέρα τάξη Δημοτικού. Μόλις ξεκίνησα την Τρίτη τάξη, τέρμα. Πιάστηκε ο πόλεμος. Ίσα που πρόλαβα να μάθω λίγα γράμματα να διαβάζω καμιά εφημερίδα. Ό,τι αναμνήσεις έχω από τα παιδικά χρόνια είναι με την πείνα της Κατοχής. Θυμάμαι που βομβαρδίσανε την Πάτρα και μετά ήρθαν και βομβάρδισαν τη Ναύπακτο, την ημέρα του Αγίου Δημητρίου. Έριξαν μια βόμβα στον Αϊ-Γιώργη και δύο προς την Αγία Τριάδα στη Σκάλα. Από 'κείνη την ημέρα έπιασε η πείνα. Το καλό είναι ότι τρώγαμε κανένα ψάρι πού και πού, όταν ψάρευε ο πατέρας μου. Κατά τ' άλλα... άστα. Πηγαίναμε τότε τα παιδιά κοντά στις αλωνιστικές μηχανές και μαζεύαμε ό,τι σιτάρι ξέφευγε από τους εργάτες, το πααίναμε σπίτι και φτιάχναμε πλιγούρι. Πολλές φορές ο τότε Δεσπότης από το μπαλκόνι της Μητρόπολης μάς πέταγε μπομποτά και τρώγαμε. Μαζευόμασταν όλα τα παιδιά. Όπως έρχονταν Ιταλοί περαστικοί και σταμάταγαν να μαγειρέψουν, πιάναμε εμείς τα

παιδιά και βάζαμε κάτι μπεκιόνια από κάτω από τα καζάνια τους κι έπεφταν τα ζουμιά και τρώγαμε».

Τι σας έλεγαν, όταν το κάνατε αυτό;

«Μας αφήνανε, δεν έλεγαν τίποτα. Οι Ιταλοί ήταν καλοί. Οι Γερμανοί ήταν μοβόροι. Πολλές φορές μάς έδιναν οι Ιταλοί ό,τι τους περίσσευε και τρώγαμε. Μετά με τους αντάρτες ήταν πιο σκληρά τα πράγματα. Θυμάμαι που μπήκανε δυο φορές στη Ναύπακτο και τους κυνήγαγαν οι στρατιώτες και τους σκότωναν. Με τα κάρα τούς πάαιναν πέρα στο νεκροταφείο, στον Αϊ-Στέφανο. Εδώ μέσα στο Λιμάνι θα πνιγήκανε και είκοσι νοματαίοι».

Δηλαδή πώς γινόταν αυτό;

«Βούταγαν να κολυμπήσουν, για να ξεφύγουν, αλλά, αφού δεν ήξεραν, πνίγηκαν. Τους μάζεψαν μετά και τους χώσανε αυτούς εκεί που είναι το Εργατικό Κέντρο. Δεν υπήρχε τότε πολυτέλεια να βάλουνε σταυρούς. Ποιος να τους βάλει; Εμείς που ήμασταν εκεί το ξέρουμε. Ένα ακόμα που θυμάμαι είναι που κρέμασαν έναν αντάρτη σ' ένα δέντρο στην πλατεία του λιμανιού, στο Δεσποτικό από κάτω, και τον άφησαν αρκετά εκεί κρεμασμένο για παραδειγματισμό».

Με το ψάρεμα πότε αρχίσατε ν' ασχολείστε;

«Ε, μετά την Κατοχή άρχισε σιγά-σιγά να με παίρνει μαζί του ο πατέρας μου και με μάθαινε όλα τα σχετικά με το ψάρεμα, όπως και το πώς να πλέκω τα δίχτυα. Μετά, όταν έμαθα καλά, έβγαινα και μόνος μου για ψάρεμα, ενώ εκείνος συνέχιζε να φορτώνει στα καϊκια καλαμπόκι, αλεύρια, λιπάσματα, τριφύλλια που έφερναν από τη Μανάγουλη και τα Μαλάματα, όπου υπήρχαν πολλά. Τέτοια πράγματα. Αυτά φεύγανε για Κόρινθο».

Από 'κεί τι εμπορεύματα έρχονταν για εδώ;

«Από εκεί τα καϊκια έρχονταν άδεια, τι να φέρουν; Δεν είχε τίποτα από 'κείνη την πλευρά».

Τι ψάρια υπήρχαν τότε σ' αυτά τα νερά και πού τα πουλάγατε;

«Εκείνη την εποχή η θάλασσα είχε απ' όλα τα ψάρια: μπακαλέους,

κεφάλια, λαβράκια, τσιπούρες, μπαρμπούνια κ.λπ. Τώρα πιάνουμε κάνα μπαρμπουνάκι, καμιά γοπούλα, κάνα σαφριδάκι. Πολύ πιο λίγα απ' ό,τι παλιά. Τώρα όμως έχουμε και πιο πολλά δίκτυα, ενώ τότε λιγότερα. Δεν τα πουλάγαμε όπως τώρα στην αγορά. Τα δίναμε σε κάτι μικρομανάβηδες που υπήρχαν τότε και με τα κοφινάκια τους τα πήγαιναν στις γειτονιές και τα πούλαγαν. Εγώ είχα κάνει τη βάρκα σπίτι μου. Κοιμόμουνα εκεί μέσα σχεδόν κάθε βράδυ για είκοσι χρόνια, χειμώνα – καλοκαίρι. Είχα ένα πανάκι και το 'βανα από πάνω μου και σκεπαζόμουνα. Μ' άρεσε πολύ η θάλασσα και κοιμόμουνα ήσυχα εδώ. Έτσι κι αλλιώς ήμασταν πολλά αδέρφια, δε χωράγαμε πού να κοιμηθούμε, ούτε και κρύωνα, είχε ψηθεί το σώμα μου, όπως και οι γυφταίοι. Κρυώνουν ποτέ αυτοί; Είχα και το πανάκι μου».

Ο ψαράς Τάκης Βόσιος (Παυλάκιος) καθαρίζει τα δίκτυα του στο Λιμάνι.

Είχατε μόνιμα δηλαδή μια κουβέρτα στη βάρκα σας, κ. Νίκο;
 «Κουβέρτα; (γέλια). Ε, πες το και κουβέρτα, ναι. Ήταν ό,τι καλύτερο να κοιμάσαι έτσι. Όταν όμως παντρεύτηκα, πήγα σπίτι (γέλια). Πάντως δεν αρρώστησα ποτέ μου. Όταν έβρεχε, φοράγαμε το μουσαμά. Παπούτσια κλειστά δεν έβαλα ποτέ όσο ήμουν μικρός. Όταν πληρωνόταν η μάνα μου, πάαινε και μας έπαιρνε ένα ζευγάρι λινά πέδιλα. Εκείνα φοράγαμε μόνιμα. Κάλτσες τίποτα. Εμείς που δουλεύουμε στη

θάλασσα δεν μπορούμε εύκολα να βάλουμε κάλτσες. Φαντάρος πρωτοφόρεσα κάλτσες και παπούτσια υποχρεωτικά, το 1953. Τότε που πήγα εγώ έγινε και η μείωση της στρατιωτικής θητείας από τον Παπάγο και έκανα 17 μήνες, αλλιώς θα καθόμουνα δύο χρόνια».

Με τι άλλο έχετε ασχοληθεί εκτός από το ψάρεμα, κ. Νίκο;

«Από το 1966 έως και το 1990 που πήρα σύνταξη δούλεψα σαν φορτοεκφορτωτής στ' αυτοκίνητα της ξηράς, στο σωματείο το δικό μας, της Ναυπάκτου. Τα τσουβάλια που κουβάλαγα, αν τα έβαζες ένα δίπλα στ' άλλο, έφταναν στην Αλβανία και γυρίζανε. Κουβάλαγα ζωοτροφές, λιπάσματα, τέτοια πράγματα. Τώρα μετά τη σύνταξη δουλεύω πάλι σαν ψαράς».

Για να βγάζεις ένα επιπλέον χαρτζιλίκι;

«Άμα δεν πάαινα εκεί... με τι θα έπινα; Μια μπίρα το μεσημέρι και ένα κρασάκι το βράδυ είναι απαραίτητα. Τώρα όμως χαλάω και από τη σύνταξη, γιατί δεν μου φθάνουν τα λεφτά από τα ψάρια, ανέβηκε το ευρώ».

Πείτε μας μερικά πράγματα που θυμάσαι από την παλιά Ναύπακτο.

«Παλιά έρχονταν πολλοί από την Πάτρα και το Αργίνιο και έμεναν και πέρναγαν το καλοκαίρι. Παραθέριζαν. Μένανε στο ξενοδοχείο REX, στο πανδοχείο ΝΑΥΠΑΚΤΙΑ και πολλοί Ναυπάκτιοι ενοικίαζαν τότε δωμάτια στα σπίτια τους. Κάτω στο λιμάνι, στη θέση που είναι ο Ανεμογιάννης, υπήρχε ένα σπίτι. Ανήκε στο κράτος και από πάνω έμενε ο φαροφύλακας και από κάτω ένα γεροντάκι.

Ο φαροφύλακας άναβε τότε το φάρο με το φωτίλι. Κάθε βράδυ, μόλις έπεφτε ο ήλιος, κατέβαζε τη λάμπα μ' ένα σύστημα με σχοινιά, την άναβε και την ανέβαζε πάλι. Μόλις ξημέρωνε, την έσβηνε. Αργότερα ήρθε το ρεύμα και καταργήθηκε και ο φαροφύλακας. Των Φώτων στο λιμάνι ήταν πολύ ωραία. Μαζεύονταν πολύς κόσμος, για να παρακολουθήσει, και πολλοί έρχονταν με τις βάρκες τους να δουν. Γέμιζε το λιμάνι. Είχα βουτήξει κι εγώ πολλές φορές για τον σταυρό. Δεν έτυχε να τον πιάσω ποτέ, αλλά μου άρεσε που έπαιρνα μέρος. Ήταν σιδερένιος τότε ο σταυρός και έφθανε ως τον πάτο και βουτάγαμε μέχρι κάτω,

για να τον βρούμε. Τώρα είναι ξύλινος, είναι πιο εύκολα. Βούταγαν πολλά παιδιά παλιά, τώρα δεν πάει κανένας από μας. Μόνο τσιγγανόπουλα και Αλβανοί πάνε.

Ο κόσμος τότε ήταν φιλόξενος. Ο ένας βοηθούσε τον άλλον. Τώρα έχουν έρθει πολλοί από τα γύρω χωριά και μένουν στην πόλη. Μπορεί να καθίσεις στο καφενείο και να γνωρίζεις ένα δυο άτομα μόνο, ενώ παλιά όλοι γνωριζόμασταν. Νέος πήγαινα σχεδόν κάθε μέρα και διασκεδάζα στα ταβερνάκια, ιδιαίτερα στο “Αηδονία” του Σατλάνη. Πήγαινα και στου Μπισμπίκη στο Ξηροπήγαδο, στο μαγαζί των Κοντοβλαχαίων, στους Κοσανδιανούς, στους Κωτουλέους κ.λπ. Ήταν μαγαζιά που πούλαγαν εμπόριο και είχαν και κρασί μέσα. Ήταν μπακάλικα να σου δώσω να καταλάβεις. Καθόμασταν παρεούλα και κουβεντιάζαμε τα επαγγελματικά. Διαβάζαμε και καμιά εφημερίδα, κυρίως τις πατρινές, όπως τις “Νέος λόγος”, “Πελοπόννησος”, “Ημέρα” και καμιά αθηναϊκή, όπως την “Ακρόπολη”. Λίγα πολιτικά συζητούσαμε τότε, όπως, παράδειγμα, για τον Νόβα και τον Καλατζόπουλο. Μετά οι συζητήσεις ήταν για τον Φαρμάκη, τον Μακρυγιάννη, τον Κούμπιο, τον Ρέππα, τον Δημητρακόπουλο κ.λπ.

Τώρα δεν είναι ταβερνάκια όπως παλιά. Πάω στο καφενείο εδώ στο λιμάνι και κάθομαι με την παρέα μου, που είναι όλοι ψαράδες, και συζητάμε μόνο για τα ποδοσφαιρικά. Ε, όταν έρχονται και εκλογές, λέμε και για τα πολιτικά. Εκείνο που δεν μ’ άρεσε ποτέ είναι το τσιγάρο. Δεν έχω καπνίσει ποτέ.

Όλα ωραία ήταν παλιά στη Ναύπακτο. Αν δεν πείραζες κανέναν, δεν σε πείραζαν. Ακόμα και με τη δικτατορία δεν υπήρχαν προβλήματα. Θυμάμαι ότι ήταν δυο-τρεις χωροφύλακες εδώ και δεν κόταγες να μιλήσεις καθόλου. Όταν έφτανε 9:00 το βράδυ, απαγορευόταν και η κυκλοφορία και όλα ήταν ήσυχα. Φασαρία δεν άκουσα ποτέ. Για κάνα χρόνο ήταν όλο αυτό».

Όταν κάθεστε με την παρέα σας και συζητάτε, συμφωνείτε στο ποδόσφαιρο ή στα πολιτικά;

«Ο Έλληνας συμφωνάει ποτέ για τίποτα;»

Τόσες ώρες, κ. Νίκο, μες στη βάρκα πώς περνάνε;

«Έχω το ραδιόφωνό μου. Χωρίς ράδιο στη βάρκα δεν κάνεις τί-

ποτα. Έτσι κι αλλιώς μάς επιβάλλει η Λιμενική Υπηρεσία να έχουμε ραδιόφωνο και να είναι πάντα ανοιχτό, για ν' ακούμε για τις καιρικές συνθήκες. Τώρα όμως τον ξέρουμε από το πρωί τον καιρό, τον λένε στις ειδήσεις, αλλά τον καταλαβαίνουμε και από μόνοι μας. Εγώ βάζω το ραδιόφωνο όπου έχει τα παλιά ρεμπέτικα που μ' αρέσουν, ιδιαίτερα με τον Καζαντζίδη και τον Μπιθικώτση».

Δεν μας είπατε, με δική σας βάρκα βγαίνετε για ψάρεμα;

«Όχι, έχω πουλήσει εδώ και τρία χρόνια τη “Νεφέλη” και δουλεύω τώρα στον Κώστα Ζοργιό με τη “Μαρία”».

Τι νόμοι υπάρχουν για το ψάρεμα;

«Παλιά, τίποτα. Δεν υπήρχαν σωματεία. Ό,τι ήθελες έφτιαχνες. Όπως ήθελες ψάρευες, όπου και όποτε ήθελες. Τώρα υπάρχουν νόμοι για δίχτυα, παραγάδια για τράτες, για ανεμότρατες, το καθένα έχει την άδειά του. Υπάρχει και νόμος για το πότε επιτρέπεται το ψάρεμα. Έχουμε και το σωματείο μας. Είμαστε καμιά τριανταριά επαγγελματίες από τη Ναύπακτο με δώδεκα βάρκες. Στο σωματείο όμως είναι γραμμένοι κι άλλοι από Μοναστηράκι, Χιλιαδού κ.λπ. Μόνο με αγκίστρι μπορεί να ψαρέψει όποιος θέλει χωρίς άδεια».

Πόσο καιρό έχετε στέκι το σημείο που πουλάτε τα ψάρια στο λιμάνι;

«Από τότε που ήταν δήμαρχος ο Νίκος Πανταζής. Μας στήριξε πολύ εμάς τους ψαράδες. Δεν είχαμε ως τότε δικό μας σημείο να πουλάμε τα ψάρια· τότε ο Πανταζής μάς έφτιαξε καταρχάς ένα καρότσι να χωράνε πολλά τελάρα και να πουλάμε, αλλά δεν ήταν βολικό στο δρόμο. Έτσι μετά μας έδωσε την άδεια και είμαστε τώρα στο στέκι μας, εκεί στη γωνιά μας κάθε πρωί. Ο τελευταίος που ξεπουλάει είναι και υποχρεωμένος να πλύνει το πεζοδρόμιο».

Παίρνει ο κόσμος ψάρια;

«Η Ναύπακτος τώρα καταναλώνει πάρα πολλά ψάρια, αφού τα μαγαζιά φέρνουνε και από την Πάτρα».

Πείτε λίγα για την οικογένειά σας. Πότε παντρευτήκατε;

«Το 1959 με την Ευθυμία Αλεξοπούλου από τη Δωρίδα. Παντρεύτηκα με προξενιό, όπως γινόταν τότε, που μου το έκανε ένας Μήτσος Ξάνθης με τη γυναίκα του που ήταν από 'κείνα τα μέρη. Αυτός ήταν ένας από εκείνους με τα κοφινάκια, που του έδινα και μου πούλαγε τα ψάρια. Έχω τώρα μία κόρη και ένα γιο. Παντρεμένα καλά και τα δύο».

Ωραία, δεν έχετε υποχρεώσεις άλλες τώρα.

«Δεν κατάλαβες... έχουμε υποχρέωση στα εγγόνια τώρα. Τρία εγγονάκια. Να 'ναι καλά όλα τα παιδιά και να 'χουν σέβας. Γιατί στους νέους δεν μπορείς να μιλήσεις εύκολα. Αν τους πεις τίποτα, θα σε πλακώσουν στο ξύλο...(γέλια)».

Χαράλαμπος Μπαλωμένος

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσος στις 25/11/2016)

«Το 1931 γεννήθηκα στην Άνω Μαμουλάδα και είμαι Σαββατογεννημένος. Γονείς μου ήταν ο Ηλίας Μπαλωμένος και η Γιαννούλα, το γένος Χαλάτσος. Από την Άνω Μαμουλάδα και οι δύο. Στην οικογένεια ήμασταν πέντε παιδιά, η Ευανθία, εγώ, η Πολυξένη, η Ευαγγελία και η Δημητρούλα. Είχαμε άλλο ένα αδελφάκι τον Δημήτρη, αλλά πέθανε μικρός. Οπότε έμεινα να είμαι εγώ το μόνο αγόρι στην οικογένεια.

Πήγα λίγα χρόνια μόνο στο Δημοτικό στο χωριό μας. Είχαμε δασκάλα τη Γεωργία Μονδάλω. Εκείνα τα χρόνια ήμασταν πολλά παιδιά στο χωριό, καμιά πενήντα και περισσότερα. Μαθήματα κάναμε όμως από την άνοιξη ως το φθινόπωρο, όσο ήμασταν στο χωριό. Μετά, για χειμώνα, κατεβαίναμε στην κάτω Μαμουλάδα. Δεν είχε γίνει ακόμα το σχολείο εκεί».

Γιατί δεν το βγάλατε όλο το Δημοτικό;

«Γιατί στην Κατοχή μάς έκαψαν το σπίτι στο κάτω χωριό οι Γερμανοί. Είχαμε πολύ φτώχεια, φαΐ τίποτα. Δεν μπορέσαμε να κατέβουμε κάτω εκείνο τον χειμώνα, δεν είχαμε πού να μείνουμε. Κρύο έκανε, αρρώστησε η μάνα μου. Είχαμε ένα μουλάρι και 2–3 φορές εμείς τα παιδιά τη βάλαμε πάνω στο ζώο και την πήγαμε σ' έναν πρακτικό γιατρό στη Γρανίτσα. Με τα πόδια εμείς. Είχε περιτονίτιδα. Έτρεχαν οι πληγές στα χέρια της, στα πόδια της. Φίλιππος Τσούμαρης λεγόταν ο πρακτικός. Με όλα αυτά λοιπόν δεν ξαναπήγα σχολείο. Πήγαινα κοντά στις δέκα προβατίνες που είχαμε.

Το '45 δυσκόλεψαν περισσότερο τα πράγματα, γιατί πέθανε ο πατέρας μου. Τα τρία μεγαλύτερα κορίτσια και η μάνα μου πάαιναν ζαλιές στη Ναύπακτο. Κόβανε δηλαδή ξύλα στο λόγγο, ρείκια και κουμαριές,

και τα πήγαιναν να τα πουλήσουν στη Ναύπακτο. Σεργάναγαν να βρουν λίγο αλεύρι να φάμε. Πολύ δύσκολες εποχές. Ψάχναμε για πεταμένα λάστιχα, για να τα φτιάξουμε παπούτσια. Φτιάχναμε και γουρνοτσάρουχα. Όσο για παντελόνια, βάναμε πανιά μπροστά μας, μέχρι το γόνατο, πανιά πίσω και τα δέναμε.

Τα βράδυ μάς έβαζε η μάνα μας όλα μαζί να μας σκεπάσει με ό,τι είχε, για να μην κρυώνουμε. Φτώχεια μεγάλη. Πολλές φορές κάναμε μια εβδομάδα να φάμε λίγο κουρκούτι. Λάχανα και γάλα τρώγαμε. Το καλοκαίρι φτιάχναμε και λίγα κήπια, το χειμώνα τι να βρούμε; Δεν έβγαινα απ' τα πουρνάρια καθόλου· γύρναγα να βρω καρζακάκια (βολβούς) και μαρούλια να φάω. Ήμασταν αδύναμα όλα τα παιδιά.

Είχαμε και τους αντάρτες που μας έπαιρναν αghαρεία, να τους κάναμε μεταφορές. Μια φορά πήραν τη μεγάλη μου αδελφή και την είχαν στη Μακρυνεία για είκοσι μέρες, με το μουλάρι μας. Μια άλλη φορά κάλεσαν εμένα. Είχα άλλο ένα μουλάρι κλοτσινιάρικο και, μόλις το πήγα λίγο παραπάνω, εκεί που με διέταξαν να το πάω, άρχισε τις κλοτσιές. Μετά μου λένε: “Πάρ’ το από ’δω, μη μας σκοτώσει και φεύγα”. Έτσι τη γλίτωσα. Τα βράδια όμως δεν κοιμόμασταν στο σπίτι μας, γιατί είχαμε ένα μπάρμπα αξιωματικό και φοβόμασταν μην έρθουν οι αντάρτες και ξεσπάσουν σ’ εμάς».

Όταν έλνε όλη αυτή η κατάσταση, τι άλλαξε στη ζωή σας;

«Είχαμε ακόμα φτώχεια, κανένας δεν μας κοίταγε. Έπρεπε να δω τι θα κάνω. Εντωμεταξύ παίρναμε πάντα ένα γουρουνάκι να το μεγαλώσουμε για τα Χριστούγεννα και, όταν πηγαίναμε να το ευνουχίσουμε, μας ψόφαγε. Δεν το πετύχαινε πάντα αυτός που το “χειρουργούσε” κι εγώ τον πλήρωνα παρά τις τόσες δυσκολίες που πέρναγα, για να οικονομήσω κάνα φράγκο. Ε, αφού ψόφαγε, κανόνισα να το κάνω μόνος μου.

Κι όντως τα κατάφερα πολύ καλύτερα. Παρακολούθησα έναν Μπέκο που μας είχε “διαλέξει” δικά μας γουρουνάκια κι έμαθα τη δουλειά τόσο καλά, που μου ζητούσαν και πήγαινα στα γύρω χωριά, για να τους ευνουχίζω τα γουρούνια. Μάλιστα αυτή τη δουλειά δεν την κάνουν ούτε οι κτηνίατροι. Γνωρίζουν τη διαδικασία θεωρητικά, αλλά στην πράξη αποφεύγουν και τους έστελναν σε μένα».

Πώς γινόταν αυτή η επέμβαση και για ποιο λόγο;

«Για να διαλέξουμε ένα σερνικό γουρούνι τού δένανε τα πισινά πόδια μαζί με τα μπροσινά κι έτσι τα αρχιδάκια του πετάγονταν έξω και πιάνονταν καλά. Τα θηλυκά τα κρέμαγα σε μια σκάλα κάτω το κεφάλι, για να τεντώνει το δέρμα στην κοιλιά τους. Έκανα μια μικρή τομή σε συγκεκριμένο σημείο και εύρισκα εύκολα τις ωοθήκες που ήταν σαν φακόσπορο και μετά την έραβα. Έβαζα λάδι και σουφλαμιδόσκονη για τη μόλυνση και σε οκτώ μέρες κόβονταν τα ράμματα.

Ο λόγος ήταν για να παχαίνουν πιο πολύ, να γίνονται μεγαλύτερα, να βγάνουν γλίνα για τα Χριστούγεννα που τα σφάζαμε. Γιατί, αν δεν ευνουχιστούν τα ζώα, τότε “τραβάνε”, ζευγαρώνουν και χάνουν βάρος».

Αριστερά ο αφηγητής στο γάμο της αδελφής του Ευανθίας. Δεξιά με τη στολή του έλληνα αξιωματικού ο θεός του Παναγιώτης Χαλάτσος.

Τι άλλες δουλειές κάνατε;

«Μετά πήγα στην Πάτρα στη Γεωργική Σχολή για έξι μήνες και έμαθα κλαδούχος, να κλαδεύω ελιές κι άλλα δέντρα και να κεντρώνω. Ο καθηγητής μας λεγόταν Χοντρόπουλος, ήταν Κρητικός. Μέναμε μέσα στη Σχολή, τρώγαμε εκεί και πηγαίναμε και κλαδεύαμε περιβόλια στη γύρω περιοχή, για να μαθαίνουμε.

Όταν τελείωσα και γύρισα πίσω, είχα καλές δουλειές. Όλα τα λιοστάσια εγώ τα έφτιαχνα. Από αυτή κυρίως τη δουλειά έζησα, αλλά δεν άφησα τα γουρούνια. Ακόμα και τελευταία, όταν μου ζήτησε κάποιος, πήγα και τον εξυπηρέτησα.

Επειδή όμως τα κλαδέματα δε γίνονταν όλο το χρόνο, έπρεπε ν' ασχοληθώ και με κάτι άλλο. Έτσι παρακολούθησα κι έμαθα οικοδομικά. Αυτό το ξεκίνησα πριν πάω καν στη Σχολή. Μετά, αφού ήξερα να μπολιάζω, έφτιαξα φυτώρια με ελιές και ξινόδεντρα και φρούτα. Άλλος ένας υπήρχε που το έκανε αυτό, ο Βασίλης Σατλάνης. Πήγαινα όμως και μπόλιαζα κι αλλωνών δέντρα. Έπαιρνα ένα φράγκο το δέντρο. Μέχρι και 400 δέντρα την ημέρα μπορούσα να κεντρώσω. Έβγαζα καλά λεφτά.

Έπρεπε να μαζέψω πολλά λεφτά, για να μπορέσω να παντρέψω τέσσερις αδελφές. Είχε πεθάνει ο πατέρας μου και ήμουν ο μόνος άντρας πλέον στην οικογένεια. Άμα δεν πλήρωνες τους γαμπρούς, δεν τις έπαιρνε κανένας τις αδελφές σου. Ξαγοράζονταν οι γυναίκες».

Εσείς, όταν παντρευτήκατε, κ. Χαράλαμπε, πήρατε προίκα;

«Πήρα κι εγώ τότε ογδόντα χιλιάδες και πήρα δύο στρέμματα χωράφι στην Παλαιοπαναγιά, όπου έχτισα το σπίτι μας σιγά-σιγά. Παντρεύτηκα τη Σπυριδούλα Κονδύλη από την Ανάληψη με προξενιό. Αποκτήσαμε τρία παιδιά, τον Ηλία, τη Γιάννα και τον Δημήτρη. Με τη γυναίκα μου δεν ταιριάζουμε στις γνώμες μέχρι και σήμερα, είναι πολύ ζηλιάρη, αλλά... με αγαπάει πάρα πολύ. Όταν βλέπει εμένα, δεν τη νοιάζει ούτε για εγγόνια ούτε για τίποτα».

Πείτε μας, κ. Χαράλαμπε, ως μικρό παιδί, κάνατε σκανδαλιές;

«Δεν έκανα τίποτα. Ήμουν ορφανός και η πείνα δε μ' άφηνε να σκεφτώ για σκανδαλιές. Αφού ακόμα και σαν παιχνίδι μόνο τη “γουρούνια” θυμάμαι ότι έπαιζα καμιά φορά».

Ο αφηγητής με τη γυναίκα του και τον θείο του Κώστα Χαλάτση.

Πώς παίζατε το παιγνίδι «γουρούνα»;

«Παιζόταν με ξύλινα ματσούκια που κρατούσαμε και ένα στρογγυλό ξύλινο αντικείμενο ή τενεκάκι, που το λέγαμε “γουρούνα”. Οι παίκτες βρίσκονταν γύρω από έναν κύκλο και ο καθένας ακουμπούσε το ματσούκι του σε μια γούρνα (ένα βαθούλωμα). Ο τιμωρημένος παίκτης (γουρουνάς) προσπαθούσε να φέρει τη “γουρούνα” κοντά στους παίκτες και να τους πετύχει. Όποιον πετύχαινε έπαιρνε τη θέση του. Το παιχνίδι αυτό ήθελε να χειρίζεσαι καλά το ξύλινο ματσούκι και να αποφεύγεις γρήγορα τον αντίπαλο».

Πώς θυμάστε την παλιά Ναύπακτο;

«Θυμάμαι ότι το 1940 δυο σπίτια αν θα ’ταν στην Παλαιπαναγιά κι ένα λιτροβιό του Χρήστου Σιαμά. Η Ναύπακτος πάλι ήταν πολύ μικρή. Ό,τι ήταν στο Στενοπάζαρο. Από τη δεκαετία του ’70 και μετά κάτι άρχισε να γίνεται. Τότε ήταν που παντρεύτηκα και ήρθα να μείνω κάτω με τη γυναίκα μου. Σε μια αποθήκη μέναμε, εκεί που είναι τώρα του Κώστα Νικολάου το ζαχαροπλαστείο κοντά στο Γυμνάσιο. Αφού είχα κατέβει κάτω, ξεκίνησα να πηγαίνω να πουλάω προϊόντα και στη λαϊκή

αγορά. Τότε η λαϊκή γινόταν πίσω από το Δημαρχείο. Στη λαϊκή πήγαινα μέχρι πέρυσι. Κανένας δήμαρχος μέχρι τώρα δε σκέφτηκε να μας φτιάξει έναν μόνιμο χώρο, κάποιες εγκαταστάσεις να προφυλασσόμαστε από τη βροχή, το κρύο και τον ήλιο. Εγώ σταμάτησα, γιατί μας ανάγκασαν να πάρουμε όλοι ταμειακή μηχανή. Άλλος δεν έχει αυτοκίνητο, άλλος φέρνει τα προϊόντα του στην πλάτη, τα λάχανα κ.λπ., άντε να 'χει και τη μηχανή στα χέρια του, για να κόβει αποδείξεις».

Τα παζάρια πού γίνονταν;

«Εγώ τα θυμάμαι τα πρώτα μου χρόνια να γίνονται στην Ψανή από πάνω, σ' ένα χώρο που τώρα έχει γίνει το Market In. Μετά πήγανε για ένα-δύο χρόνια στην πλατεία στο λιμάνι. Μετά στην πλατεία Φαρμάκη, στου Καπορδέλη μπροστά, για 2-3 χρόνια. Έπειτα πήγαν στο Κεφαλόβρυσο, στου Μπούσγου το μύλο. Έπειτα στην πλατεία Αφροδίτη, στο 3ο Δημοτικό από κάτω. Επίσης, γίνονταν για χρόνια μες στον κεντρικό δρόμο της πόλης, μετά στο Κεφαλόβρυσο, στην πλατεία Τζαβελαίων, έπειτα στον Σκα και τελευταία πήγαν κάτω, στο Γρίμποβο. Για μερικά χρόνια πήγαινα κι εγώ και πούλαγα γουρουνόπουλα. Είχα τρεις γουρούνες, που τις είχα να γεννάνε. Είχα και μαρτίνια...

Γενικά, όπως δούλεψα εγώ, δεν δούλεψε κανένας. Και από περπάτημα... Εκτός από το περπάτημα για τις δουλειές μου... από τη Μαρμουλάδα πήγαινα μέχρι το Νεόκαστρο, που φύλαγαν οι αδελφές μου τα πρόβατα, να δω μην κουβέντιαζαν με κανέναν. Τόσο μυαλό είχα! Έφερνα γυρβολιά όλες τις ράχες τη νύχτα και το πρωί έπρεπε να είμαι πίσω στη δουλειά (γέλια). Όποιος δεν έχει μυαλό έχει ποδάρια, λένε».

Πώς περνάτε την ώρα σας τώρα, κ. Χαράλαμπε;

«Εγώ αγωνίστηκα μια ζωή κι ακόμα αγωνίζομαι. Είμαι 86 χρονών τώρα και σήμερα μάζευα ελιές. Δε με νοιάζει αν θα με κοιτάζουν τα παιδιά μου, εγώ αγωνίζομαι γι' αυτά και για τα πέντε εγγόνια μου. Να είναι όλα καλά».

Βασίλης Ι. Βασιλόπουλος

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσας στις 13/10/2017)

«Ο πατέρας μου, ο Ιωάννης Βασιλόπουλος, καταγόταν από το Ριγάνι. Η μητέρα μου, Αναστασία Γούπιου, ήταν από το Αντίρριο. Παντρεύτηκαν στο Αντίρριο κι εδώ γεννηθήκαμε κι εμείς τα παιδιά. Εγώ γεννήθηκα τον Οκτώβριο του 1933. Ήμασταν πέντε αδέρφια. Με τη σειρά είναι: ο Παναγιώτης, εγώ, ο Χρήστος, η Δήμητρα και ο Ανδρέας.

Ο πατέρας μου ήταν ζωέμπορος. Το 1936 έβγαλε βιβλιάριο του ΤΕΒΕ, που ίδρυσε ο Μεταξάς. Τη δουλειά αυτή την έκανε μέχρι το 1948. Μετά ανοίξαμε εστιατόριο εδώ στο Αντίρριο. Ως ζωέμπορος ο πατέρας μου μάζευε ζώα απ' όλη τη γύρω περιοχή και κάθε Πέμπτη γινόταν εδώ λαϊκή αγορά ζώων, στου μπαρμπα-Ανδρέα Ευθυμιόπουλου. Έρχονταν από την Πάτρα έμποροι, κρεοπώληδες, τ' αγόραζαν και μας υποχρέωναν να τους τα περάσουμε απέναντι με καϊκι τα πρώτα χρόνια και με τα φεριμπότι αργότερα. Τους τα παραδίδαμε στα σφαγεία των Πατρών. Όταν έρχονταν από το Κιάτο και το Ξυλόκαστρο ν' αγοράσουν ζώα, τα περνάγαμε στο Ρίο και τα 'βαζαν μετά στο τρένο, για να τα μεταφέρουν στην περιοχή τους. Προπολεμικά είχε πελάτη ο πατέρας μου έναν κρεοπώλη από τον Πειραιά. Περνούσε ένα караβάκι, η "Σαντούρνια", από την Πάτρα που πήγαινε προς Πειραιά, σταματούσε καθ' οδόν μες στη θάλασσα, τα μετέφεραν ως εκεί τα ζώα με άλλο καϊκι κι έτσι γινόταν η δουλειά.

Εκείνη την εποχή στην περιοχή μας είχαν καϊκια ο Ιωάννης Κιτσόπουλος, ο Γιώργος Γούπιος, ο Ηλίας Κουμπουρλής και ο Αποστόλης Παπαμιχάλης. Κάνανε συγκοινωνία από Αντίρριο προς Ρίο. Μάλιστα για την ώρα αναχώρησης το κέντρο τους ήταν στο καφενείο του Παπαμιχάλη στο μέσον του χωριού και είχαν ένα κόρνο, ένα μεγάλο κοχύλι, το φυσάγανε και φώναζαν παράδειγμα: "Στις 4:00 το καϊκι φεύγει".

Οι πιο δύσκολοι επιβάτες στα καϊκια, εκτός από τους ...ανθρώπους, ήταν τα χοιρινά, γιατί μετατοπίζονταν, ενώ τα βόδια τα δένανε. Τα άλογα, επειδή φοβόντουσαν να μπουν μέσα στο καϊκι, γιατί έπρεπε να περάσουν πάνω από ένα μαδέρι, για να μπουν, έβγαζε ο ιδιοκτήτης τους το σακάκι του, το πέρναγε πάνω στο κεφάλι τους, για να μη βλέπουν, και τα έσπρωχνε να μπουν μέσα.

Οι πρώτες μου μνήμες ξεκινάνε από την πρώτη Δημοτικού, όταν κηρύχθηκε το 1940 ο πόλεμος. Θυμάμαι, όταν βομβάρδιζαν την Πάτρα, ο δάσκαλος μας έβγαλε έξω στην ακροθαλασσιά και μας έβαλε στην άμμο μπρούμυτα. Μετά μας έδωσε να πάμε στο σπίτι μας.

Το σχολείο μας τότε ήταν ακριβώς δίπλα στην εκκλησία. Δάσκαλο είχαμε τον Παναγιώτη Ρήγα, όλα τα χρόνια. Ήταν ντόπιος και όλα τα χρόνια της Κατοχής μάς έκανε μάθημα, μάλιστα χωρίς να πληρώνεται. Ήμασταν ίσως το μόνο σχολείο που δεν χάσαμε καμία χρονιά. Ήταν ένας δάσκαλος για όλες τις τάξεις σε περίπου εξήντα παιδιά. Αυστηρός αλλά καλός δάσκαλος. Βιβλία δεν είχαμε, εκτός από το Αναγνωστικό, το οποίο το πληρώναμε μάλιστα. Με προφορική διδασκαλία μαθαίναμε. Κρατούσαμε καμία σημείωση στην πλάκα. Δεν είχαμε τετράδια. Θυμάμαι τους συμμαθητές μου, Ανδρέα Ρήγα, Δημήτρη Πατούχα, Σπύρο Ντούνη. Με τα κορίτσια επίσης κάναμε παρέα άδολη. Παίζαμε και κοιμόμασταν μαζί, χωρίς να μας περνάει από το μυαλό τίποτα πονηρό.

Οι κάτοικοι στο Αντίρριο ασχολούνταν κυρίως με τη γεωργία, για να εξοικονομήσουν τα προς το ζην και μάλιστα δεν υπήρχε σιτάρι τότε και περισσότερο τρώγαμε αραβοσίτι, καλαμποκάλευρο δηλαδή. Επίσης, οι κάτοικοι εδώ του Αντιρρίου πήγαιναν στον Γαλατά (η περιοχή αυτή είχε πολύ νερό) κι έπαιρναν ρύζι, γιατί καλλιεργούσαν αρκετό εκεί. Το ρύζι ήταν αναποφλοίωτο. Για να το καθαρίσουμε, το βάζαμε μέσα σ' ένα τσουβάλι και το κοπανάγαμε, για να βγει η φλούδα. Μ' αυτό κυρίως φτιάχναμε πίτες. Αυτό ήταν το κύριό μας φαγητό».

Πώς αγοράζατε το ρύζι; Το ανταλλάσσετε με άλλα προϊόντα;

«Οι περισσότεροι το παίρνανε με... κλοπή! Δεν υπήρχε κάτι, για ν' ανταλλάξουν. Και για τα ζώα τους ακόμα κλέβανε τροφές. Πηγαίνανε στου Μάντα τα κτήματα (το κανονικό του όνομα ήταν Νικόλαος Παπαδόγιαννης και αργότερα τα κτήματα αυτά τ' αγόρασε ο Νίκος Ρέππας), ήταν ανύπαντρος αυτός, άκληρος και του κλέβανε βίκο. Πολλές φορές

αλέθανε και λίγο βίκο και το ανακατεύανε με το καλαμπόκι, για να φτιάξουν ψωμί.

Τι άλλο θυμάστε από το παλιό Αντίρριο, κ. Βασιλόπουλε;

«Θυμάμαι τον Απρίλη του '41, που ήρθαν στο Αντίρριο ιταλοί καραμπινιέροι και μέινανε για λίγο στο σχολείο μας. Μαγειρεύανε να φάνε εκεί απ' έξω κι ό,τι περίσσευε το μοίραζαν σ' εμάς τα παιδιά. Αφού φύγανε αυτοί, ήρθανε οι Άγγλοι για 5-6 μήνες ως σύμμαχοι. Αυτοί κατασκύνωσαν σε δύο σημεία. Το ένα ήταν στο σχολείο μας και το άλλο στον Πλατανίτη, στο κτήμα του Μάντα. Είχαν κι ένα καράβι αραγμένο στο Αλωνάκι. Πηγαίναμε εμείς και μας έδιναν τα ρούχα τους να τα πλύνουμε, να τα σιδερώσουμε κι εκείνοι μάς έδιναν λεφτά ή ό,τι περίσσευε από το φαγητό τους, γλυκά ιδίως. Κάποια στιγμή ήρθαν οι Γερμανοί, βομβάρδισαν το καραβάκι τους, δεν το πέτυχαν, αλλά μετά από αυτό οι Άγγλοι φύγανε. Τότε ήρθαν εδώ οι Γερμανοί κι έβαλαν έναν εργολάβο να φέρει ογκόλιθους, για να φτιάξουν λιμάνι. Δεν το τελείωσαν όμως.

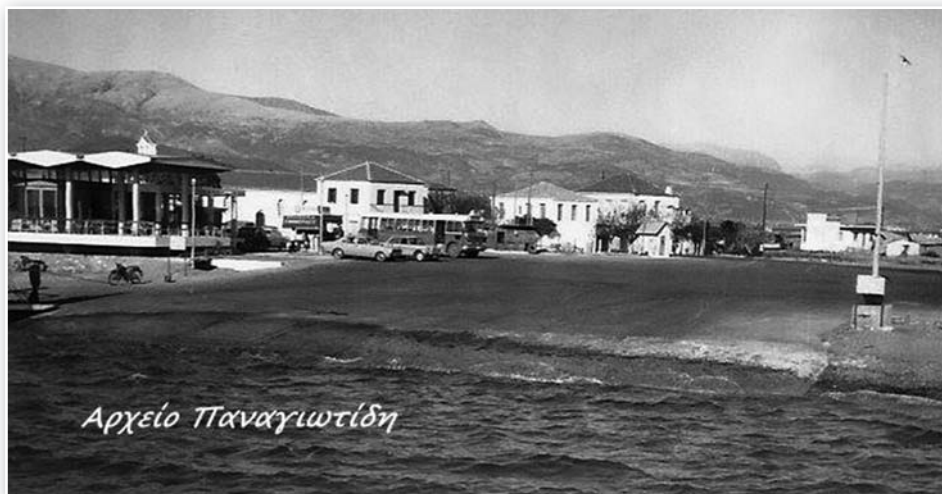
Ο Άρης Βελουχιώτης μιλάει στην πλατεία του λιμανιού στη Ναύπακτο από το μπαλκόνι του σπιτιού Ταρκαζίκη, Ιούλιος 1944.

Άλλο που θυμάμαι είναι ότι τον Ιούλιο του '44 ήρθε εδώ ο Γρηγόρης Πολέμης, πολιτικός καθοδηγητής του ΕΑΜ. Έμεινε στο σχολείο και έφτιαξε πινακίδες, για να δώσει σ' εμάς τα παιδιά να τις κρατήσουμε την ημέρα που θα μιλούσε ο Άρης Βελουχιώτης στη Ναύπακτο, νομίζω στις 4 Ιουλίου. Μας μάζεψε έξι παιδάκια, αγγάρεψε έναν Κουβέλη που είχε κάρο να μεταφέρει αυτά τα πλακάτ ως τη Ναύπακτο κι εμείς ακολουθήσαμε με τα πόδια. Κρατιόμασταν μάλιστα από τη σούστα, για να πηγαίνουμε πιο γρήγορα. Το δικό μου πλακάτ έλεγε: “Κάτω τα χέρια από τον ΕΛΑΣ”. Υπήρχαν πολλά παιδιά απ' όλα τα σχολεία στη συγκέντρωση

στο λιμάνι. Ο Βελουχιώτης βγήκε και μίλησε στο μπαλκόνι του Ταρκαζίκη. Θυμάμαι που είπε: “Τι φταίνει τα μικρά τ’ αετόπουλα που υποφέρουν σήμερα από τη γδύμια και την ξυπολυσιά και τα εγγλέζικα αεροπλάνα, που στέλνουν διαρκώς προκηρύξεις, δεν ρίχνουν πέντε πήχεις πανί, για να ντυθούν τα καημένα”.

Στη συνέχεια με τον Εμφύλιο ξεκίνησα και το Γυμνάσιο. Όλα τα χρόνια με τ’ αδελφια μου, τον Παναγιώτη και τον Χρήστο, μέναμε με ενοίκιο στη Ναύπακτο. Ερχόμασταν κάθε Σάββατο πρωί στο σπίτι μας και φεύγαμε Κυριακή απόγευμα. Με τα πόδια φυσικά. Ενοικιάζαμε λοιπόν ένα δωμάτιο και το πληρώναμε με σιτάρι, 300 οκάδες τον χρόνο. Κάθε Ιούνιο δίναμε το ενοίκιο! Το βράδυ βέβαια διαβάζαμε με τη λάμπα. Το Γυμνάσιο ήταν πάρα πολύ αυστηρό εκείνα τα χρόνια. Ένα θα πω μόνο. Το 1949 είχαμε Γυμνασιαρχεύοντα τον Σταυρόπουλο, ο οποίος είχε κάνει έναν κανονισμό που έλεγε: “Την πρώτην εκάστην του μηνός οι μαθηταί θα κείρουν τα μαλλιά τους άνευ ετέρας υπομνήσεως”. Δεν μας ρωτούσε όμως αν είχαμε χρήματα να πληρώσουμε τον κουρέα.

Επίσης θυμάμαι ότι από το 1948 που άνοιξε η ακτοπλοϊκή γραμμή Αντίρριο – Ρίο στο Αντίρριο περνούσε πολύς κόσμος. Γίνονταν μόνο τέσσερα δρομολόγια, οπότε ο κόσμος αναγκαστικά έπρεπε να περιμένει κάπου. Όπως σας είπα και παραπάνω, την εποχή εκείνη ο πατέρας μου άνοιξε το εστιατόριο. Υπήρχαν κι άλλα εστιατόρια στ’ Αντίρριο. Υπήρχαν και τα ξενοδοχεία του Γιώργου Μπανάκα και του Μουχόπουλου, για να κοιμάται ο κόσμος τα βράδια».

Απο την ακτοπλοϊκή γραμμή Αντιρρίου – Ρίου (Φωτογραφία Ευαγ. Παναγιωτίδης).

Μετά το Γυμνάσιο με τι ασχοληθήκαμε, κ. Βασίλη;

«Το 1951 υπέβαλα τα χαρτιά μου για τη Σχολή Ευελπίδων, κάτι που μ' ενδιέφερε πάρα πολύ. Όταν πήγα να δώσω εξετάσεις, ανοίγει τον φάκελό μου ο υπάλληλος και μου λέει: "Τι θες εδώ, παιδί μου εσύ;". Κοιτάω... όλο κόκκινες γραμμές. Κάποιος ρουφιάνος, ντόπιος, κατήγγειλε, φαίνεται, ότι είμαι κομμουνιστής ή οτιδήποτε άλλο. Με κόψανε! Τελικά πήγα κι έδωσα εξετάσεις στο Μαράσλειο Διδασκαλείο και εκεί πέτυχα. Τελείωσα μετά από δύο χρόνια, το '53. Μέναμε στην Αθήνα με τον αδελφό μου, που σπούδαζε κι εκείνος στην Ιατρική, οικότροφοι σ' έναν, Πασχάλη από την Αμπελακιώτισσα. Του δίνανε 300 δραχμές το μήνα, αλλά μας έστελναν οι δικοί μου με του Αναστασόπουλου το λεωφορείο και διάφορα τρόφιμα, πότε πατάτες, πότε φασόλια κ.ά.

Μετά τη Σχολή πήγα φαντάρος και το '58 διορίστηκα ως δάσκαλος στον Άνω Κάμπο Στρανώνης. Το σχολείο ήταν σ' ένα δωμάτιο ενός σπιτιού και είχα 34 παιδιά. Το '59 μετατέθηκα στο Ριγάνι, όπου έμεινα τέσσερα χρόνια. Έπειτα πήγα στο Μολύκρειο για τέσσερα χρόνια, μέχρι την "επανάσταση" του 1967. Μετά με πήγαν με απόσπαση στη Ρίζα και το '71 ήρθα στο Αντίρριο, όπου έμεινα μέχρι το 1986 που συνταξιοδοτήθηκα.

Ερχόμενος στο Αντίρριο το 1971 παντρεύτηκα την Αθανασία Θεοδωρακοπούλου από την Ακράτα Αχαΐας. Τότε τη γνώρισα ως δασκάλα που υπηρετούσε στον Αϊ-Γιώργη Μεσολογγίου. Αποκτήσαμε τρία παιδιά, τον Γιάννη, τον Γιώργο και την Αναστασία. Έχουμε έξι εγγονάκια και περιμένουμε το έβδομο, οσονούπω».

Ποια είναι η εμπειρία σας ως δάσκαλος;

«Τι να σας πω; Μου έμεινε απωθημένο που δεν με πήραν στη Σχολή Ευελπίδων, γιατί κακώς με χαρακτήρισαν κομμουνιστή, αλλά η απασχόλησή μου με το λειτούργημα του δασκάλου με αποζημίωσε. Από τα χέρια μου έχουν περάσει εκατοντάδες παιδιά. Η εμπειρία μου δεν περιγράφεται. Έχω μαθητές που έγιναν επιστήμονες και μου φιλούν το χέρι!

Είμαι 85 ετών και θέλω ν' αφήσω πίσω τα παιδιά και τα εγγόνια μου. Εύχομαι να τα φυλάει ο Θεός και "για μένα, Θεέ μου, ό,τι πεις"».

Γιάννης Δημόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 8/12/2017)

«Τον καιρό που γεννήθηκα εγώ ο παπα-Κώστας, που ήταν και γραμματέας στο Αντίρριο, μας έγραφε μεγαλύτερους, για να πάμε πιο νωρίς στρατιώτες. Η ταυτότητά μου γράφει ότι γεννήθηκα το 1931, αλλά στην πραγματικότητα γεννήθηκα το '33. Ο παππούς μου, ο Σπύρος Δημόπουλος, καταγόταν από τη Λεποκαρυά, τότε, Ελευθέριανη τώρα. Στο Αντίρριο τον φέρανε οι Μπιλιαναίοι που ήταν συγγενείς μας. Τον βάλανε να δουλέψει μαζί τους στην τράτα τους και του δώσανε ένα οικόπεδο. Σ' αυτό έχω το σπίτι μου τώρα. Έτσι έμεινε στο Αντίρριο ο παππούς μου και έκανε οικογένεια. Τον πατέρα μου τον έλεγαν Δημήτρη και τη μάνα μου Δήμητρα, το γένος Μαστραπά από τη Γαβρολίμνη. Ήμασταν έξι αδέρφια, ο Κώστας, ο Σπύρος, ο Θωμάς, εγώ, η Αθανασία και ο Νίκος.

Ο πατέρας μου ήταν μουσικός. Έπαιζε κιθάρα, πήγαινε στα πανηγύρια και στους γάμους, έφερνε λεφτά να ζήσει τα παιδιά του. Η μάνα μου ήταν νοικοκυρά στο σπίτι. Είχε να φροντίσει τόσα παιδιά».

Τι θυμάστε από τα παιδικά σας χρόνια, κ. Γιάννη;

«Θυμάμαι το παλιό Δημοτικό σχολείο μας που ήταν απέναντι από την εκκλησία, τον Άγιο Νικόλαο. Ήταν άλλη εκκλησία τότε, μικρότερη και απ' έξω ήταν όλο δέντρα. Εκεί πηγαίναμε και παίζαμε εμείς εκείνα τα χρόνια. Κάποια στιγμή γκρεμίσανε το παλιό σχολείο, για να φτιάξουνε πλατεία. Δεν το έβγαλα όλο το Δημοτικό. Μέχρι την Τετάρτη τάξη πήγα. Δάσκαλο είχαμε τον Παναγιώτη Ρήγα.

Θυμάμαι που παίζαμε με μπάλες από πανιά φτιαγμένες. Τρώγαμε τα νύχια μας όπως κλωτσάγαμε ξυπόλυτοι τις μπάλες αυτές. Μερικές φορές είχαμε παπούτσια, αλλά μας άρεσε καλύτερα να παίζουμε ξυπόλυτοι. Παίζαμε επίσης αμπάριζα, φτιάχναμε τριώτες, παίζαμε κου-

τσό. Μας άρεσε επίσης και κάτι άλλο που παραλίγο να μας αποβεί μοιραίο. Σαν το θυμάμαι... Απέναντι από το σπίτι μας ήταν το σπίτι του Θωμά Ασημακόπουλου και είχε ένα μπαλκόνι με κάγκελα γυρτά. Πηγαίναμε εκεί τα παιδιά, κρεμόμασταν επάνω και κάναμε κωλοτούμπες στα κάγκελα. Μια φορά, με το που κατεβήκαμε και απομακρυνθήκαμε λίγο, ακούμε ένα δυνατό βρόντο. Τι έγινε λέτε; Το μπαλκόνι ξεκόλλησε κι έπεσε από το πολύ κούνημα που κάναμε. Εκείνη τη στιγμή επάνω στο μπαλκόνι ήταν η γυναίκα του και τα δυο παιδάκια τους. Ευτυχώς σώθηκαν. Μετά από αυτό τα έκοψαν και τα διπλανά τα μπαλκόνια, όλα ένα γύρο. Μας φύλαξε ο Άγιος Νικόλας. Πέντε – έξι παιδιά θα μας έκανε πίτα το μπαλκόνι.

Μας άρεσε επίσης να κρεμόμαστε πίσω από τα κάρτα όπως πέρναγαν. Το θυμάμαι τώρα και αναρωτιέμαι πώς δεν τσακιστήκαμε.

Τα καλοκαίρια όλο μπάνιο κάναμε εδώ στη θάλασσα. Μετά τα δεκαπέντε μου χρόνια ασχολήθηκα πολύ και με το ψάρεμα. Ψαρεύαμε με παραγάδια. Είχαμε ένα καϊκι όλα μαζί τ' αδέρφια. Το αγοράσαμε από δύο ρώσους караβομαραγκούς στην Πάτρα. Από εκεί είχαν πάρει τα καϊκια τους και άλλοι δύο Αντιρριώτες, ο Μίμης Γούπιος και ο Αποστόλης Κουβέλης. Το δικό μας το λέγαμε “Άγιο Νικόλαο”, ήταν επτά μέτρα κι έπαιρνε μέχρι και πενήντα άτομα μέσα.

Όταν παρουσιαζόταν ανάγκη, κάναμε και πέραμα απέναντι με το καϊκι. Εκτός από ανθρώπους περνάγαμε και πολλά ζώα, κυρίως αρνιά, αλλά ακόμα και γελάδια περνάγαμε. Αυτό συνεχίστηκε και μετά το 1948 που ήρθαν τα φεριμπότ, γιατί δεν άφηναν να μπουν μέσα ζώα. Θυμάμαι και κάποιες περιπτώσεις που περνάγαμε ανθρώπους απέναντι και μετά τη σύνδεση με το φεριμπότ, γιατί το βράδυ σταματούσαν τα δρομολόγια. Κάποιες φορές τα βράδια παρουσιάζονταν έκτακτες περιπτώσεις που έπρεπε να περάσουν απέναντι. Μια φορά πήραμε τριάντα αεροπόρους να τους πάμε στην Πάτρα, για να φτάσουν έγκαιρα στην υπηρεσία τους στην Αεροπορία, στον Άραξο. Πριν από τα φεριμπότ ήταν τρία καϊκια που εξυπηρετούσαν τον κόσμο: του Νίκου Κατσούδα, του Γιάννη Κιτσόπουλου και του Ηλία Κουμπουρλή.

Το πρώτο φεριμπότ που ήρθε ήταν το “Ιασεμίδης” του Συνεταιρισμού Αγγινίου, το δεύτερο το “Ναύπακτος” του Πατάκα. Μετά ήταν το “Άγιος Ανδρέας” των Θεοδωροπουλαίων που είχαν τις αλωνιστικές μηχανές και μετά ήρθε το “Παλίρροια” που το είχε ο Παλαιογιάννης.

Έπρεπε να έχεις μέσον τότε για να πάρεις άδεια, για να δρομολογήσεις καράβι στο πορθμείο. Ήταν ο Νόβας με τα μέσα-όξω κι έδινε τις άδειες. Στο τέλος, σιγά-σιγά, έγιναν τριάντα πέντε τα φεριμπότι. Μέχρι που 'γινε η γέφυρα. Μετά άλλος το πούλπσε, άλλος το 'κοψε, άλλο πέρασε η εποχή του.

Μιλήστε μας για την απασχόλησή σας με το ψάρεμα, κ. Γιάννη.

«Όπως σας είπα, με το ψάρεμα ασχολήθηκα από τα δεκαπέντε μου χρόνια μαζί με τα αδέλφια μου. Πηγαίναμε με το καϊκι μας δυτικά μέχρι τον Άραξο και το Κουνουπέλι και ανατολικά μέχρι το Αίγιο και από την άλλη πλευρά μέχρι το Μοναστηράκι και τη Χιλιαδού. Υπήρχαν και πιάναμε πολλά ψάρια, γιατί ρίχναμε πολλά παραγάδια, γύρω στα 3.000 αγκίστρια. Άντε να τα ξεμπερδέψεις... Πηγαίναμε τη νύχτα να τα ρίξουμε. Δύσκολη και πολλή δουλειά είχε το παραγάδι. Συνήθως πιάναμε συναγρίδα, λαβράκια, τσιπούρες, σαργούς και κάνα αστακό.

Το καϊκι το δούλεψα είκοσι χρόνια. Μετά δούλεψα ως υδραυλικός στην κοινότητα του Αντιρρίου. Εμπειροτέχνης ήμουνα σε όλα, σε αυτοκίνητα, μηχανές θαλάσσης, μηχανές ξηράς. Μου 'κοβε. Δεν μου 'φταναν όμως αυτά τα λεφτά κι έτσι δούλεψα συγχρόνως στο ταξί του αδελφού μου, του Σπύρου».

Έχετε αναμνήσεις από την Κατοχή και τον Εμφύλιο;

«Ναι έχω. Στο Αντίρριο είχαν κατασκηνώσει και Ιταλοί και Γερμανοί. Οι Ιταλοί ήταν ...κnpπουροί οι περισσότεροι, δεν ήρθαν, για να πολεμήσουν. Είχαν μαγειρείο εδώ κοντά στο σπίτι μας. Συνήθως μαγείρευαν μακαρόνια. Πολλές φορές μάς έδιναν συσσίτιο σε μας τα παιδιά. Μας έδιναν και ψωμάκι, πανιότα το έλεγαν. Όταν έφτιαχναν κρέας, ήταν κάπως ξινό. Λέγαμε τότε ότι ίσως ήταν κρέας από άλογα. Αυτοί τρώγανε και πολλές χελώνες και βατραχάκια. Έστελναν τα μικρά παιδιά να τους φέρνουν χελώνες. Δεν αφήσαμε καμία εδώ γύρω, γιατί μας τις πλήρωναν. Επίσης είχαν αδυναμία στις χελώνες θαλάσσης, αν τυχόν κι έβρισκαν καμία...

Οι Ιταλοί είχαν ένα καράβι, “Μπαμπάολα” το έλεγαν. Κάνανε περιπολία στη θάλασσα κι αν έπιαναν κάνα καϊκι να περνάει απέναντι χωρίς άδεια, τους έφερναν εδώ κι ένας Ιταλός τους πλάκωνε στο ξύλο. Θυμάμαι ότι μας πήραν όλες τις βάρκες τότε. Μερικοί Αντιρριώτες πρόλαβαν και τις τρύπωσαν, να μην τους τις πάρουν.

Είχαν περάσει και Γερμανοί αλλά και Εγγλέζοι απ’ εδώ. Όταν έκαναν απόβαση εδώ οι Γερμανοί, είχαν έρθει δεκαπέντε ποταμόπλοια! Ένας χαμός έγινε εκείνη τη μέρα στο Αντίρριο. Κάποιος φώναξε ότι οι Γερμανοί σφάζουν και οι περισσότεροι χωριανοί έφυγαν προς το λόφο της Μακύνειας. Βλέποντας οι Γερμανοί κατοίκους να φεύγουν, νόμισαν ότι είναι αντάρτες και πλάκωσαν με τα μυδράλια και πέρναγαν οι σφαίρες από πάνω μας. Μέχρι και βόμβες είχαν ρίξει. Ευτυχώς μόνο ελαφρά τραυματίες είχαμε. Ο πατέρας μου ήταν απ’ τους πρώτους που το έσκασε με άλλους χωριανούς. Η μάνα μου μας πήρε και τα έξι παιδιά και μας έκρυψε σ’ ένα γουρνοκούμασο.

Όταν βγήκαν οι Γερμανοί από τα πλοία τους, μάζεψαν όσους βρήκαν στο χωριό και ήταν έτοιμοι να τους εκτελέσουν, γιατί νόμιζαν ότι προστάτευαν αντάρτες. Πετάγεται τότε η μάνα μου και με νοήματα τους είπε ότι δεν ήταν αντάρτες αυτοί που το έσκασαν αλλά τρομαγμένοι Αντιρριώτες. Τελικά δεν μας πείραξαν».

Πότε παντρευτήκατε;

«Το 1966 παντρεύτηκα με τη Θεοδώρα Αλεξοπούλου από τη Μακύνεια. Αποκτήσαμε τον Δημήτρη και τη Δήμητρα και έχουμε και έναν εγγονό, τον Κωνσταντίνο – Ιωάννη. Τελειώνει το Πανεπιστήμιο τώρα και του εύχομαι να είναι πάντα καλά».

Τι άλλο θυμάστε από το παλιό Αντίρριο, κ. Γιάννη;

«Την εποχή που πρωτοθυμήθηκα εγώ το Αντίρριο δεν υπήρχαν πολλά σπίτια. Υπήρχε ένα τείχος που έκλεινε ένα γύρω το χωριό και έμπαινες μέσα από μια μεγάλη πόρτα. Γύρω – γύρω από το τείχος αυτό υπήρχε ένα αυλάκι πλάτους περίπου 20 μέτρων που το 'λεγαν φόσσα. Το αυλάκι αυτό ήταν συνέχεια της θάλασσας και είχε και ψάρια. Στην είσοδο του χωριού υπήρχε πύλη στο τείχος και γεφυράκι στη φόσσα. Παρόμοιο αυλάκι υπήρχε και γύρω γύρω από το φρούριο. Σα νησί ήταν το χωριό μας.

Επίσης, θυμάμαι μεγάλες πύλινες σωλήνες που φέρνανε νερό, επί Τουρκοκρατίας, από τη θέση “Νερομάνα” (εκεί που είναι σήμερα τα Πατρινά σπίτια). Τα χαλάσαμε μετά όλα αυτά. Και το τείχος το χαλάσαμε, για να φτιάξουμε σπίτια με τις πέτρες, το αυλάκι το μπαζώσαμε, για να χτίσουμε και για να μεγαλώσουμε την πλατεία. Έγινε και δικαστήριο από το κράτος για το μπάζωμα αυτό, αλλά το κέρδισαν οι χωριανοί, γιατί ήδη είχαν χτίσει σπίτια. Τι να τους έλεγαν; Χαλάστε τα;

Τέλος, θυμάμαι ότι τη δεκαετία του 1960 άρχισαν να έρχονται Αγρινιώτες εδώ για παραθερίση. Πολλοί Αντιρριώτες ενοικιάζαμε ένα – δύο δωμάτια από τα σπίτια μας για τρεις μήνες το καλοκαίρι. Έπνξε η θάλασσα απ' τους Αγρινιώτες. Αυτό συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80. Έτσι γνωρίσαμε το μισό Αγρίνιο στο σπίτι μας. Σιγά-σιγά όσοι είχαν λεφτά άρχισαν ν' αγοράζουν δικά τους οικόπεδα στις γύρω περιοχές, Μακύνεια, Πλατανίτη κ.λπ. κι έφτιαξαν εξοχικά. Όταν άρχισαν ν' ανεβαίνουν οι τιμές στα οικόπεδα στην περιοχή, άρχισαν να πηγαίνουν προς Αμφιλοχία.

Ένας νοικάρης μας, ο Γεώργιος Παπαλάκης, ζήτησε και βάφτισε το γιο μας. Με όλους όσους πέρασαν από εδώ είχαμε τόσο καλές σχέσεις. Άλλη εποχή... άλλοι άνθρωποι!»

Παναγιώτα Ταραμπίκου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 17/6/2016)

«Κατάγομαι από την παλιά ιστορική οικογένεια Πλαστήρα. Γονείς μου ήταν ο Δημήτρης και η Ιωάννα. Εγώ γεννήθηκα τον Νοέμβριο του 1933. Ήμασταν οκτώ αδέρφια. Ο πρώτος λεγόταν Γιώργος, μετά ήταν ο Γιάννης, ο Φίλιππος, ο Νίκος, η Χριστίνα, ο Θύμιος, η Μαριγώ και τελευταία εγώ. Ο πατέρας μου είχε κτήματα στο Μόρνο, αλλά ήταν και γραμματέας στο Ειρηνοδικείο.

Παππούς μου ήταν ο Νικολός Πλαστήρας, ο οποίος είχε πολλά κτήματα με εργάτες. Ο αδελφός του, Ευθύμιος Πλαστήρας, ήταν δημογέροντας, βουλευτής και πρόεδρος στην Κοινότητα Ναυπακτίδος. Αυτός είναι που καθιέρωσε και τα παζάρια στη Ναύπακτο.

Ο άλλος αδελφός του παππού μου ήταν ο Γιαννακός Πλαστήρας που ήταν διοικητής των τριών Τ (Ταχυδρομείο, Τηλεφωνείο, Τηλεγραφείο)».

Οπότε μεγαλώσατε χωρίς στερήσεις, κ. Παναγιώτα;

«Μεγαλώσαμε με στέρηση... Η μάνα μου πέθανε από φυματίωση, όταν ήμουν δύο ετών. Δεν τη γνώρισα. Ανέλαβε να μας μεγαλώσει η αδελφή μου η μεγάλη, που ήταν μόλις δώδεκα ετών τότε. Δύσκολα χρόνια. Τέλος πάντων, πήγα σχολείο στο 1^ο Δημοτικό και είχα δασκάλα τη Νίτσα Παπανικολάου που ήταν πολύ αυταρχική. Είχαμε πλάκες τότε που γράφαμε.

Το 1940 μας λέει μια μέρα ο δάσκαλος: “Φύγετε και πηγαίνετε στα σπίτια σας, γιατί έγινε πόλεμος”. Στο σχολείο δεν ξαναπήγαμε, γιατί το επιτάξανε οι Ιταλοί. Για να βγάλουμε το Δημοτικό, μας πήγαιναν άλλοτε σε εκκλησίες να κάνουμε μάθημα και άλλοτε σε υπόγεια.

Ο αδελφός μου ο Φίλιππος ήταν το 1940 στη Σχολή Ικάρων, αε-

ροπόρος. Μόλις κηρύχθηκε ο πόλεμος, την πήραν τη Σχολή και την πήγαν έξω στην Αίγυπτο, στη Χάιφα. Εκεί συνέχισαν τις εκπαιδεύσεις τους. Έφεραν κάποια στιγμή νέα αεροπλάνα κι επειδή ο αδελφός μου ήταν πολύ καλός, ο διοικητής είπε: “Ο πρώτος που θα μπει επάνω, θα είναι ο Πλαστήρας, τιμής ένεκεν. Να όμως που είχαν σαμποτάρει το αεροπλάνο που μπήκε ο αδελφός μου και με το που σηκώθηκε έπιασε φωτιά. Τινάχτηκε στον αέρα το αεροπλάνο. Ήταν 24 χρονών. Για το θάνατό του μάθαμε μετά από πέντε χρόνια, όταν έγινε η απελευθέρωση. Γιατί στην Κατοχή πούθε να το μαθαίναμε; Περιμέναμε, περιμέναμε, έρχονταν με δάφνες όλοι οι στρατιώτες από τον πόλεμο και ο Φίλιππας πουθενά... Όταν ήταν ακόμα στη Σχολή στην Αθήνα, πέρναγε με τ’ αεροπλάνο πάνω από τη Ναύπακτο. Μια φορά είχε βάλει μια φωτογραφία του ανάμεσα σε δύο τάβλες μ’ ένα σημείωμα που έλεγε: “Σας στέλνω καλημέρα από τον ουρανό της πατρίδας μου”. Υπολόγισε να πέσει το πακέτο, ας το πούμε, στο Γυμνάσιο που ήταν τ’ άλλα παιδιά, για να το βρούνε, αλλά αυτό έπεσε στον Πλατανίτη. Ευτυχώς το βρήκε ένας γνωστός μας και μας το έφερε.

Μετά χάσαμε τον μικρότερο αδελφό μου, τον Θύμιο, όταν ήταν 23 ετών. Αυτός ήταν στη Σχολή Ευελπίδων στην Αθήνα. Στον Εμφύλιο τα έστειλαν τα παιδιά να πολεμήσουν στον Γράμμο. Εκεί σκοτώθηκε το ’49 από όλμο. Μας τον έφεραν με στρατιωτικό αυτοκίνητο σκεπασμένο με τη σημαία, έξω από το σπίτι μας. Εκείνη την ώρα εγώ ήμουν στο σπίτι της φίλης και συμμαθήτριάς μου της Ζωής Κωτούλα που γιόρταζε. Ήρθε εκεί ένας γείτονάς μου, ο Αλέκος Στρίμπερης, και με ειδοποίησε. Τον πατέρα μου πήγε ο τότε δήμαρχος ο Κώστας Μακρυγιάννης να τον ειδοποιήσει. Εκείνη την ώρα το ψυλλιάστηκε ο πατέρας μου και τον ρώτησε: “Έχω τρία παιδιά, ποιο απ’ όλα σκοτώθηκε;”

Πώς ήταν η ζωή σας μετά την εποχή του Εμφυλίου;

«Εγώ τελείωσα το Γυμνάσιο, ήθελα να σπουδάσω δασκάλα, αλλά δεν με άφησε ο πατέρας μου. Είχαν παντρευτεί οι αδελφές μου και θα ήταν μόνος του.

Ασχολιόμουν με κέντημα και πλέξιμο και έκανα βόλτες με τις φίλες μου, από τον Άγιο Δημήτριο μέχρι του Καπορδέλη στην πλατεία Φαρμάκη. Ήταν το “νυφοπάζαρο”, όπως λέγαμε. Και στην κεντρική πλατεία τρώγαμε το γλυκό το αμύγδαλο. Φίλες μου ήταν η Ζωή Κωτούλα, η

Βάσω Κωτούλα, η Ηλέκτρα Δημοπούλου, η Σοφία Λελούδα, η Βούλα Σεφετζού και η Μαρία Μακρή.

Άλλες διασκεδάσεις που είχαμε ήταν της Αγίας Παρασκευής, όταν μαζευόμασταν για χορό στου Κοργιαλά το κέντρο στην Ψανή (το σημερινό Boca Di Rosa) και όταν του Προφήτη Ηλία ανεβαίναμε με τα πόδια στο εκκλησιάκι στο κάστρο. Μετά κατεβαίναμε για καφέ στο Γρίμποβο. Εκείνα τα χρόνια, τα πρωινά, ο κόσμος πήγαινε στο Γρίμποβο και τ' απογεύματα στην Ψανή. Όσο για την ημέρα του Πάσχα, ανήμερα που ήταν η γιορτή της Αγάπης, μετά τη λειτουργία πηγαίναμε στη βρύση της Αγάπης, στο Καινούργιο Χωριό. Δίπλα ήταν ένα μαγαζάκι, παίρναμε λουκούμι και πίναμε νερό από τη βρύση για να 'χουμε αγάπη. Όλη η Ναύπακτος μαζευόμασταν εκεί.

Στα 24 παντρεύτηκα τον Γιώργο Ταραμπίκο, με καταγωγή από την Κάτω Χώρα*, από αίσθημα, από μεριά του. Με είχε δει κάπου κι έστειλε κάποιον να μιλήσει στον πατέρα μου. Εκείνη την εποχή ήταν καθηγητής Φυσικής στο Ευπάλιο και είχε φροντιστήριο στη Ναύπακτο. Αγαπούσε πάρα πολύ τα παιδιά και ήθελε να τα στηρίξει. Δεν υπήρχαν φροντιστήρια όπως έχουμε τώρα. Γι' αυτό πήγαινε τρεις φορές την εβδομάδα τα απογεύματα και τους έκανε φροντιστήριο αφιλοκερδώς. Είχαν όρεξη για να μάθουν.

Ο άντρας μου έγινε αργότερα Λυκειάρχης και συνέχισε ν' αγαπάει το ίδιο τα παιδιά. Πολλές φορές τού είχαν προτείνει να πάει για βουλευτής, ήταν όμως τόσο εξαιρετικός και ηθικός άνθρωπος, που τους έλεγε: "Ευχαριστώ πολύ, αλλά δεν κάνω για πολιτικός, γιατί δεν ξέρω να λέω ψέματα".

Αποκτήσαμε δύο παιδιά, τη Βάσω και την Ιωάννα. Έχω τρία εγγονάκια, το ένα καλύτερο από τ' άλλο, τον Βασίλη, τον Παναγιώτη και

* Σ.τ.Ε. Κάτω Χώρα: Μικρή Λομποτινά.

την Ελένη. Θα ήθελα να τους ευχηθώ να έχουν την υγεία τους. Να έχουν αγάπη, σεβασμό, ν' αγαπάνε τους γονείς τους και ν' αγαπάνε το Νέπακτο».

Θα θέλατε να συμπληρώσετε κάτι άλλο, κ. Παναγιώτα;

«Θα ήθελα να κάνω αναφορά στην οικογένειά μου. Να σας πω μια ιστορία με τον παππού Θύμιο. Εκείνη την εποχή ήταν που βασίλευε ο Όθωνας, αλλά οι Έλληνες ήθελαν να τον διώξουν. Έγινε δημοψήφισμα και το αποτέλεσμα έπρεπε κάποιος να το παραδώσει στον Όθωνα. Το έγγραφο ανέλαβε να το παραδώσει ο Θύμιος Πλαστήρας ως βουλευτής που ήταν. Τότε αυτός το έβαλε μέσα σε 30 φακέλους, έτσι ώστε, μέχρι ν' ανοίξει έναν – έναν ο Όθωνας, αυτός θα προλάβαινε να φύγει, να μην του κάνουν τίποτα. Πριν από αυτό είχε έρθει στη Ναύπακτο ο Όθωνας και είχε κοιμηθεί στο σπίτι μας.

Ο Θύμιος είχε τέσσερα παιδιά. Το ένα από αυτά, ο Δημήτρης, ήταν πρωτοδίκης και είχε γίνει και δήμαρχος στη Ναύπακτο. Αυτός έφερε τότε το Γυμνάσιο στην πόλη (ως τότε πήγαιναν στην Πάτρα) και έφτιαξε τα πρώτα σφαγεία με τη βοήθεια του τότε πρωθυπουργού Νικολάου Πλαστήρα, του “Μαύρου Καβαλάρη”, όπως ήταν ο παρατσούκλι του.

Μάλιστα, σύμφωνα με την παράδοση, και ο πρωθυπουργός της Ελλάδας, Νικόλαος Πλαστήρας, καταγόταν από τη Ναύπακτο. Την εποχή της Τουρκοκρατίας σκότωσε έναν Τούρκο ο οποίος ερωτοτροπούσε με μια Ελληνίδα στη “Βατόβρυση” που είναι λίγο πιο πάνω από τη Βιβλιοθήκη*. Μετά, φοβούμενος να μην τον πιάσουν, πήρε βουνό το βουνό και έφτασε στη Θεσσαλία όπου εγκαταστάθηκε και έφτιαξε την οικογένειά του. Αργότερα έγινε πρωθυπουργός και πέθανε πάμφτωχος, γιατί δε δέχτηκε να του βγάλουν σύνταξη. Που 'ναι αυτοί οι άνθρωποι τώρα;»

* Σ.τ.Ε. Η παράδοση αυτή δεν είναι πολύ γνωστή.

Αντώνης Αντωνιάδης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 23/7/2010)

«Στην Ποκίστα Ναυπακτίας γεννήθηκα το 1934. Οι γονείς μου, ο Βασίλης και η Βασιλική, έκαναν οκτώ παιδιά, πέντε αγόρια και τρία κορίτσια. Πρώτη είναι η Αθηνά, μετά ο Κώστας, η Αγγελική, εγώ, η Πολίτω, ο Αριστείδης, ο Γιώργος και ο Νίκος. Η οικογένειά μου αποτελείτο από δώδεκα άτομα, γιατί είχαμε στο σπίτι μας και τη γιαγιά με τον παππού, τους γονείς του πατέρα μου, τον Αντώνη και τη Μανθία. Ζούσαμε σ' ένα χαμηλό σπιτάκι δύο δωματίων όλο κι όλο. Είχαμε φτώχεια, αλλά ήμασταν αγαπημένα και τώρα βλέπεις δυο παιδιά σ' ένα σπίτι κι όλο μαλώνουν μεταξύ τους. Υπήρχε αγάπη και σέβας. Ό,τι μας έλεγαν οι γονείς μας, εκείνο κάναμε. Όταν πήγαιναν για δουλειά στα χωράφια οι γονείς μου, μας πρόσεχε η γιαγιά μας. Μας ορμήνευε πάντα και μας έλεγε κανένα παραμύθι, για να μας απασχολεί. Δυστυχώς δεν μπορώ να θυμηθώ κανένα τώρα».

Φαγητό ποιος σας μαγείρευε;

«Η γιαγιά μαγείρευε στο τζάκι. Δεν είχαμε τότε ούτε πετρογκάζ ούτε φούρνο. Κουβαλούσαμε ξύλα, για να μαγειρεύουμε. Όλοι μας. Και οι γονείς και τα παιδιά. Από τότε που στεκόμασταν στα πόδια μας πρόσφερναμ' και από κάποια εργασία. Τα παιδιά τότε δεν τ' άφηναν να γυρίζουν δεξιά κι αριστερά. Δουλειά και σχολείο! Εγώ πήγα στο σχολείο στο χωριό μου. Ήμασταν 70-75 παιδιά και είχαμε ένα δάσκαλο για όλες τις τάξεις. Υπήρχαν πολλά παιδιά εκείνα τα χρόνια στην Ποκίστα, αφού η κάθε οικογένεια είχε από τέσσερα έως και εννιά. Τον καιρό εκείνο λόγω της Κατοχής και του ανταρτοπόλεμου άλλαζαν συχνά οι δάσκαλοι. Πρώτα είχαμε έναν Δρόσο από την Αράχοβα, μετά έναν Παπαγεωργίου από το χωριό μου, έπειτα έναν Παπαϊωάννου απ'

τη Δορβιτσά. Σαν μαθητής καλός ήμουνα, αλλά δεν είχαμε τότε τη δυνατότητα και τον τρόπο να σπουδάσουμε. Μας πήραν οι πολέμοι, μας έπαιρναν τους δασκάλους, μέχρι να βγάλω την Πέμπτη τάξη σταμάτησα. Στο σχολείο πηγαίναμε με κάτι τσαντούλες που τις ύφαιναν οι μανάδες μας στον αργαλειό».

Πόσα τετράδια χώραγαν μέσα;

«Πού να βρούμε τα τετράδια; Μέχρι και την Τρίτη τάξη πηγαίναμε και μαζεύαμε κάτι πετρούλες και γράφαμε στην πλάκα μας. Διαβάζαμε τις σημειώσεις μας τη μια μέρα και την επόμενη τις σβήναμε από την πλάκα, για να γράψουμε το επόμενο μάθημα. Ό,τι μαθαίναμε κυρίως από την παράδοση. Εκείνο μάς έμενε. Όποιος είχε θυμητικό θυμόταν. Αν ήξερε και τίποτα κανέναν γονιός, βοηθούσε το παιδί του. Αν δηλαδή προλάβαινε από τις πολλές δουλειές που είχαν. Μόλις σχολάγαμε, πηγαίναμε κι εμείς κατευθείαν για δουλειά. Τα παιχνίδια για μας ήταν σπάνια. Μπάλα φτιάχναμε καμιά με πανιά, που χάλαγε αμέσως όμως. Σαν παιδί πάντως θυμάμαι ότι δούλευα από τότε που στεριώθηκα στα πόδια μου. Είχαμε “πραματάκια” όπως όλοι στα χωριά. Έλεγαν τότε: “Όποιος έχει ζωντανά, είναι και ζωντανός”. Είχαμε κι εμείς καμιά 60αριά. Πήγαινα λοιπόν στα ζώα μας και, καθώς μεγάλωνα, πήγαινα και στα χωράφια, γιατί τότε ζούσαμε με ό,τι βγάζαμε μόνοι μας, όπως πατάτες, φασόλια, φακές, ρεβίθια, κρεμμύδια κ.λπ. Δεν είχε τότε να πας στα μανάβικα όπως τώρα. Το κάθε σπίτι έβγαζε τα δικά του προϊόντα, αναγκαστικά. Είχαμε δύο γελάδια που μ’ αυτά οργώναμε. Αργότερα πήγαινα και σε καμιά ξενοδουλειά (μεροκάματο). Όπου μ’ έστελνε ο πατέρας μου. Υπήρχε σέβας, είπαμε, τότε. Τα παιδιά δεν αντιμιλούσαν στους γονείς, ούτε βέβαια και στο δάσκαλο αλλά ούτε και στο θείο, τη γιαγιά, το γείτονα κ.λπ. Ποτέ. Κι αν σου πω ότι ακόμα και σήμερα το μεγαλύτερό μου τον βλέπω και τον σέβομαι. Έρχονταν το βράδυ οι γονείς μου από τις δουλειές τους και μας ορμήνευαν. “Εκείνο να κάνετε, εκείνο είναι καλό, εκείνο κακό, να μην κλέβετε, να μην λέτε ψέματα, να μην ακουστείτε”. Αυτά μάς δίδασκαν τότε και στο σπίτι και στο σχολείο. Ερχόταν Πάσχα και μας έβαζε ο παπάς να πιαστούμε όλοι χέρι-χέρι. Και μαλωμένοι να ήταν κάποιοι τους έλεγε να πούνε “Ειρήνη υμίν” και συμφιλιώνονταν πάλι.

Η μάνα μας με το θέμα της εκκλησίας ήταν πολύ αυστηρή. Επειδή

είχαμε πολλές δουλειές, έστελνε τα μισά παιδιά στην εκκλησία τη μια Κυριακή και τ' άλλα μισά την άλλη. Μας έστελναν στην εκκλησία πάντως οπωσδήποτε. Μάλιστα οι δάσκαλοι μας έβαζαν με τη σειρά (πότε το 'να, πότε τ' άλλο) να λέμε το "Πάτερ Υμών" και το "Πιστεύω". Με τη σειρά πάλι μας έβαζαν να μπαίνουμε στο Ιερό να βοηθάμε τον παπά. Όχι όπως τώρα που πάνε και τον βοηθάνε οι γερόντοι. Παπά είχαμε τον πατέρα Περικλή Αναγνωστόπουλο. Αυτός είχε πέντε κορίτσια και ένα αγόρι. Επειδή δεν είχαν μισθό οι ιερείς, ό,τι μπορούσε ο καθένας του 'δινε (καλαμπόκι, σιτάρι, κρέας κ.λπ.). Ούτε ο αγροφύλακας είχε μισθό. Ήταν πολύ σημαντικό όργανο ο αγροφύλακας τότε για το κάθε χωριό. Ήταν αυτός που έβλεπε το μάτι του παντού. Ήταν παρών όλη μέρα και όχι μόνο για ένα οκτάωρο όπως κάνουν σήμερα. Θυμάμαι τους αγροφύλακες Γιώργο Κολοβελώνη και Κώστα Στέλιο».

Ποιος ήταν ο πιο αγαπημένος σας φίλος, κ. Αντώνη;

«Όλα τα παιδιά στο σχολείο ήμασταν φίλοι και αγαπημένοι, σαν ένα. Μερικούς τούς βλέπω ακόμα και σήμερα. Αυτοί είναι ο Παντελής Αναγνωστόπουλος, ο Χαράλαμπος Χαραλαμπόπουλος, ο Μαυρέλης, ο Αριστείδης Καραθανάσης, ο Γιώργος Χαραλαμπόπουλος και πολλοί ακόμα. Είχαμε (κι έχουμε) δυο εκκλησίες στο χωριό. Τον Άγιο Νικόλαο και την Παναγία, όπου το Δεκαπενταύγουστο είχαμε μεγάλο πανηγύρι. Τα παλιά-παλιά χρόνια γινόταν το γλέντι χωρίς όργανα. Οι

άνθρωποι χόρευαν και τραγουδούσαν με το στόμα. Μαζευόμασταν τότε και στην “Αγάπη” το Πάσχα. Γυναίκες και άντρες πιανόντουσαν χέρι-χέρι, χόρευαν και τραγουδούσαν. Της Παναγίας πάλι τα ίδια. Και το χορό τον ξεκίναγε πάντα ο παπάς».

Έρχονταν και φωτογράφοι τότε στα πανηγύρια;

«Εγώ δεν θυμάμαι να είχαν έρθει στο χωριό μας. Την πρώτη φωτογραφία πάντως που έβγαλα εγώ ήταν όταν πήγα να βγάλω ταυτότητα. Μετά έβγαλα όταν παντρεύτηκα στο φωτογραφείο του Φλέγκα».

Υπήρχε κανένα μαγαζάκι στην Ποκίστα;

«Αρχικά υπήρχε μόνο ένα μικρό καφεενεδάκι του Γιώργου Παπαγεωργίου, που ήταν και μπακάλικο. Και τι πούλαγε; Είχε λίγη ζάχαρη, κάνα λουκούμι. Και νομίζεις ότι έφτιαχνε καφέ στους θαμώνες σαν αυτόν που πίνουμε τώρα; Καφέ έφτιαχναν με ρεβίθια και με κριθάρι. Έκαιγαν, π.χ., το ρεβίθι σ' ένα καμινέτο, μετά το 'τριβαν, γινόταν σκόνη και το 'καναν καφέ! Στο μαγαζί αυτό υπήρχε και ένα τηλέφωνο, εκείνο το παλιό είδος με το χερούλι».

Πόσο χρονών, κ. Αντώνη, βγάλατε το πρώτο σας μεροκάματο;

«Πόσο ήμουν; Δεν ήξερα ούτε πώς να πιάσω το τσαπί. Ούτε πώς να ξελακώσω. Είχα πάει στην Πελοπόννησο για σταφίδα. Μετά πήγα στο Νεοχώρι της Κατοχής, κάτω στα ρύζια. Θα 'μουν 13 με 14 ετών, όταν πρωτοπήγα, και το μεροκάματο ήταν δώδεκα δραχμές. Πήγαινα και με άλλα παιδιά απ' το χωριό. Κατεβαίναμε κάτω με τα πόδια και μετά παίρναμε ένα караβάκι απ' το Μόρνο και μας έβγαζε στον Ψαθόπυργο. Κι από 'κεί πάλι με τα πόδια συνεχίζαμε. Μετά από λίγα χρόνια παίρναμε το καϊκι του Πατάκα από το λιμάνι και περνάγαμε στην Πάτρα. Πιο μετά είναι που βγήκε το φέριμποτ. Σ' αυτές τις δουλειές που πηγαίναμε συνήθως καθόμασταν ένα με ενάμιση μήνα, ώσπου να τελειώσουμε, και μετά πίσω στο χωριό. Εντωμεταξύ τα παιδικά μου χρόνια τα πέρασα μεγαλώνοντας μες στην Κατοχή και στον Εμφύλιο. Σοβαρό περιστατικό δεν συνέβη στο χωριό μου. Αν δεν κάνω λάθος, κανείς δεν σκοτώθηκε στην Ποκίστα. Παραέξω σε άλλα χωριά, ναι. Το μόνο που θυμάμαι είναι ότι, όταν πλησίαζαν αντάρτες, μας μαζευαν οι γονείς μας και τρέχαμε στα βουνά να κρυφτούμε. Φοβόμασταν, γιατί τότε τα

μάζευαν τα παιδιά οι αντάρτες. Αγόρια και κορίτσια. Πέρασαν λοιπόν τα χρόνια, πήγα δύο χρόνια φαντάρος και, μόλις απολύθηκα, μου έκαναν προξενιό για μια χωριανιά μου, τη Χριστίνα, και παντρευτήκαμε».

Είχατε τόσο νέος την οικονομική άνεση να παντρευτείτε;

«Δεν κοιτάγαμ' για λεφτά τότε. Κοιτάγαμε να βρούμε καλό άνθρωπο να συντροφεύσουμε κι έπειτα όλα θα γίνονταν. Μετά από ένα χρόνο κι αφού είχαμε αποκτήσει το πρώτο μας παιδί, τον Βασίλη, έφυγα για δουλειά στη Γερμανία. Είχα ακούσει τότε ότι έφευγαν πολλά παιδιά και σκέφτηκα να πάω κι εγώ. Πήγα σ' ένα γραφείο στο Αργίνιο, όπου εκεί γίνονταν οι αιτήσεις για τη Γερμανία, άφησα τα στοιχεία μου και περίμενα να με ειδοποιήσουν. Τελικά με πήραν. Ήταν το 1961. Μην ρωτάς τι δουλειά μου βρήκαν... Με έστειλαν στα ανθρακωρυχεία! Απ' όλη τη Ναυπακτία μόνο ένα παιδί ακόμα απ' το χωριό μου πήγε σ' αυτή τη δουλειά, ο Γιώργος Καραθανάσης, γιατί ήταν πολύ σκληρή. Την άντεξα τέσσερα χρόνια. Δούλευα μέσα στις σήραγγες με το κομπρεσέρ, την μπαταρία στην πλάτη και το κράνος με τα φωτάκια, για να βλέπω. Στην πόλη Essen ήμουν».

Σε πόσο βάθος δούλευες συνήθως;

«Στα 1.800 μέτρα μες στη γη! Κατεβαίναμε με ασανσέρ κάτω... και κάτω... και κάτω, μέχρι να φτάσουμε στο επίπεδο που έπρεπε. Δουλεύαμε οκτώωρο, τα λεφτά ήταν καλά, αλλά ήταν επικίνδυνα. Για μένα σημασία έχει ότι δεν έπαθα ποτέ ούτε μια γρατσουνιά. Σε άλλους εργάτες είχε τύχει να πέσουν κομμάτια από τα βράχια και να καταπλακωθούν. Εκεί μέσα εμείς σπάγαμε μέταλλο κι έβγαζαν κάρβουνο, το οποίο επεξεργάζονταν κι έβγαιναν πολλά είδη. Μάλιστα εκείνα τα χρόνια δεν υπήρχε ρεπό. Καθόλου. Υπήρχαν τρεις βάρδιες, η πρωινή, η απογευματινή και η νυχτερινή. Δούλευαν εργάτες Έλληνες, Ισπανοί, Ιταλοί, απ' όλες τις χώρες, απ' όλες τις φυλές».

Το να μην έχετε ούτε ένα ρεπό και να σας τυχαίνει και νυχτερινή βάρδια θα ήταν ακόμα πιο σκληρό.

«Έτσι κι αλλιώς τι μέρα πηγαίναμε, τι βράδυ πηγαίναμε, πάλι νύχτα ήταν για μας. Μες το σκοτάδι δουλεύαμε. Κι όταν σχολάγαμε και βγαίναμε από 'κει μέσα, όλοι ίδιοι ήμασταν. Δεν γνωριζόμασταν. Γινόμασταν μαύροι από τη σκόνη. Αν και πέρασαν χρόνια που έβγαζα μαυρίλα απ' τα πνευμόνια μου, Δόξα τω Θεώ, δεν έπαθα τίποτα. Αυτό είναι θαύμα. Δεν μου έμεινε τίποτα, κανένα κουσούρι».

Πώς αναπνέατε σε τόσο βάθος;

«Με τεχνητό αέρα. Υπήρχαν σωλήνες που έφερναν τον αέρα σ' αυτό το βάθος. Δεν γινόταν αλλιώς. Υπήρχαν και πολλά σημεία μες στις σήραγγες που είχε υγρασία. Τύχαινε να δουλεύεις σ' ένα σημείο, σ' ένα πόστο δηλαδή, για τρεις μήνες ή για έξι μήνες, και να 'χει σκόνη μονάχα ή να 'σαι αλλού και να 'ναι υγρό το μέρος. Αλλού έτυχε να σπάσουν και ποτάμια μέσα. Όχι εκεί που ήμουν εγώ όμως. Δούλεψα λοιπόν στα ανθρακωρυχεία έως το 1965. Όταν γύρισα στην Ελλάδα, αγόρασα αμέσως ένα κτήμα στο Ήεροπύργο κι έχτισα ένα σπιτάκι. Με τη γυναίκα μου αποκτήσαμε άλλους δυο γιους, τον Κώστα και τον Σπύρο. Εγώ πάλι με αγροτικές δουλειές ασχολήθηκα. Έβρισκα και πήγαινα για μεροκάματο εδώ γύρω στο Ήεροπύργο. Από το 1970 και μετά αγόρασα γεωργικά μηχανήματα. Ολόκληρο συγκρότημα. Σκάβαμε, οργώναμε, μαζεύαμε τριφύλλια. Είχα τρακτέρ με όλα τα εξαρτήματα που μπορεί να χρειάζονταν, για να βοηθήσει έναν αγρότη να

κάνει οποιαδήποτε δουλειά, όπως να οργώσει, να φρεζάρει, είχα συλλέκτη που μάζευε τα τριφύλλια, λεπίδα που έκοβε τα τριφύλλια κ.λπ. Εκτός από μένα εδώ στο Ξηροπήγαδο τέτοια μηχανήματα είχε μόνο ο Βασίλης Καραδήμας και ο Ανδρέας Σταμούτσος. Εκείνη την εποχή όλοι είχαν κτήματα και τα καλλιεργούσαν. Σπέρναν καλαμπόκια, σιτάρι, τριφύλλια κ.λπ. Είχαν ζωντανά και συνήθως έβγαζαν τριφύλλια για τα δικά τους ζώα. Τώρα τα ξέκαμαν και δεν υπάρχουν τίποτα απ' αυτά».

Σχετικά μ' εκείνα τα χρόνια πόσοι ασχολούνται τώρα με αγροτικές δουλειές;

«Τίποτα... Το 10% θα έλεγα. Πάνε τα χωράφια, γέμισαν αγκάθια. Και τι να κάνουν δηλαδή εκείνοι που τα έχουν αυτά τα χωράφια; Δεν τους συμφέρει να τα καλλιεργήσουν. Δε θα καλύψουν τα έξοδα που θα κάνουν. Δεν τους συμφέρει καθόλου να τα σπείρουν. Εγώ δουλεύω 40 χρόνια σ' αυτή τη δουλειά. Συνεχίζω να καλλιεργώ τώρα μόνο τα δικά μου χωράφια και ν' ασχολούμαι με τα κήπια μου. Έχουν πολλά αλλάξει τα τελευταία χρόνια. Ένα απλό θα πω. Τη γλίνα που φτιάχναμε τότε με το λίπος του χοιρινού, αυτό το πράγμα που ήταν “διαμάντι”, το πετάνε τώρα στο ποτάμι. Δεν το τρώει κανένας. Πάνε και παίρνουν τα “φυτίνια” που τα φτιάχνουν από τα δέρματα. Εμείς τότε δεν είχαμε ψυγεία, αλλά βάζαμε παρ' όλα αυτά μέσα σε δοχεία το κρέας με αλάτι και λίγο λίπος και διατηρείταν φρέσκο για 5-6 μήνες. Και ήμασταν όλο υγεία. Να σας πω τώρα ότι έχω ασχοληθεί και 14 χρόνια ως επίτροπος στις δυο εκκλησίες του Ξηροπηγάδου, της Ζωοδόχου Πηγής και του Αγίου Ανδρέα, και ότι πάντα ήμουν και μέσα στα συμβούλια του ΤΟΕΒ*.

Τέλος, θέλω να ευχηθώ στα εγγόνια μου να έχουν υγεία, να βγούνε καλοί άνθρωποι στην κοινωνία και κατά τη δύναμή τους να μάθουνε γράμματα. Πρώτα για τον εαυτό τους και μετά για την κοινωνία».

* Τοπικοί Οργανισμοί Εγγείων Βελτιώσεων (ΤΟΕΒ).

Όλγα Ζαγκανά

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 2/7/2010)

«Στο χωριό μου, την Ελατού, γεννήθηκα το 1934. Νεοκλή Παναγιωτόπουλο έλεγαν τον πατέρα μου και τη μάνα μου Αργυρώ. Είχα άλλες δύο αδελφές κι έναν αδελφό. Πρώτη είμαι εγώ, μετά η Κατίνα, μετά η Θεώνη και τελευταίος ο Λεωνίδας. Ήθελαν γιο οι γονείς μου και κατάφεραν στο τέλος να τον κάνουν. Ήμουν έντεκα χρονών, όταν έγινε ο Λεωνίδας, και τον είχα όχι μόνο σαν κουκλάκι... σαν να τον γέννησα εγώ η ίδια τον είχα. Τόση περιποίηση του έκανα. Η μάνα μου, βλέπεις, όπως και όλες οι γυναίκες εκείνης της εποχής, δεν είχε ευκαιρία, δεν μπορούσε ν' ασχολείται όσο θα ήθελε με τα παιδιά της. Τώρα το παιδί ήθελε να φάει, να διαβάσει, να κοιμηθεί; Εγώ ήμουν η μάνα. Αν έπρεπε να φύγω από το σπίτι για κάποια δουλειά, άφηνα πίσω εντολή για το τι θα έπρεπε να προσέξουν στο παιδί. Ιδιαίτερα ανησυχούσα, όταν είχε μεγαλώσει λίγο κι έφευγε, για να πάει να παίξει με τ' άλλα παιδιά. Μαζεύονταν στην εκκλησία, όπου είχαν φτιάξει μια τραμπάλα στο προαύλιο. Υπήρχε ο κίνδυνος όποιο παιδί εκσφενδονιστεί να πάει στο ρέμα. Έλεγα λοιπόν στους άλλους να πηγαίνουν κοντά, αν ήθελε ο μικρός να πάει να παίξει. “Ωρέ σώπα που θα πάμε εμείς απάν”, μου 'λεγαν τα κορίτσια, “να φυλάμε στο προαύλιο που θα κουνιέται το παιδί”. Τίποτα εγώ. Τους γκρίνιαζα συνέχεια. Πήγαινε ο Λεωνίδας εκδρομή με το σχολείο; Έστελνα και κάποιον άλλον κοντά να τον προσέχει. Όταν γένναγαν οι δυο – τρεις κότες που είχαμε, σ' εκείνον έδινα τ' αυγά, για να μεγαλώσει».

Εσείς, κ. Όλγα, πήγατε στο σχολείο;

«Πήγα κι εγώ σχολείο. Ήμουν πρώτη μαθήτρια, γιατί διάβαζα πάρα πολύ. Όχι όμως ότι είχαμε πολλά βιβλία. Παίρναμε κανένα τετράδιο

απ' το μαγαζί, μια πλάκα κι ένα κοντύλι. Το κοντύλι έσπαγε όμως. Πηγαίναμε τότε στο ρέμα και ψάχναμε για κάτι ειδικές άσπρες πετρούλες, ψιλούλες, και γράφαμε με αυτές στην πλάκα. Για να γράφουμε στο τετράδιο, παίρναμε χύμα μελάνι από το μαγαζί, είχαμε τα μπουκαλάκια μας, για να τη βάζουμε μέσα, παίρναμε τα πενάκια μας, της καλλιγραφίας ή το σκέτο, και έτσι γράφαμε. Βιβλία δεν είχαν όλα τα παιδιά. Κάπου-κάπου έπαιρναμ', όποιος είχε ν' αγοράσει. Τέλος πάντων δανειζόμασταν το ένα παιδί με τ' άλλο. Επειδή εγώ ήμουν η καλύτερη μαθήτριά, μου ζητούσαν τα παιδιά να τα βοηθώ, να τους λύνω προβλήματα και τότε εκείνα μου δάνειζαν τα βιβλία τους και διάβαζα. Πολλές φορές μού κάνανε δώρο και κανένα τετράδιο. Ο δάσκαλός μας ήταν πρώτος ξάδελφος του πατέρα μου και ήταν πάρα πολύ καλός δάσκαλος. Τον έλεγαν Σωτήρη Πάνου. Είχε μόνος του και τις έξι τάξεις όλα τα χρόνια. Τα προλάβαινε όλα. Είχαμε όμως πρωί – απόγευμα μάθημα. Μ' άρεσαν τόσο πολύ τα γράμματα, που παρόλο που έκανα και πολλές δουλειές στο σπίτι διάβαζα συνέχεια. Ήθελα να σπουδάσω, να γίνω δασκάλα ή καθηγήτρια. Έβλεπα όμως και τα χάλια εκείνων των χρόνων με την Κατοχή και τον Εμφύλιο κι έτσι δεν είχα μεγάλες ιδέες. Μάλιστα εξαιτίας των γεγονότων αυτών δεν πήγα τον τελευταίο μήνα της Έκτης τάξης για μάθημα, γιατί φύγαμε από το φόβο των ανταρτών κι έτσι δεν πήρα ούτε το απολυτήριό μου. Πάντως τότε στο χωριό ήμασταν κάπου ενενήντα παιδιά που πηγαίναμε σχολείο. Αγόρια και κορίτσια. Αν δεν έστελνε κάποιος γονιός το κορίτσι του στο σχολείο, είχε παρατήρηση από το δάσκαλο. Όπως και σ' εμας, επειδή, όταν θα γραφόμουν στην Πρώτη, έτυχε να πάθω οστεομυελίτιδα, έκανα κάποια χειρουργεία στην Πάτρα με αποτέλεσμα να μην πάω από την αρχή στο σχολείο, μας έκανε παρατήρηση ο δάσκαλος».

Από πού αγοράζατε τα τετράδιά σας; Κατεβαίνατε στη Ναύπακτο;

«Όχι. Είχαμε στο χωριό δύο μαγαζιά. Το ένα ήταν το μπακάλικο και καφενείο του Ασημακόπουλου και το άλλο το Κοινοτικό καφενείο, που το έπαιρνε όποιος έδινε τα περισσότερα. Αυτός ο Ασημακόπουλος είχε δουλέψει στην Αμερική κι ήρθε κι άνοιξε το μαγαζί αυτό με αμερικάνικο σύστημα. Και η ονομασία του ήταν “Αμερικάνικο”. Το είχε καθαρό, περιποιημένο και είχε τα πάντα μέσα ν' αγοράσεις. Στη Ναύπακτο κατέβαιναν μόνο όσοι ήθελαν καλαμπόκι και σιτάρι. Ξεκί-

ναγαν οι άνθρωποι από το χωριό με τα ζώα τους, έκαναν μία στάση στο χάνι του Φασουλά να ξεκουραστούν και μετά συνέχιζαν πάλι προς τη Ναύπακτο. Αφού φόρτωναν ό,τι ήθελαν, ανέβαιναν πάλι και κάνανε μια στάση στου Φασουλά, αλλά σταμάταγαν και στη Ρέρεση να ξεκουρα-

στούν, γιατί φορτώνονταν και στην πλάτη τους οι γυναίκες και οι άντρες με τριχιές, για να τα φέρουνε. Καμιά φορά οι φτωχότεροι έκαναν και αγώγια και έφερναν εμπορεύματα για τους πλουσιότερους και πληρώνονταν. Οι γονείς μου πήγαιναν μόνοι τους κι έφεραν τα δικά τους πράγματα. Ήταν πολύ δύσκολα χρόνια για όλους. Ήταν δύσκολη και βαριά η παραμικρή δουλειά που κάναμε. Να καταλάβεις, έφευγε η μάνα μου από το πρωί να πάει στα χωράφια μια – δυο ώρες δρόμο κουβαλώντας το μικρό αδελφό μου στην πλάτη. Όταν έφτανε, τον έβανε σε μια κούνια με τριχιά που έφτιαχνε, πήγαινε απ' ώρα σε ώρα να τον βλέπει και, όταν τελείωνε τις δουλειές της το βράδυ, φορτωνόταν πρώτα με ξύλα στην πλάτη και από πάνω μετά έβανε το παιδί μέσα σ' ένα πράμα σαν σαρμανίτσα. Τώρα πώς το 'βανε, πώς άντεχε δύο ώρες φορτωμένη να 'ρχεται με τα πόδια... δεν ξέρω. Πάρα την καθημερινή της κούραση η μάνα μου μάς είχε πρόγραμμα. Το Σάββατο να μας αλλάξει, να μας λούσει. Την Κυριακή να πάμε στην εκκλησία. Τη Δευτέρα να φορτωθεί τα ρούχα, το καζάνι και τη σκάφη, να πλύνει κάτω στο ρέμα».

Έβραζε νερό, για να τα πλύνει;

«Ναι, έβραζε πέτρες για πυροστιά, μάζευε απ' εδώ κι από 'κει ξύλα, έβανε φωτιά να ζεσταθεί το νερό και να πλύνει. Πώς τα 'πλενε όμως η μάνα μου τα ρούχα κι όλες οι παλιές; Έβανε κοφίνι, έβανε πόστα τα ρούχα τ' άσπρα κι έβανε και λίγο μπομποτάλευρο. Τώρα τι σημασία είχε αυτό δεν ξέρω. Μετά, στην κορφή έβανε ένα τουλπάνι με στάχτη. Έριχνε το βρασμένο νερό από πάνω κι έσταζε αυτό μέσα στα ρούχα. Ξέχασα να σου πω, κάτω από τα άσπρα, σε άλλη σειρά είχε τα μάλλινα.

Η αλισίβα* τα καθάριζε πάρα πολύ καλά. Κι εμάς με αλισίβα μας έλουζε. Γυάλιζαν τα μαλλιά μας τόσο πολύ! Μόνο που αν έσταζε στα μούτρα μας, έσκαγε το πρόσωπο. Ήταν δυνατή η αλισίβα. Είχαν πολλή τυραννία οι γυναίκες στο πλύσιμο αλλά και σ' όλες τις δουλειές. Ένα καλό που είχαμε μέσα στη φτώχεια μας είναι ότι λαβαίναμε δέματα από την Αμερική, από δύο αδέρφια του πατέρα μου κι έναν αδελφό της μάνας μου. Μας έστελναν σε δέματα αλλά και μπαούλα καμιά φορά πότε καινούργια ρούχα πότε παλιά».

Φορεματάκια για σας τα κορίτσια λάβατε ποτέ;

«Μια φορά μάς έστειλε ο θεός μου δυο φορεματάκια βελούδα, κόκκινο σιφόν, πολύ περιποιημένα. Τα είχε πάρει από οίκο μόδας, γιατί του άρεσαν πολύ τα λούσα. Φόρεσα λοιπόν το ένα εγώ και τ' άλλο η αδελφή μου η Κατίνα, βάλαμε τις κορδέλες και πήγαμε σ' ένα γάμο. Ο κόσμος μάς θαύμαζε, γιατί δεν είχαν τι να φορέσουν. Με κουρέλια ντύνονταν. Μας κοιτάζανε, έπιαναν τα ρούχα, τα χαϊδεύανε. Εμείς το πήραμε πάνω μας. Μετά, επειδή μας είχανε στείλει και κάτι ωραία καρό σεμέν με κρόσσια, μου λέει η αδελφή μου να τα φορέσουμε κι αυτά στο κεφάλι μας για μαντίλια, αλλά αυτά ήταν μακριά και μας κουκούλωσαν. Τόσο νογάγαμε».

Από τα χρόνια της Κατοχής τι θυμάστε, κ. Όλγα;

«Θυμάμαι ότι, ενώ ένα βράδυ ήμασταν γύρω στη γωνιά και μας έλεγε ένα τραγούδι η μάνα μας και χαιρόμασταν, μόλις έφεξε το πρωί, τι να δούμε... Ο ουρανός μαύρισε απ' τα αεροπλάνα. Να κλαίει η μάνα μ', να κλαίμε εμείς. “Ωχ, πόλεμος, πόλεμος” λέγανε. Χτύπαγαν και οι καμπάνες. Είχαμε τρομοκρατηθεί. Πήραν τους άντρες στο στρατό, πήρανε και τον πατέρα μου, παρόλο που είχε τρία παιδιά ως τότε.

Θυμάμαι κι ένα επεισόδιο που έγινε στο χωριό μας με τους Γερμανούς. Ένας χωριανός μας και μία άλλη χωριανιά πρόδωσαν στους Γερμανούς δύο άτομα που είχαν όπλα στο σπίτι τους. Ο ένας ήταν ένας μπάρμπας μου, ο Γιαννακός Πρέντζας, και μια γυναίκα, η Αλεξάνδρα Μαγκλάρα, που είχε τρία παιδιά. Η γυναίκα είχε μια καραμπίνα σπίτι της που την είχε φέρει ο άντρας της που ήταν στην Αμερική. Κίνησαν

* Σ.τ.Ε. Αλισίβα: Είναι ένα αλκαλικό διάλυμα που παρασκευάζεται με το βράσιμο του νερού μαζί με στάχτη από καμένα ξύλα. Παλιότερα τη χρησιμοποιούσαν στο πλύσιμο των ρούχων.

λοιπόν οι Γερμανοί να έρθουν να τους πιάσουν. Όταν ακούσαμε εμείς ότι φτάνουν οι Γερμανοί στο χωριό, βάνει η μάνα μου σ' ένα σακούλι αλάτι, αλεύρι, μια μπουκάλα λάδι και λίγο νερό και πήγαμε και τρυπώσαμε πέρα στις “Αρκουδότρυπες”. Ο κόσμος φοβήθηκε πολύ. Να τ'ς έσφαζες, μια σταγόνα αίμα δεν έβγαναν από το φόβο τους. Βρήκαν λοιπόν οι Γερμανοί αυτά τα δύο άτομα, βρήκαν και τα όπλα στα σπίτια τους, τους πήραν και τους πήγαν στη φυλακή στη Ναύπακτο. Μάθαμε μάλιστα ότι τους κούρεψαν γουλί, γιατί είχαν ψείρες. Όταν αργότερα, μετά από κάνα χρόνο, ήρθαν οι αντάρτες στο χωριό, ρώτησαν τον κόσμο ποιοι ήταν αυτοί που έφεραν τους Γερμανούς. Αφού έμαθαν το όνομα του άντρα, πήγαν να τον βρουν στα καφενεία. Μόλις τον εντόπισαν, του λένε: “Έλα εδώ. Πάμε να χαιρετήσεις τη γυναίκα σου και τα παιδιά σου”. Πραγματικά τον πήγαν σπίτι του, χαιρέτησε την οικογένειά του και μετά τον πήγαν και τον σκότωσαν στο Παλιοξάρι, επειδή πρόδωσε. Βρήκαν μετά τη χωριανιά μας που είχε προδώσει την Αλεξάνδρα και τη χτύπησαν τόσο πολύ, μέχρι που τη σκότωσαν. Μαζί μ' αυτούς όμως έπιασαν οι αντάρτες και μια άλλη γυναικούλα που είχε κλέψει ένα αρνί, γιατί είχε η κακομοίρα τρία παιδιά και πείναγαν. Ο άντρας της ήταν φύλακας φυλακών, αλλά δεν υπήρχε τότε μισθός να μπορούν να συντηρηθούν. Την πιάνουν λοιπόν και την αρχίζουν στο ξύλο. “Ωχ, Αριστείδη μ', με σκότωσαν”, φωνάζει η γυναίκα. Τη ρωτάει τότε ο ανώτερος αντάρτης: “Ποιον Αριστείδη φωνάζεις;” “Τον άντρα μου, που είναι φύλακας φυλακών, τον Αριστείδη Ασημακόπουλο”. Λέει τότε ο αντάρτης: “Παιδιά, σταματήστε. Είναι η γυναίκα του καλύτερού μου φίλου”. Έτσι γλίτωσε τη ζωή της.

Μόλις νύχτωνε κι ακούγαμε τα σκυλιά, ξέραμε ότι έρχονταν οι αντάρτες. Φόβος και τρόμος! Ο πατέρας μου πήδαγε έξω από το παράθυρο και έτρεχε κάτω στο ρέμα, για να μην τον πιάσουν. Γιατί έρχονταν αυτοί κι έπαιρναν άντρες, για να πολεμάνε μαζί τους. Μια φορά ήρθαν και πήραν δέκα άντρες, νέα παιδιά, και τους πήγαν στην Ομάλια. Λέει μετά μια μέρα ένας χωριανός μας, ο Χρήστος Σπηλιώτης: “Πρέπει να πάμε να πάρουμε τους άντρες πίσω”. Ο Χρήστος είχε βγάλει μόνο το σχολαρχείο, αλλά δεν τον έφτανε ο καλύτερος δικηγόρος. Παίρνει τον δάσκαλο, βαράει την καμπάνα, μαζεύει κι άλλους και πάνε προς την Ομάλια. Μπροστά αυτός με κόκκινη σημαία και πίσω οι άλλοι. Όταν φτάσανε εκεί, τους ρωτάει ένας αντάρτης: – “Πώς τολμήσατε και ήρθατε

εδώ;” – “Γιατί να μην έρθω;” του λέει ο Χρήστος. “Δεν είσαι Έλληνας;” – “Έλληνας είμαι”. – “Ξέρω γιατί βγήκες στο κλαρί. Βγήκες, για να ζήσουμε κι εμείς οι φτωχοί. Τους άντρες αυτούς που έχετε πάρει θα σου φέρω και εγώ κατάσταση να δεις ποιοι είναι. Αυτός έχει τρία παιδιά, εκτός έχει τέσσερα μικρά τα παιδιά, λεχώνες κάνα δυο, έχουν χωράφια, είναι η σειρά τους να ποτίσουν, αλλιώς θα ξεραθούν, θα πεθάνουν οι δικοί τους απ’ την πείνα, τα πράματα είναι κλειστά μέσα, δεν μπορούν οι γυναίκες ούτε να τ’ αρμέξουν, ούτε να τα σκαρίσουν”. Είπε πολλά ο Χρήστος Σπηλιώτης, που δεν τα θυμάμαι κι εγώ όλα όπως τα είχα ακούσει. Εντέλει, έκλαψε λένε ο αντάρτης ο Παπαϊωάννου και του είπε: “Πρώτη φορά ακούμε αυτά τα λόγια, γιατί πρώτη φορά μάς συναντάνε οι πατριώτες μας. Πάρτε τους άντρες σας κι έχετε το λόγο μου ότι το χωριό το δικό σας δεν θα το θίξει ποτέ κανένας”».

Τιμωρούσαν σκληρά πάντως οι αντάρτες.

«Ναι, αλλά μετά απ’ αυτό το γεγονός με τη γυναίκα που τη χτύπησαν οι αντάρτες, η κλεψιά κόπηκε για πολλά χρόνια. Είχαμε τα κεφάλια μας ήσυχα, γιατί ο καθένας και γίδα να ’βρισκε και αρνί να ’βρισκε μόνο του, το ’κλεβε. Τέτοια ήταν η ζωή παλιά, γιατί πείναγαν. Εμείς εκείνα τα χρόνια τρώγαμε ό,τι έβγανε ο τόπος. Το κολοκύθια μας, τα φασολάκια, τα λάχανα, τα χόρτα μες στα χωράφια και τον τραχανά. Όταν δεν είχαμε γάλα για τραχανά, μας έφτιαχνε η μάνα μας στριφτάδια με αλεύρι και νερό. Το λάδι επίσης δεν το είχαμε στερπηθεί εμείς, γιατί πήγαινε η μάνα μου στον αδελφό της στο Μόρνο για κάνα μεροκάματο. Πήγαινε και σε μια ξαδέλφη της, την Ευφροσύνη Σατλάνη στην Παλαιοπαναγιά, και δούλευε. Καθόταν ένα μήνα κι έφερνε 30–40 οκάδες λάδι. Είχαμε όμως και τη γλίνα μας από το χοιρινό που σφάζαμε τα Χριστούγεννα».

Εσείς, κ. Όλγα, συμμετείχατε σε όλες αυτές τις δουλειές;

«Εγώ, όταν τελείωσα το Δημοτικό, κατέβηκα στη Ναύπακτο κι έμαθα μοδιστρική στη Γιώτα Φαλτσέτου. Ήταν άριστη μοδίστρα. Έραβε για τις καλύτερες, τις αρχόντισσες της Ναυπάκτου, όπως την κυρία Κανελλοπούλου, την κυρία Μπάμπαλη κ.ά. Έκατσα οκτώ μήνες εκεί και μετά ήρθα στο χωριό κι έραβα για τις γυναίκες. Είχα αγοράσει και μια ραπτομηχανή SINGER, που δεν την έβρισκες εύκολα. Μου ’στειλαν οι

μπαρμπάδες μου λεφτά και την πλήρωσα 2.500 ή 3.000 δραχμές. Δεν θυμάμαι ακριβώς».

Είχατε σημαντική βοήθεια από τους θείους σας;

«Ναι. Εκείνοι με προίκισαν κιόλας, αλλά και εκείνοι μού διάλεξαν και ποιον θα παντρευτώ, γιατί εντωμεταξύ είχε πεθάνει ο πατέρας μου από καρδιά, όταν ήμουν δεκαπέντε χρονών. Όταν λοιπόν έγινα είκοσι χρονών, μου έγιναν δυο προξενιά. Το ένα ήταν για τον Δήμο Ζαγκανά, τον οποίο και παντρεύτηκα τελικά. Αυτός ήταν εργάτης στα χωράφια του θείου μου κι επειδή τον έβλεπαν ότι ήταν πολύ καλός στη δουλειά του, επέμεναν να πάρω αυτόν. Το άλλο προξενιό ήταν για έναν στην Αθήνα. Εγώ θα προτιμούσα να πάρω εκείνον, μόνο και μόνο για ν' αλλάξω ζωή και θα ήταν και καλή ευκαιρία για τη μοδιστρική μου. Πιστεύω ότι θα έκανα πολλά. Δεν πειράζει όμως, πέρασα καλά κι εδώ. Με τον Δήμο κάναμε τρία παιδιά, τη Γιώτα, τον Χρήστο και την Αργυρώ, κι έχουμε έξι εγγόνια. Θέλω να τους ευχηθώ να 'χουν υγεία πάνω απ' όλα και μετά ψυχία και ειρήνη. Τα άλλα όπως έρθουν. Και όλος ο κόσμος να 'ναι καλά».

Ευθύμιος Καλπακιώρης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 23/9/2016)

«Τον πατέρα μου τον έλεγαν Ιωάννη και τη μητέρα μου Ανθούλα, το γένος Σκουζή. Και οι δυο μου οι γονείς ήταν Παλαιοχωρίτες. Εκεί, στο χωριό, γεννήθηκα κι εγώ το 1934, τον Φεβρουάριο μήνα. Οι χειμώνες εκείνα τα χρόνια ήταν πιο κρύοι και είχαμε πολύ περισσότερες βροχές. Λέγανε τότε (και ήταν γεγονός, γιατί το πρόλαβα κι εγώ) ότι, όταν έπιανε βροχή ημέρα Σάββατο, κράταγε δεκαπέντε μερόνυχτα. Έβρεχε συνέχεια».

Και πώς πήγαιναν οι αγρότες στις δουλειές τους;

«Τι να 'καναν; Πήγαιναν βρέχοντας, πέρναγαν νίλες τότε. Δεν υπήρχαν ούτε ομπρέλες ούτε αδιάβροχα. Το μόνο που είχαν τότε ήταν κάπες από τραγόμαλλα. Γίνονταν από τα γίδια και ιδιαίτερα από τα μαλλιά του τράγου. Κουρεύαμε τα ζώα, το γνέθανε το μαλλί οι γυναίκες, το ύφαιναν στον αργαλειό κι ερχόταν μετά ο ράφτης και τις έφτιαχνε. Έτσι βολεύονταν τότε με την κακοκαιρία. Μήπως είχαμε δρόμους; Μονοπάτια είχαμε, ίσα που περνάγαμε. Φορτωμένο ζώο δύσκολα πέρναγε. Ήταν άλλη η ζωή τότε. Δρόμος άνοιξε το 1962.

Συνήθως εγώ κατέβαινα στην πόλη, με τα πόδια φυσικά, για να ψωνίσω τα απαραίτητα. Από το χωριό μου μέχρι το Κεφαλόβρυσσο δεν υπήρχε σχεδόν τίποτα. Μόνο χωράφια υπήρχαν. Στην αρχή του Κεφαλόβρυσσου υπήρχε η λίμνη, όλο καλάμια και νερά ήταν, στην περιοχή που είναι το ΚΤΕΛ Φωκίδας. Από εκεί και μετά ήταν η πόλη και πάλι αραιά τα μαγαζιά και τα σπίτια. Η κεντρική αγορά ήταν στο Στενοπάζαρο. Ο κόσμος συνήθως ψώνιζε βερσέ. Πλήρωναν όποτε κονόμαγαν κάνα μεροκάματο».

Όταν αρρώσταινε κάποιος, σε ποιον γιατρό πηγαίνατε;

«Α, άμα αρρωσταίναμε, θα μας πέρναγε μόνη της η αρρώστια. Δεν είχε τότε... Οτιδήποτε θα πέρναγε μόνο του, σιγά – σιγά με τον καιρό. Μια φορά έφαγα Ιούλιο μήνα καρύδια φρέσκα με τη φλουδίτσα τους και με πείραξαν. Είχα δώδεκα μέρες πυρετό. Έκατσα κάτω από ένα δέντρο όλες τις μέρες. Αν τυχόν έβγαινε κάνα πόδι ή κάνα χέρι, ήταν ένας πρακτικός από τη Γρανίτσα, ο Φίλιππος Πολιτόπουλος, που έβαζε το κόκαλο στη θέση του. Σε διάφορα άλλα θέματα επίσης έδινε βότανα, αναλόγως την περίπτωση».

Στο σχολείο πήγατε μέσα στα χρόνια της Κατοχής, κ. Θύμιο;

«Ναι, είχε πιαστεί ο πόλεμος και το Δημοτικό το έβγαλα κατά διαστήματα. Έζησα και την Κατοχή και τον ανταρτοπόλεμο. Βλέπαμε με τους φίλους μου τα αεροπλάνα, τα γερμανικά τα στούκας, να περνάνε κατά κύματα από πάνω μας. Ας ήμασταν παιδιά! Οι μικροί τα τυπώνουν αυτά και τα θυμούνται καλά.

Θυμάμαι κυρίως στον Εμφύλιο που ήρθαν αντάρτες στο χωριό. Δεν μας πείραξαν εμάς. Είχαν έρθει και οι Ράλληδες, όπως τους λέγαμε. Αλλού τους έλεγαν ταγματασφαλίτες ή δωσίλογους. Αυτοί απειλούσαν το χωριό, αλλά δεν ήρθαν ποτέ. Γιατί είναι κλειστό το χωριό μας και φοβούνται να 'ρθουνε, μην τους στριμώξουν οι αντάρτες ένα γύρω.

Στην Αλβανία πήγαν κάποιοι απ' το χωριό και πολέμησαν. Όλοι γύρισαν, εκτός από τον Ιωάννη Ζώνη. Ήταν και ένας δάσκαλος, ο Πιας, που δούλευε στο χωριό μας, αλλά ήταν από τη Βοϊτσία, που και αυτός πήγε να πολεμήσει, αλλά σκοτώθηκε.

Εγώ είχα έναν δάσκαλο Πετρόπουλο, από τη Μακρυνεΐα ήταν. Θυμάμαι είχαμε μάθημα την ώρα που μπήκε ένα παιδί μέσα στην τάξη και λέει στον δάσκαλο: “Πιάστηκε ο πόλεμος”. Σχολάσαμ' τότε.

Πολύ δεν πεινάσαμε εμείς, γιατί οι γονείς μου ήταν κτηνοτρόφοι και γεωργοί. Καλλιεργούσαμε σιτηρά, έσπερναμ' και κάνα αραβοσίτη κάπου – κάπου και είχαμε αρνιά, κατσίκια, το γάλα, το τυρί μας, αυγά κ.λπ. Όλα μόνοι μας τα κάναμε. Οργώναμε τα χωράφια μας, τα κηπευτικά μας, είχαμε. Ήμασταν έξι παιδιά στην οικογένεια και μοιραζόμασταν όλες τις δουλειές. Ο πρώτος μου αδελφός ήταν ο Γιώργος, μετά ήμουν εγώ, έπειτα ο Θανάσης, η Κατίνα, ο Σπύρος και τελευταία η Παναγιώτα».

Φαντάζομαι οι αδελφές σας θ' ασχολούνταν με τις δουλειές του σπιτιού.

«Πήγαιναν και στα ζώα και στα χωράφια και δουλειές στο σπίτι έκαναν. Δεν ήταν όπως είναι τώρα. Και έπλεκαν και ύφαιναν, έγνεθαν, αλλά έβγαλαν και το Δημοτικό. Όλα γίνονταν. Και το σπίτι μας που ήταν μικρό μια χαρά μεγαλώσαμε. Στρωματσάδα κάτω, το ένα παιδί δίπλα απ' το άλλο. Δεν είχε τότε κρεβάτια και τέτοια. Στο πάτωμα που ήταν από ξύλο απλώναμε κάτω μια βελέντζα (πρόβιας ή τράγιας), ξαπλώναμε κι από πάνω σκεπαζόμασταν με άλλη μία.

Τα περισσότερα πράγματα τα φτιάχναμε μόνοι μας. Αυτοσυντηρούμασταν. Κι αν θέλαμε ν' αγοράσουμε κάτι, όπως πετρέλαιο, επειδή δεν υπήρχαν τότε χρήματα, το ανταλλάσσαμε με δικά μας προϊόντα, όπως αυγά, τυρί κ.λπ. Εκτός αν πήγαινε κανείς για μεροκάματο, τότε του 'διναν λεφτά. Εγώ για μεροκάματο πήγα, αφού πρώτα παντρεύτηκα. Πήρα από το χωριό μου την Ειρήνη Αποστολοπούλου το 1960. Κάναμε έξι παιδιά, τον Θεοφάνη, τον Γιάννη, την Ανθούλα, τον Θανάση, τον Θεόδωρο και τον Κώστα. Το τελευταίο παιδί το κάναμε, αφού φύγαμε από το χωριό και κατεβήκαμε στη Ναύπακτο».

Με τι ασχοληθήκατε στη Ναύπακτο;

«Το 1972, όταν πρωτοέπιασα δουλειά, ήταν στον Σκαπανέα και έμεινα για δύο χρόνια. Μια εταιρία ήταν που έφτιαχνε δρόμους. Το 1973, εντωμεταξύ, αγόρασα στο Ξηροπήγαδο ένα οικοπεδάκι, που είχε ένα μικρό καλυβάκι. Το γκρέμισα αυτό κι έβαλα μπροστά σιγά-σιγά να χτίσω ένα σπίτι, για να φέρω κάτω και την οικογένειά μου, που την είχα αφήσει στο χωριό, ώσπου να βάλω μια σειρά.

Όσπου να γίνει το σπίτι μου, η οικογένεια Μήτσου και Χαράλαμπου Ζαμπάρα με άφησαν να μείνω δωρεάν σ' ένα μικρό ακατοίκητο σπιτάκι που είχαν. Ήταν μεγάλη βοήθεια για μένα εκείνη την εποχή. Με στήριξαν στην προσπάθειά μου να σταθώ στα πόδια μου και τους ευχαριστώ πάρα πολύ.

Μετά τη δουλειά στον Σκαπανέα δούλεψα και στο φράγμα του Μόρνου για επτά χρόνια. Όσπου να τελειώσω τη δουλειά στο φράγμα, τελείωσε και το σπίτι. Εντωμεταξύ το ισόγειο του σπιτιού το είχα αφήσει, για να το κάνω μαγαζί. Και το έκανα καφενείο».

Πού μάθατε τη δουλειά του καφετζή;

«Από πουθενά δεν είχα μάθει. Δεν ήξερα, και σας το λέω ειλικρινά. Κοντά στο καφενείο ήταν τότε ένα συνεργείο, του Μήτσου του Ράικου, και, μόλις άνοιξα, μου κάνει μια παραγγελία και μου λέει: “Θέλω να μου φτιάξεις ένα φραπέ”. – “Και τι είναι αυτό;” του λέω. Έτσι που λες, άνοιξα το μαγαζί χωρίς να ξέρω τίποτα. Μου είπε ο Μήτσος τι είναι, πώς να τον φτιάξω και σιγά – σιγά έμαθα. Πάντως πρόκοψα με το μαγαζί, Δόξα τον Μεγαλοδύναμο.

Αποκατέστησα όλα μου τα παιδιά και τίποτα δεν στερήθηκα. Σκεφτόμουν μόνο ότι ο Θεός θα με βοηθήσει και όντως με βοήθησε και με το παραπάνω.

Από μικρός ήμουν κοντά στην εκκλησία και έψελνα. Στο χωριό τότε είχαμε τον παπα-Σκουζή, που ήταν και αδελφός του παππού μου. Ήταν πάρα πολύ καλός και ορμήνευε τον κόσμο. Είχε μόνο την ατυχία και έχασε το πόδι του, τότε με τους Ράλληδες. Ήταν είκοσι ενός χρονών παλικάρι δύο μέτρα. Κυνήγαν τότε τον παπά οι αντάρτες και, προκειμένου να μην τον σκοτώσουν, ο γιος του παπά πήγε μαζί τους, για να γλιτώσει τον πατέρα του. Στο τέλος δε γλίτωσε αυτός. Ο Εμφύλιος ήταν ό,τι χειρότερο στην Ελλάδα. Μέχρι και αδέλφια σκοτώνονταν μεταξύ τους. Το θυμάμαι σαν μια εποχή όπου η ζωή του ανθρώπου ήταν ίσον με ένα κουνούπι! Τακ, το βάραγες και το σκότωνες. Έτσι απλά.

Ο Θεός να μας φυλάει από τέτοιες καταστάσεις, να μην ξανάρθουν. Έχω δέκα εγγονάκια και ένα δισέγγονο. Εύχομαι να είναι καλά αυτά, αλλά και όλα τα παιδάκια του κόσμου. Δόξα σοι ο Θεός, μέχρι σήμερα δεν έχω παράπονο από τη ζωή μου. Το μόνο που επιθυμώ τώρα στην ηλικία που είμαι, των 82 ετών, είναι μια θεσούλα στον Παράδεισο, έστω και όρθια, να μου δώσει ο Θεός. Έστω και όρθια!!!»

Βασίλης Μποκιστιάνος

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσας στις 8/9/2017)

«Στο Καταφύγιο Ναυπακτίας γεννήθηκα στις 28 Ιανουαρίου του 1934. Γονείς μου ήταν ο Ανδρέας και η Αθηνά, το γένος Μανωλοπούλου. Και οι δύο ήταν από το Καταφύγιο. Ήμασταν τέσσερα αδέρφια, πρώτος εγώ, μετά η Αγγελική, τρίτος ο Φίλιππος και τελευταία η Σταυρούλα. Ξέρετε, στο χωριό η ζωή ήταν πολύ δύσκολη εκείνη την εποχή. Αρκεί να σας πω ότι πηγαίναμε κάθε πρωί στο σχολείο ξυπόλυτα τα περισσότερα παιδιά ή με τα ροδοπάπουτσα μ' ένα ξύλο χοντρό για τη σόμπα. Εγώ, επειδή ο πατέρας μου είχε πάει στην Αμερική, ήμουν σε μια κάπως καλύτερη κατάσταση και είχα κάτι παπουτσάκια. Είχε πάει ως εργάτης το 1910. Τον έζησα όμως πολύ λίγο, γιατί πέθανε, όταν ήμουν εννέα χρονών, από ένα σπυρί που είχε στο πόδι, μολύνθηκε και έπαθε γάγγραινα. Δεν μπορούσε να κατέβει στη Ναύπακτο να τον δει γιατρός. Ήταν το 1944 και, για να πας κάπου, έπρεπε να πάρεις άδεια από τον τοπικό υπεύθυνο του χωριού! Να εύχεστε να μη φτάσουμε εκεί. Γιατί με το μυαλό που έχουν οι σημερινοί κυβερνώντες, αυτό το πρόγραμμα έχουν. Να χρειάζεσαι σημείωμα από το χωριό για να πας στη Ναύπακτο.

Μετά το σχολείο έπρεπε να βοηθάω κι εγώ στις δουλειές. Έτσι πήγαινα στις γίδες. Ήμουνα πλέον ο προστάτης. Η Σταυρούλα, η τελευταία, ήταν δύο χρονών. Η μάνα μου έδωσε μεγάλη μάχη, για να μας μεγαλώσει. Είχαμε ένα χωράφι στο “Φανάρι” του Μόρνου που το καλλιεργούσαμε και πήγαινε η μάνα μου, φόρτωνε τα πράγματα στο μολάρι κι ερχόταν με τα πόδια στο Καταφύγιο. Είχαμε χωράφι και στο χωριό, αλλά αυτό στο “Φανάρι” είχε μεγαλύτερη παραγωγή».

Από τα σχολικά χρόνια τι θυμάστε;

«Είχαν περάσει πολλοί δάσκαλοι. Ο τελευταίος από τον οποίο πήρα

απολυτήριο ήταν ο Χρήστος Κραββαρίτης από το Τρίκορφο. Ήταν ο πιο καταρτισμένος. Οι μαθητές του, ιδιαίτερα στα Μαθηματικά, ήμασταν στο Γυμνάσιο όλοι αριστούχοι. Αν ξέρετε τον γιατρό ΩΡΛ τον Κραββαρίτη, είναι γιος του. Βέβαια, για να μας έχει σε τάξη ο δάσκαλος, είχε μια βέργα μεγάλη, που έφτανε από την έδρα μέχρι το τελευταίο θρανίο!!! Δεν τολμούσαμε να μιλήσουμε μες στην τάξη. Αλλά μάς έλεγε και εκτός σχολείου. Αν, για παράδειγμα, μας έβλεπε να παίζουμε στο χιόνι, την άλλη μέρα μας καλούσε σε απολογία. Πιστεύω ήθελε να μας προστατεύει μ' αυτόν τον τρόπο, να μην αρρωστήσουμε».

Στην Κατοχή πεινάσατε;

«Τότε, αν είχες ψωμί και γλίνα, ήσουν ο καλύτερος! Αν είχες τριάντα κουβέλια καλαμπόκι, όλα ήταν μια χαρά. Εμείς δεν πεινάσαμε, αλλά ήταν πολλοί από το χωριό που πείνασαν, που έφαγαν μέχρι και λούπινα. Ήταν κάτι σαν στρογγυλά φασόλια. Τα βράζανε πρώτα στο νερό να ξεπικρίσουν. Τα λιάζανε μετά να στεγνώσουν πάλι και τα πηγαίναν στο μύλο να τ' αλέσουν μαζί με αγκόρτσα, κάτι αχλάδια μικρά.

Προβλήματα στο χωριό γενικά δεν είχαμε. Γερμανοί δεν πέρασαν. Ιταλοί ήρθαν μια φορά απ' ό,τι θυμάμαι, έμειναν λίγο και φύγανε.

Από το αντάρτικο έχω περισσότερες μνήμες. Ήρθαν λοιπόν οι αντάρτες ως απελευθερωτές και εμπεδωτές της δημόσιας τάξης, ασφάλειας και δικαιοσύνης. Γιατί τότε ο κόσμος πείναγε και έκλεβε. Και σπίτια άνοιγε και γίδια έκλεβε και ό,τι άλλο έβρισκε. Σκοτώσαν έναν στο χωριό που είχε κλέψει, κάψαν άλλον με λάδι... Αυτόν τον τελευταίο, όταν τον πιάσανε, του χαρακώσανε βαθιά όλο του το σώμα και μετά του έριξαν το καυτό λάδι. Μετά από αυτό το βασανιστήριο, κατέδωσε κι έναν άλλο ζωοκλέφτη που πέρναγε εκείνη τη στιγμή από τον δρόμο. Όταν τον πιάσανε, βρήκαν πάνω του 63 αντικλείδια. Αυτόν τον σκοτώσανε. Τον είδα και εγώ. Όλα αυτά γίνονταν μετά από τα λαϊκά δικαστήρια, όπως τα έλεγαν. Ο αρχηγός των ανταρτών στο χωριό λεγόταν καπεταν-Καπλάνης. Αυτός για ένα διάστημα έμενε στο σπίτι μας. Με έπαιρνε και στα γόνατά του».

Πιστεύετε ότι οι αντάρτες λειτουργούσαν δίκαια;

«Καταρχήν, δεν ήταν όλοι ίδιοι. Άλλος ναι, άλλος όχι. Θέλαν να επιβάλουν την τάξη, αλλά πολλές φορές το 'καναν βάναυσα. Δεν υπήρχε καθόλου τάξη εκείνη την εποχή».

Αν και ορφανό παιδί καταφέρατε να επιβιώσετε και να προοδεύσετε.

«Πρώτα απ' όλα ήρθα στη Ναύπακτο και πήγα στο Γυμνάσιο, γιατί είχα προσβάσεις από συγγενείς. Τα πρώτα δύο χρόνια έμεινα στους θείους μου, Βασίλη και Γιώργο Γαλάνη. Παρόλο που είχαν πέντε – έξι παιδιά ο καθένας, φιλοξένησαν κι εμένα. Τον τρίτο χρόνο πήγα σε άλλο θείο μου, τον Δημήτρη Ξανάλατο, στο Γρίμποβο. Για να ξεπληρώσω την υποχρέωση, τα καλοκαίρια δεν πήγαινα στο χωριό. Έμενα και δούλευα γκαρσόνι στο καφενείο του, το σημερινό “Όστρια”. Εκείνη την

εποχή υπήρχαν μόνο τρία μαγαζιά στο Γρίμποβο, το δικό μας, του Θωμόπουλου (σημερινό Ζωγράφου) και ένα άλλο που λειτουργούσε μέσα σε μια αποθήκη δίπλα στο κτήμα του Νόβα. Εμείς στο Γρίμποβο δουλεύαμε από το πρωί ως το μεσημέρι. Από το απόγευμα και μετά δεν μπορούσε να σταθεί κανείς από τον αέρα. Ο κόσμος τα βράδια πήγαινε στην Ψανή. Εκεί υπήρχαν τα μαγαζιά του Κουρελή και του Σαράντη.

Ήταν πολύ δύσκολο τότε για ένα παιδί από χωριό να βγάλει το Γυμνάσιο. Έπρεπε να πληρώσει την εγγραφή του και, αν δεν είχε συγγενείς να το φιλοξενήσουν, έπρεπε να πάει σε ενοίκιο. Εμένα να φανταστείς με διώξανε μια φορά από το Γυμνάσιο, γιατί δεν είχα λεφτά να πάω να κουρευτώ! Ήταν ο κανονισμός έτσι, κυρίως από τη νοοτροπία του κάθε Γυμνασιάρχη, που τότε ήταν ο Χρήστος Παπαχρήστου. Εγώ ασχολούμουν με τον αθλητισμό και κινδύνεψα στην τελευταία τάξη να φάω αποβολή, επειδή έλαβα μέρος στα “Παπασιράτεια” στο Αγρίνιο χωρίς την άδεια του Σχολείου. Υπήρχε κανονισμός σ' όλες τις γωνίες του κτιρίου που έγραφε: “Απαγορεύεται στους μαθητές να είναι οργανωμένοι σε αθλητικά σωματεία, πλην τους προσκόπους”».

Ο αφηγητής ήρθε πρώτος στους περιφερειακούς μαθητικούς αγώνες του 1954 στο άθλημα του άλματος εις ύψος.

Μιλήστε μας για την αθλητική σας δραστηριότητα.

«Ξεκίνησα το '52 με τον ακοντισμό. Πρώτος στο άθλημα ήταν ο συμμαθητής μου ο Κώστας Κάντζος, έπειτα ο Σεραφείμ Βλαχογιάννης και τρίτος εγώ. Την επόμενη χρονιά πήγα στο άλμα εις ύψος. Αυτό μου άρεσε πολύ, αφού, όταν έμενα στο Γρίμποβο, τις ελεύθερες ώρες μου, αφού έκανα το μπάνιο μου στη θάλασσα με τα γειτονόπουλα, παίζαμε, τρέχαμε, πηδάγαμε. Και πού πηδάγαμε; Προς το τέλος του Γριμπόβου, εκεί που είναι τώρα το "Πέτρινο", ήταν χωράφια με σιτάρια. Όταν τ' αλωνίζανε, τ' άχυρα τα συγκέντρωναν στην παραλία. Τα χρησιμοποιούσαμε σαν σκάμμα, να πηδάμε και να πέφτουμε στα μαλακά. Βάζαμε τότε ένα καλάμι ή ένα σχοινί και το πηδάγαμε. Είχαμε ένα αυτοσχέδιο προπονητήριο. Στην προτελευταία τάξη λοιπόν το '54 ήρθα πρώτος στο άλμα εις ύψος. Πήρα και τους Περιφερειακούς στο Μεσολόγγι. Τα Ναυπάκτια παιδιά είχαμε έξι πρώτες νίκες σε διάφορα αθλήματα και οχτώ δεύτερες. Ήμασταν ο Γιάννης Μήλιος, ο Σπυράντζος, η Μορφάκη, η Θεμελή. Την τελευταία χρονιά ήρθα πάλι πρώτος και στους σχολικούς αγώνες και στα "Παπαστράτεια", που, όπως σας είπα, παραλίγο να με αποβάλουν. Μου είχαν βγάλει μάλιστα τα παιδιά το παρτσούκλι "καρφίτσας", γιατί ήμουν ψηλός και αδύνατος».

Πώς γλιτώσατε την αποβολή, κ. Βασίλη;

«Μαζί με τα άλλα παιδιά που λάβαμε μέρος στους αγώνες πήγαμε την επόμενη μέρα και βρήκαμε τον δήμαρχο, τον μπαρμπα-Κώστα τον Μακρυγιάννη, τον βουλευτή που είχαμε εδώ, τον Ιντζέ, και τον διοικητή του Αστυνομικού Τμήματος. Τους είπαμε το και το, ότι πήγαμε μεν παράνομα, αλλά γυρίσαμε με πρώτες νίκες. Πήγανε, λοιπόν, και οι τρεις μαζί και βρήκανε τον Γυμνασιάρχη και ζήτησαν να μη μας τιμωρήσει. Αυτός τους είπε: “Εντάξει, δε θα τους τιμωρήσω, αλλά τις τρεις τελευταίες μέρες πριν τις εξετάσεις να μην έρθουν στο σχολείο, γιατί δεν μπορούν να τους ατενίσουν οι καθηγητές”.

Παρόλο που ήμουν πάρα πολύ καλός αθλητής, δεν συνέχισα, γιατί πήγα φαντάρος κι όταν γύρισα, έδωσα εξετάσεις και μπήκα στο Ταχυδρομείο. Δώσαμε δεκαπέντε άτομα για τρεις θέσεις στην Αιτωλοακαρνανία. Τα μαθήματα που δώσαμε ήταν: Γεωγραφία Ελλάδος, Γραφή με λατινικούς χαρακτήρες, Έκθεση και Πρακτική Αριθμητική. Πέρασα και διορίστηκα στο Καταφύγιο, όπου υπηρέτησα για είκοσι χρόνια. Ήμουν διανομέας στα χωριά Ανθόφυτο, Κουτσογιανναίικα, Γάβρο, Γολέμι, Καταφύγιο, Αναβρυτή. Γύρναγα όλα αυτά τα χωριά με τα πόδια. Δεν υπήρχε δρόμος ακόμα το '61 ούτε για μηχανάκι. Μετά το '64 άρχισαν να ανοίγουνε κάποιους. Το '81 ήρθα στα ΕΛ.ΤΑ. Ναυπάκτου ως ταξινόμος και έπειτα έγινα προϊστάμενος στο Τμήμα Εκμετάλλευσης».

Τι σας έχει μείνει από εκείνη την εποχή;

«Ο κόσμος έστελνε χιλιάδες γράμματα τότε. Έκαναν μεγάλη χαρά οι κάτοικοι στα χωριά, όταν λάβαιναν νέα από τους δικούς τους. Θυμάμαι και το εξής συγκεκριμένο: Ο Μήτσος ο Παπαϊωάννου που ήταν στην Αμερική κάθε Χριστούγεννα και Πάσχα έστελνε γράμματα σε εξήντα περίπου χωριανούς του στο Καταφύγιο με δολάρια μέσα».

Πότε παντρευτήκατε;

«Το 1968 και πήρα την Ιωάννα Ζωγράφου από το χωριό μου. Αποκτήσαμε δύο κόρες, την Αθηνά και την Ελένη. Έχω προς το παρόν και δύο εγγονάκια. Είμαι πλήρως ευχαριστημένος από τις κόρες μου. Και οι δύο είναι δραστήριες, αξιόλογες και ευτυχώς έχουν καλές δουλειές. Εύχομαι παιδιά και εγγόνια να είναι πάντα καλά και ό,τι άλλο επιθυμούν να τ' αποκτήσουν».

Τριαντάφυλλος Πράππας

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 16/6/2017)

«Στον Παλιόπυργο γεννήθηκα το 1935. Από εκεί κατάγονταν και οι δύο μου γονείς που ήταν αγρότες. Ο πατέρας μου λεγόταν Βασίλης και η μητέρα μου Ζωή. Ήμασταν οχτώ αδέρφια. Πρώτος ήταν ο Ιωάννης που το '41 σκοτώθηκε από τους Γερμανούς στην Κρήτη, όπου ήταν τότε στη Σχολή Χωροφυλάκων. Μετά ήταν ο Φώτης, ο Γιώργος, ο Νίκος, ο Κώστας, ο Σπύρος, εγώ, ο Τριαντάφυλλος και η Ζωή. Μια κοπέλα, η τελευταία!»

Πώς τα έβγαζε πέρα η μάνα σας με τόσα παιδιά;

«Η μάνα μου έλεγε ότι τα παιδιά είναι ευτυχία. Εν τω μεταξύ εμείς ακούγαμε και δεν κάναμε ζημιές καθόλου. Όταν μας επισκεπτόταν κανένας ξένος, μαζευόμασταν ήσυχα όλα μαζί. Γενικά, εμείς δεν πεινάσαμε, γιατί ο πατέρας μου έσπερνε σιτάρια, καλαμπόκια, κριθάρια. Είχαμε και τα λαχανικά μας, όπως φασόλια, φακές, τις κοτούλες μας, τα μαρτίνια μας. Το μόνο που στερnehθήκαμε στην Κατοχή ήταν όταν τρεις μέρες μόνο δεν είχαμε σταρένιο αλεύρι για ψωμί. Είχαμε όμως καλαμποκίσιο για κουρκούτι και για ζυμαρόπιτα. Από το σπίτι μας πέρασαν πάρα πολλοί, για να τους δώσουμε κάτι να φάνε. Πέρασε μια φορά ένα παιδί και μας είπε ότι είχε τρεις μέρες να φάει. Αργότερα αυτός μπήκε στη Χωροφυλακή. Ένα άλλο παιδί, αφού τελείωσε ο πόλεμος, πήγαινε μ' ένα καρβέλι ψωμί στο σακούλι και μας είπε: "Πάω για Χωροφύλακας. Δεν υποφέρεται η πείνα!" Τα πράγματα ήταν πολύ δύσκολα τότε. Τώρα είναι καλύτερα, αλλά εμείς δεν ξέρουμε τι θέλουμε. Σχολείο πήγα το '42. Είχαμε Δημοτικό στον Παλιόπυργο, αλλά τις τρεις πρώτες χρονιές μια πηγαίναμε, μια δεν πηγαίναμε. Κάθονταν ένα μήνα ο δάσκαλος, μετά έφευγε... Αργότερα ερχόταν άλλος και πάλι τα ίδια. Οι δάσκαλοι έφευγαν, φοβούνταν. Άλλος ήταν δεξιός, άλλος

αριστερός, άλλος είχε μέσον. Ένα δάσκαλο είχα εγώ όλη τη χρονιά στην Τετάρτη Δημοτικού, τον Τρίφτη από την Κυδωνιά, που από αυτόν έμαθα γράμματα. Ήταν πολύ καλός. Αυτόν τον σκότωσαν, τον πιάσανε αιχμάλωτο στη μάχη του Πλατάνου. Μπορεί να ήμασταν και 120 παιδιά τότε στο σχολείο. Οι γυναίκες κάνανε παιδιά και τα παιδιά ήταν πλούτος. Στην Πέμπτη τάξη δεν πήγα. Δεν ήθελα να συνεχίσω. Ασχολήθηκα με τα ζώα αλλά και με τα χωράφια μας. Δούλεψα πολύ. Σαν μεροκάματα όμως, να πάρω λεφτά στα χέρια μου, έκανα τέσσερα κι έχω πληρωθεί για πέντε μεροκάματα από ένα σεμινάριο που έκανα. Αυτά είναι όλα κι όλα τα λεφτά που έκανα στη ζωή μου εδώ στην Ελλάδα. Μετά έφυγα για την Αυστραλία».

Εικόνες από το ταξίδι μεταναστών στην Αυστραλία τη δεκαετία του 1950.

Τι ήταν αυτό που σας έσπρωξε να φύγετε;

«Εβλεπα τους άλλους που είχαν φύγει κι έρχονταν μετά για διακοπές πόσο καλά περνούσαν. Είχε έρθει ένας γνωστός μου από την Αμερική και του 'δωσα μια χρυσή λίρα να μου δώσει το ρολόι του κι άλλα διακόσια φράγκα, για να μου δώσει ένα κοστούμι. Εδώ ήθελα οκτακόσια, για να φτιάξω κοστούμι. Ήμουν δεκαέξι χρονών, όταν έβαλα στο μυαλό μου την ιδέα να φύγω. Στα δεκα επτά μου έκανα πλαστο-

γραφία (έγραψα ότι ήμουν 21) και έβγαλα χαρτιά να φύγω. Να όμως που με τσάκωσε ο Μακρυγιάννης, που ήταν τότε Δήμαρχος και πολύ καλός φίλος με τον πατέρα μου! Το είπε στον πατέρα μου και δε μ' άφησαν. Στα είκοσι ένα όμως έβγαλα πάλι νόμιμα τα χαρτιά μου κι έφυγα. Πήρα μαζί μου και τον αδελφό μου Κώστα. Φύγαμε με το πλοίο “Κυρήνεια” το 1956, Δευτέρα του Πάσχα, 12 Μαΐου. Ταξιδέψαμε τριάντα επτά ημέρες απ' ό,τι θυμάμαι. Φτάσαμε στην Μπονεκίλα, έξω από τη Μελβούρνη, και μας έβαλαν σ' ένα χώρο φυλασσόμενο, στρατόπεδο μεταναστών. Εκεί ήταν όλα οργανωμένα, με κρεβάτια, σεντόνια, τραπεζαρία, μάγειρα να μας μαγειρεύει. Είχαμε τα πάντα. Το κακό ήταν ότι θα έπρεπε να περιμένουμε εκεί αρκετό καιρό, μήνες... ώσπου να μας βάλουν σε κάποια δουλειά. Οπότε την τρίτη βραδιά το σκάω με τον αδελφό μου κι άλλους τρεις, τον Κώστα Ρήγα, που είχε αντρικά ρούχα στη Ναύπακτο, τον Γιάννη Βαρνάβα, που δούλευε στην Εθνική Τράπεζα Ναυπάκτου, και τον Κώστα Χρησιτιά. Βρήκαμε ένα ταξί στο δρόμο και πληρώσαμε είκοσι τρεις λίρες, να μας πάει στην πόλη. Είχαμε όλοι λίγα λεφτά μαζί μας. Εγώ είχα από τα αδέλφια μου. Εκεί είχα διευθύνση από κάποιους φίλους μου, που ήταν από την Μανάγουλη. Τους βρήκα και μας βοήθησαν να βρούμε δουλειές. Έχει να ξαναρωτήσει για μας το κράτος που μας πήγε... Όλα μάς πήγαν καλά. Δουλεύοντας αρχικά αγοράσαμε με τον αδελφό μου ένα σπίτι. Απ' αυτό το σπίτι βγήκαν δέκα τρεις νιφάδες! Έρχονταν κορίτσια από την περιοχή μας, τα φιλοξενούσαμε ένα διάστημα και τα παντρεύαμε εκεί. Βοηθούσαμε όμως και τ' αγόρια. Πηγαίναμε και τα παίρναμε από το καράβι και τα φέρναμε σπίτι μας. Θυμάμαι τον Μιχάλη Δρακούλη, τον Σπύρο Νικόπουλο, τον Γιάννη Καραβάνα. Αυτά τα κρατήσαμε δύο – τρεις μέρες και φύγανε μετά για το Σίδνεϋ. Άλλα παιδιά που έρχονταν λαθραία, τότε με τη χούντα, τα παντρεύαμε εκεί, για να μην τα πιάσουν και τα διώξουν».

Τι δουλειές κάνατε στη Μελβούρνη, κ. Πράππα;

«Άμα σας πω ότι εγώ είμαι εφαρμοστής τορναδόρος χωρίς να έχω πτυχίο; Μηχανικός αυτοκινήτων δηλαδή, μια πολύ λεπτή δουλειά και ήμουν και στα Συνδικάτα. Η πρώτη μου δουλειά ήταν στις γραμμές των τραμ, σ' ένα μικρό συνεργείο που ρίχναμε λάδι, για να ανοίγουν τα κλειδιά. Ήμουν και στη σημαία, στο ξεκίνημα και το σταμάτημα του

τρένου. Για τις μέρες που είχα άδεια είχα βρει και δουλειά ως μάγειρας, για να συμπληρώνω το εισόδημά μου. Είχα δουλέψει και ενάμιση μήνα σε εργοστάσιο που έφτιαχνε σοκολάτες και καραμέλες. Αποφάσισα να φύγω γρήγορα από εκεί, γιατί ...άρχισαν να μου χαλάνε τα δόντια! Οι αυτοκινητοβιομηχανίες που δούλεψα ήταν η General Motor με έξι χιλιάδες εργάτες και η Wolks Wagen. Μετά το γάμο μου ασχολήθηκα μόνο με τ' αυτοκίνητα. Μετά, ως part time, με τον αδελφό μου και τη γυναίκα του ασχοληθήκαμε με τους πλειστηριασμούς σπιτιών. Όταν έφυγα από την Αυστραλία, είχα τέσσερα σπίτια. Πούλαγαν σπίτια οι τράπεζες και τα πούλαγαν σε ξευτελιστική τιμή. Δυστυχώς, αυτό έχει ξεκινήσει να γίνεται και στην Ελλάδα τώρα. Παίρναμε λοιπόν τα σπίτια, που πάντα ήταν σε άσχημη κατάσταση. Οι γυναίκες μας, η δική μου και του αδελφού μου, φάγανε τη βρώμα με το κουτάλι. Το βράδυ βάφαμε μέχρι τις δύο και το πρωί πηγαίναμε για δουλειά. Βρίσκαμε πατώματα σάπια, χαμός γινότανε. Τα φτιάχναμε λοιπόν μόνοι μας και τα πουλάγαμε. Δουλέψαμε πολύ σκληρά».

Διασκεδάζατε, όταν είχατε χρόνο;

«Σπάνια υπήρχε ελεύθερος χρόνος και τότε μαζευόμασταν στα σπίτια φίλων ή συγγενών. Αργότερα, όλοι μαζί οι Έλληνες αγοράσαμε ένα κτήμα, για να φτιάξουμε εκεί τον Ναυπακτιακό Σύλλογο. Έχει γίνει τώρα ένα κτίριο που πιάνει γύρω στα επτακόσια άτομα και είναι ο μόνος Σύλλογος που έχει δικό του κτίριο. Πρωτοπόροι ήμασταν εγώ, ο Κώστας ο αδελφός μου, ο Θανάσης Παπαθανασίου από την Μανάγουλη, ο Μήτσος Ράφτης, ο Γιάννης Βαρνάβας απ' την Άνω Χώρα και ο Κώστας Ρήγας».

Γιατί γυρίσατε πίσω στην Ελλάδα;

«Πάντα είχα σκοπό να γυρίσω. Εκεί μπορεί να βγάζεις λεφτά, αλλά δεν περνάς καλά. Δύο από τ' αδέρφια μου είναι εκεί ακόμα, και θα πεθάνουν εκεί, γιατί τα παιδιά τους δημιούργησαν οικογένειες και δε θέλουν να φύγουν. Καλό είναι να πάει κάποιος στο εξωτερικό όσο είναι νέος, αλλά να γυρίσει, πριν μεγαλώσουν τα παιδιά του. Άμα οικονομιάς στην Ελλάδα όσο χρειάζεται για να ζήσεις, είναι καλύτερα να μένεις εδώ παρά να πας Αμερική ή Αυστραλία. Δεν μετράνε τα λεφτά αλλά η ζωή που κάνεις και να κοιμάσαι καλά. Να μην είσαι όμως τεμ-

Με την οικογένειά του.

πέλνης. Να δουλεύεις. Να μην περιμένουν οι νέοι να ρίξει ο ουρανός φράγκα. Η δουλειά φέρνει τα λεφτά. Γράψιμο, σκάψιμο, κτήματα, κότες, μαρτίνια, εργόχειρο για να επιβιώσουν.

Οι προφητείες του Πατροκοσμά, που αφορούν την κατάσταση στην Ελλάδα, λένε ότι: “Θα ’ρθει καιρός που κανένας δεν θα πιστεύει. Θα εξαφανιστούν τα πουλιά, θα ξεραθούν τα δέντρα, δε θα ’χουμε φρούτα, θα πέσει πείνα”. Όλα σωστά θα γίνουν, γιατί οι Έλληνες είναι τεμπέληδες, τα περιμένουν όλα έτοιμα. Εδώ που έφτασε η χώρα μας γι’ αυτό το λόγο έφτασε.

Άφησαν οι νέοι τα χωράφια

των γονιών τους και περιμένουν μια θέση στο Δημόσιο. Γίνεται να μπουν όλοι; Εγώ, παρ’ όλη τη δουλειά που έκανα στη ζωή μου, έβρισκα χρόνο ν’ ασχολούμαι με τη ζωγραφική, την ξυλογλυπτική, σχεδίαζα ρούχα και διάβαζα πάρα πολύ.

Θέλω να ευχηθώ στα πέντε εγγόνια μου να είναι καλά. Να δουλεύουν και να τρώνε τα μισά απ’ ό,τι παίρνουν, για να έχουν για την άλλη μέρα. Τα παιδιά, αγόρια – κορίτσια, πρέπει να παλεύουν. Και όταν παντρευτούν, να μοιράζονται τις υποχρεώσεις τους, να είναι όλα equal (ισότητα). Να κρατούν και τη θρησκεία μας, να έχουν πίστη. Μην κάνουν το λάθος να παντρευτούν αλλόθρησκο. Γιατί αυτό θα σπάσει κάποτε, έρχεται χειρότερη κρίση. Να προσέχουν».

Ελένη (Νίτσα) Πρωτοπαπά

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 5/5/2017)

«Είμαι “γκάγκαρη*” Ναυπάκτια. Αυτό σημαίνει γνήσια, δηλαδή γεννήθηκε και η μάνα μου εδώ. Εγώ γεννήθηκα το 1935. Πατέρας μου ήταν ο Νίκος Νασόπουλος. Τη μάνα μου δεν τη γνώρισα. Με άφησε δύο χρονών· πέθανε στα είκοσι εννιά της και τη λέγανε Παναγούλα Κυριαζή. Το σπίτι που μένω, στην πλατεία Φαρμάκη, από εκείνη το έχω. Είχα κι έναν αδελφό μεγαλύτερο από εμένα επτά χρόνια, τον Δήμο. Είχα όμως κι έναν άλλον αδελφό, τον Βαγγέλη, ο οποίος πέθανε μικρός από γάγγραινα. Τον είχε χτυπήσει το παπούτσι, μολύνθηκε, ώσπου να καταλάβουν ότι είναι επικίνδυνη η πληγή... πέθανε.

Εμένα με πήρε και με μεγάλωσε η νονά μου, η Μαγδαλινή Κασβίκη. Μικρή με λέγανε η Νίτσα του Κασβίκη! Η νονά μου είχε τρεις γιους και δύο κόρες, αλλά είχαν μεγαλώσει αυτά, όταν πήγα εγώ. Νονός μου ήταν ο Χρήστος Κασβίκης. Ήταν εργολάβος και αυτός έφτιαξε τη γέφυρα του Μόρνου.

Σχολείο πήγα στο 1^ο Δημοτικό, αλλά τα πρώτα γράμματα τα έμαθα στην κουτσο-Δημητρούλα. Αυτή ήταν μια γυναικούλα που μάζευε όλα τα παιδάκια της γειτονιάς. Ήταν το νηπιαγωγείο της εποχής εκείνης. Πηγαίναμε με το σκαμνάκι μας, είχαμε και μια τσάντα και μας μάθαινε τα πρώτα γράμματα.

Όταν θα ξεκίναγα το Δημοτικό, επειδή ήταν επιταγμένα τα σχολεία το '41, κάναμε μαθήματα στην παλιά Αγία Παρασκευή, στα σκαλιά του γυναικωνίτη. Είχα δασκάλα την Ακριβή Αγριαντώνη και τη Νίτσα Τσάρα. Την Παπανικολάου την είχα αργότερα, όταν πήγα στο Δημοτικό για μάθημα, στην Τετάρτη τάξη.

* Σ.τ.Ε. Γκάγκαρος: Χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει τον γηγενή, αυτόν που γεννήθηκε και μεγάλωσε στον συγκεκριμένο τόπο.

Θυμάμαι που μας δίνανε συσσίτιο στο σχολείο, γάλα σκόνη, μετά την απελευθέρωση. Θυμάμαι όμως και τα συσσίτια που έδιναν σ' εμάς τα παιδιά οι Ιταλοί. Παίρναμε το κατσαρολάκι μας και πηγαίναμε.

Όταν ήταν οι Γερμανοί στη Ναύπακτο, κάνανε παρέλαση στον δρόμο. Ο παππούς μου, ο Γιάννης Κυριαζής, ήταν γέρος και καθόταν στην πλατεία. Όταν πέρασαν μπροστά του οι Γερμανοί, δεν σηκώθηκε και τον χαστούκισαν! Μου κακοφάνηκε και δεν ήξερα πώς να αντιδράσω. Έδειραν τον παππού μου και δεν μου άρεσε.

Τους Ιταλούς τους λέγαμε “κοκορόφτερους”, επειδή φορούσαν ένα φτερό στο καπέλο, αλλά εκείνοι ήταν πιο μαλακοί. Εκεί που έμενα, στου Κασβίκη πιο πάνω, οι Ιταλοί έδεναν τα άλογά τους σε ένα χωράφι. Εκείνο που με εντυπωσίαζε ήταν ότι, μόλις ξύπναγαν το πρωί, χτένιζαν τ' άλογά τους με τόση φροντίδα λες και ήταν μικρά παιδιά. Τους βάφανε και τις οπλές άσπρες. Ήταν πολύ καθαρά, τα ζήλυνες!

Το '48 πήγα στο 1^ο Γυμνάσιο με Διευθυντή τον Βούρβαχ. Ήταν μικτό. Ο πατέρας μου δεν ήθελε να μ' αφήσει να πάω, ήθελε να γίνω μοδίστρα. Επέμενε όμως ο αδελφός μου ο Δήμος. Είπε στον πατέρα μου: “Έρχονται, πατέρα, απ' όλα τα χωριά και μαθαίνουν γράμματα, ετούτο εδώ να το στραβώσουμε;” Εκείνο τον καιρό, όταν ήμουν δώδεκα ετών, γύρισα να ζησω με τον πατέρα μου, τον αδελφό μου και τον παππού μου. Είχαν ανάγκη από μια γυναίκα για τις δουλειές στο σπίτι, αλλά τον βοηθούσα και στο καφενείο που είχε κάτω από το σπίτι μας».

Ξέραμε ότι εκείνη την εποχή ήταν νόμος να φοράνε ποδιά τα κορίτσια στο σχολείο.

«Ναι, την μπλε μας ποδιά με άσπρο γιακαδάκι, και τ' αγόρια φορούσαν το πηλήκιο με νούμερο πάνω και σήμα την κουκουβάγια. Χειμώνας καιρός, εμείς έπρεπε να πάμε με την ποδιά. Αν κρυώναμε και θέλαμε να βάλουμε παλτό, έπρεπε να το φοράμε από μέσα, για να φαίνεται η ποδιά απ' έξω.

Α, και το άλλο... Στις 8:00 η ώρα το βράδυ έπρεπε να είμαστε μέσα. Πέρναγαν οι καθηγητές Νασόπουλος και Σταυρόπουλος και έλεγχαν. Ήταν αυστηροί καθηγητές. Δίπλα στο σπίτι μας ήταν το σπίτι του Παπαδημητρίου. Είχε τρία δωμάτια που τα ενοικίαζε η γυναίκα του σε μαθητές που έρχονταν απ' τα χωριά. Πέρναγαν κι από εκεί οι καθηγητές, για να δουν αν μαζεύτηκαν σπίτι τ' αγόρια και κυρίως να ελέγξουν αν

καπνίζουν. Εγώ είχα και τον πατέρα μου αυστηρό, που δεν τολμούσα να κυκλοφορήσω.

Φίλες μου εκείνη την εποχή ήταν τα κορίτσια του Ιντζέ, η Κάθρην και η Ρέα, η Χρυσούλα Νούλα και η Ευανθία Χριστοπούλου.

Κέντρο της πόλης θεωρούνταν τότε το λιμάνι. Η πλατεία Φαρμάκη ήταν ανατολικά προάστια! Μπορεί εδώ γύρω να ήταν το εμπορικό κέντρο, το λιμάνι όμως ήταν το διακομιστικό κέντρο, γιατί ο κόσμος πήγαινε στην Πάτρα ή στην Αθήνα περνώντας με τα καϊκια.

Στο εμπορικό κέντρο, λοιπόν, καθένας που έφτιαχνε μαγαζί έπρεπε να έχει και χάνι, γιατί ερχόταν, π.χ., ο έμπορος από την Άνω Χώρα, θα ψώνιζε, θα φρόντιζε το άλογό του και θα κοιμότανε και στο χάνι. Θυμάμαι το χάνι του Κεφαλιακού, του Ντότσικα, του Πορφύρη, του Περικλή Θεοφάνη, του Πίπτα. Άλλα χάνια υπήρχαν πιο πέρα, στο Καινούργιο Χωριό, κι άλλα μετά το λιμάνι.

Προς το Κεφαλόβρυσο, εκεί που είναι τώρα το μαγαζί με τα έπιπλα του Γιαννόπουλου, ήταν ο νερόμυλος του Μπούσγου. Αλέθανε το σιτάρι. Θυμάμαι, μια φορά έπεσε μέσα στο αυλάκι ένα κοριτσάκι του Κουτσογιάννη και το πήρε μέσα ο μύλος· σκοτώθηκε! Όπως έτρεχε το νερό πιο κάτω, οι γυναίκες έπλεναν τα ρούχα τους. Ακόμα τρέχει νερό στο σημείο αυτό, αλλά το έχουν σκεπασμένο.

Μπροστά στου Γαλάνη το καφενείο κάθονταν πάντα δύο – τρεις λούστροι. Επειδή οι δρόμοι ήταν χωματόδρομοι, πήγαιναν οι άντρες συνέχεια να γυαλίζουν τα παπούτσια τους. Μάλιστα μέσα στο παπούτσι, κάτω από την κάλτσα, έριχναν θειάφι, για να τρίζουν τα παπούτσια! Αργότερα, επί χούντας, έγιναν με τσιμέντο οι δρόμοι. Ο Πατίλης* τούς έφτιαξε.

Τα καλοκαίρια, κοπελίτσα πια, κάναμε το μπάνιο μας στην παραλία κάτω από το κτίριο του ΟΤΕ. Εκεί κατέληγε μια μεγάλη σωλήνα του υπόνομου αρκετά μέτρα μέσα στη θάλασσα. Εκεί πάνω, στη σωλήνα, ανεβαίναμε με τις φίλες μου και πηγαίναμε πέρα – δώθε με τα ολόσωμα μαγιό μας και κάναμε ...καλλιστεία».

* Σ.τ.Ε. Ο Δημήτριος Πατίλης (1912 – 1970) ήταν Έλληνας αξιωματικός ο οποίος συμμετείχε στο Πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967. Κατάγονταν από την επαρχία Ναυπακτίας.

Εορτασμός της 25^{ης} Μαρτίου στην πλατεία Φαρμάκη το 1947 (Συλλογή Αφρ. Πανταζή – Κουμπίου).

Μας είπατε ότι βοηθούσατε και τον πατέρα σας στο καφενείο.

«Όλα τα έκανα. Υπήρχαν και άλλα καφενεία τότε, του Γιάννη Καπορδέλη και του Βασίλη Γαλάνη. Ήταν και του πατέρα μου, όπως είπαμε, του Νίκου Νασόπουλου. Τι τραβάγαμε τότε! Κάθε εβδομάδα πέρναγε επιθεώρηση, για να δούνε μήπως ήταν σπασμένο κανένα πιτάκι ή καμιά βρομιά πουθενά. Μια φορά ήρθε ένας, κοίταξε ψηλά και είδε μια αράχνη! Τον έγραψαν τον Νικάρα (όπως φώναζαν τον πατέρα μου) και έπρεπε τώρα να πάει στο Δικαστήριο. Τον ρώτησε ο δικαστικός: “Ήταν μεγάλη η αράχνη;” Του απαντάει: “Είναι σαν αυτή που κρέμεται πάνω απ’ τα κεφάλια σας”!

Έφτιαχνα για το καφενείο, θυμάμαι, το παραδοσιακό γλυκό εκείνης της εποχής, το αμύγδαλο. Το μαγαζί μας, εντωμεταξύ, ήταν χωρισμένο στα δύο. Το ένα ήταν το καφενείο του πατέρα μου και το άλλο το είχε ο παππούς μου ταβέρνα. Σ’ αυτά τα μαγαζιά μεγάλωσα εγώ, με γερόντους. Στην κουζίνα της ταβέρνας μαγείρευα και για το σπίτι».

Πώς ήταν ο κόσμος εκείνη την εποχή;

«Οι άνθρωποι ήταν διαφορετικοί απ’ ό,τι τώρα. Προσπαθούσαμε να χαιρόμαστε με μικρά πράγματα. Και από πλάκες, άλλο τίποτα. Μια

φορά, σε κάποια παζάρια του Αγίου Δημητρίου, που γίνονταν στην πλατεία Φαρμάκη, ρωτάει ένας γύφτος έναν εδώ, τον Κώστα τον Πούλο. “Ρε κουμπάρε, ξέρεις πού μπορώ να βρω ένα καλό άλογο;” Εκείνος του έδειξε το σπίτι μιας κυρίας, Μένιας Λουκοπούλου, εκεί που είναι τώρα το HONDOS. Ήταν ένα από τα πλούσια σπίτια της περιοχής, με ξύλινη σκάλα, χαλιά κ.λπ. Του λέει, λοιπόν: “Αυτή έχει άλογο, αλλά δεν θα σ’ το δώσει. Εσύ όμως να μην την ακούσεις, να επιμένεις”. Πάει, χτυπάει την πόρτα ο γύφτος, βγαίνει η Μένια και της λέει: “Εκείνο το άλογο, ρε κουμπάρα, θέλω να το δω”. – “Ποιο άλογο;” λέει εκείνη. – “Να το δω μονάχα” επέμενε εκείνος. Αφού πίεζε ο γύφτος, κατάλαβε στο τέλος η Μένια ότι ήταν στημένη πλάκα και έδιωξε τον άνθρωπο. Πάει πάλι στον Πούλο και τον ρώτησε: “Ξέρεις κανέναν να πουλάει κάρβουνα;” Πιο κάτω είχε ένα ταβερνάκι ο Κατραούρας κι από κάτω ήταν ένα υπόγειο, το οποίο είχε συνέχεια ανοιχτό, γιατί ανεβοκατέβαινε για δουλειές. Του λέει τότε ο Πούλος: “Να, αυτός έχει κάρβουνο, αλλά δε χρειάζεται να τον ρωτήσεις. Κατέβα και γέμισε το σακί σου, δε θα σου πει τίποτα”. Πάει ο γύφτος, γεμίζει κάρβουνα το σακί του κι όταν έφευγε, τον είδε ο Κατραούρας και τον άρχισε στις κλοτσιές.

Κάναμε τη βόλτα μας, απ’ του Παϊσίου μέχρι τον Άγιο Δημήτριο. Ο καθένας με τον φίλο του ή την οικογένειά του, πειράζαμε και κανέναν. Έτσι τα περνάγαμε. Η βόλτα ήταν απ’ τις 5:00 το απόγευμα ως τις 8:00 το βράδυ.

Παντρεύτηκα το 1960, είκοσι τεσσάρων χρονών, με τον Ανδρέα Πρωτοπαπά από τον Πύργο. Είχε έρθει στη Ναύπακτο και είχε ανοίξει ένα μπακάλικο δίπλα στο μαγαζί μας. Έτσι τον γνώρισα. Σιγά – σιγά έγινε ο number one. Το είχαμε το μαγαζί μέχρι το ’87 και ως χονδρική.

Αποκτήσαμε ένα γιο, τον Γιώργο, κι έχουμε δύο εγγονάκια, ένα κι ένα. Τον Ανδρέα και την Κατερίνα – Ελένη. Τους εύχομαι καλή ζωή και τύχη να ’χουνε. Γιατί τώρα τα πράγματα είναι δύσκολα. Εμείς οι παλιοί κακομάθαμε τα παιδιά μας. Τους τα φέρναμε όλα στο χέρι να μη στερθούν, όπως εμείς. Ήταν λάθος. Στην Ελλάδα θα μείνουν μόνο τα γερόντια. Όσοι νέοι υπάρχουν θα θέλουν να φύγουν. Τι να κάνουν; Ξέρουν να καλλιεργήσουν χωράφια, για να επιζήσουν; Με απασχολεί το θέμα, όπως όλους, αλλά δε βρίσκω λύση».

Γεώργιος Θεοφάνης, ιερέας

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 21/10/2016)

«Γεννήθηκα στις 28 Φεβρουαρίου το 1936 στον Παλιόπυργο, το χωριό του πατέρα μου, του Κώστα Θεοφάνη. Η μάνα μου λεγόταν Αντωνία Θωμοπούλου και καταγόταν από τη Δέλγα. Αγρότες ήταν οι γονείς μου, με τα χωράφια και με ζώα ασχολιόνταν. Σπέρνανε στάρια και καλαμπόκια. Πρόβατα είχαμε και γίδια είχαμε και γελάδια είχαμε. Ήταν όμως πολύ δύσκολα. Στην Κατοχή περάσαμε δυστυχία. Ξυπόλυτος πήγαινα στο σχολείο και είχα ένα παντελόνι που ήταν γεμάτο μπαλώματα. Είχα άλλα τρία μεγαλύτερα αδέρφια, τη Βασίλω, τον Θανάση και τη Γιαννούλα.

Ήταν δύσκολα να μεγαλώσει κανείς τέσσερα παιδιά μες στον πόλεμο. Μάλιστα τη στιγμή που ο πατέρας μου δεν έκλεβε. Και το λέω αυτό, γιατί οι περισσότεροι τότε κλέβανε, για να ζήσουν. Και τι δεν κλέβανε... Αρνιά, προβατίνες, γίδες... Έρχονταν κάποιοι από την Αναβρυτή κι έκλεβαν μπουλούκια! Κοιμόμασταν στα χωράφια, για να προστατέψουμε τα ζώα μας. Μην ρωτάς».

Είχε σχολείο τότε ο Παλιόπυργος;

«Είχε, αλλά ήταν στα Καρανικολαίικα, πολύ μακριά από το σπίτι μου. Μισή ώρα περπάταγα ξυπόλητος, για να πάω. Όχι μόνο μες στο κρύο και τη βροχή αλλά και μες στο χιόνι. Χιόνιζε πάρα πολύ τα χρόνια εκείνα.

Ήμουν επτά χρονών, όταν η μάνα μου πέθανε στο δεμάτι. Φόρτωνε σιπάρι να το πάει στ' αλώνια και, όπως ήταν ζωσμένη με την τριχιά και το στάρι, έπεσε κάτω και πέθανε. Δεν άντεξε. Ήταν πολύ σκληρή η ζωή τότε.

Ο πατέρας μου την ώρα που πέθανε η μάνα μου ήταν σ' ένα άλλο χωράφι και πότιζε το καλαμπόκι. Τον ειδοποίησαν ότι κάτι έπαθε η μάνα μου και ότι έπρεπε να πάει στο σπίτι. Εκεί την είχαν ήδη μεταφέρει οι χωριανοί. Μόλις κατάλαβε ο πατέρας μου ότι ήταν νεκρή... έκλαιγε σαν μικρό παιδί».

Πώς ήταν η ζωή σας χωρίς τη μητέρα σας;

«Άσ' το, μην το ψάχνεις! Μας φρόντιζαν στην αρχή οι δύο μεγαλύτερες αδελφές μου. Η μεγάλη, η Βασίλω, πήγαινε κάτω στη Μαμάκου, θέριζε κι έρχεταν... με τα πόδια. Δουλειές κάνανε στο σπίτι, τα πάντα.

Το 1959 ξαναπαντρεύτηκε ο πατέρας μου με την Παναγιώτα Σωτηροπούλου από το χωριό μας. Ήταν κι εκείνη ξαναπαντρεμένη, είχε πάρει τον Ηλία Σωτηρόπουλο, που τον είχαν σκοτώσει οι αντάρτες στη Χόμορη. Τον σκότωσαν, γιατί ήταν κλέφτης, είχε ανοίξει ακόμα και τράπεζες. Είχε ένα γιο η μητριά μου, τον Ηλία. Σπούδασε γεωπόνος, αλλά τελικά ασχολήθηκε με τα πλακάκια.

Εγώ, για να ξαναγυρίσουμε στα δικά μου, τελείωσα το Δημοτικό δεκαπέντε χρονών! Λόγω της Κατοχής υπήρχαν διαστήματα που δεν είχαμε δασκάλους κι έτσι δεν προχωρούσαμε. Δασκάλους θυμάμαι τον Τρίφτη, τον Τσάμη και ήταν και δύο δασκάλες. Μία απ' το Αίγιο και μία απ' την Ακράτα, που δεν θυμάμαι πώς τις έλεγαν, νομίζω Σκορπιού τη μία. Πάντως ο Τσάμης χτύπαγε. Όποτε πήγαινα αδιάβαστος, τις “έτρωγα”. Δεν έγραφα επίσης καλά γράμματα. Χτύπαγε με βέργα και στα χέρια και στα πόδια. Βέργα είχε και η Αλεξάνδρα Σκορπιού.

Την Έκτη τάξη την έβγαλα, όπως είπα, δεκαπέντε χρονών, μ' έναν δάσκαλο που είχε έρθει από το Μεσολόγγι. Με λίαν καλώς οκτώ.

Γερμανούς και Ιταλούς δεν είδα εγώ ποτέ στο χωριό, αλλά αργότερα αντάρτες είδα μπόλικους. Κατά τη διάρκεια Κατοχής και Εμφυλίου που κατά διαστήματα διακοπτόταν το σχολείο, πήγαινα κοντά στον πατέρα μου στις αγροτικές δουλειές και δούλευα κανονικά. Κουρεύαμε τα πρόβατα και τα γίδια. Τα μαλλιά τα έπαιρναν τα κορίτσια και έπλεκαν και ύφαιναν. Φύλαγα τα ζώα, αλλά και στα χωράφια βοηθούσα. Τελείωσα το Δημοτικό και συνέχισα να είμαι τσοπάνης.

Μετά, το 1961, παντρεύτηκα με την Αλεξάνδρα Βίτσα απ' το χωριό μου, τον Παλιόπυργο».

Ως τότε ήσασταν ακόμα τσοπάνης;

«Ωρέ, κοιμόμουν στις ραχούλες! Είχα 25 πρόβατα και καμιά δεκαπενταριά γίδια. Το γάλα τους το φτιάχναμε τυρί για μας, για το σπίτι. Μόνο τα αρνιά και τα κατσίκια πούλαγα για καμιά ανάγκη μας. Δεν χρειαζόμασταν πολλά τότε, για να ζήσουμε. Παράδειγμα, δεν πληρώναμε ρεύμα, γιατί... δεν είχαμε. Το 1968 ήρθε ρεύμα στο χωριό.

Αφού παντρεύτηκα, λοιπόν, απέκτησα με τη γυναίκα μου πέντε παιδιά, τον Κώστα, τον Νίκο, την Αντωνία, τον Θύμιο και τον Σπύρο».

Και πότε αποφασίσατε, πάτερ Γεώργιε, να γίνετε ιερέας;

«Δεν το αποφάσισα εγώ, δεν το είχα σκεφτεί ποτέ μου, αν και από μικρός πήγαινα πάντα στην εκκλησία και καθόμουν δίπλα στο ψαλτήρι. Έρχεται, λοιπόν, μια μέρα ο παπα-Σωτήρης, που ήταν ο ιερέας του χωριού, και μου λέει να στείλω τον μεγάλο μου γιο, τον Κώστα, στην Ιερατική Σχολή. Του έφερε μάλιστα και μια Καινή Διαθήκη να τη διαβάσει. Ο Κώστας όμως δεν ήθελε καν ν' ακούσει για κάτι τέτοιο, γιατί, όταν ήταν μικρός, ο τότε παπάς στο χωριό μας, ο παπα-Γιάννης Μ., του τράβηξε το αυτί, επειδή δεν ήθελε να μπει στο Ιερό.

Εκείνη την εποχή όμως, το 1976, είχε βγει μια ανακοίνωση ότι παίρνανε και άτομα που είχαν βγάλει μόνο το Δημοτικό. Μου λέει τότε ο παπα-Γιάννης: “Θέλεις να πας;” – “Θέλω” του λέω. Πάω τότε στη γυναίκα μου και της το λέω. Και τι μου απαντάει; “Μην πας για παπάς!” – “Καλά” της είπα. Βλέπει όμως ένα όνειρο το βράδυ, ότι ήταν ένα φίδι και πέταγε φωτιά από μέσα του. Μου λέει το πρωί: “Να πας”».

Πού κάνατε μαθήματα;

«Πού; Μια φορά μάς έκανε μάθημα για μια ώρα ο Δεσπότης, ο Δαμασκηνός Κοτζιάς. Ήμασταν 27 άτομα από Ναυπακτία, Φωκίδα και Ευρυτανία. Οι πιο πολλοί ήμασταν απ' εδώ. Μια ώρα, λοιπόν, μας έκανε ο Δεσπότης κατήχηση και μετά μας έκαναν από μία ώρα άλλοι δύο ιερείς. Αυτό ήταν. Μετά μ' έκαναν παπά.

Ξεκίνησα ως ιερέας στη Βονόρτα, στον Κάτω Πλάτανο, στην Αγία Παρασκευή. Συγχρόνως μου έδωσαν και την Καστανιά, στον Ιωάννη τον Πρόδρομο, που λειτουργούσα μόνο του Αϊ-Γιαννιού. Εκεί ήμουν δέκα χρόνια. Πήγαινα από τον Παλιόπυργο με τη συγκοινωνία από το Σάββατο το απόγευμα. Έκανα τον Εσπερινό, καθόμουν εκεί το βράδυ,

συνέχιζα το πρωί με τη Θεία Λειτουργία και έφευγα πάλι.

Μετά από εκεί πήγα ιερέας στο χωριό για δεκατέσσερα χρόνια, στην Αγία Τριάδα. Έπειτα ήρθα στο Ξηροπήγαδο, στον Άγιο Ανδρέα και τη Ζωοδόχο Πηγή, όπου έμεινα άλλα δεκαεπτά χρόνια. Πήρα σύνταξη, αλλά συνεχίζω να πηγαίνω στην εκκλησία κάθε Κυριακή. Όχι απλά σαν πιστός, αλλά βοηθάω σαν ιερέας όπου χρειάζεται. Έχω τον κόσμο μου, μ' αγάπησε το χωριό. Δεν έχω κουβέντα να πω καμία· κι εγώ τους αγαπώ όλους».

Η μεγαλύτερη δυσκολία που σας έτυχε ως ιερέας ποια ήταν, πατέρα Γεώργιε;

«Όταν την εποχή που λειτουργούσα ως καινούργιος ιερέας στη Βονόρτα πέθανε μια γυναίκα. Δεν ήξερα τι να κάνω και ζήτησα να μου φωνάξουν τον παπα-Νίκο απ' τον Πλάτανο. Με βοήθησε μια φορά και από τότε έμαθα.

Μου άρεσε πολύ αυτό το επάγγελμα του ιερέα. Έκανα χιλιάδες λειτουργίες, ένα σωρό βαφτίσεις και γάμους. Όλα μου άρεσαν πάρα πολύ».

Πιστεύετε ότι ο κόσμος πηγαίνει στην εκκλησία όπως παλαιότερα;

«Όχι, δεν πάει, όπως πήγαινε. Και γι' αυτό το πράγμα φταίει ο παπάς! Ο κάθε ιερέας πρέπει να κρατάει τους πιστούς στην ενορία του κοντά του. Μόνο αν υπάρξει μνημόσυνο θα δεις πλέον κόσμο στην εκκλησία. Οι ιερείς πρέπει να έρθουν πιο κοντά με τον κόσμο. Θα πεις ότι άλλαξαν και οι άνθρωποι με τόσα προβλήματα, με τη μείωση μισθών, συντάξεων, την ανεργία... Δεν είναι λόγος να σταματήσουν να πηγαίνουν στην εκκλησία, ίσα-ίσα.

Κόβουν από παντού και ζητάνε και να πληρώνουμε ακόμα περισσότερα. Πώς θα γίνει αυτό;»

Πόσα εγγονάκια έχετε, πάτερ;

«Έχω δέκα και εύχομαι να είναι καλά στον αέρα της γης. Και εύχομαι επίσης να παντρευτεί ο μικρότερός μου γιος, ο Σπύρος, που είναι ο μόνος ανύπαντρος, να δω εγγονάκια κι από εκείνον».

Κώστας Αθαν. Κυρίτης

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτης στις 24/11/2017)

«Γεννήθηκα το 1938 στην Αφροξυλιά. Πατέρας μου ήταν ο Θανάσης Κυρίτης και μάνα μου η Δήμητρα Κατσάμπα από τη Μαμουλάδα. Ήμασταν πέντε αδέρφια, η Ιωάννα, η Ελισσάβετ (Σαββούλα), η Θεοφανία, εγώ και τελευταία η Φωτεινή.

Ζούσαμε σε ένα σπίτι με τέσσερα δωμάτια, αρκετά μεγάλο για την εποχή, φτιαγμένο με τσιμεντόπλιθες. Το νταβάνι ήταν σκεπασμένο με καλάμια κι από πάνω κεραμίδια.

Τελείωσα το Δημοτικό Σχολείο εκείνα τα δύσκολα χρόνια της Κατοχής. Το σχολείο μας ήταν απέναντι από την εκκλησία μας, τον Άγιο Ανδρέα. Δάσκαλο είχα καταρχάς τον Χρήστο Κουτσοσπύρο και μετά μια Νίτσα (δεν θυμάμαι το επίθετό της). Ήμασταν γύρω στους σαράντα πέντε μαθητές τότε στο Δημοτικό Σχολείο Αφροξυλιάς. Έρχονταν παιδιά κι από το συνοικισμό Τσάσι, μισή ώρα μακριά από το χωριό. Όταν κατέβαζε το ποτάμι της Βαριάς, έρχονταν οι γονείς να περάσουν τα παιδιά τους απέναντι, για να μην τα παρασύρει το νερό. Θυμάμαι μια φορά έφαγα ξύλο με βέργα από τον δάσκαλο, επειδή δεν ήξερα κάποιο μάθημα. Παρά ταύτα παραδέχομαι ότι ο Χρήστος Κουτσοσπύρος ήταν πολύ καλός δάσκαλος και μας έμαθε γράμματα.

Το παιχνίδι που κάναμε εκείνα τα χρόνια είναι το εξής: Ανεβαίναμε σ' ένα βράχο, εκεί ήταν μια μελίστρα, έβαναμ' μια σκούπα από θάμνους (από τσαρούπι), καθόμασταν πάνω και τσουλάγαμε κάτω. Παίζαμε επίσης μακριά γαϊδούρα, αμπάριζα, τάλια κ.ά. Διασκεδάσαμε πάρα πολύ με τα παιχνίδια αυτά.

Γυμνάσιο δε μ' έστειλε ο πατέρας μου. Έπρεπε να μείνω πίσω, να τον βοηθάω. Καλλιεργούσαμε τα χωράφια μας με σιτάρια και καλαμπόκια και φύλαγα τα ζώα, γύρω στα 130 γίδια. Πολεμάγαμε με το τσαπί

να κάνουμε προκοπή. Ξεκαλοκαιριάζαμε τα ζώα μας στο Διάσελο, μια ώρα μακριά από το χωριό, και μέναμε σ' ένα τσατούρι. Στο σημείο αυτό ήμασταν πέντε – έξι οικογένειες. Θυμάμαι οι άλλες οικογένειες που ήταν μαζί μας ήταν ο Κωστομπρόπουλος Κυρίτσας, ο Σάνης, ο Γιάννης Χασαπογιάννης, ο Βασίλης Μπέκος κι εμείς οι Κωστοθυμιαίοι. Σ' αυτά τα πρόχειρα καταλύματα μέναμε κάνα δυο μήνες και κάναμε τις δουλειές μας. Όταν είχαμε γάλα, πήζαμε τυρί και το κατεβάζαμε κάτω στη Ναύπακτο με το μουλάρι για πούλημα. Συνήθως το δίναμε στο μαγαζί του Κωτούλα, στο Στενοπάζαρο.

Από εκείνα τα χρόνια θυμάμαι με νοσταλγία πόσο αγαπημένοι ήταν όλοι οι άνθρωποι. Στέκονταν ο ένας στις δυσκολίες του άλλου. Ακόμα, κι αν ήθελε κάποιος να χτίσει ένα σπίτι, μαζεύονταν οι χωριανοί να βοηθήσουν. Έχω κουβαλήσει κι εγώ πέτρες απ' το βουνό. Τις σπάγαμε με τη βαριοπούλα, γιατί ήταν πολύ μεγάλες, και τις κουβαλάγαμε. Αυτή η συνεργασία ήταν πολύ ωραία. Ακόμα συνεργασία υπήρχε στη σφαγή των χοιρινών για τα Χριστούγεννα. Αν δεν ήξερε να σφάξει ένας, πήγαινε και του το έσφαζε άλλος. Στους γάμους πάλι βοη-

θούσαν όλοι οι χωριανοί. Συνήθως έβαζαν τον μπάρμπα μας τον Θύμιο να μαγειρεύει για τον γάμο. Ήταν καλός μάγειρας.

Όταν πάλι κάποιος έβγαζε πολύ καλαμπόκι, μαζευόμασταν και τα ξεφλουδίζαμε όλοι μαζί. Διασκεδάσαμε και συμπαραστεκόμασταν στον άλλον.

Τις γιορτές, τα Χριστούγεννα και το Πάσχα, τις περιμέναμε πώς και πώς. Ιδιαίτερα το Πάσχα, μόλις τελείωνε η Ανάσταση που περιμέναμε να φάμε τη μαγειρίτσα».

Εκτός από τα ζώα και τις καλλιέργειες ασχοληθήκατε με κάτι άλλο;

«Η πρώτη φορά που έφυγα από το χωριό ήταν όταν πήγα στον στρατό, στην Αεροπορία. Ώς τότε με τ' αγροτικά και τα ζώα ασχολιόμουν. Στην Αεροπορία υπηρέτησα στον Άραξο. Κάποια στιγμή με στείλαμε με μετάθεση ένα μήνα στη Θεσσαλονίκη και ξαναγύρισα. Τι ωραία που ήταν εκεί! Μόνο βράχια ήξερα ως τότε. Πρώτη φορά είδα τέτοια πολιτεία. Έτυχε εκείνο το λίγο διάστημα που έμεινα να με βάλουν σημαιοφόρο σε μια παρέλαση. Το χάρηκα πάρα πολύ, αλλά δεν θυμάμαι να σας πω για ποια γιορτή παρελάσαμε. Όταν γύρισα από το στρατό, ασχολήθηκα πάλι με τα αγροτικά, αλλά κάποια στιγμή αργότερα πήγα και δούλεψα στην οικοδομή, σ' έναν εργολάβο, τον Τσαλταμπασίδη Μήτσο. Δεν ήταν από τη Ναύπακτο, από τη Βόρεια Ελλάδα ήρθε. Είχαμε χτίσει πολλά σπίτια στην περιοχή. Για τέσσερα – πέντε χρόνια οδηγούσα και ένα φορτωτάκι που κουβαλούσε το μπετό. Γύρω στα δέκα χρόνια δούλεψα στις οικοδομές.

Το 1972 παντρεύτηκα την Κωνσταντίνα Κατσάμπα από τη Μαμουλάδα. Μείναμε στην αρχή στο χωριό, στο πατρικό μου σπίτι με τη μάνα μου (ο πατέρας μου είχε πεθάνει), κι έπειτα με την προίκα της γυναίκας μου αγοράσαμε ένα οικόπεδο από τον Αντώνη Παπακωστόπουλο στον κεντρικό δρόμο, στην οδό Θέρμου, κοντά στο χείμαρρο της Βαριάς, και χτίσαμε το σπίτι μας. Το 1973 φτιάξαμε ένα μικρό μαγαζάκι – ψπσταριά στο υπόγειο του σπιτιού μας κι έπειτα, μετά από δέκα χρόνια, το επεκτείναμε σε δύο οικόπεδα που αγοράσαμε από τον Νίκο Λελούδα».

Πώς αποφασίσατε ν' ανοίξετε ψπσταριά στο χωριό σας;

«Άρχισε να γίνεται γειτονιά εδώ, γύρω από την οδό Θέρμου. Κτίστηκαν αρκετά σπίτια από Αφροξυλιώτες και άλλους από τα γύρω χωριά. Έτσι δημιουργήθηκε ένας καινούργιος οικισμός και το ζήτηγε ο κόσμος, γιατί δεν υπήρχε άλλο μαγαζί. Είχαμε ψπτά, παιδάκια, κοτόπουλο, πατσά και άλλα. Το μαγαζί απέκτησε καλό όνομα και έρχονταν πολλοί από τη Ναύπακτο. Το μαγαζί αυτό το στήριξε πολύ η γυναίκα μου. Εγώ συνέχιζα να δουλεύω την ημέρα στις οικοδομές και το βράδυ στην ψπσταριά. Ξέρετε πόσες εκδηλώσεις κάναμε εδώ; Το μαγαζί ήταν μεγάλο και γίνονταν πολλές εκδηλώσεις, τραπέζια γάμων,

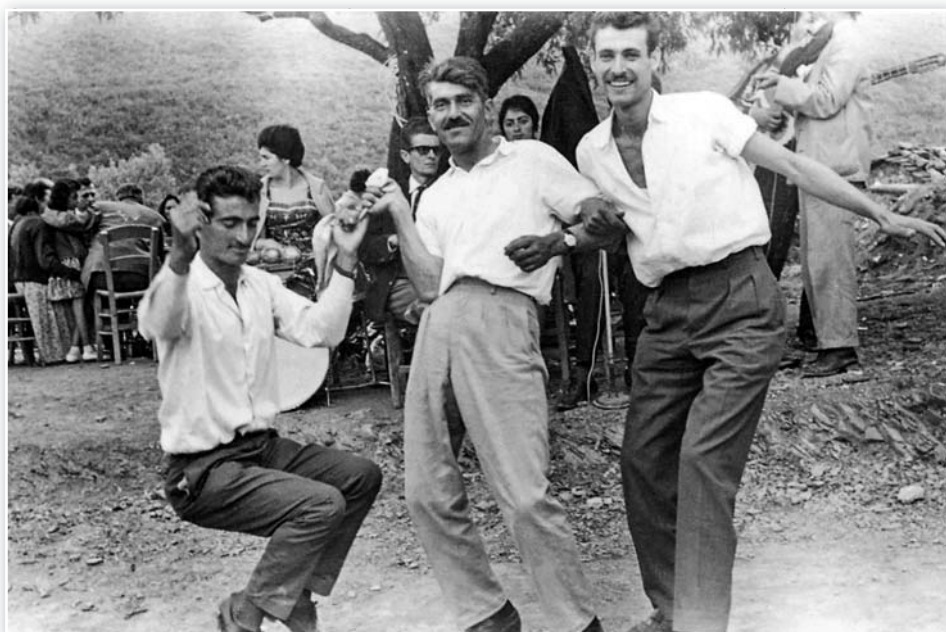
βαφτίσεων, χοροί συλλόγων και γενικά είχαμε πολλή δουλειά. Το κρατήσαμε μέχρι το 2013 και μετά το έκλεισα.

Τη δουλειά στο μαγαζί την αγάπησα πάρα πολύ. Συνεργάστηκα αρμονικά με τη γυναίκα μου, βγάλαμε κάποια χρήματα που μας βοήθησαν να μεγαλώσουμε και να σπουδάσουμε τις κόρες μας. Βοήθησε βέβαια σ' αυτό το ότι δούλευα για αρκετά χρόνια και στις οικοδομές. Έδωσα μάχη, αλλά το μαγαζί ήταν για μένα ό,τι το καλύτερο. Αν είχα γιο να θέλει να το συνεχίσει, δεν θα το έκλεινα. Γιατί χρειάζεται και άντρα μια ψπσταριά, για να κόβει τα κρέατα και να κάνει κι άλλες σκληρές δουλειές. Δόξα τω Θεώ όμως, αποκτήσαμε τρία καλά κορίτσια, τη Δήμητρα, την Αθανασία και την Παναγιώτα και έχουμε και τρία εγγονάκια».

Θυμάστε κάποια περιστατικά από τα γλέντια στο μαγαζί σας;

«Θυμάμαι ότι, όταν είχαμε και κλαρίνα, γίνονταν πολύ ωραία γλέντια μέχρι το πρωί. Ήταν εποχές που είχε χρήματα ο κόσμος και πέταγε λεφτά. Πέρασαν και πολλοί καλοί μουσικοί και τραγουδιστές από το μαγαζί μας. Θυμάμαι τον τσιγγάνο τον Μπέμπη, ήταν ο καλύτερος κλαριντζής. Είχαμε επίσης τους: τον Αποστολή Ζορμπά, τον Χρήστο και Νίκο Γλαβίνο, τον Μιλτιάδη Κοντογιάννη με τη γυναίκα του, τον Καραγιάννη, την Αγγελική Ζάχαρη, τη Βάσω Χαρακίδα... και ποιος

Εσείς σαν νέο παιδί, κ. Κώστα, πώς διασκεδάζατε;

«Τι διασκέδαση να κάναμε; Πάαιναμ' στον Έπαχτο με κάνα φίλο, πίναμε ένα ούζο και φεύγαμε. Σε κάνα πανηγύρι επίσης πηγαίναμε και αργότερα, όταν είχα και περισσότερα λεφτά, πηγαίναμε στο υπόγειο του Νίκου του Τσάρα, στο λιμάνι. Πίναμε κρασί προπαντός, είχε ωραία κρασιά ο Τσάρας. Έπινα πολύ εκεί, αλλά, όσο και αν έπινα, δε μέθαγα ποτέ. Θυμάμαι ένα περιστατικό στην ταβερνίτσα αυτή. Ένας από την παρέα μας, ο Αντώνης Κατσώνης, τραγούδησε το “Να πέθαινα και να 'βρεχε, ν' αργήσουν να με θάψουν”. Μερακλώθηκε τότε ο Τσάρας πιάνει την πιατοθήκη που είχε πάνω και ποτήρια και τα 'κανε όλα... σκόνη. Ένας Ματζαλίρας, αστυφύλακας, πιάνει πέντε – έξι χιλιάρικα που είχε και τα 'κανε κομμάτια. Ήταν πολύ μερακλής ο Τσάρας. Άμα άκουγε τίποτα καλό, έκανε αντράλες*!»

Θέλετε να προσθέσετε κάτι άλλο;

«Σήμερα είναι δύσκολα τα πράγματα, έχουμε περισσότερες ευκολίες, αλλά δεν περνάμε καλά όπως παλιά. Εγώ, στα ογδόντα μου, νιώθω ακόμα γερός και δυνατός, γιατί δεν πνυχάζω ποτέ. Ασχολούμαι

* Σ.τ.Ε. Αντράλες: Ζαλάδες, τρέλες.

με τα πάντα, δεν κάθομαι. Δουλεύω συνέχεια από μικρό παιδί, αλλά είμαι ευχαριστημένος από τη ζωή μου.

Κλείνοντας, εύχομαι τα εγγονάκια μου να γίνουν καλοί άνθρωποι. Να είναι γερά και δυνατά παιδιά και να έχουν ζωή καλή.

Να 'στε καλά. Σας ευχαριστώ».

Νικόλαος Ευθ. Κυρίτσης

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσης στις 14/4/2017)

«Απ' την Αφροξυλιά είμαι. Γονείς μου ήταν ο Ευθύμιος και η Παρασκευή, το γένος Χασαπογιάννη. Γεννήθηκα το 1938. Ήμασταν 5 αδέρφια, 4 αρσενικά κι ένα θηλυκό. Πρώτος ήταν ο Γιώργος, μετά εγώ, μετά ο Μιχάλης, έπειτα ο Κωνσταντίνος, που τώρα είναι ηγούμενος στην Κατερίνη, στο Λιτόχωρο Πιερίας, και ονομάζεται Μάξιμος, στο Μοναστήρι Άγιος Διονύσιος. Τέλος είναι το κορίτσι, η Δημητρούλα.

Πώς μας μεγάλωσε ο πατέρας μου; Φτώχεια... μη ρωτάς. Εργάτης ήταν. Πήγαινε για μεροκάματο, σε σκάψιμο, αμπέλια, για θέρο, πήγαινε στο Μωριά και όπου αλλού έβρισκε. Η μάνα μου ήταν στο σπίτι, τακτοπήγαγε εμάς. Είχαμε δικά μας χωράφια για σιτάρι και καλαμπόκι και λίγα γιδοπρόβατα. Δεν πουλάγαμε. Ίσα για την οικογένεια ήταν και δεν έφταναν. Πηγαίναμε στην Άνω Αφροξυλιά το καλοκαίρι και ερχόμασταν κάτω το χειμώνα. Βοηθάγαμε όλα τα παιδιά στις δουλειές. Τότε ήταν αλλιώς τα πράγματα. Πηγαίναμε για μεροκάματο και φέρναμε στους γονέους τα λεφτά· ό,τι κονόμαγαμ'».

Σχολείο πήγατε, κ. Νίκο;

«Σχολείο πήγα στην Αφροξυλιά. Ήμασταν 85 παιδιά. Τώρα έχει κλείσει το σχολείο, δεν λειτουργεί. Περπάταγα είκοσι λεπτά να πάω σχολείο, ξυπόλυτος μες στο χιόνι.

Εκείνη την εποχή ήταν οι παλιοκαταστάσεις. Άλλοτε ερχόταν δάσκαλος, άλλοτε δεν ερχόταν. Ερχόταν δέκα μέρες ένας, σταμάταγε κι ερχόταν μετά άλλος. Τα γράμματα που έμαθα εγώ πάντως ήταν από τον Χρήστο Κουτσοσπύρο. Τον είχα από την Τετάρτη ως και την Πέμπτη τάξη. Μου έμαθε και καλή Αριθμητική. Στα Μαθηματικά δεν με έφτανε κανένας. Τελευταία χρονιά είχα δασκάλα τη Μαίρη Γαϊτάνη. Δεν θυ-

μάμαι να είχαμε τετράδια. Όποτε οικονόμαγαμ' κάνα φράγκο, έπαιρναμ' καμιά πλάκα. Βιβλία δανειζόμασταν ο ένας με τον άλλον. Δύσκολη εποχή. Κατοχή, Εμφύλιος... Δεν είχαν όμως οι γονείς μου να με στείλουν στο Γυμνάσιο. Παρ' όλα αυτά όμως έγινα και πρόεδρος στο χωριό και ανέλαβα και χρέη γραμματέα ένα διάστημα. Το διάστημα λοιπόν που πήγαινα σχολείο, πήγαινα και στα χωράφια και στα πράματα. Εγώ δέκα χρόνων έκανα χωράφι με τα ζώα, με τα μουλάρια».

Τι θυμάστε, κ. Νίκο, από την παιδική σας ηλικία;

«Μερικά πράγματα που θυμάμαι είναι ότι, όταν είχαν έρθει Ιταλοί στο επάνω χωριό, με έβλεπαν κι έλεγαν “πίκολο, πίκολο”. Θυμάμαι μια φορά, θα ήμουν δέκα χρόνων, με βάλαν κάτι παιδιά να κλέψω από μια ξαδέλφη μου ένα παπούτσι της που ήταν από σαμπρέλα, να το βγάλουμε λωρίδες για σφεντόνες. Σηκώθηκε το κορίτσι να πάει για τις γίδες... πουθενά το ένα παπούτσι. Η κατάληξη ήταν να με μαρτυρήσουν τα ίδια τα παιδιά που μ' έβαλαν να το κάνω. Πού σε πονεί και πού σε σφάζει! Πολύ ξύλο.

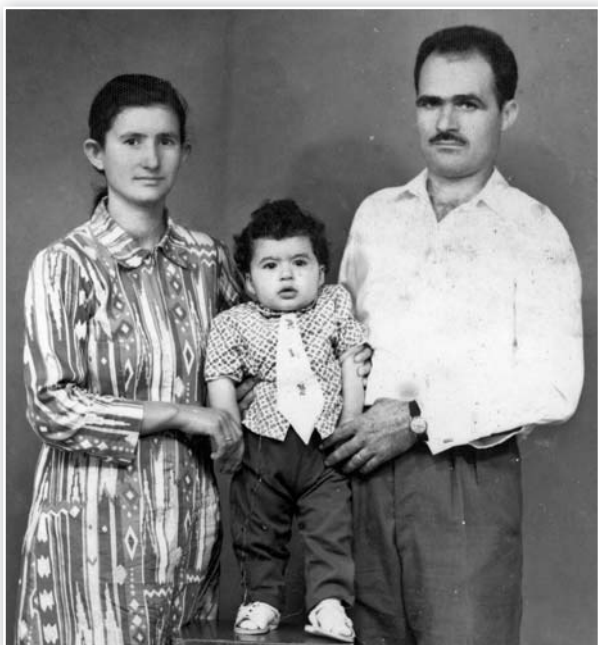
Μετά με τον Εμφύλιο, θυμάμαι ότι πήραν από τον στρατό τον πατέρα μου αγγαρεία, χωρίς να έχει ζώο. Του 'δώκαν άλλο ζώο, να κουβαλήσει πολεμοφόδια πάνω στον Πλάτανο. Μετά από είκοσι μέρες τον άφησαν, αλλά του 'δώσαν και κάτι λεφτούλια. Πεινάσαμε πολύ εκείνα τα χρόνια. Κάποτε πήρε λίγη σταφίδα ο πατέρας μου, βρήκε και λίγο αλεύρι και τα ζύμωσε όλα μαζί η μάνα μου. Μας έδινε από λίγο να περάσουμε λίγες μέρες. Όσο για ψείρες... μη ρωτάς. Τις τινάζαμε από τα ρούχα μας, από τη ζωστήρα μας και τις καίγαμε στη φωτιά. Τα βράζανε μετά οι γυναίκες τα ρούχα με αλισίβα.

Κάποια στιγμή έρχεται διαταγή να φύγουμε απ' τα χωριά μας και να κατέβουμε στη Ναύπακτο, για να μην έχουν τροφοδοσία οι αντάρτες. Μείναμε κάτω ενάμιση μήνα. Αφήσαμε τα πράγματά μας, τα ζώα μας, τα πάντα. Όταν γυρίσαμε, βρήκαμε το σπίτι λεηλατημένο. Τα ζώα, άλλα βρήκαμε, άλλα χάσαμε. Τον καιρό που τελείωσε ο Εμφύλιος, τελείωσα κι εγώ το σχολείο. Συνέχισα ν' ασχολούμαι με τη γεωργία, και με τα δικά μου χωράφια και σε μεροκάματα. Και πού δεν πήγα. Πρωτοπήγα για μεροκάματο στο παπα-Λεωνίδα Κυρίτη και μου 'δωσε ένα τάλιρο. Ήταν χάρτινο τότε το τάλιρο. Μετά σιαπάν, σιαπάν, πήγε 15, πήγε 20 και, όταν πήγα στο Νεοχώρι, έπαιρνα 35 δραχμές την ημέρα. Για ρύζα

πήγαινα εκεί και ήμασταν πολλοί απ' εδώ, 10–15 άτομα. Καθόμασταν 2–3 μήνες. Μετά πήγαινα στην Πελοπόννησο, στις σταφίδες, και για σκάψιμο και για τρύγο. Μετά το '65 δούλεψα στην ΕΔΟΚ που έφτιαξε την οδό Θέρμου μέχρι του Μπανιά. Αργότερα πήγα στο φράγμα του Μόρνου, όταν το φτιάχναμε. Ήμουν εκεί και στο φύτεμα των δέντρων στα πλαϊνά, στα προσχώματα για κάνα – δυο χρόνια, για στηρίγματα. Όπου πήγαινα για δουλειά, πήγαινα περπατώντας με γουρνοστάρχα. Μέχρι το '78 ήμουν στα μεροκάματα. Μετά βγήκα πρόεδρος στο χωριό και δεν ματαπήγα μεροκάματο. Ήταν Κοινότητα Αφροξυλιάς τότε, όπως σ' όλα τα χωριά. Δεν είχαμε πάρε – δώσε με τη Δημαρχία».

Ποια ακριβώς είναι η διαφορά με το σήμερα;

«Ήταν πολύ καλύτερα και θα σου πω γιατί. Γιατί έδιναν λεφτά για

ένα έργο στο χωριό, π.χ. 300 χιλιάρικα δραχμές, και τις κουμαντάριζε ο Πρόεδρος. Αν τώρα τα ίδια λεφτά δοθούν στον Δήμο, θα πρέπει να έρθει πρώτα ο μηχανικός, να πάρει τα μισά αυτός και με τα υπόλοιπα να φτιάξεις έργο. Τι να φτιάξεις με τόσα λίγα; Και πότε θα τα πάρεις; Μετά, αν ήθελε κάποιος να χτίσει σπίτι ή αποθήκη μέχρι 100 τ.μ., έπρεπε να

πάρει από την κοινότητα άδεια. Και τότε έδινε κανείς μέχρι 300.000 δραχμές να βγάλει άδεια, ενώ τώρα θέλει από 8.000 ευρώ κι απάνω, για να οικοδομήσει».

Πόσοι συνδυασμοί ήσαν το '78, όταν βγήκατε πρόεδρος;

«Ήμασταν δύο, εγώ με έναν πρώτο ξάδελφό μου αντίπαλο!»

Δύσκολο μου φαίνεται αυτό. Και ποιος πήρε το σόι;

«Το σόι το πήρε αυτός, εγώ πήρα το χωριό! Βγήκα με 36 ψήφους παραπάνω. Αυτό έγινε την πρώτη φορά. Τη δεύτερη τετραετία, άσ' το, μην τα ρωτάς. Ο αντίπαλος πήρε 97 κι εγώ πήρα 203. Ο κόσμος εκτίμησε όσα είχα κάνει. Πρώτα – πρώτα έφερα την ύδρευση! Ως τότε το νερό το κουβάλαγαμ' με τη στάμνα. Έφτιαξα υδραγωγείο στις Αγκορτσούλες. Μου 'κοψε τρία εκατομμύρια τότε η Νομαρχία. Ήταν Νομάρχης, θυμάμαι, ένας Θανόπουλος Κωνσταντίνος. Τη δεύτερη τετραετία, αφού βγήκα μ' αυτή την πλειοψηφία που σου λέω, έφτιασα την ασφαλτο από την Θέρμου μέχρι την εκκλησία του Άγιου Ανδρέα στο χωριό.

Μετά, το '84, έφτιαξα και τον οικισμό. Μπορούσε πλέον κάποιος να χτίσει σπίτι έχοντας λιγότερα από τέσσερα στρέμματα που απαιτούσαν μέχρι τότε. Ήρθαν και χτίσανε ντόπιοι που ζούσαν στο επάνω χωριό, αλλά ήρθαν και πολλοί ξένοι και αγόρασαν οικόπεδα. Με 600 τετραγωνικά έχτιζε όποιος ήθελε γύρω από την οδό Θέρμου και 300 τετραγωνικά μέσα στο χωριό.

Την τρίτη τετραετία είχα αντίπαλο τον Γιάννη Αγγελόπουλο. Πήρα 185 ψήφους εγώ κι εκείνος 133. Αυτή τη φορά έφτιαξα πολλούς αγροτικούς δρόμους, εκτός των άλλων. Το '98 δεν ξαναέβαλα υποψηφιότητα για πρόεδρος, αλλά βγήκα σύμβουλος. Είχαμε ενταχθεί στη

Ναύπακτο τότε. Όλα μαζί τα χρόνια που υπηρέτησα στην κοινότητα ήταν επτά τετραετίες. Σύνολο 28 χρόνια.

Εξυπηρέτησα πάρα πολύ κόσμο όλα αυτά τα χρόνια. Και δεδόμενα* να 'χα και πάλι τον εξυπηρετούσα στα καθήκοντα που είχα».

Πότε παντρεύτηκατε και πώς διασκεδάζατε παλιά;

«Παντρεύτηκα το '67 με τη Γιαννούλα Κυρίτση απ' το ίδιο χωριό. Οι δυο μας τα βρήκαμε. Αποκτήσαμε τρία παιδιά, τον Θύμιο, την Παρασκευή και τον Χρήστο. Ήμουν 29 χρονών, όταν παντρεύτηκα. Πριν απ' το γάμο, με τις παρέες μου πηγαίναμε στα πανηγύρια να διασκεδάσουμε αλλά και στα παζάρια, γιατί έφερναν όργανα. Κλαρίνα έφερνε ο Σατλάνης, απέναντι από τον Άγιο Δημήτριο, και ο Καρακώστας στο Κεφαλόβρυσο. Κι άλλοι έφερναν κλαρίνα, αλλά εγώ σ' αυτούς πήγαινα. Με τα πόδια κατεβαίναμε να πάμε. Ξανά πίσω ερχόμασταν περπατώντας. Με τα γουρνοτσάρουχα.

Χριστούγεννα και Πάσχα ήταν οι μεγάλες μας γιορτές, όπως και τώρα, αλλά τότε νομίζω τις ευχαριστιόμασταν περισσότερο. Τα Χριστούγεννα σφάζαμε το χοιρινό, φτιάχναμε τσιγαρίθρες... βέβαια. Έβραζε την πατσά η μάνα μου τη νύχτα και σηκωνόμασταν κι εμείς κι έτρωγαμ'. Κάθε Πάσχα ψέναμε αρνί ή κατσίκι και μας μάθαινε ο πατέρας μου πώς να το σφάξουμε, να το γδάρουμε, απ' όλα. Χριστούγεννα και Πάσχα έτρωγαμ' κρέας και κάνα κοτόπουλο το' Αποκριές. Το Πάσχα βάφαμε τ' αυγά με χρώμα που βάφαμε τα ρούχα. Ήταν βαριά φάρμακα, αλλά δεν υπήρχαν τα φακελάκια τότε. Το βράδυ της Ανάστασης πήγαινε όλο το χωριό στην εκκλησία. Θυμάμαι που ο παπα-Λεωνίδας φώναζε: “Ήρθαν όλοι οι χωριανοί;” Αν έλειπε έστω ένας, περίμενε λίγο να έρθει. Γλεντούσαμε πηγαίνοντας από σπίτι σε σπίτι για “χρόνια πολλά”».

Πιστεύω να πηγαίνατε εκκλησία με ωραία ρούχα και παπούτσια.

«Μωρέ, παπούτσια δεν είχαμε, ξυπόλυτοι πααίναμ' ή με γουρνοτσάρουχα, ακόμα και στην Ανάσταση. Ένας μπάρμπας μου πήγαινε εκκλησία με τις φουστανέλες. Θυμάμαι κάτι γερόντους που πήγαιναν με κατσιλοκάπ, με γιλέκο δηλαδή από τρίχωμα κατσίκας ή προβάτου. Οι

* Σ.τ.Ε. Δεδόμενα: Εδώ ο αφηγητής εννοεί ότι και μικροδιαφορές να είχε με τον χωριανό του ή να μην τον συμπαθούσε, θα τον εξυπηρετούσε στα πλαίσια των καθηκόντων του.

γυναίκες φόρεγαν φουστάνια μάλλινα. Δεν υπήρχαν άλλα τότε. Ό,τι έπλεκαν ή ύφαιναν μόνες τους φόραγαν. Πάντως παπούτσια φόρεσα εγώ, όταν παντρεύτηκα. Τόσο καλά. Τα πόδια μας ήταν τόσο σκληρά από κάτω, δεν καταλαβαίναμε τίποτα».

Πώς περνάτε τώρα τον ελεύθερο χρόνο σας;

«Έχω κάτι μαρτινάκια, κάτι γιδάκια. Διαβάζω πολύ, εφημερίδες, ιστορικά βιβλία, θρησκευτικά, μυθιστορήματα, τα πάντα. Ό,τι βρω.

Για τη σημερινή κατάσταση θέλω να πω ότι σίγουρα είναι καλύτερα απ' ό,τι παλιά. Εμείς υποφέραμε τότε. Άλλο που τώρα χειροτερεύει η κατάσταση, αντί να καλυτερεύει. Αισιοδοξώ όμως ότι κάτι θα γίνει με “κάποιον”. Μπορεί να χασομερήσει λίγο, αλλά πιστεύω κάτι θα κάνει. Πρέπει να γίνει κάτι, κυρίως για τη νεολαία. Εγώ έχω πέντε εγγονάκια κι εύχομαι να είναι καλά και να προοδεύσουν».

Νίκος Παπαδημητρίου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 16/5/2008)

«Γεννήθηκα στην Επάνω Σεργούλα της Φωκίδας το 1938. Η Επάνω Σεργούλα τότε ήταν μεγάλο κεφαλοχώρι. Να φανταστείτε υπήρχαν 160 παιδιά στο Δημοτικό σχολείο με δύο δασκάλους και κάναμε μάθημα πρωί – απόγευμα. Συνέπεσε οι δύο αυτοί δάσκαλοι να είναι οι γονείς μου. Ο πατέρας μου Πολύκαρπος και η μπιτέρα μου Ευσταθία. Πολλά μαθητούδια τους έχουν γίνει επιφανείς επιστήμονες και μερικοί είναι γνωστοί Ναυπάκτιοι τώρα, όπως ο Μάνδαλος, ο καθηγητής, ο Θανάσης Γουργουλέτης, ο συμβολαιογράφος, κ.λπ. Έχω έναν αδελφό, τον Θανάση, και δύο σημαντικοί άνθρωποι που έπαιξαν ρόλο στη ζωή μου ήταν οι δύο παππούδες μου, οι οποίοι ήταν και οι δύο παπάδες. Ο πατέρας της μάνας μου, ο Γιώργος Μαβριάς που ήταν από την ορεινή Παρνασίδα, και ο πατέρας του πατέρα μου, Θανάσης Παπαδημητρίου που ήταν από την Αμπελακιώτισσα. Ο παππούς μου ο παπα-Θανάσης ήρθε στην επάνω Σεργούλα, για να λειτουργεί στην εκεί εκκλησία που ήταν μετόχι του Μοναστηριού».

Τι θυμάστε από τα παιδιά σας χρόνια, κ. Νίκο;

«Καταρχάς γεννήθηκα μες στο πατρικό μου σπίτι με μαμή τη γριά Χαϊρίνα, όπως τη λέγανε. Μάλιστα εκεί υπάρχει ακόμα το κρεβάτι της μάνας μου που μας γέννησε καθώς και άλλα πολλά αντικείμενα της εποχής. Εκείνο τον καιρό βέβαια μας πιάσανε τα χρόνια της Κατοχής. Η μάνα μου έκανε και χρέη μαγείρισσας στο σχολείο, για να μπορεί να παίρνει τα μαθητικά συσσίτια. Έφερνε η ΟΥΝΤΡΑ* γάλα σε σκόνη. Το έφτιαχνε η μάνα μου και πηγαίναμε με τη σειρά όλοι οι μαθητές με το

* Σ.τ.Ε. Βλέπε παραπάνω.

κατσαρολάκι μας, παίρναμε και λίγη μπομποτούλα και αυτό ήταν το πρωινό μας. Παίζαμε όλοι μαζί στα διαλείμματα. Επειδή μεγαλώσαμε στην Κατοχή, με Γερμανούς, Ιταλούς και με τους αντάρτες (είχε πάει και ο πατέρας μου και πολέμησε στην Αλβανία, ήταν στο Ιππικό), φυσικό ήταν όλα μας τα παιχνίδια να έχουν σχέση με πόλεμο και όπλα. Χωριζόμασταν πάντα σε δυο ομάδες. Πότε ήμασταν οι Γερμανοί με τους Έλληνες, πότε οι 5/42τες με τους Γερμανούς κ.λπ. Όταν πιάναμε τους αιχμαλώτους μας έπεφτε και ξύλο πραγματικό. Αυτό ήταν το παιχνίδι μας. Για να 'ρθουμε στη Ναύπακτο ερχόμασταν με τη φοράδα και τα μουλάρια, 14 ώρες διαδρομή. Εγώ πρώτη φορά ήρθα στη Ναύπακτο οκτώ ετών, με τον παππού μου. Ήρθαμε καβάλα στη φοράδα, για να ψωνίσουμε στα παζάρια. Πήρα τότε θυμάμαι παπούτσια και τα φύλαξα για το Πάσχα».

Δηλαδή τον υπόλοιπο χρόνο δε φορούσατε παπούτσια;

«Ενώ ήταν και οι δυο γονείς μου δάσκαλοι και είχα την ευκαιρία να πάρω και να φοράω κάθε μέρα παπούτσια, επειδή κανένα από τα παιδιά στο σχολείο δεν φορούσε, εγώ αισθανόμουν μειονεκτικά. Έτσι τα φόραγα μόνο τη Λαμπρή. Ήθελα κι εγώ να φτιάξω χοντρή πέτσα στις πατούσες και να τη ράβω με το βελόνι».

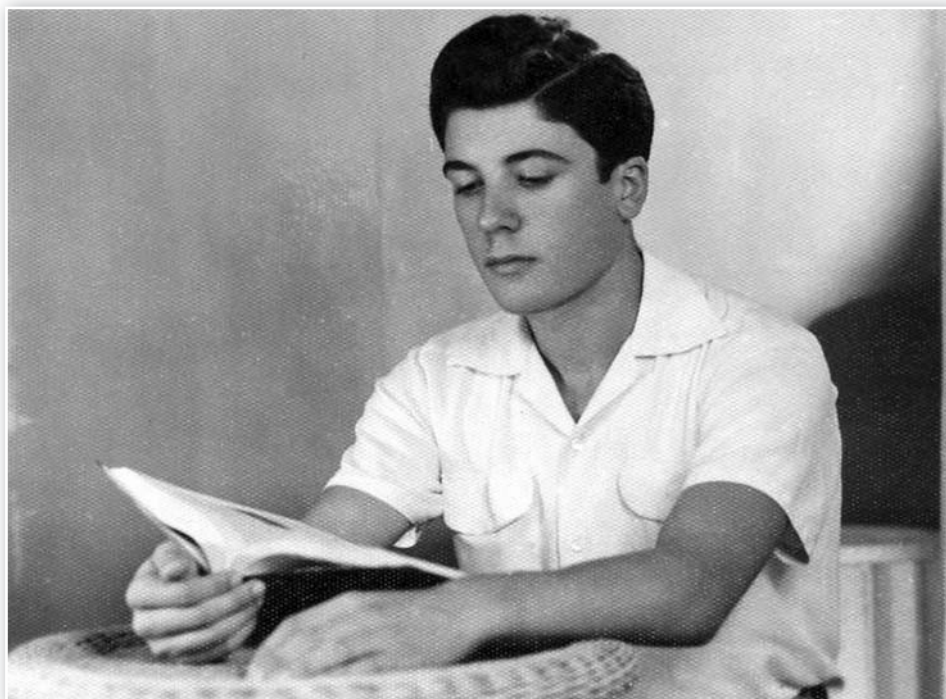
Δηλαδή;

«Η πέτσα μας είχε χοντύνει τόσο πολύ, που μπορούσαμε να πάρουμε το βελόνι με κλωστή και να κάνουμε διάφορα σχέδια. Σαν κέντημα. Αυτό ήταν σημάδι ανδρισμού για μας τα παιδιά, ότι ήμασταν σκληρόπετσοι και γενικά σκληροί! Από μικρό επίσης με μάθαινε η μητέρα μου να παίζω μαντολίνο. Ήξερε κι εκείνη. Ακόμα θυμάμαι όταν το 1947 κάποιος Αμερικάνος έφερε για πρώτη φορά ένα γραμμόφωνο στο χωριό. Για εμάς ήταν κάτι το ασύλληπτο ν' ακούμε μουσική μέσα από ένα κουτί».

Πιστεύω ότι οι γονείς σάς έστειλαν να συνεχίσετε στο Γυμνάσιο.

«Πήγα βέβαια στο Γυμνάσιο και πιο εύκολο για μας τότε ήταν να συνεχίσουμε τα μαθήματα στην Πάτρα, γιατί κατεβαίναμε στην παραλία Σεργούλας, μπαίναμε στο καϊκι και περνάγαμε στο Αίγιο. Από εκεί είχε συγκοινωνία για Πάτρα. Εντωμεταξύ εμείς τότε στο Αίγιο πηγαίναμε

για τα ψώνια μας ή να για δούμε κανέναν γιατρό. Ήταν μόνο μιάμιση ώρα η διαδρομή μας. Το μόνο δύσκολο ήταν που μέσα στο καϊκι μετέφεραν οι κτηνοτρόφοι τα ζώα τους που πήγαιναν για σφαγή και, όταν έβαζε κανένα μαϊστρο, γινόταν χαμός. Άνθρωποι, πρόβατα, γίδια, γινόμασταν ένα. Πηγαίνοντας λοιπόν στο Γυμνάσιο, ήταν η πρώτη εμπειρία της ξενιτιάς μου. Είχα ενοικιάσει ένα διαμέρισμα με άλλα τρία παιδιά από τη Σεργούλα και πηγαίναμε στο χωριό Χριστούγεννα, Πάσχα και το καλοκαίρι. Πού και πού μας έστελναν οι δικοί μας κάνα καλαθάκι με πίτα, με κάνα αυγουλάκι και συνήθως πηγαίναμε και τρώγαμε φασολάδα σε κάποιο εστιατόριο. Έτσι τη βγάζαμε. Μένοντας όμως στην Πάτρα, είχα μια φανταστική εμπειρία που μου άλλαξε όλη μου τη ζωή. Στο λιμάνι της Πάτρας ήταν ένα πλοίο του Αμερικάνικου 6^{ου} στόλου. Λόγω της Κατοχής και του ανταρτοπόλεμου ήταν έντονη ακόμη η παρουσία των αμερικάνων στρατιωτών σε διάφορες περιοχές. Μιλάω τώρα για το 1950–51. Όπως λοιπόν έβλεπα τα πλοία τους με τα ραντάρ που στριφογύριζαν, εκστασιαζόμουν! Ήθελα να μάθω πώς λειτουργούσαν, να σπουδάσω αυτή την επιστήμη, την ηλεκτρονική. Τα πολυτεχνεία εδώ όμως δεν είχαν τότε τέτοια μαθήματα. Ήταν καινούργια αυτή η επιστήμη για την Ελλάδα».

Αυτό σου χάλασε τα όνειρα;

«Καθόλου. Εγώ τότε ήξερα λίγα αγγλικά από το Γυμνάσιο και πήγαινα στο μόλο και μιλούσα με τους στρατιώτες που ήταν πάνω στο πλοίο. Προσπαθούσα να πιάσω φιλία. Κάποια στιγμή με προσκάλεσαν ν' ανεβώ πάνω στο καράβι. Μόλις μπήκα στο τεράστιο αυτό πολεμικό πλοίο και είδα από κοντά το ραντάρ και τις οθόνες, έπαθα πλάκα. Λέω τότε στον καπετάνιο: “Πώς θα μπορέσω να το σπουδάσω κι εγώ αυτό;” Μου εξήγησε για τα πολυτεχνεία που υπήρχαν στην Αμερική και ειδικεύονται σε αυτές τις υψηλές τεχνολογίες. Του ζήτησα κάποια διεύθυνση και αμέσως γράφω ένα γράμμα στο Πολυτεχνείο του Σικάγου στέλνοντας μαζί και τους βαθμούς μου. Ήμουν τότε δεκαεπτά ετών. Σε ένα μήνα περίπου μου απαντούν λέγοντάς μου ότι οι βαθμοί μου είναι καλοί και ότι ευχαρίστως θα με δεχτούνε εκεί να φοιτήσω υπό έναν όρο, να ξέρω πανεπιστημιακού επιπέδου αγγλικά και ότι τότε θα μπορέσουν να μου δώσουν και την υποτροφία Full Bright».

Ξέρατε τόσο καλά αγγλικά;

«Όχι, τ' αγγλικά μου ήταν υποτυπώδη. Σ' ένα μήνα μού έρχεται πρόσκληση να πάω στον Μορφωτικό ακόλουθο της Αμερικανικής Πρεσβείας, για να περάσω τις εξετάσεις για τα αγγλικά. Τι να κάνω όμως; Είχα μάθει ένα αστείο, ένα μικρό ανέκδοτο, απταίστως. Φθάνοντας λοιπόν στο γραφείο, παρουσιάζομαι πρώτα στη γραμματεία η οποία με ρωτάει: –“Είστε έτοιμος, κ. Παπαδημητρίου, να περάσετε τις εξετάσεις;” –“Ούουου...” της λέω. “Και πού να δεις και ένα καλαμπούρι που ξέρω”. Της το λέω λοιπόν το ανέκδοτο και πέθανε στα γέλια. Με παίρνει από το χέρι και γελώντας με πάει στον ακόλουθο. Μας είδε που γελάγαμε και ρώτησε τι συμβαίνει. Το του λέει η γραμματέας. “Να τ' ακούσω κι εγώ αυτό το ανέκδοτο” μας λέει και ξεκινάω και το λέω φαρσί. “Συγχαρητήρια, παίρνεις τη VISA και καλή τύχη” μου είπε, αμέσως. Έτσι το θάρρος και το θράσος μου με βοήθησαν πολύ».

Οι γονείς σας δέχονταν να σπουδάσετε στο εξωτερικό;

«Δεν ήξεραν τίποτα για τα σχέδιά μου. Είχα δώσει εξετάσεις ενωμεταξύ εδώ και είχα περάσει και στο Πολυτεχνείο αλλά και στη Φυσικομαθηματική Σχολή. Οι γονείς μου έπεσαν του πεθαμού. Εγώ όμως ήμουν ανένδοτος. Έφυγα, πήρα το υπερωκεάνιο “Ολύμπια” και, αφού πέρασαν

26 μέρες ταξίδι, έφθασα στη Ν. Υόρκη. Από εκεί έκανα 25 ώρες με το τρένο να φθάσω στο Σικάγο. Χωρίς να ξέρω τίποτα, με τη βαλιτσούλα μου και πέντε ρουχαλάκια, σαν Οδυσσέας βρήκα το δρόμο μου».

Ήταν δύσκολα τα μαθήματα στη Σχολή;

«Όλα τα Ελληνόπουλα που σπουδάζαμε έξω ήμασταν παραδείγματα στα Αμερικανάκια, γιατί είχαμε πάρα πολύ καλές βάσεις. Είχαμε φάει την Άλγεβρα, τη Γεωμετρία και τη Φυσική με το κουτάλι. Έκανα μαθήματα αγγλικών βέβαια και, για να καλύπτω τα έξοδά μου, έπιασα δουλειά πλένοντας πρώτα πιάτα και μετά ως σερβιτόρος. Εκεί στη δουλειά έτρωγα και τζάμπα. Έτσι κύλησε ο καιρός μου. Το πρώτο μου δίπλωμα, το Bachelor Sciense, το πήρα σε τέσσερα χρόνια. Μετά από άλλα δύο χρόνια πήρα και το Master».

Εντάξει με τα διπλώματα, δουλειά βρήκατε εύκολα;

«Έξι μήνες πριν καν τελειώσω τις σπουδές μου η μεγαλύτερη εταιρεία ηλεκτρονικών, η Motorola, με προσέλαβε μέσα από το Πολυτεχνείο. Εκείνοι μ' έστειλαν να συνεχίσω συγχρόνως σπουδές για Διοίκηση Επιχειρήσεων. Πήρα λοιπόν και το MBA και με έκαναν αρχιμηχανικό. Μετά από μερικά χρόνια μ' έκλεψε μια άλλη εταιρεία, η RCA, που ξεκινούσε τότε να βγάζει έγχρωμες τηλεοράσεις. Με βάλανε στο αρχικό ερευνητικό τμήμα τους και, επειδή είχα θηλυκό μυαλό και γένναγε, έκανα πολλές εφευρέσεις. Έχω 17 διπλώματα ευρεσιτεχνίας που αφορούν την έγχρωμη τηλεόραση, η οποία έχει ακόμα μερικά από τα δικά μου ευρεσιτεχνήματα. Πάλι μετά από κάποια χρόνια με ξανάκλεψε άλλη εταιρεία, η DUNLLE corp., που ασχολείτο με ιατρικά μηχανήματα, όπως ακτινογραφικά, καρδιογράφους κ.λπ. Έμεινα εκεί αρκετό καιρό και μετά έφυγα και έφτιαξα τη δική μου τεχνική εταιρεία. Εντωμεταξύ είχα παντρευτεί με τη Σοφία (από τη Θεσσαλονίκη καταγωγή) και είχαμε αποκτήσει τρεις γιους, τους οποίους έβαλα να δουλέψουν μαζί μου σ' αυτή την εταιρεία. Για τις δουλειές μου έχω ταξιδέψει σχεδόν σε όλο τον κόσμο».

Πείτε μας μερικά μέρη που έχετε ζήσει και ταξιδέψει.

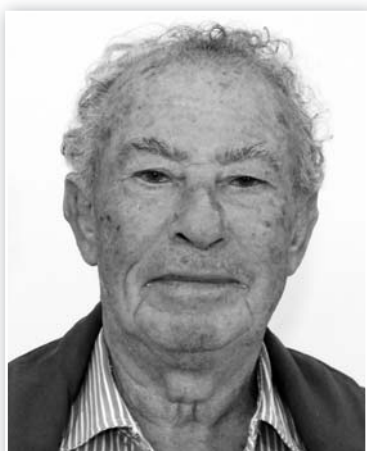
«Αναλαμβάνοντας η εταιρεία μου εργολαβίες σε όλο τον κόσμο, ζήσαμε και εργαστήκαμε δέκα χρόνια στην Κίνα, πήγαμε στη Ρωσία, Ου-

κρανία, Καζακστάν, Μέση Ανατολή κ.λπ. Μάλιστα είχα φτιάξει και μια εταιρεία στην Αθήνα, που κατασκευάζαμε ασυρμάτους για τον ελληνικό στρατό και μόνιτορ για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του Μονάχου».

Πώς και επιστρέψατε στην Ελλάδα;

«Μετά από πενήντα χρόνια ξενιτιάς και πολλή δουλειά αποφασίσαμε με τη γυναίκα μου να έρθουμε και να εγκατασταθούμε στην ωραία Ναύπακτο. Η Ναύπακτος ως κουλτουριάρα μάς καλύπτει απ' όλες τις πλευρές. Είμαι μέλος της Μικτής Χορωδίας Ναυπάκτου, παίζω ακορντεόν, μπουζούκι, είμαι στα χορευτικά και είμαι και ψάλτης. Πράγματι, πήραμε το δισάκι στον ώμο, γνωρίσαμε πολλά μέρη, αποκτήσαμε πολλούς καλούς φίλους, ζήσαμε υπό όλα τα καθεστώτα κι όμως επαναπατριστήκαμε. Απ' όλους αυτούς τους τόπους στην καρδιά μας είναι η Ναύπακτος και η Σεργούλα. Τα παιδιά μας, Πολύκαρπος, Κωνσταντίνος και Ευστάθιος, με τις νυφάδες μας και τα εγγόνια μας, Ευθυμία, Νικόλαος, Δημήτρης, Αλέξανδρος, Μαρίσα, Σοφία, Γιάννης, Μαρίνα και Χριστίνα, ζουν και εργάζονται στην εταιρεία μας στην Αμερική. Βέβαια είμαστε ευγνώμονες σ' εκείνους που μας σπούδασαν, μας μάθανε όλες τις τεχνολογίες, αλλά ποτέ δεν μπόρεσαν να μας κάνουν Αμερικανάκια. Ζω λοιπόν ευτυχισμένος εδώ με τη γυναίκα μου και κάθε χρόνο μάς επισκέπτονται παιδιά και εγγόνια και περνάμε όλοι καλά».

Ηλίας Ράικος του Αθανασίου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 27/10/2017)

«Στην Άνω Δάφνη Ναυπάκτου γεννήθηκα το 1938. Γονείς μου ήταν ο Αθανάσιος Ράικος και η Μαρία, το γένος Παπαγεωργίου από το Ριγάνι. Ο παππούς μου, ο Κώστας Ράικος, γεννήθηκε το 1843 στην Αμπελακιώτισσα. Μετά κατέβηκε στη Λειποκαρυά, όπου εκεί έκανε την οικογένειά του. Εκεί γεννήθηκε ο πατέρας μου, το 1884. Ήταν δέκα αδέρφια στην οικογένεια, μισά αγόρια και μισά κορίτσια. Πώς να ζήσει ο παππούς μου τόσα παιδιά; Έπρεπε να πάρει το καθένα τον δρόμο του. Στον πατέρα μου έδωσε ένα μουλαράκι, για να γυρίζει τα χωριά, να πηγαίνει στα σιτάρια, στα αλώνια ν' αλωνίζει, να παίρνει τη δεκάτη.

Μια φορά ήρθε ν' αλωνίσει στη Δάφνη κάτι σιτάρια που ανήκαν σε μια χήρα κοπέλα 25 χρονών. Κι εκείνος ήταν 25 ετών και πολύ όμορφος άντρας. Μόλις διασταυρώθηκαν τα βλέμματά τους... αυτό ήταν! Την κοπέλα την έλεγαν Σαββούλα, το γένος Τασοπούλου, από τη Σκάλα. Την είχαν παντρέψει οι δικοί της με έναν πλούσιο γέρο 70 ετών από τη Δάφνη, που λεγόταν Μακκός. Σχεδόν η μισή Δάφνη ήταν δικιά του και όλη η περιουσία πήγε στη Σαββούλα μετά το θάνατό του, αφού δεν είχαν αποκτήσει παιδιά. Με τον πατέρα μου απέκτησαν έναν γιο, τον Κώστα. Μετά από πέντε χρόνια, η Σαββούλα πέθανε από γρίπη. Πού να βρεθούν γιατροί και φάρμακα εκείνη την εποχή; Περίπου ένα χρόνο μετά ο πατέρας μου τα έφτιαξε με μια κοπέλα, τη Βασίλω. Ζήσανε 4-5 χρόνια μαζί, αποκτήσανε δύο πανέμορφα κορίτσια, αλλά και η Βασίλω και τα παιδιά πέθαναν από γρίπη.

Κάποια στιγμή, παίρνει ο πατέρας μου τη μάνα μου, Μαρία Παπαγεωργίου, για υπηρέτρια. Ήταν 35 ετών ο πατέρας μου και 20 η μάνα μου. Δεν άργησαν να τα βρουν και να παντρευτούν. Απέκτησαν τότε πέντε παιδιά, τον Γιάννη, τον Βασίλη, τον Σταύρο, την Γκόλφω και τέλος, μετά από επτά χρόνια, εμένα, τον Ηλία.

Εγώ, λοιπόν, έβγαλα το Δημοτικό σχολείο στο χωριό, στην Άνω Δάφνη. Ήμουν πρώτος μαθητής και όλα τα χρόνια είχα δάσκαλο τον Νίκο Ράπτη. Ήμασταν γύρω στα 120 παιδιά, γιατί τότε έρχονταν και από την Κάτω Δάφνη και από τον οικισμό της Τρύπου. Αργότερα χτίστηκε το σχολείο της Κάτω Δάφνης. Ο δάσκαλος ήταν νευρικός και πολύ αυστηρός. Πώς αλλιώς θα τα έβγαζε πέρα με τόσα παιδιά;»

Συνεχίσατε στο Γυμνάσιο, κ. Ηλία;

«Πήγα και στο Γυμνάσιο τέσσερα χρόνια. Για δύο λόγους δε συνέχισα: Πρώτον, πήγαινα σχολείο κάθε μέρα πάνω-κάτω με τα πόδια και ήταν πάρα πολύ κουραστικό. Στη συνέχεια, λόγω της δράσης του μεγάλου μου αδελφού με τους αντάρτες μού έλεγε ο κόσμος: “Τι το θες να σπουδάσεις; Και να θες να περάσεις κάπου, είσαι κομμουνιστής, δεν περνάς”. Έτσι τα εγκατέλειψα. Όντως, πού θα διοριζόμουν εγώ; Ήμουν σημαδεμένος, στιγματισμένος. Η οικογένειά μου είχε χαρακτηριστεί όχι μόνο αριστερή αλλά και επικίνδυνη. Το χωριό μας ήταν όλο δεξιό, εκτός από εμάς, από τότε που ο αδελφός μου ο Γιάννης εισχώρησε στο ΕΑΜ».

Πώς έγινε αυτό;

«Τέλος του '41 προς το '42 δημιουργήθηκε το ΕΑΜ. Τότε το ΚΚΕ έστειλε σ' όλες τις επαρχίες της Ελλάδας στελέχη του να βρουν νέα παιδιά, προκειμένου να ενισχυθούν για τη δράση τους εναντίον των κατακτητών. Απ' ό,τι μου 'λεγε ο αδελφός μου, μια μέρα πέρασε απ' το χωριό ο καπεταν-Βράχος. Λεγόταν Νικολακόπουλος και ήταν από τη Μακρυνεία. Βρήκε το Γιάννη και του είπε: “Πώς μπορείς ένα τέτοιο παλληκάρι όπως εσύ να επιτρέπεις στους Γερμανούς να μας σκλαβώνουν έτσι;” Ο δεκαοκτάχρονος λεβέντης μαγεύτηκε από τα λόγια του και δεν χρειάστηκε πολύ να το αποφασίσει. Πήγε να πει τα νέα στους γονείς μου. Κι εκείνοι, αντί να τον αποτρέψουν, του έδωσαν την ευχή τους και το είχαν καμάρι. Έτσι έφυγε ο Γιάννης για το βουνό. Κάποια στιγμή είχε φτάσει να έχει και διοικητική θέση στον ΕΛΑΣ. Μάλιστα με δεκοκτώ συντρόφους του συμμετείχε σε μία σειρά ένοπλων συγκρούσεων που έγιναν στην Αθήνα την 3η Δεκεμβρίου 1944 και διήρκησαν 33 μέρες, τα γνωστά Δεκεμβριανά. Συγκρούσεις ανάμεσα στις δυνάμεις του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και τις βρετανικές και κυβερνητικές δυνάμεις.

Από τη στιγμή που έφυγε ο αδελφός μου, αναγκαστήκαμε να τραβηχτούμε και να μείνουμε πιο πάνω από το χωριό, μεταξύ Δάφνης και Τρύπου, στον απόμερο οικισμό Σκίνος. Ήταν ένα καλύβι εκεί, στήσαμε και τσαντίρι και τα γιδοπρόβατά μας τα είχαμε χωρίς κύπρους*, για να μην εντοπίζονται εύκολα. Αυτά τα επέβλεπαν διακριτικά από μακριά ο Βασίλης με τον Σταύρο. Δεν πεινάσαμε, είχαμε απ' όλα, τυρί, γάλα, βούτυρο. Δεν τολμούσαν να πλησιάσουν ταγματасφαλίτες, για να μας κάνουν κακό, γιατί εκεί γύρω ήταν εφεδροελασίτες, σύντροφοι του αδελφού μου.

Όσο καιρό όμως ήμασταν εκεί πάνω, ταγματасφαλίτες και Γερμανοί έκαψαν κάποια σπίτια στην Άνω Δάφνη, ένα Μετζαίικο, του Στέφου Πεννιά κ.ά. Είδε η μάνα μου τον καπνό από εκεί ψηλά που ήμασταν και ανησύχησε. Παίρνει τότε εμένα, την Γκόλφω και τον Σταύρο και κινήσαμε για κάτω, για να δει τι γινόταν στο σπίτι μας. Οι υπόλοιποι ήταν στα χωράφια. Σχεδόν στα μισά του δρόμου ο Σταύρος που θα 'ταν γύρω στα δεκαπέντε ετών είπε στη μάνα μου: "Μάνα, εγώ δεν έρχομαι κάτω" και γύρισε πίσω.

Φτάσαμε στο σπίτι μας. Ηρεμία. Ούτε γάτα στον δρόμο. Είχαμε αφήσει τρία βαρέλια τυρί στη σάλα του σπιτιού. Εκεί τα βρήκαμε, δεν τα είχε πειράξει κανείς. Δε θα πέρασαν δέκα λεπτά κι ακούμε τουφεκιές. Έρχονταν από την Κάτω Δάφνη. Δε σκέφτηκε τότε η μάνα μου να μας πάρει να τρέξουμε να κρυφτούμε. Πλησίαζαν οι τουφεκιές και τελικά έφτασαν δεκαπέντε Γερμανοί έξω από τα σπίτια μας και καμιά εικοσαριά ταγματасφαλίτες. Ήρθαν καθοδηγούμενοι από κάποιον χωριανό μας καταδότη, για να κάψουν και το δικό μας σπίτι. Δεν μπορώ να πω τ' όνομά του (ζουν τα παιδιά του). Δεν περίμεναν να μας βρουν εκεί. Συνέλαβαν τη μάνα μου και εμένα. Ήμουν έξι χρονών τότε. Ευτυχώς που δεν έψαξαν πίσω από το σπίτι, όπου είχε κρύψει ο αδελφός μου ο Γιάννης έναν ασύρματο. Θα είχαμε χειρότερη μοίρα».

Ποια ήταν η κατάληξη;

«Αφήσανε την Γκόλφω να φύγει, να πάει να βρει τους υπόλοιπους και να τους δώσει το μήνυμα ότι μας πάνε επί σφαγής και, αν θέλουν να μας σώσουν, θα πρέπει να μαζέψουν γίδια – πρόβατα και να έρ-

* Σ.τ.Ε. Κύπρος: Μικρό χάλκινο κουδούνι που κρεμούσαν στο λαιμό των ζώων.

θουν όλοι στη Ναύπακτο. Το πήγε το μήνυμα η Γκόλφω στον πατέρα μου και εκείνος της είπε: “Να πάω μέσα στους Γερμανούς; Δεν πάω πουθενά. Εάν σκοτώσουν τη γυναίκα μου, ξαναπαντρεύομαι. Αν σκοτώσουν το παιδί μου, θα σκοτώσω κι εγώ όλους τους Δαφνιώτες”. Τους το παρήγγειλε αυτό. Με λίγα λόγια, μας πήγαν στη φυλακή σε ένα σπίτι ακριβώς απέναντι από τον Αϊ-Δημήτρη. Μείναμε δυόμισι μήνες εκεί μέσα και κάθε μέρα μάς φέρνανε για φαγητό μακαροτσίνια και ένα μικρό ψωμάκι. Μία μέρα είχαν προγραμματίσει την εκτέλεση της μάνας μου. Είδε το όνομά της ο Λεωνίδας Παπαγεωργίου (γνωστός με το παρατσούκλι Χαμπεράκιας), απόστρατος αξιωματικός που ασκούσε επιρροή στην αντιστασιακή παράταξη, και είπε “όχι και να μου σκοτώσετε την ανιψιά”. Έτσι γλίτωσε την εκτέλεση και μας αφήσανε να φύγουμε με τον όρο να μείνουμε κοντά, για να πηγαίνει η μάνα μου να δίνει το παρών κάθε μέρα στις 10.00 το πρωί. Έτσι έγινε.

Θυμάμαι κάθε φορά που πέρναγε κάρο με σκοτωμένους αντάρτες και έβλεπε η μάνα κανέναν ψηλό έλεγε “το παιδί μου είναι”. Τελικά, δεν σκοτώθηκε ο Γιάννης. Κάποια φορά τον έπιασαν δεξιοί την ώρα που κοιμόταν στο σπίτι μας και τον σακάτεψαν στο ξύλο. Τον μαύρισαν. Παρ’ όλα αυτά συνήλθε, παντρεύτηκε και έκανε οικογένεια.

Σχετικά με τη σύλληψη, φυλάκιση και εκτέλεση υπόπτων και επικίνδυνων Εαμιτών και Ελασιτών στη Ναύπακτο για την περίοδο που συνελήφθη η μάνα μου μπορεί να βρει ο ενδιαφερόμενος στο βιβλίο του Γιάννη Ράπη με τίτλο “Συμβολή στην ιστορία της Ναυπακτίας: γεγονότα περιόδου 1940–1950”, έκδοση 2003».

Πόσο σάς επηρέασε το γεγονός ότι ο αδελφός σας εντάχθηκε στο αντάρτικο;

«Για πολλά χρόνια γίνονταν διακρίσεις εις βάρος της οικογένειάς μου. Όταν, π.χ., έφερνε η Ούντρα ρούχα και τρόφιμα για τους κατοίκους του χωριού, οι πρόεδροι εκείνων των χρόνων μάς χαρακτήριζαν εύπορους, για να μη μας δώσουν τίποτα.

Το χειρότερο ποιο ήταν; Πάει το ’46 να καταταγεί στο στρατό ο αδελφός μου ο Βασίλης στην Τρίπολη. Τον φωνάζει ο αντι-

συνταγματάρχης. Είχε όλα τα χαρτιά κατακόκκινα μπροστά στο γραφείο του... Να δείτε τι μισαλλοδοξία υπήρχε τότε από τους προέδρους των κοινοτήτων! Αφού του είπε διάφορα, τον έστειλε στη χειρότερη περιοχή, στη Δράμα και στο Σουφλί, εκεί που μαίνονταν οι μάχες στον Έβρο, και στο 551 Τάγμα Πεζικού. Όταν λοιπόν πιάνανε οι στρατιώτες τους αντάρτες... “Βασίλη, εσύ θα τους εκτελέσεις”... ήταν η διαταγή του Διοικητή! Μαζί με άλλους δυο – τρεις τους βάζανε να το κάνουν αυτό. Τι φταίγαν αυτά τα παιδιά; Τελικά έπαθαν τα νεύρα του...»

Εσείς, κ. Ηλία, με τι ασχοληθήκατε μετά το σχολείο;

«Βοηθούσα τον πατέρα μου στα χωράφια και στα γίδια στην αρχή. Μετά πήγα στον γαμπρό μου, τον άντρα της Γκόλφως, στην Πάτρα, που ήταν φωτογράφος και δούλεψα αρκετά χρόνια μαζί του. Μετά βρήκα δουλειά ως εισπράκτορας στα λεωφορεία στην Αθήνα κι έμενα με τον αδελφό μου τον Γιάννη. Έπειτα, εκεί που σκεφτόμουν πώς να φύγω για το εξωτερικό, γίνεται ένα προξενιό με μια κοπέλα από το Παλαιοχωράκι, τη Φωτεινή Τυροπάνη, που ζούσε στην Αυστραλία. Εγώ δεν μπορούσα να πάω έξω με πρόσκληση, γιατί με συνόδευε κι εμένα η “κόκκινη μολυβιά” στα χαρτιά μου. Ήρθε τότε η κοπέλα εδώ, παντρευτήκαμε και φύγαμε μαζί με το πλοίο “Πατρίς” από τον Πειραιά.

Η καλύτερή μου ζωή ήταν αυτή στην Αυστραλία. Δε δυσκολεύτηκα ούτε στη γλώσσα ούτε στο να βρω δουλειά. Δούλεψα σε αυτοκινητοβιομηχανία, σε εργοστάσιο παραγωγής μπίρας, σε εργοτάξιο τρένων και σε κλωστήριο.

Αποκτήσαμε τον Θανάση στην Αυστραλία και τη Μαρία, όταν γυρίσαμε στην Ελλάδα, το 1975. Δεν έμεινα πολλά χρόνια έξω, αλλά βρήκα πολλές αλλαγές, όταν γύρισα. Η Ναύπακτος είχε αλλάξει μορφή και πιστεύω ότι αυτό οφειλόταν στα εμβάσματα που έρχονταν από τους μετανάστες του εξωτερικού και από τις δουλειές που άνοιξαν και κυρίως από την κατασκευή του Φράγματος του Μόρνου.

Έχω δύο εγγονάκια από τη Μαρία, τον Χρήστο και τον Φώτη. Είναι καλά παιδάκια. Θέλω να τους ευχηθώ πρόοδο και να γίνουν καλοί επιστήμονες. Να γίνουν σωστοί άνθρωποι μες στην κοινωνία».

Ευθυμία Χοχτούλα

(Τη συνέντευξη πήραν
η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσος
στις 23/12/2016)

«Γεννήθηκα το 1938 στην Άνω Μαμουλάδα. Γονείς μου ήταν ο Ιωάννης Παπακωστόπουλος από την Άνω Μαμουλάδα και μητέρα μου η Παρασκευή απ' την Αφροξυλιά, απ' τους Κυριτσαίους.

Ο πατέρας μου έκανε επτά χρόνια στον πόλεμο στη Μικρασία αλλά και μετά, στην Αλβανία. Έκανε και εδώ φύλακας στο κάστρο, φύλαγε τους αιχμαλώτους. Όχι για πολύ όμως, γιατί τέλος του '41 πέθανε από πνευμονία. Είχε εξαντληθεί. Πάαινε κι έρχονταν συνέχεια φαντάρους. Έφτιαξε οκτώ παιδιά. Κάθε που ερχόταν έφτιαχνε κι από ένα παιδί. Αυτά είναι: η Μαρία, μετά η Σοφία, ο Παναγιώτης, ο Βασίλης, η Σταυρούλα, η Αθανασία, μετά εγώ, η Ευθυμία, και τέλος η αδελφή μου η Ρήνα. Μεγαλώσαμε με τη μάνα μου, 45 χρονών χήρα. Θέλω να πω όμως και κάτι ακόμα για τον πατέρα μου. Ήταν και αγροφύλακας αλλά και πρόεδρος για πολλά χρόνια στο χωριό. Είχε μεγάλο τάραφι (σόι) που τον ψήφιζαν και έβγαινε. Είχε κουραστεί πολύ και με αυτή τη δουλειά, γιατί, όταν χρειαζόταν κανένα σημαντικό χαρτί, πήγαινε στο Μεσολόγγι με τα πόδια. Δεν είχε λεφτά για λεωφορείο. Μια φορά έπρεπε να πάει στο δικαστήριο στο Μεσολόγγι, γιατί ένας χωριανός τον κατήγγειλε για ένα θέμα. Τι να κάνει; Έπρεπε να πάει, αλλά με τι να πληρώσει τον δικηγόρο; Μια γίδα είχε, που αυτή η γίδα όμως έδινε γάλα στα οκτώ του παιδιά!

Κι όμως την πούλησε, για να καλύψει τα έξοδα. Και ποιος ήταν ο λόγος της καταγγελίας; Επειδή απαγόρευσε ν' αφήνουν οι βλάχοι να βόσκανε τα γίδια τους σ' ένα ορισμένο σημείο, γιατί ήταν στενός ο δρόμος από κάτω που πέρναγαν τα παιδιά, για να πάνε σχολείο, και κυλάγανε οι πέτρες! Μετά όμως τον παίνευαν οι χωριανοί για το καλό που έκανε.

Η πρώτη μου ανάμνηση είναι απ' όταν ήμουν περίπου τεσσάρων χρονών, όταν ήρθαν Ιταλοί στο χωριό και ήρθαν σπίτι μας. Άκουσα μια λέξη που είπαν και τη θυμάμαι ακόμα, είπαν “πίκολα”. Και μετά πέταξαν στη μάνα μου ένα χαρτονόμισμα. Έχω την εικόνα αυτή ακόμα στο μυαλό μου. Μετά θυμάμαι που μας έβαλαν οι Γερμανοί φωτιά στα σπίτια μας στην Κάτω Μαμουλάδα».

Σχολείο λειτουργούσε εκείνη την εποχή;

«Τ' αδέρφια μου τα μεγαλύτερα άλλα πήγαν από μία τάξη το καθένα στο επάνω χωριό και άλλα όχι. Όταν ήταν να πάω εγώ, ξεκίνησε ο ανταρτοπόλεμος. Εγώ την πρώτη χρονιά έκανα μάθημα σ' ένα σπίτι στην Κάτω Μαμουλάδα. Μετά έγινε το σχολείο. Μέχρι την Πέμπτη τάξη πήγα όμως, δεν ήθελα να συνεχίσω. Την επόμενη χρονιά όμως βγήκε διαταγή, όσες κοπέλες και αγόρια δεν ήξεραν γράμματα να πάνε στο νυχτερινό. Έτσι πήρα κι εγώ το απολυτήριο.

Θυμάμαι μια φορά κατέβηκαν στο χωριό μας κάποιοι αντάρτες. Στο σπίτι ήμασταν τα τέσσερα μικρότερα με τη μάνα μας. Τα μεγαλύτερα ήταν στα πρόβατα. Πέταξαν τότε μια χειροβομβίδα μέσα σε μια στέρνα, για να φοβηθούν οι κάτοικοι και να σκορπίσουν. Με το μπαμ που ακούστηκε έφυγαν όλοι. Η μάνα μας πήρε μια αγελάδα που είχε και μας τρύπωσε κάτω σ' ένα ρέμα, σε μια σπηλιά.

Όταν πήγαμε λίγο αργότερα να δούμε τι γίνεται στο χωριό, είδαμε που φόρτωναν οι αντάρτες, άντρες και γυναίκες, όλα τα υπάρχοντά μας καθώς και των χωριανών και έφυγαν μετά. Λέει η μάνα μου τότε: “Τι να κάνω, πώς να μεγαλώσω τα παιδιά μου;” Πήρε λίγο νεράκι και ξεκινήσαμε προς τα κάτω με φόβο. Βρήκαμε κι άλλους στο δρόμο και συνεννοηθήκαμε όλοι μαζί να πάμε να καθίσουμε στο σχολείο της Βομβοκούς που ήταν μεγάλο. Εκεί όμως πεινάγαμε και σκέφτηκε η μάνα μου να γυρίσει πίσω στο χωριό, μήπως βρει λίγο τυρί, αν είχε μείνει απ' τους αντάρτες, και να μας το φέρει. Πήρε μαζί της και την αδελφή μου τη Σταυρούλα. Να όμως που την έπιασαν οι αντάρτες και την πήγαν για εκτέλεση στο Νεόκαστρο... επειδή ξέραν ότι είχε έναν ξάδελφο που ήταν με τους Ράλληδες. Εκεί όμως ήταν ένας γνωστός της, ο Γιάννης Μανούσος, και τη βοήθησε να σωθεί. Της έδωσε ένα χαρτάκι και της είπε να μην το αφήσει ποτέ. Όποιος την ξανασταματήσει να τους το δείχνει. Εμείς κάτσαμε δυο μέρες μοναχά μας, μέχρι να γυ-

ρίσει η μάνα μας. Δεν ξέραμε τι είχε γίνει. Κι εκείνο το βράδυ που έφυγε η μάνα μου, μας έκαναν επίθεση οι αντάρτες. Σκοτώθηκαν κάποιοι άνθρωποι... τους βλέπαμε.

Από το γάμο της αφηγήτριας στη Μαμουλάδα το 1964.

Όταν ήρθε η μάνα μου, είχε έρθει και η διαταγή ότι έπρεπε όλοι να φύγουμε για το Νέπαχτο. Με τα πόδια κατεβήκαμε κάτω μαζί και με την αγελάδα μας και πήγαμε σ' ένα χωράφι στα Καραγιωργαίικα, δίπλα από τον Αϊ-Στέφανο. Ο Νέπαχτος ήταν σαν χωριό τότε. Τη νύχτα ακούγαμε να πέφτουν χειροβομβίδες. Την επόμενη μέρα βρήκε η μάνα μου κάποιον που είχε ένα φούρνο απέναντι από τον Άγιο Δημήτρη και μείναμε εκεί μέσα. Δίπλα ήταν ένα υπόγειο που έβαναν μέσα αιχμαλώτους. Τους ακούγαμε δίπλα εμείς, όταν τους παίδευαν ή πέθαιναν! Έσκουζαν. Στο φούρνο δεν μπορούσαμε να μείνουμε πολύ, έτσι μας πήγαν σ' ένα άλλο σπίτι, όπου μείναμε 3-4 οικογένειες μαζί. Όπως πηγαίναμε όμως προς τα εκεί, εκείνη τη στιγμή, καθώς περνούσαμε από το λιμάνι, κρέμαγαν έναν αντάρτη. Τα είδαμε όλα! Στην πλατεία λοιπόν, στο λιμάνι, σ' ένα δέντρο είχαν περάσει μια θηλιά. Ο αντάρτης θα ήταν τριάντα χρονών περίπου. Του είχαν ένα καρεκλάκι μικρό

και του είπαν: “Έμπα επάνω”. Και του λένε μετά: “Πες ότι μετανιώνεις, ότι δεν είσαι αντάρτης και ότι είσαι Ράλλης”. “Δε μετανιώνω. Σκότωσα δεκαοκτώ και έναν παπά, δεκαεννιά”. Κοιτάω, του πέρασαν τη θηλιά στο λαιμό, του τραβάνε το καρεκλάκι, στον αέρα αυτός! Τότε σκιάχτηκαμ’ εμείς και φύγαμε τρέχοντας. Τη μια την αδελφή μου την πείραξε πυρετός.

Είδαν πολλά τα μάτια μας. Μια φορά μπροστά στον Αϊ-Δημήτρη είχαν φέρει ένα κάρο γεμάτο πτώματα, κάπου δεκαοκτώ νεκρούς. Ένας ήταν ακόμα ζωντανός, αλλά δεν μπορούγε να κρίνει. Του ‘λεγαν εκεί ν’ αλλάξει πίστη, τον βάραγαν, αλλά αυτός τίποτα, δεν μπορούσε να μιλήσει, μόνο γρρρ... ακουγόταν. Κι εμείς καθόμασταν και τα βλέπαμε. Πατέρα δεν είχαμε, τα μεγάλα μας αδέρφια ήταν με τα ζώα. Ήρθε τελικά και μας σύμμασε ο Χρήστος Γρηγορίου που ήταν 18–20 χρονών παιδάκι. Μας λυπήθηκε.

Βλέπαμε και τη “χελώνα” στη θάλασσα, το γερμανικό καράβι. Όταν πυροβολούσε προς τα βουνά, εμάς μάς ερχόταν πανηγύρι. Μετά από τέσσερις μήνες περίπου γυρίσαμε πάλι στο χωριό. Ρημαδιό ήταν. Είχαμε μόνο την αγελάδα και 5–6 γίδες που φύλαγαν τα μεγάλα παιδιά. Για να ζήσουμε, πουλάγαμε ξύλα και χόρτα στα σπίτια στο Νέπαχτο. Γιατί τότε όλοι χρειάζονταν ξύλα, είτε για να μαγειρέψουν είτε να ζεστάνουν νερό, για να πλυθούν, αλλά και να πλύνουν τα ρούχα τους. Δεν υπήρχε ρεύμα».

Μετά τον Εμφύλιο πώς ήταν η ζωή σας, κ. Ευθυμία;

«Στα δεκατρία μου δούλεψα σ’ έναν Βακάλογλου που είχε σταφίδες και ελιές. Μετά πήγα σ’ έναν Μιλτιάδη Κοτίνη με ξινόδεντρα και ελιές. Δούλευα συνέχεια, γιατί ήθελα ν’ αγοράσω ραπτομηχανή. Πήρα τελικά μια Singer απ’ τον Μπρούμα με δόσεις. Πήγα σε μια μοδίστρα, την Ντίνα Χαρακίδα, και μ’ έμαθε. Από εκεί και πέρα έραβα δικά μου αλλά και των χωριανών μου. Δε σταμάτησα όμως τα άλλα. Πήγαινε και στα ρύζια στο Νιοχώρι. Πήγα στο Γαλατά επίσης, όπου εκεί, για να πιούμε νερό, πίναμε εκεί που κολύμπιγαν οι πάπιες. Δύσκολες καταστάσεις.

Το άλλο με το πλύσιμο; Βράζαμε στάχτη με συκόφυλλα να πλυθούμε. Κι όταν ήμασταν αδιάθετες οι κοπέλες, ένα πατσαουράκι βάναμε. Πλέναμε το ένα, βάναμε το άλλο.

Δούλευα συνέχεια, μέχρι που παντρεύτηκα. Πήρα τον Λουκά τον

Σε χορό στο πανηγύρι των Αγίων Αποστόλων το 1959.

Χοχτούλα απ' τη γειτονιά μου! Τον γνώριζα εννοείται από μικρή, αλλά έγινε σαν προξενιό. Ήρθε η μάνα του και μου είπε τα χαμπέρια. Πέρασαμ' πολύ καλά. Είμαστε 52 χρόνια μαζί. Έφτιασαμ' πέντε παιδιά, τρία αγόρια και δύο κορίτσια: την Παναγιώτα, τη Σπυριδούλα, τον Αντώνη, τον Γιάννη και τον Χρήστο. Τα 'χω όλα παντρεμένα κι έχω δέκα εγγόνια. Πολλές φορές είτε σε γιορτή είτε όχι μαζευόμαστε όλοι μαζί, 22 άτομα, και κάνουμε γιορτή. Ψένουμε και περνάμε καλά».

Πώς βλέπετε τη δύσκολη κατάσταση που βιώνουμε όλοι;

«Να σου πω για την κρίση; Απ' ό,τι είδαμε και περάσαμε εμείς και οι γονείς μου δεν υπάρχει χειρότερη ζωή. Τώρα είναι παράδεισος! Ένα είναι το κακό, ό,τι μας έδιναν, μας έδιναν και γύρισαν και μας τα πήραν πίσω. Και βασανίζονται κυρίως οι νέοι που δεν ξέρουν τίποτα. Θα πάει τώρα η νέα γυναίκα ν' αρμέξει τη γίδα; Θα πάει η λεχώνα να μαζέψει ξύλα, να βάλει φωτιά, να μαγειρέψει; Με τι θα λούσει το παιδί, αν δεν έχει το νερό να το ζεστάνει; Θα μπορέσει να τα βγάλει πέρα ο νέος κόσμος σε μια τέτοια χειρότερη κρίση;

Ένα θα πω μονάχα. Αυτό που βλέπω εγώ σήμερα δεν τελειώνει εδώ. Ούτε ο Τσίπρας θα μας σώσει ούτε οι άλλοι. Αφήσαμε πίσω τη γη. Να κοιτάξει ο κάθε άνθρωπος τη ζωή του. Η γη είναι η μάνα μας, αυτή μάς δίνει καρπό. Την απαρτίσαν τη γη, γι' αυτό δεν έχουμε τώρα τίποτα. Αυτό βλέπω εγώ».

Θύμιος Αθ. Δημητρόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε ο Γιάννης Χαλάτσας
στις 9/10/2009)

«Η μάνα μου με γέννησε μια μέρα του Αυγούστου του 1940 στους Κουβαράδες του Νιοκάστρου, όπου είχε πάει, για να μαζέψει ξύλα. Ο πατέρας μου, Θανάσης Δημητρόπουλος, γεωργοκτηνοτρόφος με έξι παιδιά και με μικρό κλήρο, κυνηγούσε και το μεροκάματο, για να ζήσει την οικογένειά του. Κάτω από δύσκολες συνθήκες κατάφερα να τελειώσω το Δημοτικό σχολείο, αλλά δεν μου δόθηκε η ευκαιρία να πάω στο Γυμνάσιο. Παρά το γεγονός ότι τα έπαιρνα τα γράμματα, η ζωή μου στέρησε την ευκαιρία αυτή, όπως τη στέρησε και σε πολλούς άλλους συνομήλικούς μου την εποχή εκείνη».

Τι θυμάστε, κ. Θύμιο, από το Δημοτικό σχολείο και την παιδική σας ηλικία;

«Πήγα στο Δημοτικό σχολείο στο Νιόκαστρο που λειτουργούσε τους καλοκαιρινούς μήνες. Αρχίζε η σχολική χρονιά την 26^η Μαρτίου και τελείωνε την 25^η Νοεμβρίου. Ήταν μονοθέσιο με 70–80 παιδιά. Μέχρι την Τρίτη τάξη είχα δασκάλα την Κλεοπάτρα Διβάρη και στις άλλες τρεις τάξεις την Καλλιόπη Πασχάλη. Μέχρι την Πέμπτη τάξη δεν είχαμε βιβλία. Ό,τι ήταν να μάθουμε μας το έγραφε η δασκάλα στον πίνακα και εμείς στην πλάκα με τον κονδυλοφόρο. Όμως, μέχρι να πάμε σπίτι μας, έσβηναν τα γράμματα στην πλάκα. Στην Έκτη τάξη είχαμε ένα Αναγνωστικό για όλα τα παιδιά της τάξης. Όλα τα χρόνια της φοίτησής μου στο Δημοτικό δε φόρεσα παπούτσια, όπως και οι περισσότεροι συμμαθητές μου.

Ήθελα να συνεχίσω στο Γυμνάσιο, αλλά οι συνθήκες δεν επέτρεπαν κάτι τέτοιο. Τα επόμενα χρόνια πήγα κοντά στα πρόβατα και αργότερα, μέχρι να πάω φαντάρος, δούλεψα σε άλλες δουλειές. Έκοβα

τριφύλλια με την κοσιά και τα έδενα με τη μανιβέλα, πήγαινα στην Πελοπόννησο στις σταφίδες και έβγαζα πηγάδια. Είχαμε δύο κάρα και καλλιεργούσαμε με τον αδελφό μου κτήματα στον Μόρνο.

Θυμάμαι ότι μετά τη δουλειά πλενόμουν, φορούσα τα καλά μου ρούχα και πήγαινα στη Ναύπακτο, όπου κάναμε βόλτες στον κεντρικό δρόμο ή βλέπαμε σινεμά. Όλες οι μανάδες του χωριού μου εμπιστεύονταν να συνοδεύσω τις κόρες τους στο σινεμά. Αυτό σήμερα ακούγεται λογικό, την εποχή όμως του 1960, που οι συναναστροφές ήταν δύσκολες και οι κοπέλες δεν ήταν τόσο χειραφετημένες, δεν ήταν κάτι το συνηθισμένο. Πάντα πίστευα στις ισότιμες σχέσεις γυναίκας και άνδρα».

Πείτε μας λίγα λόγια για το πώς ανοίγατε πηγάδια.

«Σκάβαμε πηγάδια σε βάθος μέχρι 50 μέτρα. Τα μαγκανοπήγαδα είχαν άνοιγμα δύο μέτρων, ενώ τα άλλα είχαν άνοιγμα περίπου ένα μέτρο. Η δουλειά αυτή ήταν πολύ δύσκολη και επικίνδυνη, γιατί σε μεγάλο βάθος δεν υπήρχε αρκετό οξυγόνο και πολλές φορές συνέβαιναν ατυχήματα».

Κοπή τριφυλλιού με κοσιά στην πεδιάδα του Μόρνου το 1959. Διακρίνονται απ' αριστερά Νίκος Βασιλόπουλος (του Νικάρα), Θύμιος Δημητρόπουλος (Τσατσαρούλας), Παναγιώτης Βασιλόπουλος (Γλίνας), Σπύρος Νικόπουλος (Πασούρας), Αντώνης Φούντας (Χαρλαντώνης).

Όταν επιστρέψατε από το στρατό, με τί ασχοληθήκατε;

«Το 1963 γύρισα από το στρατό. Ο πατέρας μου είχε ένα μικρό κτήμα με αμπέλια και ελιές στο Λυγιά, που δεν ήταν αρκετό, για να μας δώσει εισόδημα. Δουλειά δεν έβρισκες εύκολα. Όπως και εκατοντάδες άλλοι Ναυπακτίτες πήγα μετανάστης στην Αυστραλία. Εκεί δούλεψα σκληρά σε εργοστάσια βαριάς βιομηχανίας. Γνώρισα τη γυναίκα μου, Γιαννούλα Καραχρήστου, από το Γρηγόρι Ναυπακτίας. Αρρώστησα και επέστρεψα το 1969. Ο Λυγιάς είχε αρχίσει να μεγαλώνει σαν οικισμός και να αναπτύσσεται. Πολλοί Νιοκαστρίτες εγκαταστάθηκαν μόνιμα, άρχιζαν να ανοίγουν δουλειές και εγώ σκέφτηκα να λειτουργήσω καφεπαντοπωλείο στο κτήμα του πατέρα μου.

Δουλεύοντας μέρα-νύχτα με τη γυναίκα μου μεγαλώσαμε δύο παιδιά και λειτουργήσαμε και ταβέρνα-ψησταριά».

Το γεγονός ότι είχατε μεταναστεύσει στην Αυστραλία σάς βοήθησε στις επαγγελματικές δραστηριότητες που αναπτύξατε μετά;

«Δε θα έλεγα ότι με βοήθησε ιδιαίτερα η μεταναστευτική μου αυτή εμπειρία. Άλλωστε το να δουλεύεις σε εργοστάσιο που απασχολεί 7.000 άτομα δεν σου ανοίγει τους ορίζοντες. Είσαι ένα μικρό εξάρτημα σε μια μεγάλη μηχανή».

Οι κάτοικοι του Λυγιά μπροστά στο κτίριο του σχολείου τους που έκτισαν με προσωπική εργασία.

Μετά τη μόνιμη εγκατάστασή σας στο Λυγιά συμμετείχατε στην κοινωνική ζωή του χωριού σας;

«Το χωριό μας συγκροτήθηκε σε κοινότητα το 1980. Για την επιτυχία της δημιουργίας του χωριού μας εργάστηκαν και βοήθησαν πολλοί. Τα περισσότερα έργα έγιναν με συμμετοχή αρκετών παλιών κατοίκων. Ένας απ' αυτούς είμαι και εγώ. Συνετέλεσα καθοριστικά στην ίδρυση της Κοινότητας, στη δημιουργία ρυμοτομικού σχεδίου, στη λύση του προβλήματος ύδρευσης, στην ανέγερση του Δημοτικού σχολείου καθώς και στην ίδρυση και διατήρηση του Αθλητικού Ομίλου Λυγιά «Το Νεόκαστρο». Όπως καταλαβαίνετε, δεν είναι εύκολο να γίνουν όλα αυτά. Δώσαμε σκληρές και επίμονες μάχες με Υπηρεσίες, με γραφειοκρατία, με ανθρώπους που είχαν διάφορες αντιρρήσεις. Κατά καιρούς αναγκάστηκα να συνεργαστώ και με ανθρώπους που δε συμπαθούσα, αλλά έπρεπε να το κάνω για το καλό του χωριού.

Τέλος, πίστευα και εξακολουθώ να πιστεύω ότι η ενσωμάτωση της Κοινότητας Λυγιά στο Δήμο Ναυπάκτου δε μας βοήθησε ιδιαίτερα. Γίνονται πολλά έργα στην πόλη της Ναυπάκτου και στην περιφέρεια δε γίνονται έργα ανάλογα αυτών που έπρεπε να γίνονται σύμφωνα με τον πληθυσμό των διαμερισμάτων».

Διακρίνω στα λόγια σας μια υπερεκτίμηση για το διαμέρισμα του Λυγιά έναντι των άλλων διαμερισμάτων. Τι έχετε να πείτε;

«Κοιτάξτε, το χωριό μας είναι το νεότερο απ' όλα τα υπόλοιπα διαμερίσματα του Δήμου Ναυπάκτου. Στη δημιουργία του συνέβαλε η γενιά των σημερινών εβδομηντάρηδων και ογδοντάρηδων. Οι κάτοικοί του είναι εργατικοί, προοδευτικοί και βοηθάνε το χωριό. Στην περιφέρειά του αγόρασαν οικοπέδα τα οποία οικοδόμησαν πολλοί νέοι από άλλα μέρη. Έχει τον μεγαλύτερο ρυθμό ανάπτυξης απ' όλα τ' άλλα. Για το λόγο αυτό πιστεύουμε ότι πρέπει να προσεχθεί περισσότερο. Όταν ήταν κοινότητα, είχε μεγαλύτερο προϋπολογισμό από αυτόν που διατίθεται σήμερα από το Δήμο».

Γνωρίζω ότι υπάρχει μια εκτίμηση και κοινωνική αναγνώριση στο πρόσωπό σας από τους χωριανούς σας. Πού νομίζετε ότι οφείλεται;

«Αν είναι έτσι, όπως ισχυρίζεστε, νομίζω ότι αυτό οφείλεται στο γε-

γονός ότι παράλληλα με τη δουλειά μου ασχολούμαι αφιλοκερδώς με την προώθηση της προόδου του χωριού μου. Από το μαγαζί μου έχουν περάσει πολλοί πολιτικοί και κορυφαίοι διοικητικοί υπάλληλοι με τους οποίους έκανα γνωριμίες και φιλίες. Τις γνωριμίες αυτές δεν τις χρησιμοποίησα ποτέ για προσωπική μου ωφέλεια. Αντίθετα, προσπάθησα να αποκομίσω ό,τι περισσότερο για το χωριό μου. Αυτό με την πάροδο του χρόνου εκτιμάται από τους συγχωριανούς μου. Άλλωστε δεν έχω προκαλέσει προστριβές με κανένα χωριανό μου και δεν έχω πάει ποτέ σε δικαστήριο. Μάλλον πήγα μια φορά ως μάρτυρας υπεράσπισης ενός προέδρου της κοινότητας Λυγιά που είχε κάνει μια υπέρβαση για καλό του χωριού».

Έχετε τη φήμη ότι καταφέρνετε να κάνετε σωστές προβλέψεις των αποτελεσμάτων τόσο των δημοτικών όσο και των τοπικών εκλογών. Πώς τα καταφέρνετε;

«Αυτό είναι αλήθεια, αλλά, προς Θεού, δεν έχω μαντικές ικανότητες. Όπως σας είπα και πριν, διαβάζω πολλές τοπικές εφημερίδες, παρακολουθώ ανελλιπώς τα πολιτικά δρώμενα σε διεθνή κλίμακα, συζητώ με ανθρώπους όλων των κοινωνικών στρωμάτων και παίρνω γνώμες ειδικών. Όλα αυτά τα συγκεντρώνω, τα επεξεργάζομαι και βγάζω συμπεράσματα και προβλέψεις που δεν απέχουν πολύ από τα τελικά αποτελέσματα.

Μην ξεχνάτε ότι τα χωριά είναι μικρές κοινωνίες και λίγο πολύ οι κάτοικοι γνωρίζομαστε μεταξύ μας. Από μικρός παρακολουθώ και γνωρίζω την πολιτική συμπεριφορά των περισσότερων συγχωριανών μου και στο παρελθόν είχα συνεργαστεί με δύο κορυφαίους τοπικούς παράγοντες του χωριού μου, τον Σπύρο Μέτσα και τον Ηλία Βασιλόπουλο, από τους οποίους έμαθα κάποια μυστικά γύρω από την πολιτική συμπεριφορά των ανθρώπων.

Όλα αυτά με βοηθάνε να προβλέπω με μεγάλη ακρίβεια τον αριθμό ψηφοδελτίων που παίρνουν οι συνδυασμοί στο χωριό μου, είτε στις κοινοτικές παλιότερα και δημοτικές τελευταία, είτε στις γενικές εκλογές. Αυτό έχει γίνει επανειλημμένα και έχει ελεγχθεί σε αρκετές εκλογικές αναμετρήσεις από τη μεταπολίτευση μέχρι σήμερα. Θυμάμαι το 1996 με ρώτησε ένας δικαστικός αντιπρόσωπος, πριν αρχίσει η καταμέτρηση, πόσα ψηφοδέλτια είχε μέσα στην κάλπη το κόμμα που εκ-

προσωπούσα. Του απάντησα 150. Ήταν 149 και ένα άκυρο.

Τέλος, έχω διαπιστώσει ότι το εκλογικό μέτρο του χωριού μου δεν απέχει πολύ από το αποτέλεσμα των γενικών εκλογών».

Είστε γνωστός και με το παρατσούκλι «Τσατσαρούλας». Πώς προέκυψε αυτό;

«Κοίταξε να δεις, στο χωριό μας τα σόγια είναι λιγοστά και υπάρχουν πολλοί με το ίδιο όνομα. Για να συνεννοούμαστε, έχουμε σχεδόν όλοι παρατσούκλια. Έτσι προσδιορίζει ο ένας τον άλλον. Υπάρχουν περιπτώσεις ανθρώπων που, αν τους αναφέρεις με τ' όνομά τους, οι συχωριανοί μπορεί να σου πουν δεν τους γνωρίζουν! Εμένα με λένε “Τσατσαρούλα”, γιατί από μικρός είχα στην τσέπη μου μια τσατσάρα για χτένισμα και το παρατσούκλι αυτό μου το 'βγαλε η μάνα μου».

Με τι ασχολείστε σήμερα, κ. Δημητρόπουλε;

«Βοηθάω το γιο μου στην ψισταριά, ασχολούμαι με το κυνήγι και το διάβασμα. Είμαι συνδρομητής αρκετών τοπικών εντύπων, ενώ κάθε μέρα διαβάζω τουλάχιστον μια εφημερίδα. Έχω διαβάσει αρκετά βιβλία από την προσωπική μου βιβλιοθήκη και κρατάω αρχείο με τα αποτελέσματα όλων των τοπικών και γενικών εκλογών από το 1974 και μετά».

Τι έχετε να προτείνετε στους νέους;

«Θλίβομαι, γιατί βλέπω νέα παιδιά να πηγαίνουν να ψηφίσουν με το ψηφοδέλτιο που τους έδωσαν κάποιοι άλλοι. Θα πρότεινα στους νέους να ενημερώνονται, να διαβάζουν, να μη φοβούνται να εκφράσουν την άποψή τους, να είναι ενεργοί πολίτες και να συμμετέχουν στα κοινά χωρίς να αποβλέπουν στο προσωπικό όφελος. Μόνο τότε θα πάει μπροστά το χωριό, ο δήμος, το κράτος. Η γνώση είναι δύναμη και ο εθελοντισμός βήμα προόδου.

Έχω τέσσερα εγγόνια, τρία κοριτσάκια και ένα αγόρι. Έχω ιδιαίτερη αδυναμία στις τσούπες, γιατί δεν είχα την τύχη να έχω τσούπες στο σπίτι μου. Ο ερχομός τους μας έφερε ιδιαίτερη ευχαρίστηση, γιατί οι τσούπες είναι η χαρά και η ευτυχία στο σπίτι και στην οικογένεια».

Αικατερίνη Μπιλαλή – Λαλοπούλου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 6/10/2017)

«Τον Φεβρουάριο του 1940 γεννήθηκα στη Βελβίνα Ναυπάκτου. Στην οικογένεια ήμασταν επτά αδέρφια, ο Γιώργος, η Λαμπρινή, η Θοδώρα, η Αθανασία, ο Γρηγόρης, εγώ η Αικατερίνη και τελευταία η Νικολίτσα. Πολύ δύσκολα μεγάλωναν τότε επτά παιδιά σ' ένα σπίτι. Για γράμματα δεν μπορούσαμε να πάμε όλα τα χρόνια, γιατί έπρεπε να πηγαίνουμε και στα πρόβατα. Πώς θα τα βγάζαμε αλλιώς πέρα;

Εγώ πήγα στο Δημοτικό μέχρι και την Τετάρτη τάξη. Αφού ξέρω και διαβάζω πάλι καλά. Θυμάμαι τους δασκάλους Σιαμαντά και Γυφτόπουλο.

Τις δουλειές στο σπίτι τις μοιραζόμασταν όλα τα παιδιά. Εγώ και στο νοικοκυριό βοηθούσα και στο χωράφι και στα πρόβατα. Να υφάνω δεν πρόλαβα πολύ, γιατί αυτό το είχαν αναλάβει οι μεγαλύτερες αδελφές μου.

Η αδελφή μου η Λαμπρινή είχε παντρευτεί, είχε αποκτήσει και τρία παιδιά και πήγε οικογενειακώς να δουλέψει στην Αυστραλία. Δεν θα ήμουν ακόμα είκοσι ετών, όταν αποφασίσαμε εγώ και η αδελφή μου η Αθανασία να μεταναστεύσουμε στην Αυστραλία».

Πληρώσατε εσείς το εισιτήριό σας;

«Δεν πληρώσαμε, πήγαμε με τη ΔΕΜΕ*, γιατί μας είχε καλέσει η αδελφή μας. Πριν φύγουμε, έπρεπε να περάσουμε από κάποιες ιατρικές εξετάσεις στην Αθήνα. Μας έψαξαν τα πάντα, μάτια, δόντια, καρδιά, πνευμόνια, όλα.

* Σ.τ.Ε. ΔΕΜΕ: Η Διακυβερνητική Επιτροπή Μετανάστευσης αποτελεί ένα διακυβερνητικό οργανισμό που ιδρύθηκε το 1951, προκειμένου να ρυθμιστεί σε επίπεδο διεθνούς αγοράς το πρόβλημα της ανθρώπινης μετανάστευσης που άρχισε να γίνεται οξυτάτο ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

Φύγαμε με το πλοίο “Πατρίς” από τον Πειραιά και το ταξίδι μας διήρκεσε είκοσι πέντε μέρες. Στη θάλασσα, όταν μας έπιανε το κύμα, τρέχαμε στο κρεβάτι μας. Τι να κάναμε; Η περιποίηση ήταν πολύ ωραία μες στο καράβι. Οι βραδιές ήταν ωραίες με καλό φαγητό και μουσική.

Όταν φτάσαμε στο Σύδνεϋ, μας περίμενε η αδελφή μας. Παρόλο που είχε φτωχό σπίτι, βουλευτήκαμε εκεί όλοι μαζί. Επειδή η μεγάλη μου αδελφή δε δούλευε λόγω των παιδιών, είπε να πάμε μαζί να ψάξουμε για δουλειά και ν’ αφήσουμε την Αθανασία να προσέχει τα παιδιά. Μέσα σε μία εβδομάδα βρήκαμε δουλειά σ’ ένα εργοστάσιο που φτιάχνανε τουρσί. Κόβαμε τα λαχανικά και τα βάζαμε σε σακουλάκια.

Αργότερα βρήκαμε άλλη δουλειά σε εργοστάσιο που φτιάχνανε χαρτόνια. Κατασκεύαζαν μ’ αυτά χαρτόκουτα, όπως, π.χ., κουτιά για παγωτά. Τα πέρναγαν άλλοι με κερί κι εμείς τα πακετάραμε και τα βάζαμε σε κασόνια μέσα. Γενικά, άλλαξα πάρα πολλές δουλειές. Κοιτάζαμε να δούμε ποιος πληρώνει καλύτερα, για να πάμε εκεί. Προσπαθούσαμε να δουλεύουμε υπερωρίες για κάτι παραπάνω. Το μεροκάματο εκείνα τα πρώτα χρόνια ήταν πολύ λίγο, δέκα λίρες τη μέρα. Μέχρι και τεχνίτης δούλεψα σε εργοστάσιο με ηλεκτρικά είδη. Βάζαμε τις βίδες κι άλλα τέτοια».

Με τη γλώσσα δυσκολευτήκατε;

«Στην αρχή δυσκολευτήκαμε πάρα πολύ. Όπως όλοι οι Έλληνες. Μετά σιγά-σιγά τα κατάφερα. Υπήρχαν μαθήματα με αλληλογραφία για τέτοιες περιπτώσεις. Μου έστελναν φυλλάδια να διαβάζω, να γράφω ασκήσεις και τα έστελνα πάλι για αξιολόγηση.

Εκείνα τα χρόνια ήταν πολύ σημαντικό για μας και οι χοροί που διοργάνωναν οι ελληνικοί σύλλογοι. Πηγαίναμε κάπου – κάπου και βρισκόμασταν με συγγενείς και γνωστούς. Υπήρχε και η εκκλησία μας, η Παναγία, που πηγαίναμε κάθε Κυριακή. Εκεί μόνο Έλληνες έρχονταν.

Μετά από τέσσερα χρόνια στην Αυστραλία γνώρισα τον άντρα μου, Νικόλαο Λαλόπουλο. Γνώριζα από μικρή στη Ναύπακτο την αδελφή του, τη Γιαννούλα, η οποία είχε έρθει στην Αυστραλία μετά από εμένα και μάλιστα έμεινε μαζί μας στο σπίτι της αδελφής μου. Ήταν δύσκολα τα χρόνια εκείνα και ο κάθε Έλληνας προσπαθούσε να βοηθήσει κι έναν άλλον συγχωριανό του. Ήρθε λοιπόν και ο Νίκος να δει την

αδελφή του και να βρει δουλειά και τα βρήκαμε.

Παντρευτήκαμε το 1964. Μείναμε ένα χρόνο σε ενοίκιο. Αποκτήσαμε την πρώτη μας κόρη, την Ευαγγελία, και ύστερα αγοράσαμε δικό μας σπίτι. Μετά κάναμε άλλες δύο κόρες, τη Σπυριδούλα και την Αθανασία. Η μεγάλη μας κόρη σπούδασε κι έπιασε αμέσως δουλειά στην Κεντρική Τράπεζα της Αυστραλίας κι ακόμα εκεί είναι. Η δεύτερη παντρεύτηκε νωρίς. Δεν σπούδασε, αλλά δουλεύει. Η μικρή είναι μάνατζερ σε τρία καταστήματα McDonalds».

Οι κόρες σας έρχονται στην Ελλάδα;

«Η Ευαγγελία και η Αθανασία έχουν έρθει. Η Σπυριδούλα δεν έχει έρθει ακόμα. Δεν είναι εύκολο να ερχόμαστε από την Αυστραλία. Οι κόρες μας καταλαβαίνουν όταν κάποιος τους μιλάει ελληνικά, αλλά δεν μπορούν να μιλήσουν εύκολα.

Εύχομαι να μπορέσουν να έρθουν και τα εγγόνια μου κάποια στιγμή, τα οποία είναι πέντε. Η μεγάλη εγγονή μου, η Κατερίνα, είναι 26 χρονών. Μετά είναι ο Ζαχαρίας, η Φαίδρα, ο Κωνσταντίνος και ο Σωτήρης. Ελληνικά καταλαβαίνει μόνο η μεγάλη μου εγγονή. Δεν τα μιλάει πολύ καλά, αλλά καταλαβαίνει».

Φεύγοντας από την Ελλάδα για Αυστραλία φαντάζομαι ως νέο κορίτσι θα είχατε πολλά όνειρα. Πραγματοποιήθηκαν;

«Δεν τα βρήκα... Αν ήμουν τώρα 20 ετών γνωρίζοντας αυτά που πέρασα τότε, όχι, δεν θα πήγαινα. Περίμενα να δω άλλα εκεί, καλύτερα από την Ελλάδα. Όταν όμως πρωτοπήγαμε, η Αυστραλία ήταν μηδέν. Δεν είχε αυτά που έχει σήμερα. Οι ξένοι τη φτιάξανε, Ιταλοί και Έλληνες κυρίως. Τώρα που είναι καλύτερα εκεί, είναι πιο δύσκολο για κάποιον να πάει. Η ζωή επίσης είναι πολύ ακριβή. Τα ενοίκια πανάκριβα. Αν θελήσεις ν' αγοράσεις σπίτι, το χειρότερο θα σου κοστίσει πάνω από ένα εκατομμύριο δολάρια. Για ωραίο σπίτι, περιποιημένο, θέλεις δύο εκατομμύρια και παραπάνω. Το 1965, που πήραμε το δικό μας σπίτι, το πληρώσαμε μόνο 12.000 δολάρια. Δείτε πώς άλλαξαν τα πράγματα από τότε μέχρι σήμερα.

Εγώ δούλεψα αρκετά, θα έλεγα. Σταματούσα, όταν γένναγα ένα παιδί, καθόμουν λίγο καιρό σπίτι και ξανάπινα δουλειά. Όταν δεν μπορούσα να πάω έξω για δουλειά, έφτιαχνα τσάντες στο σπίτι. Πολλές γυναίκες το έκαναν αυτό. Μετά, όταν μεγάλωσαν τα κορίτσια μου, δούλεψα στα παγωτά. Τα έβγαζε το μηχανήμα έτοιμα, παγωμένα κι εγώ ήμουν στο πακετάρισμα. Μια ντουζίνα στο κάθε κουτί. Δεν μπορούσαμε να καθίσουμε καθόλου, όλο δουλεύαμε».

Πόσα χρόνια είχατε να 'ρθετε στη Ναύπακτο;

«Πολύ καιρό... είκοσι ένα χρόνια! Πολλά άλλαξαν από τότε. Πρώτα απ' όλα, κι εγώ ήρθα με τη μαγκούρα. Γέρασα κι εγώ και γερασμένους είδα κι όλους τους δικούς μου. Η Ναύπακτος είναι όμορφη και η ζωή εδώ δεν είναι ακριβή, όπως στην Αυστραλία. Εδώ, ακόμα και παλαιότερα όταν ήμουν μικρή, περνούσαμε πολύ ωραία. Και τώρα, που είχα είκοσι ένα χρόνια να έρθω, το πρώτο που ήθελα ήταν να πάμε με τον άντρα μου να δούμε το χωριό. Το γλεντήσαμε κιόλας. Μαζευτήκαμε οικογενειακά, ψήσαμε και περάσαμε ωραία».

Τι θυμάστε από τη Ναύπακτο, πριν φύγετε για το εξωτερικό;

«Όχι πολλά. Σπάνια κατέβαινα από τη Βελβίνα. Ούτε για ψώνια δεν ερχόμουν. Ούτε καν στα παζάρια δεν πήγαινα. Οι μεγάλες αδελφές τα κάνανε αυτά. Εμείς τα μικρότερα μέναμε πίσω για τις δουλειές. Φύλαγα τα πρόβατα, τα άρμεγα, έφτιαχνα τυρί, έφτιαχνα πίτες, ζύμωνα

ψωμί, όλα αυτά. Στα χωράφια πήγαινα. Στο σπίτι μας στην Αυστραλία έχουμε κήπο και βάζω όσα περισσότερα λαχανικά μπορώ. Λίγα και απ' όλα. Κότες δεν μπόρεσα ποτέ να βάλω, γιατί μυρίζουν, κάνουν φασαρία και οι γειτόνοι δεν το δέχονται αυτό. Δυο – τρεις φορές κατάφερα να φτιάξω και τυρί. Δεν είναι εύκολο όμως, είναι δύσκολο να βρεις φρέσκο γάλα και τυριά».

Πώς αντιμετώπιζαν οι Αυστραλοί τους Έλληνες;

«Τα πρώτα χρόνια ήταν ρατσιστές. Εμείς τα κορίτσια δε βγαίναμε έξω τα βράδια, αλλά τ' αγόρια, όταν έβγαιναν, τους φώναζαν “παλιό-ξενοι” κι άλλα τέτοια. Μετά αυτά σταματήσανε. Όλες οι φυλές ζούμε μαζί αρμονικά. Στη γειτονιά μου είμαστε και Έλληνες, Αυστραλοί, Κινέζοι και άλλες φυλές.

Το μόνο μας πρόβλημα είναι η ακρίβεια. Δεν ξέρω αν θα μπορέσουν ποτέ τα εγγόνια μου, π.χ., ν' αγοράσουν ένα δικό τους σπίτι. Καλά να 'ναι κι έχει ο Θεός.

Κι αν κάποιος θέλει τώρα να φύγει για Αυστραλία νομίζοντας ότι θα βρει μια καλύτερη ζωή, του συνιστώ να μην πάει, αν δεν έχει εξασφαλίσει πρώτα τη διαμονή του. Είναι δύσκολο να τα βγάλεις πέρα έξω. Ας προσπαθήσει πρώτα εδώ. Λίγα και καλά».

Παναγιώτης Γεωργακόπουλος

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσας στις 29/12/2017)

«Στο Ριγάνι γεννήθηκα το 1942. Ο πατέρας μου λεγόταν Οδυσσέας και η μητέρα μου Σαββούλα, το γένος Πανουργιά, επίσης απ' το Ριγάνι. Ήμασταν τρία αδέρφια, ο Γιώργος, μετά εγώ και η Ειρήνη. Το σπίτι μας ήταν μια ώρα έξω από το χωριό, προς το ποτάμι του Εύηνου, κάτω στη θέση Λακκούλες. Εκεί μέναμε εμείς, οι οικογένειες των Κύρκου και Δημήτρη Παπαδόπουλου και η οικογένεια του Θύμιου Αθανασόπουλου. Ο πατέρας μου ήταν βαρελοποιός. Έκανε δουλειά και στο σπίτι, αλλά κυρίως γύρναγε τα γύρω χωριά και επιδιόρθωνε τα βαρέλια. Τον βοηθούσε και η μάνα μου. Πήγαινε η καμμένη κοντά φορτωμένη με τα εργαλεία του. Κατέβαινε, π.χ., στο χωριό Μπανιά φορτωμένη τα εργαλεία, άφηνε εκεί τον πατέρα μου να κάνει τη δουλειά του και στις δύο με τρεις μέρες πήγαινε πάλι να φορτωθεί αυτή τα εργαλεία και να γυρίσουν πίσω. Η μάνα μου ήταν... το μεταφορικό μέσο, γιατί ο πατέρας μου είχε προβλήματα με το στομάχι του και δεν έκανε να ζορίζεται.

Είχαμε και κάτι χωράφια, αλλά ήταν άνυδρα. Δεν έβγαζαν τίποτα. Είχαμε καμιά εικοσαριά προβατίνες μισιακές. Με μπομποτά τη βγάζαμε. Ο πατέρας μου για φαγητό έπιανε κρασί και βούταγε λίγο ψωμάκι μέσα, το μούσκευε και το 'τρωγε. Μιλάμε για μεγάλη φτώχεια. Τρώγαμε κάνα τραχανά και λάχανα. Το κρέας για μας ήταν πολύ σπάνιο φαγητό. Της Παναγίας τρώγαμε, τα Χριστούγεννα και το Πάσχα ή, αν αρρώσταινε καμιά γίδα ή κρεμιόταν πουθενά, τη σφάζανε και τρώγαμε. Απόκριες κάναμε με καμιά κότα.

Για να πάμε σχολείο, στο Δημοτικό του Ριγανίου, έπρεπε να περνάμε ρέματα που το χειμώνα ήταν κατεβασμένα ή παγωμένα. Μερικές φορές που κατέβαζαν πολύ νερό δεν μπορούσαμε να περάσουμε και πηγαίναμε γύρω – γύρω από το Διάσελο, που ήταν πολύ μακρύτερα. Περπατάγαμε μιάμιση ώρα».

Βγάζατε τα παπούτσια σας, για να περάσατε τα ρέματα;

«Δεν είχαμε τότε παπούτσια. Φτιάχναμε κάτι τσουράπια. Εμένα ήταν συνήθως τρύπια και βάζανε μέσα νερό. Τα έβαζα το βράδυ μπροστά στο τζάκι και στεγνώνανε και το πρωί τα γέμιζα στάχτη, για να είναι ζεστά τα πόδια μου. Όπως πήγαινα όμως σχολείο, έμπαινε ξανά νερό μέσα. Γίνονταν αυτό λάσπη και το 'χα έτσι όλη την ημέρα.

Παρ' όλες τις ταλαιπωρίες τελείωσα όλες τις τάξεις του Δημοτικού. Θυμάμαι την τελευταία τάξη είχα δασκάλα τη Χρυσίδα Κοκκίνη. Πριν είχαμε έναν δάσκαλο από τη Μάνη, δεν θυμάμαι πώς λεγόταν. Αυτός μάς τάραζε στο ξύλο. Μας πήγαινε συχνά εκδρομή, γιατί ήθελε να πηγαίνει για κυνήγι. Τον είχαμε για κάνα δυο χρόνια, οπότε καταλαβαίνεις... γράμματα δεν μάθαμε μαζί του. Κι όμως μας χτύπαγε με τη βέργα και συχνά μας έλεγε: “Έχετε ιδέα από Μανιάτες;” Είχα έναν συμμαθητή, τον Πανουργιά, ο οποίος, όταν τον χτύπησε μια φορά ο δάσκαλος, του αρπάζει τη βέργα και την σπάει στη μέση. Φέρανε μετά τον Επιθεωρητή επάνω. Και τι μας είπε λέτε; “Θα σας πατήσω κάτω, άμα το ξανακάνετε. Αν δεν ακούτε”. Κι εγώ έχω φάει ξύλο. Πολύ ξύλο».

Γιατί, κ. Παναγιώτη, πηγαίνατε αδιάβαστος;

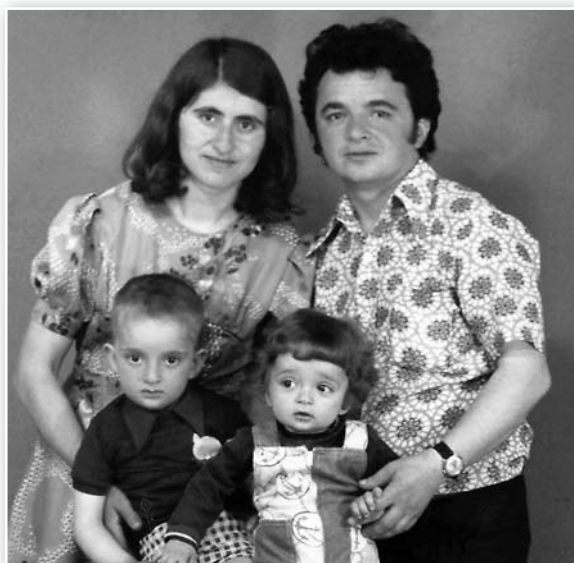
«Πάντα αδιάβαστος πήγαινα στο σχολείο. Γιατί κάναμε πρωί – απόγευμα μάθημα κι όταν σχολάγαμε, περπάταγα μια ώρα, όπως σας είπα, και πήγαινα κατευθείαν να βοηθήσω στα πρόβατα. Όταν τα κλείναμε, πήγαινα στο σπίτι. Πού να διαβάσω και να γράψω; Το μόνο σημείο που είχα ν' ακουμπήσω ήταν στο περβάζι του παραθύρου. Φως δεν είχαμε, οπότε διάβαζα λίγο ό,τι προλάβαινα και κοιμόμουν μετά».

Πόσοι μαθητές ήμασταν στο σχολείο;

«Ήμασταν πολλά παιδιά, γύρω στα 80 με 90. Έρχονταν και από τον Πόρο στο σχολείο του Ριγανίου. Αυτά ήταν ακόμα μακρύτερα από μένα, διπλή απόσταση έκαναν. Έρχονταν όμως για μάθημα και νέοι γύρω στα είκοσι χρονών, γιατί παλιά δεν είχαμε δασκάλους και θέλαν να βγάλουν το σχολείο. Τόσα πολλά παιδιά που ήμασταν δεν ήταν εύκολο να τα βγάλουν πέρα μαζί μας οι δάσκαλοι. Είχαμε μία δασκάλα, που δεν θυμάμαι τ' όνομά της, κι όταν δυσκολευόταν μαζί μας, έμπαινε στο δωμάτιό της (υπήρχε ένα δωμάτιο μέσα στο σχολείο για τους δασκάλους) κι αμόλαγε τα κλάματα. Θυμάμαι μια χρονιά είχαν μπει

χελιδόνια μέσα στο σχολείο από τα σπασμένα παράθυρα κι έχτισαν φωλιά. Καθώς πήγα σχολείο ένα πρωί, κοιτάω μέσα από τη φωλιά έβγαινε ένα φίδι. Φωνάξαμε βοήθεια όλα τα παιδιά και τελικά ήρθε ο χωροφύλακας και το σκότωσε με το όπλο του. Πού να μείνει η δασκάλα πάλι εκεί μέσα; Φοβήθηκε τόσο πολύ, που έφυγε από το δωμάτιο και βρήκε ένα άλλο σπίτι να μείνει.

Κάθε Κυριακή μάς έβαζαν γραμμή οι δάσκαλοι και πηγαίναμε στην εκκλησία. Λέγαμε με τη σειρά όλα τα παιδιά το “Πάτερ Υμών” και το “Πιστεύω”.

Μετά το Δημοτικό έμεινα δυο χρόνια ακόμα στο χωριό και έπειτα θέλησα να φύγω, όπως έφευγαν κι άλλα παιδιά, για να προκόψουν. Ένας αδελφός του πατέρα μου, ο Νίκος, δούλευε στα έπιπλα του Πολύκαρπου Λαζανά στη Ναύπακτο κι ήθελα να πάω να πιάσω κι εγώ δουλειά εκεί.

Κατέβηκα τελικά και με πήρε στη δουλειά ο Λαζανάς. Κοιμόμουν στο σπίτι του θείου μου και για ένα χρόνο, ώσπου να μάθω τη δουλειά, δεν με πλήρωνε. Για φαγητό πήγαινα στο Στενοπάζαρο σ' ένα εστιατόριο που είχαν οι Κουτσοσπυραίοι. Έπαιρνα βερεσέ είτε μισή μερίδα φασολάδα, είτε μισή μερίδα μακαρονάδα. Κάθε μήνα έφθανε ο λογαριασμός 150 με 200 δραχμές. Στο τέλος της σχολικής χρονιάς πλήρωσε ο πατέρας μου πουλώντας μια προβατίνα.

Μια φορά βρήκα στον δρόμο ένα πορτοφόλι που είχε μέσα 300 δραχμές. Ήταν τόσο μεγάλη η ανέχεια που είχα και το κράτησα. Δεν είπα σε κανέναν τίποτα και σκέφτηκα να τα χρησιμοποιήσω, για να τρώω και κανένα καλύτερο φαγητό. Πήγαινα κι έτρωγα στο εστιατόριο του Κουτσοσπύρου τη φασολάδα και μετά πήγαινα στην επάνω πλευρά, στο εστιατόριο του Κότσαλου, και παρήγγελνα κοτόπουλο. Και τις 300 δραχμές τις έφαγα κοτόπουλο!»

Τελικά μάθατε την τέχνη του επιπλοποιού;

«Έμαθα αρκετά. Επειδή δεν υπήρχε ταπετσιέρης στη Ναύπακτο, ερχόταν στο μαγαζί που δούλευα ένας από την Πάτρα, ο Μίμης Παλαιοθόδωρος. Με έπαιρνε κοντά του να τον βοηθάω. Με έβλεπε ότι ήμουν καλός στην τέχνη αυτή και μου 'λεγε να πάω μαζί του στην Πάτρα. Του έλεγα ότι δεν μπορούσα ν' αφήσω έτσι το αφεντικό μου. Μια φορά όμως που με μάλωσε ο θεός μου έφυγα και πήγα να τον βρω. Χωρίς να ξέρω διεύθυνση περνάω με το φέριμποτ, παίρνω το αστικό και πάω στην Πάτρα. Κατεβαίνω στο τέρμα, κοιτάω γύρω, για να δω κατά πού θα πάω, και βλέπω να περνάει αυτός με το μηχανάκι από μπροστά μου. Τρέχοντας κοντά τού φώναζα, ώσπου με άκουσε. Τελικά, με πήρε μαζί του και με πήγε στο σπίτι του. Την επόμενη το πρωί με πήγε σ' ένα κατάστημα και μου ψώνισε παντελόνι, πουκάμισο, εσώρουκα και παπούτσια. Μ' έκανε τσίφτη! Το μαγαζί του ήταν μπροστά στην Παντάνασσα. Έμεινα δύο χρόνια μαζί του κι εκεί έμαθα την τέχνη του ταπετσιέρη.

Μετά αποφάσισα να γυρίσω στη Ναύπακτο. Πήγαινα στα επιπλοποιεία των Ναυπακτίων και αναλάμβανα τη δουλειά του ταπετσιέρη.

Όταν απολύθηκα από φαντάρος, σκέφτηκα να πάω να βρω δουλειά στην Αθήνα. Πήγα σ' έναν Παναγιώτη Κουτσουμπό που έφτιαχνε τα βαριά σαλόνια. Δούλεψα πέντε χρόνια εκεί και μετά θέλησα να γυρίσω πάλι στη Ναύπακτο.

Έβρισκα εύκολα δουλειές, απ' εδώ κι από 'κει, επισκευάζοντας παλιά σαλόνια και βάζοντας ταπετσαρίες. Έπειτα, σε ηλικία 29 χρονών, παντρεύτηκα με προξενιό την Ελένη Παπαϊωάννου από τη Φαμήλα. Είχε 150.000 δραχμές προίκα η γυναίκα μου και αγοράσαμε ένα οικόπεδο στο Λιοστάσι και σιγά – σιγά χτίσαμε ένα μαγαζί ισόγειο και το σπίτι μας στον επάνω όροφο. Αργότερα αποκτήσαμε δυο γιους, τον Οδυσσέα και τον Γιάννη.

Γύρω στο 1972 άνοιξα το μαγαζί, δηλαδή εργαστήριο ταπετσαρίας. Με καλούσαν για δουλειές και σε άλλες πόλεις, όπως Μεσολόγγι, Θέρμο, Κόρινθο, Κιάτο, σε ξενοδοχεία στο Λουτράκι κ.λπ. Μαζί μου δούλεψε σκληρά και η γυναίκα μου. Έπιαναν τα χέρια της και με βοηθούσε πολύ.

Όταν μπήκαν στην αγορά τα έτοιμα έπιπλα, μειώθηκε η δουλειά και ασχολήθηκα και με τις ταπετσαρίες αυτοκινήτων και αργότερα μπήκα

στις τέντες. Εκείνη την εποχή ο μεγάλος μου γιος, ο Οδυσσέας, άρχισε να μπαίνει στη δουλειά. Πήγε σε τεχνίτη που έφτιαχνε τέντες κι έμαθε καλά τη δουλειά. Μπήκαμε αργότερα και στις μοκέτες. Τώρα τη δουλειά την έχει αναλάβει πλήρως ο γιος μου και απασχολεί μόνιμα και δυο άτομα προσωπικό.

Από τον Οδυσσέα έχω και τρία εγγονάκια. Τους εύχομαι να έχουν υγεία. Να μην ξεφύγουνε με παλιοπαρέες, να είναι πάντα καλά παιδιά. Μου δίνουνε μεγάλη χαρά. Το μόνο που με στεναχωρεί είναι που έχασα πρόσφατα τη γυναίκα μου. Ήμασταν 45 χρόνια μαζί. Ήταν πάρα πολύ καλή γυναίκα...

Σας ευχαριστώ, να είστε όλοι καλά».

Λεωνίδας Κουκούτσος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 23/5/2008)

«Γεννήθηκα το 1942 στο συνοικισμό Διπόταμα Στράνωμας. Από τη Στράνωμα κατάγονταν και οι δυο οι γονείς μου, ο Θεόδωρος και η Βασιλική Τρίχα. Από τα τέσσερα παιδιά που απέκτησαν οι γονείς μου πρώτος ήμουν εγώ κι έπειτα ο Γιώργος, η Ελευθερία και ο Μάρκος. Εκείνα τα χρόνια της Κατοχής ήταν δύσκολα για όλους. Ο πατέρας μου είχε πάει στον πόλεμο. Αν και ήμουν μικρός, θυμάμαι το 1948 που οι αντάρτες είχαν πιάσει τον πατέρα μου μαζί μ' άλλους 40 στρατιώτες στην Αράχοβα. Τους έκλεισαν μέσα σ' ένα σχολείο, τους γδύσανε, πήραν τα καλά τους τα στρατιωτικά ρούχα και τους έδωσαν τα δικά τους, που ήταν βρόμικα, παλιά και σκισμένα. Είχε φτάσει το νέο στο σπίτι μας, ότι τον πιάσανε, αλλά δεν ξέραμε αν ζούσε ή αν τον είχαν σκοτώσει. Ξαφνικά μετά από μια εβδομάδα τον είδαμε να καταφτάνει στο σπίτι με τα παλιόρουχα φορτωμένος ψείρες. Η χαρά μας βέβαια ήταν απερίγραπτη. Τα ρούχα των ανταρτών που φορούσε τα έπλυνε η μάνα μου και θυμάμαι που έβγαζαν κοκκινίλα, πρέπει να ήταν αίμα. Μας έλεγε ο πατέρας μου πόσο τυχερός ήταν που γλίτωσε, γιατί κάθε βράδυ έπαιρναν μερικούς αιχμαλώτους γραμματισμένους (δασκάλους, χωροφυλάκους κ.λπ.) και τους εξαφάνιζαν. Αυτός γλίτωσε, γιατί ήταν αγράμματος».

Λειτουργούσε εκείνο τον καιρό σχολείο στο χωριό;

«Λειτουργούσε το σχολείο, αλλά, για να πάω από τα Διπόταμα έως το χωριό, ήταν μιάμιση ώρα με τα πόδια, για να φτάσουμε. Πήγαίνα με τον Χρήστο Τρίχα στο σχολείο που ήταν πιο μεγάλος από μένα. Γυρίζαμε το βράδυ, γιατί κάναμε όλη μέρα μάθημα. Είχαμε μόνο ένα δάσκαλο, τον κ. Δημήτριο Χαραλαμπίοπουλο που είχε αναλάβει και τις έξι

τάξεις. Ήμασταν περίπου 60–65 παιδιά. Ο δάσκαλος ήταν από τη Δορβιτσά και, για να είναι κοντά στο σχολείο, έμενε με την οικογένειά του σε ένα δωμάτιο του σχολείου».

Αφού λείπατε όλη μέρα, θα πρέπει να παίρνατε και φαγητό μαζί σας;

«Θα σου πω. Τον καιρό της Κατοχής δεν είχαμε λεφτά και κινούμασταν με αυγά, καλαμπόκι και σιτάρι. Μου έδινε λοιπόν η μάνα μου ένα αυγό, το πήγαινα στο μαγαζί και έπαιρνα ή λίγο χαλβά ή ένα σκόρδο, ένα πράσο κι ένα κρεμμύδι. Άλλοτε απλώς έτρωγα το αυγό. Εντωμεταξύ καθάριο ψωμί, άσπρο, δεν είχαμε ποτέ. Μόνο σομόνι* μπομποτά. Ζυμώναμε το καλαμποκάλευρο σε μικρά στρογγυλά ψωμάκια, σαν τόπια, βάζαμε από πάνω τους ένα φύλλο από λάχανο, τα βάζαμε μέσα στη στάχτη και ρίχναμε από πάνω θράκα. Σε μια ώρα ήταν έτοιμα. Όταν τα έτρωγες ζεστά, ήταν πολύ νόστιμα. Τώρα, παρόλο που έχουμε απ' όλα, αυτό το ψωμί το ζητάνε, αλλά δεν το βρίσκουμε».

Τι άλλα φαγητά τρώγατε εκείνη την εποχή που δεν συνηθίζονται σήμερα;

«Όταν φτιάχναμε χοιρινό (μια φορά το χρόνο), για να διατηρηθεί, επειδή δεν είχαμε ψυγεία, το κάναμε σύγκλινο και καπνιστό. Το σύγκλινο είναι όταν το βάζαμε σε δοχεία και καλύπταμε το κρέας με το ίδιο του το λίπος και για να γίνει καπνιστό, κόβαμε το κρέας σε λωρίδες, το αλατίζαμε παρά πολύ καλά και μετά το κρεμάγαμε πάνω από το τζάκι, για να στεγνώσει. Όποτε θέλαμε, κόβαμε από λίγο, το μαγειρεύαμε και το τρώγαμε. Αυτά ήταν τα φαγητά μας. Αργότερα, γύρω στο 1950, φύγαμε οικογενειακώς από τα Διπόταμα και πήγαμε στον Άνω Κάμπο Στράνωμας. Εκεί μέναμε σε τaráτσα, ένα δωμάτιο οκτώ περίπου τετραγωνικών, όλοι μαζί, έξι άτομα. Για φως είχαμε ένα λυχνάρι με πετρέλαιο».

Τι ακριβώς είναι η τaráτσα;

«Η τaráτσα είναι ένα απλό σπίτι που γίνεται από πέτρες και λάσπη. Η λάσπη αποτελείται από χώμα, νερό και άχυρα. Χτίζαμε μ' αυτά τα

* Σ.τ.Ε. Σομόνι: Ψωμί από καλαμποκάλευρο. Λέγεται και μπομποτά.

υλικά έναν τοίχο γύρω-γύρω ένα τετράγωνο, αφήνοντας κενό για ένα παράθυρο και μια πόρτα. Στη μέση του δωματίου βάζαμε δύο χοντρές φούρκες “πασάλια”, για να συγκρατούν την οροφή, την οποία τη φτιάχναμε βάζοντας από πάνω ένα χοντρό ξύλο σαν πάτερο και από πάνω ρίχναμε άλλα πιο ψιλά ξύλα, μετά στρώναμε πουρνάρες και άλλα διάφορα κλαριά και τέλος ρίχναμε μπόλικο χώμα με λάσπη. Το πατάγαμε έπειτα, για να στουπώσει και να μην περνάει κάτω η βροχή. Αν τύχαινε και πέρναγε πότε-πότε νερό, συμπληρώναμε στο σημείο που έσταζε λίγο χώμα, το ξαναπατάγαμε να στουπώσει και αυτό ήταν. Στη μέση του σπιτιού είχαμε ένα τζάκι, για να ζεσταινόμαστε και να μαγειρεύουμε. Έτσι ζούσαμε όλη η οικογένεια, ώσπου αργότερα ο πατέρας μου, που ήταν χτίστης, έφτιαξε καλύτερο σπίτι».

Σε μουσική εκδήλωση στο κέντρο Σίνη το 2007. Στη μέση ο Λεωνίδας Κουκούτσος με το κλαρίνο. Διακρίνονται επίσης άλλοι τρεις αυτοβιογραφούμενοι στον παρόντα: Από αριστερά ο Βασίλης Ανδρεόπουλος, ο Νίκος Παπαδημητρίου και ο Τάσος Ρόκος.

Μετά το Δημοτικό συνεχίσατε και στο Γυμνάσιο;

«Όχι, μετά το 1955 που έβγαλα το σχολείο, ακολούθησα τον πατέρα μου και έμαθα την τέχνη του. Συνάμα, όταν ξεμέναμε από δουλειά, έκανα μαθήματα για κλαρίνο, που μου άρεσε πάρα πολύ. Τα πρώτα μαθήματα μου τα έδωσε ο Λεωνίδας Κουφογιάννης από τη

Δορβιτσά. Αγόρασα τότε ένα παλιό κλαρίνο για 6.000 δραχμές και το 1958 ξεκίνησα να παίζω λίγα τραγούδια σε γιορτές, το Πάσχα, σε γάμους και μικρά πανηγυράκια. Παρέα μου είχα τον Αδάμη Μπουτόπουλο από το Ριγάνι που έπαιζε βιολί, τον Βασίλειο Παυλάκη που έπαιζε κιθάρα και τον Δημήτρη Παπαδόπουλο που τραγουδούσε. Έχω παίξει επίσης και με τον Μπέμπε, τον Ζαχαρόπουλο, τον Μπαλαβάνο, τον Ζορμπά κ.ά. Όλα αυτά ήταν μέχρι το 1962, γιατί το Γενάρη του 1963 πήγα στρατιώτης στη Θήβα, στο Πυροβολικό, με ειδικότητα σαλπικτή. Το Γενάρη του 1964 πήρα το απολυτήριο. Όλο αυτό το διάστημα, για να μαθαίνουν οι δικοί μας τα νέα μας, είχαμε την αλληλογραφία, που έκανε 8 έως 10 μέρες για να πάει και άλλο τόσο για να 'ρθει απάντηση από εκείνους. Για τηλέφωνο ήταν πολύ δύσκολο να παίρνουμε, γιατί υπήρχε μόνο ένα τηλέφωνο στην Κοινότητα, που τότε δούλευε και τότε ήταν χαλασμένο. Και εκτός αυτού, το πατρικό μου ήταν μιάμιση ώρα μακριά».

Όταν επιστρέψατε, συνεχίσατε να δουλεύετε ως χτίστης;

«Ξανάρχισα να δουλεύω με τον πατέρα μου σε διάφορες περιοχές. Την ίδια χρονιά, Μάρτιο μήνα, πήραμε εργολαβία ένα διώροφο σπίτι στην Κάτω Χρυσοβίτσα Τριχωνίδος, του Σωτήρη Χρυσούλη. Εκεί μου κάνανε ένα προξενιό, για να πάρω μια κοπέλα, την Αγλαΐα Κοτσικοπούλου. Τελειώνοντας την οικοδομή το Σεπτέμβριο του 1964, τελείωσα και το προξενιό με την Αγλαΐα. Το Σεπτέμβριο του 1965 αρραβωνιαστήκαμε και το Σεπτέμβρη του 1966 κάναμε το γάμο».

Ο γάμος σας έγινε με παραδοσιακό τρόπο;

«Ήταν πολύ ωραίος ο γάμος μας. Ξεκινήσαμε από τη Στράνωμα το πρωί δεκαεπνέα άλογα καθαλαραίοι και τριάντα πέντε άτομα πεζοί και πήγαμε στην Κάτω Χρυσοβίτσα, μιάμιση ώρα διαδρομή. Μπροστά πήγαιναν τα όργανα με τους: Νίκο Καρανίκα (κλαρίνο), Βασίλη Παυλάκη – Σαλέα (κιθαρολάουτο), Δημήτρη Παπαδόπουλο (τραγούδι) και τον Αδάμη Μπουτόπουλο (βιολί). Έγιναν τα στέφανα στη Χρυσοβίτσα και, αφού χορέψαμε με τα κλαρίνα, πήραμε τη νύφη και ξαναγυρίσαμε στη Στράνωμα. Εκεί κάναμε τραπέζι και γλεντήσαμε μέχρι το πρωί. Την άλλη μέρα κατεβήκαμε με το καρναβάλι στη Ναύπακτο, όπου είχαμε ενοικιάσει ένα σπίτι στην Οβρεόλακα, για να μείνουμε, του Γιάννη

Κυριαζή. Εξακολούθησα την ειδικότητα του χτίστη κοντά σε άλλον εργολάβο, παίρνοντας 35 δραχμές μεροκάματο. Σιγά-σιγά έπιασα γνωριμίες και έπαιρνα δουλειές “ξέκοπα” μόνος μου και τότε έβγαζα 80 δραχμές. Το 1967 αγόρασα ένα οικόπεδο στο Σκα (προς τον Πούντο) για 2.500 δραχμές και έφτιαξα το σπίτι μας λαθραίο με βοηθό τη γυναίκα μου. Έφυγα από το ενοίκιο, αλλά δεν είχαμε ούτε ρεύμα ούτε νερό. Το 1970, στα χρόνια της δικτατορίας, καταφέραμε και βάλαμε ρεύμα».

Όταν πήγατε στο καινούργιο σας σπίτι, πώς ήταν η περιοχή αυτή;

«Τότε υπήρχε μόνο ένα ακόμη σπίτι λίγο πιο κάτω από μας, της Γεωργίας Ραγκούση. Το υπόλοιπο μέρος ήταν ακατοίκητο. Μόνο πλατάνια και λυγαριές ήταν. Έφερναν οι βοσκοί γελάδια, πρόβατα και γίδια, για να βοσκήσουν. Από το παράθυρο του σπιτιού μου τουφέκαγα σπουργίτια, τσίχλες και μπεκάτσες. Τόσο δασώδης ήταν η περιοχή. Εδώ, στο ανάχωμα του Σκα, έρχονταν τότε πολλοί κυνηγοί, γιατί είχαν πέρασμα οι μπεκάτσες. Υπήρχαν επίσης πάρα πολλά κουνούπια και σκορπιοί».

Έως πότε δούλευατε στις οικοδομές, κ. Λεωνίδα;

«Μέχρι και το 1973. Στην τελευταία οικοδομή που δούλεψα ήταν το κλωστοϋφαντουργείο του Πολύχρονου, στα χτισίματα και τους σουφάδες, μαζί με τ' αδέρφια μου Γιώργο και Μάριο. Σταμάτησα, γιατί είχα κουραστεί πολύ, και τότε έβγαλα άδεια μικροπωλητού και άρχισα σιγά-σιγά ν' ασχολούμαι με το εμπόριο. Μ' ένα μηχανάκι sachs με πέντε ταχύτητες πήγαινα μ' ένα πρώτο ξάδελφό μου, τον Πολύκαρπο Κοριντζήλη, και πουλάγαμε κάδρα και εικόνες στην Καλαμάτα, Μάνη, Πύργο, Αμαλιάδα, Ζαχάρω κ.λπ. Ο κόσμος τότε πίστευε πιο πολύ και έπαιρνε εικόνες. Κόστιζαν 120 δραχμές η μία. Λίγοι μού έδιναν όλα τα λεφτά αμέσως. Συνήθως μου έδιναν 20 δραχμές προκαταβολή και τα υπόλοιπα αργότερα. Το 1975 ξεκίνησε μόνος του ο ξάδελφός μου να πηγαίνει για δουλειά κι εγώ τότε συνέχισα με τον αδελφό μου τον Μάριο. Αγοράσαμε αυτοκίνητο και τότε το φορτώναμε και με είδη προικός, όπως κουβέρτες, σεντόνια κ.λπ. Το 1982 σταματήσαμε τη γύρα και ανοίξαμε μαγαζί στη Ναύπακτο, στην Αθηνών 30, με 5.000 δραχμές το μήνα ενοίκιο. Από εκεί και έπειτα πέρασα πιο καλά, πιο ξεκούρα-

στα. Είχα όλα τα είδη προικός στο μαγαζί, μέχρι και χαλιά και μοκέτες, και είχα και καλή πελατεία. Αγαπούσα, αλλά και μ' αγαπούσε ο κόσμος πολύ. Στο μαγαζί έμεινα μέχρι τον Μάιο του 2007 που βγήκα στη σύνταξη».

Υπάρχει κανένα άλλο γεγονός από τη ζωή σου που σου έχει αφήσει έντονη ανάμνηση;

«Όταν ήμουν 18 χρονών, δεν είχαμε ακόμα δρόμους στο χωριό, μόνο κάτι μονοπατάκια. Τότε ξεκίνησε η Κοινότητα χαράξεις, για να μπορέσει να περάσει μπουλντόζα, για ν' ανοίξει δρόμο. Εκεί με τους άλλους εργάτες δούλεψα κι εγώ με 12 δραχμές μεροκάματο. Ήθελα να μαζέψω λεφτά ν' αγοράσω κουστούμι, γιατί το καλύτερο παντελόνι που είχα είχε δυο μπαλώματα. Φαντάσου πόσα είχαν τ' άλλα μου παντελόνια. Όταν μάζεψα τα λεφτά, πήγα στο Θέρμο, μιάμιση ώρα με τα πόδια, και το πήρα. Εκείνη την εποχή κουστούμι είχε μόνο ο δάσκαλος και δυο τρία ακόμα άτομα. Όταν λοιπόν παντρευόταν κανένας, έπαιρνε απ' αυτούς δανεικό το κουστούμι, για να το φορέσει στο γάμο του».

Πείτε μας λίγα λόγια για την οικογενειακή σας ζωή.

«Η σύζυγός μου, η Αγλαΐα, στάθηκε ήρωας στο σπίτι και στα παιδιά μας, όταν εγώ έκανα όλες αυτές τις δουλειές, για να τα βγάλω πέρα και να φέρω το μεροκάματο. Ο Θεός μάς έδωσε τρία παιδιά, τον Θεόδωρο, τη Βασιλική και τη Σπυριδούλα. Τα φροντίσαμε, τα στείλαμε στο σχολείο, τα παντρέψαμε και έχουμε τώρα και τρία εγγόνια, την Αγλαΐα, τη Βασιλική και τον Παναγιώτη. Ευχαριστώ το Θεό που μου 'δωσε υγεία και πέρασα καλά με την οικογένειά μου και ευχαριστώ τη σύζυγό μου που στάθηκε κολόνα στο σπίτι και μεγάλωσε σωστά τα παιδιά μας».

Δήμητρα Μίχου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 12/8/2016)

«Πατέρας μου ήταν ο Νικόλαος Κυρίτσης από τον Παλιόπυργο και μητέρα μου η Αναστασία, το γένος Κατσούδα από την Ελευθέριανη. Μετά το γάμο τους οι γονείς μου μείνανε στον Παλιόπυργο. Εκεί γεννήθηκα κι εγώ το 1942.

Στο Δημοτικό είχα δάσκαλο τον Ηλία Τσάμπη. Ήταν πολύ αυστηρός και έχω κακές αναμνήσεις απ' αυτόν. Ήμουν κι εγώ όμως... πεισματάρη. Μια φορά με σήκωσε με το ζόρι να πω Μαθηματικά. Επειδή όμως με ζόρισε, του είπα: "Το ξέρω, αλλά δεν το λέω". Με χτύπησε τότε στο κεφάλι και στο πρόσωπο από την αριστερή πλευρά μ' ένα χοντρό ξύλο που είχε, σαν τάβλα. Το αίμα άρχισε να τρέχει στο πρόσωπό μου. Τότε μια ξαδέλφη μου, η Ειρήνη Κυρίτση (είναι στην Αυστραλία τώρα αυτή), πήγε αμέσως και το είπε στη μάνα μου. Υπήρχε Αστυνομία εκείνη την εποχή στο χωριό μας και η μάνα μου τον κατήγγειλε. Εντάξει, να χτυπήσει ο δάσκαλος τα παιδιά στα χέρια με το χάρακα ή στα πόδια, στο κεφάλι όμως; Με τόσο χοντρό ξύλο; Από 'κεί κάτι έπαθα μετά. Σοκ μεγάλο. Φοβήθηκα τόσο πολύ, που είπα στους δικούς μου: "Δεν ξαναπάω σχολείο". Ήμουν στην Τετάρτη τάξη Δημοτικού, όταν έγινε αυτό. Επειδή όμως μου άρεσαν τα μαθήματα και ήθελα να μάθω περισσότερα, συνεννοήθηκα με τα παιδιά και, μόλις σχόλαγαν, τα περίμενα έξω από το σπίτι, μου έδιναν τα μαθήματα της ημέρας κι έτσι έβγαλα και την Πέμπτη τάξη».

Με την Αστυνομία και τον δάσκαλο τι συνέβη;

«Δεν τον πείραξαν, απλά συστάσεις του έκαναν. Μου είπε τότε ο δάσκαλος: "Δε σε ξαναχτυπάω, κι άμα θέλεις μάθε". Έτσι μου είπε.

Μετά άρχισα να βοηθάω στις δουλειές, όχι ότι και μικρότερη δεν

έκανα. Πήγαινα και φορτωνόμαν ξύλα, πήγαινα και έσπερνα τη φακή, το καλαμπόκι, βοηθούσα στ' αμπέλι κ.λπ. Είχαμε άλογο που όργωνε ο πατέρας μου το χωράφι. Πήγαινα επίσης και στα πρόβατα, τα πήγαινα να βοσκήσουν και το χειμώνα τα έκλεινα μέσα το βράδυ κι όταν γεννούσαν, φρόντιζα τα μικρά να τα πηγαίνω να θηλάζουν και τα έκλεινα πάλι. Έρχονταν και οι γονείς μου, για να τ' αρμέγουμε όμως. Όταν έβγαζα τα πρόβατα έξω να βοσκήσουν, έρχονταν κι άλλες κοπέλες απ' το χωριό με τα δικά τους ζώα. Ξέραμε ποια πρόβατα ήταν της κάθε μιας και δεν τα μπερδεύαμε. Όλη την ώρα τραγουδούσα. Μου έλεγαν ότι είχα ωραία φωνή και, αν μου δινόταν η ευκαιρία, θα γινόμουν τραγουδίστρια, αλλά...

Μια φορά η φίλη μου η Νικολίτσα Τσιμπίδα, εκεί που καθόμασταν στον ίσκιο, μου λέει να μπούμε μες στη στέρνα, που την είχαμε να ποτίζουμε τα ζώα, να κάνουμε μπάνιο. Βγάλαμε τα ρούχα μας (αλλά είχαμε το κομπινεζόν μας) και μπήκαμε μέσα κι αρχίσαμε να παίζουμε. Περνάει τότε ένας Γιάννης απ' το χωριό και παίρνει τα ρούχα της φίλης μου. Τώρα για πλάκα το έκανε; Δεν ξέρω, αλλά πέρασε μια κοπέλα μετά από εκεί, της το είπαμε και πήγε και της έφερε μια ρόμπα, για να μπορέσει να πάει σπίτι. Το θυμάμαι τώρα και γελάω, αλλά τότε είχαμε στεναχωρηθεί πολύ.

Μια φορά, όταν ήμουν δώδεκα χρονών, αρρώστησε η μάνα μου και πήγε στο νοσοκομείο στην Πάτρα. Τότε έπρεπε ν' αναλάβω εγώ το σπίτι, το μαγείρεμα, τα πάντα. Άναβα φωτιά με ξύλα στο τζάκι και έψηνα το φαγητό στη γάστρα. Πίτες έφτιαχνα. Είχε έρθει και η αδελφή μου απ' τη Στύλια που ήταν παντρεμένη και με βοήθησε ν' αναπιόσουμε προζύμι, για να φάνε όλα τα παιδιά».

Ήσασταν πολλά αδέρφια;

«Ήμασταν οκτώ! Πρώτη η αδελφή μου η Γιαννούλα, μετά ο Άγγελος, η Σπυριδούλα, ο Μπάμπης, εγώ, η Αθανασία, η Ευσταθία και ο Κώστας. Όμως εγώ είχα γεννηθεί δίδυμη, μ' ένα αγοράκι που το έβγαλαν Κωνσταντίνο, που πέθανε, γι' αυτό βγάλανε τον μικρότερο τ' όνομά του. Χάθηκαν κι άλλα τρία. Συνολικά δώδεκα παιδιά γέννησε η μάνα μου.

Παραλίγο κι εγώ κάποτε να πεθάνω. Ήταν 10 Μαΐου και ξεχορτιάριζα στο χωράφι μας που είχαμε σιτάρια. Ο πατέρας μου ήταν απέναντι σ' ένα αμπέλι και πότιζε, μισή ώρα μακριά. Εκεί λοιπόν που

έβγαζα τα χόρτα, αισθάνθηκα ένα τσίμπημα στο χέρι μου. Φωνάζω του πατέρα μου ότι πρέπει να με τσίμπησε φίδι. Δεν το είδα, αλλά αισθάνθηκα ότι κάτι με κάρφωσε σαν βελόνι. Ήρθε τρέχοντας ο πατέρας μου, χαράκωσε με ένα μαχαίρι το σημείο που με τσίμπησε το φίδι, ρούφηξε το δηλητήριο και μου το έδεσε το χέρι μ' ένα σχοινάκι, για να μην προχωρήσει ό,τι δηλητήριο είχε ακόμα στην καρδιά».

Υπήρχε γιατρός στο χωριό;

«Πού να βρεθεί; Με πήγε σπίτι κι από εκεί κατεβήκαμε κάτω στο Χάνι του Λόνι με τα πόδια. Από εκεί πήραμε ταξί, είχε μελανιάσει εντωμεταξύ όλο μου το χέρι, και πήγαμε στο γιατρό. Μου είπαν ότι ευτυχώς το φίδι με τσίμπησε στο δεξί χέρι, γιατί, αν ήταν στ' αριστερό, δεν θα προλάβαινα. Έμεινα στη Ναύπακτο 3–4 μέρες, ώσπου να ξεπρηστεί το χέρι μου.

Δύσκολη η ζωή εκείνα τα χρόνια, γι' αυτό κι εγώ έφυγα για την Αυστραλία, όταν μεγάλωσα. Είχε πάει πρώτα ο αδελφός μου, ο Μπάμπης. Μετά από δύο χρόνια κάλεσε εμένα και αργότερα ήρθαν και οι αδελφές μου, η Ευσταθία και η Αθανασία. Όταν θα έφευγα, με συνόδευσε

ο πατέρας μου στην Αθήνα. Με πέρασαν πρώτα από ιατρικές εξετάσεις, για να μου δώσουν κάρτα υγείας, για να φύγω. Στον Πειραιά έκλαιγα εγώ, έκλαιγε ο πατέρας μου, αλλά τι να κάναμε; Είχαμε φτώχεια και ήμασταν πέντε κορίτσια. Έφυγα το 1962 με το πλοίο “Πατρίς”. Σαράντα μέρες κράτησε το ταξίδι. Ωραία πέρασα εκεί μέσα. Στην καμπίνα έμενα με μια κοπέλα. Ε, και μιας και ήμουν ωραία, είχα και τα φλερτ μου στο πλοίο... (γέλια).

Με το που έφθασα Αυστραλία, βρήκα δουλειά σε εργο-

στάσιο που συσकेύαζε φρούτα, ντομάτες και λάδι. Μετά πήγα σε ένα εργοστάσιο – σιδερωτήριο, στην πρέσα. Αργότερα βρήκα δουλειά ως μοδίστρα. Υπήρχαν πάντα Ελληνίδες σ' όλα τα εργοστάσια και μάλιστα πάντα υπήρχε και μια κοπέλα από τον Παλιόπυργο κι έτσι δεν αντιμετώπισα δυσκολία με τη γλώσσα.

Το 1965 παντρεύτηκα με τον Κωνσταντίνο Μίχο στην Αυστραλία. Το προξενιό μου το έκανε ένα παιδί από το χωριό μου. Για τον Κώστα μου είχε μιλήσει ένας θείος μου, όταν ήμουν δεκατεσσάρων χρονών, αλλά δεν έδωσα τότε σημασία. Να που τελικά σιγά – σιγά έτυχε να καταλήξω να τον πάρω. Αποκτήσαμε τέσσερα παιδιά. Την Ιωάννα και τον Χρήστο τα γέννησα στην Αυστραλία. Μετά, όταν γυρίσαμε στην Ελλάδα πάλι, έκανα την Αναστασία και τον Νικόλα.

Γυρίσαμε το 1969, γιατί με είχε πειράξει το κλίμα, αλλιώς δε θα φεύγαμε. Καλά περνάγαμε».

Συνεχίσατε να δουλεύετε, κ. Δήμητρα, όταν γυρίσατε;

«Στην αρχή που ήταν μικρά τα παιδιά, έμεινα σπίτι. Μετά πήγαινα για ελιές, ντομάτες, φράουλες. Ο άντρας μου πήγε κι έμαθε μαρμαράς κοντά σ' ένα φίλο του, τον Βαγγέλη Παπαμιχαήλ. Αργότερα γίναμε και κουμπάροι, βάφτισε τον μικρό μου γιο, τον Νίκο.

Εκείνη την εποχή που ήρθαμε περνάγαμε πολύ ωραία. Τα λεφτά που βγάζαμε μας έφθαναν να περνάμε άνετα. Τώρα τα 'καμαν θάλασσα...

Παίρναμε τα παιδιά έξω βόλτα, πηγαίναμε και τρώγαμε σουβλάκια κυρίως στου Κώστα του Σταθόπουλου! Στου Κουρελή στην Ψανή πηγαίναμε σε πανηγύρια κ.λπ.

Τις λίγες ελεύθερες ώρες που είχα μου άρεσε να κεντάω και να πλέκω. Είχα φτιάξει διάφορα, τα οποία έδωσα στις κόρες μου αλλά και στους γιους.

Έχω εντωμεταξύ δέκα εγγονάκια τώρα. Μας έχουν κάνει έτσι όμως, που δεν έχω ούτε δέκα ευρώ να τους δώσω. Μου έκοψαν και την πολύτεκνη σύνταξη το 2012. Είχαν πει ότι θα είναι ισόβια σύνταξη, τιμητική για τις πολύτεκνες μητέρες. Μου την έκοψαν και μου 'κοψαν τα πόδια.

Φοβάμαι ότι η κατάσταση θα χειροτερέψει ακόμα περισσότερο. Εύχομαι να μην το βάλουν κάτω τα νέα παιδιά, τα εγγόνια μου να 'ναι καλά και μακάρι να καταφέρουν να σπουδάσουνε. Να έχουν υγεία, να φτάσουν εκατό χρονών».

Χρήστος Ζωγράφος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 31/7/2009)

«Από το Τρίκορφο Δωρίδος ήταν η μητέρα μου Μαρία και ο πατέρας μου ο Σπύρος από την Αναβρυτή. Εγώ γεννήθηκα στη Ναύπακτο, εκεί που είναι τώρα ένα καφεενεδάκι (δίπλα στη Eurobank) του κ. Νίκου Νασιόπουλου, από πάνω. Στο διαμέρισμα αυτό μέναμε και θυμάμαι ότι ο πατέρας μου πλήρωνε ογδόντα εκατομμύρια το μήνα ενοίκιο! Ήταν βέβαια τα κατοχικά λεφτά. Εκεί γεννηθήκαμε και τα τρία παιδιά, η αδελφή μου η Παρασκευή, εγώ, και ο αδελφός μου ο Ευθύμιος, ο οποίος έχει αποβιώσει».

Όλοι γνώριζαν και αγαπούσαν τον πατέρα σας, κ. Χρήστο, γι' αυτό θα ήθελα να μας πείτε μερικά πράγματα γι' αυτόν.

«Ο πατέρας μου, ως νέος, ήταν αγρότης. Πριν τον πόλεμο επί Μεταξά είχε δουλέψει και στην κατασκευή της γέφυρας του Μόρνου. Δεν είχε πάει σχολείο και ό,τι γράμματα ήξερε τα έμαθε γράφοντας πάνω σε πέτρες. Στα Μαθηματικά ήταν άπιαστος. Έκανε λογαριασμούς απ' έξω, πριν προλάβουν άλλοι στο χαρτί. Το 1940 πολέμησε στην Αλβανία. Ήταν στο Ευζωνικό και φορούσε ντουλαμά. Μια φορά τον στείλανε να πάει μήνυμα στην προπορευόμενη ομάδα και περιμένοντας να πάρει την απάντηση, έπεσε μια οβίδα και ξεκλήρισε την ομάδα. Λίγοι επιβίωσαν. Ο πατέρας μου πρόλαβε κι έδωσε με την καλτσοδέτα ένα τραύμα του, το πόδι του που κρεμότανε για την ακρίβεια. Όταν πήγαν τραυματιοφορείς, τον μεταφέρανε στα Γιάννενα, όπου έγινε ακρωτηριασμός ακριβώς κάτω από το γόνατο. Μετά τον πόλεμο ξεκίνησε επαγγελματικά ανοίγοντας ένα μπακάλικο επί της οδού Τζαβέλα, απέναντι από το σουπερ μάρκετ Στάικου. Δίπλα από το μπακάλικο ήταν, θυμάμαι, το φωτογραφείο του Φλέγκα. Μετά, όταν ξεκίνησαν να δίνονται άδειες για περίπτερα στους ανάπηρους πολέμου, τότε άνοιξε

κι ο πατέρας μου περίπτερο, το 1953, στην πλατεία Φαρμάκη, το οποίο υπάρχει ακόμα. Εγώ γεννήθηκα το 1946. Στην ηλικία των επτά ετών πήρα την πρώτη γεύση του τι θα πει δουλειά».

Πόσα άλλα περίπτερα λειτουργούσαν;

«Απέναντι από μας υπήρχε ήδη το περίπτερο του κ. Μίχου. Υπήρχε ακόμα του κ. Κασάρα στο λιμάνι και του κ. Βασίλη Γκίζα στο Κεφαλόβρυσο. Ένα απ' αυτά τα δύο ήταν το πρώτο που άνοιξε στη Ναύπακτο, αλλά δεν θυμάμαι ποιο. Φυσικά εκείνα τα περίπτερα δεν είχαν καμία σχέση με τα σημερινά περίπτερα “σούπερ μάρκετ”!

Τότε... ήταν οι εποχές που τα περίπτερα δούλευαν με 2–3 καραμέλες, χαρτόσημα, χαρτοφάκελα, δυο σοκολάτες, τσιγάρα χύμα (με μια δεκάρα έπαιρνες ένα τσιγάρο). Θυμάμαι, μέχρι και τυροπιτιές κρεμούσαμε έξω από το περίπτερο. Πολλές φορές πήγαινα ν' ανοίξω εγώ πρωί–πρωί το περίπτερο και, επειδή δεν έφτανα να σηκώσω τα ρολά ούτε με καρέκλα, έρχονταν οι καφετζήδες από δίπλα ή οι θαμώνες και με βοηθούσαν. Θυμάμαι τον Βασίλη Ζαχαρόπουλο, τον Γιάννη Κουρελή, τον Γιώργο Ρίζο κ.ά. που σήκωναν συχνά τα ρολά για μένα. Ήταν ωραίες εποχές. Ξύπναγες το πρωί και απέναντι στο καφενείο του Γαλάνη ήταν στη σειρά οι λούστροι με τα κασελάκια τους, που τα χτυπάγανε με τις βούρτσες τους για κάλεσμα. Ήταν τέσσερις – πέντε λούστροι. Μπορώ να θυμηθώ μόνο δυο αυτή τη στιγμή, τον Κώστα Μανούσο και τον Βασίλη Τσόλακα (Καλαμάτας)».

Είχαν πελατεία οι λούστροι;

«Όλος ο κόσμος πήγαινε. Όσοι φοράγανε σκαρπίνια, είτε ήταν φτωχοί είτε πλούσιοι, γυάλιζαν τα παπούτσια. Ήταν κάτι που έπρεπε να γίνεται. Τα ρούχα μπορεί να ήταν παλιά, αλλά τα παπούτσια... Εκεί, στην πλατεία Φαρμάκη, υπήρχαν τρία καφενεία, του Νασιόπουλου, του Καπορδέλλη και του Γαλάνη. Από τα μαγαζιά αυτά πέρασε χιλιάδες κόσμος. Ιστορικά καφενεία!

Θυμάμαι τον Απόλλωνα, τον ντελάλη, που έβγαινε και φώναζε διάφορες ανακοινώσεις στο δρόμο. Θα γινόταν, π.χ., μια εκδήλωση ή χανόταν ένα πορτοφόλι ή αν θα ερχόταν κάποιος επίσημος, έβγαινε και το φώναζε.

Θυμάμαι επίσης όταν έγινε το πρώτο εργοστάσιο της ΔΕΗ στη Ναύ-

πακτο και ανάψανε τα φώτα για πρώτη φορά. Τι ωραία που ήταν! Πριν απ' αυτό είχαμε τα λυχνάρια. Τα άναβε κάποιος, μόλις σκοτείνιαζε, και τα έσβηνε το πρωί. Εντωμεταξύ, έξω από τη ΔΕΗ που έβγαине μια εξάτμιση για μας τα παιδιά ήταν η περίφημη “σόμπα”. Μαζευόμασταν για ζεστασιά και είτε καλαμπουρίζαμε είτε καπνίζαμε. Καπνίζαμε κυρίως για να εντυπωσιάσουμε τα κορίτσια! Ήμουν 14 ετών, όταν πρωτοκάπνισα. Φυσικά με τσιγάρα από το περίπτερο του πατέρα μου.

Άποψη της κεντρικής πλατείας Φαρμάκη το 1960.

Εκείνα τα χρόνια έκλειναν τον κεντρικό δρόμο, από το σουπερμάρκετ του Στάικου, μέχρι τον Άγιο Δημήτριο, και γινότανε η κυριακάτικη βόλτα. Η πασαρέλα! Δεν υπήρχε κυκλοφοριακό πρόβλημα, γιατί ακόμα κυκλοφορούσαν τα κάρα, που εκτός από μεταφορές προϊόντων εκτελούσαν και εργασίες απορριμματοφόρου. Πέρναγε, δηλαδή, ένα κάρο με άλογο και μάζευε τα σκουπίδια αλλά και τα απορρίμματα των άλλων ζώων. Μιας και είπαμε για κάρα, θυμήθηκα τώρα και την Αγλαΐα με το καρότσι της. Ήταν γραφικός τύπος. Έκανε μεταφορές, για να βγάλει το ψωμάκι της. Θυμάμαι μια φορά, όπως προχωρούσε με το καρότσι της, κορνάριζε ένας οδηγός λεωφορείου πίσω της και, επειδή δεν έκανε η Αγλαΐα στην άκρη, πετιέται και της λέει: “Κάνε, κυρά μου, πιο πέρα, να περάσει το Bus!” Γυρίζει τότε η Αγλαΐα και του λέει: “Το

Bus να το φας!” Αυτή ήταν η Αγλαΐα, με χιούμορ. Ένας άνθρωπος του Θεού που δούλευε. Ο κόσμος την αγαπούσε, υπήρχαν όμως και εκείνοι που έψαχναν κάποιον να γελάσουν μαζί του και η Αγλαΐα ήταν εύκολο θύμα.

Να σας πω τώρα για τα ταξί. Όταν πρωτανοίξαμε το περίπτερο, το 1953, υπήρχαν επτά ταξί. Τα έξι απ’ αυτά έπαιρναν μπροστά με τη μανιβέλα. Για να πάνε, π.χ., στο Τρίκορφο Δωρίδος, σταματούσαν στη διασταύρωση. Δεν είχαν ιπποδύναμη ν’ ανεβούν πιο πάνω. Το μόνο που έπαιρνε κανονικά μπροστά με κλειδί ήταν ένα ταξί, τύπου FORD, με ξύλινες πόρτες, που ανήκε στον Ράμο. Οι άλλοι ταξιτζήδες ήταν ο Πεννιάς, ο Ζαγκαζίνης, ο Κοκκίνης και ο Κατσάμπας.

Η πλατεία Φαρμάκη ήταν το κεντρικό σημείο για πολλές εκδηλώσεις. Γινότανε χαμός από τα παιδιά. Περίμεναν πότε θα έρθει το συνεργείο (από το κράτος) να στήσει την οθόνη στην πλατεία, να καθίσουμε κάτω και να δούμε τα “ΕΠΙΚΑΙΡΑ”: γεγονότα απ’ όλο τον κόσμο, κάτι σαν ντοκιμαντέρ, ή να δούμε κινηματογράφο. Μαζευόμασταν εκεί όλη η μαρίδα, μικροί και μεγάλοι. Στην πλατεία γίνονταν βέβαια όλες οι δημόσιες παραστάσεις, όπως επιδείξεις, έρχονταν παλαιστές, ταχυδακτυλουργοί κ.ά. Για μας τότε ήταν... το κάτι άλλο!»

Από τα σχολικά σας χρόνια τι θα θέλατε να μας πείτε, κ. Ζωγράφο;

«Πήγα σχολείο στο 1ο Δημοτικό. Το πρώτο που θυμάμαι είναι ότι η μάντρα του σχολείου ήταν ψηλότερη απ’ ό,τι είναι τώρα και από πάνω είχε συρματόπλεγμα. Κι αυτό, γιατί το σχολείο επί Κατοχής ήταν φυλακή. Μπροστά στο σχολείο ήταν ένας περίβολος όπου εκεί έβαζαν οι δάσκαλοι για τιμωρία τα ατίθασα παιδιά (τους αδιάβαστους και τους ακούρευτους) και περνάγανε τ’ άλλα παιδιά και τα χλευάζανε. Ε, καμιά φορά, έμπαινα κι εγώ... σαν παιδί κι εγώ. Στη βόρεια πλευρά ήταν ένα υπόστεγο. Εκεί μαγείρευαν το γάλα στα καζάνια. Γάλα σκόνη και κίτρινο τυρί μάς έφερνε η Ούντρα. Το πρωί λοιπόν είχαμε συσσίτιο με την καραβάνα, όπως οι φαντάροι. Μας άρεσε, ήταν η εποχή μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο και ήταν ακόμα δύσκολα τα πράγματα. Όλα τα παιδιά, έχοντας κοινά προβλήματα, είχαμε δεθεί πολύ μεταξύ μας. Όλοι προσπαθούσαμε να βρούμε το δρόμο μας. Δεν ξέραμε από πόλεμο και εμφύλιο, αλλά μεγαλώσαμε βλέποντας τα ερείπια και τον κόσμο να παλεύει να επιβιώσει. Θυμάμαι τους δασκάλους μου, τον

Σωτήρη Ράικο, την Παπανικολάου και την Αγριαντώνη, η οποία είχε κάποιες περιπέτειες, όταν έκοψε λίγο το αυτί ενός συμμαθητή μου, του Νίκου Κουβέλη, με το νύχι της. Ήταν πάρα πολύ αυστηροί, δεδομένου ότι και τα πνεύματα των παιδιών ήταν οξυμένα. Υπήρχε φτώχεια και ψείρα πολύ. Το ψιλό κούρεμα που κάναμε, γι' αυτό το λόγο ήτανε. Το πράσινο σαπούνι έλυne και έδενε, αλλά, όπως ξέρουμε, η ψείρα πάει στους καθαρούς, οπότε έπρεπε να είμαστε κουρεμένοι. Το ξύλο... έπεφτε συνέχεια από τους δασκάλους. Και με βέργα και με χάρακα, αλλά και χαστούκια πέφτανε. Κάποια χρονιά είχαμε τσουκνίδες μες στο προαύλιο, οπότε, όταν ξέραμε ότι επίκειται τιμωρία, παίρναμε τσουκνίδες και τις τρίβαμε στις παλάμες μας. Έτσουζε βέβαια λίγο στην αρχή, αλλά δρούσε σαν αναισθητικό. Κάποια φορά ανακάλυψαν οι δάσκαλοι το κόλπο μας κι έβαλαν κάποιον και τις έβγαλε όλες τις τσουκνίδες.

Στον ελεύθερο χρόνο μας παίζαμε καραγκιόζη στις γειτονίες. Φτιάχναμε φιγούρες, παίρναμε ένα σεντόνι και μ' ένα κερί από πίσω παίζαμε. Ο κήπος του Νόβα είχε πάρα πολλά φρούτα μέσα, που ήταν λιχουδιές για μας. Κάποιος πήδαγε μέσα, άλλοι φύλαγαν τσίλιες και άλλος απασχολούσε τον φύλακα και έτσι κλέβαμε κάνα φρούτο, ιδιαίτερα πορτοκάλια και λωτούς. Όσο διαρκούσε η σχολική περίοδος, απαγορευόταν να πάμε σινεμά (στου Μαράγκα) και γενικά μετά τις 7:00 απαγορευόταν να κυκλοφορήσει μαθητής έξω».

Η ίδια αυστηρότητα υπήρχε και στο Γυμνάσιο;

«Ναι, πολύ. Οι καθηγητές ήταν της παλιάς σχολής, με ιδέες που δεν αρμόζανε στην εποχή. Λίγοι ήταν κάπως προχωρημένοι, όπως ο Σιδερίδης και ο Τσοτσωρός. Βέβαια είχαμε και τους γραφικούς τύπους, όπως τη Γαρμανή και τον άντρα της, τον Μιχάλη Καβουκλή. Ιδιαίτερα η Γαρμανή ήταν τύπος στερεότυπος. Δεν έβαζε βαθμούς, όσο πολύ κι αν διάβαζες, φώναζε συνέχεια, ήταν πάρα πολύ αυστηρή. Κάναμε και τις παρελάσεις μας, αλλά πριν απ' αυτό κάναμε αρκετές πρόβες, γιατί μας ήτανε ντροπή να χάσουμε το βήμα ή τη στοίχιση μπροστά στο λαό που θα μας παρακολουθούσε. Το βήμα μας ήταν περήφανο και τ' αγόρια φοράγαμε τις στολές μας και το πηλήκιο, ενώ τα κορίτσια φορούσαν τις ποδιές τους. Ήμασταν περιποιημένοι και περήφανοι. Το αίσθημα του πατριωτισμού είχε καλλιεργηθεί έντονα μέσα μας, όπως και της θρησκείας αλλά και ο θεσμός της οικογένειας. Θυμάμαι τους φί-

λους μου, τον Τάκη Λουκόπουλο, τον Κώστα Σταυρόπουλο, τον αείμνηστο Νίκο Πανταζή, τον Νίκο Κουβέλη, την Σωτηρία Παϊσίου, την Αθανασία Σύψα, τον Βασίλη Παπαδογιάννη, τον Βασίλη Μπαρπαγιάννη, τον Λεωνίδα Γούπιο, τον Γιώργο Πια και όλους τους άλλους που θα χρειαστεί όλη η σελίδα, για να τους γράψουμε. Οι δεσμοί που είχαμε στο Δημοτικό συνεχίστηκαν στο Γυμνάσιο και συνεχίζονται ακόμα και σήμερα. Η τάξη μας μαζεύεται κάθε 4-5 χρόνια και κάνει συνεστιάση. Φέτος η συνάντησή μας έγινε την περασμένη Παρασκευή. Ήρθαν συμμαθητές μας από την Αθήνα ακόμα. Η αγάπη μας και ο σεβασμός που είχαμε ήταν πολύ μεγάλος. Ένας από μας αν πονούσε, πονούσαμε όλοι. Το ίδιο αισθανόμαστε και τώρα».

Μετά το Γυμνάσιο συνεχίσατε κάποιες σπουδές;

«Επειδή δεν πέρασα σε κάποια σχολή που ήθελα, έφυγα για την Αμερική, όπου ήταν παντρεμένη η αδελφή μου. Εκεί γνώρισα νέο κόσμο, είδα καινούργια πράγματα, τα οποία μου έγιναν βίωμα, και πολλά απ' αυτά με ακολουθούν και σήμερα. Έζησα εκεί δεκαπέντε χρόνια. Δούλεψα και σε εργοστάσια και σε εστιατόρια, ώσπου άνοιξα κι ένα δικό μου. Παντρεύτηκα την πρώτη μου γυναίκα και αποκτήσαμε δύο παιδιά, τη Μαρία και τον Σπύρο. Από την Μαρία έχω και δύο

εγγονάκια, τον Σίμο και τον Ευθύμιο. Όταν επέστρεψα στην Ελλάδα, ασχολήθηκα πάλι με το περίπτερο. Τα πράγματα που πουλούσαμε τότε ήταν πολύ διαφορετικά. Οι ανάγκες του κόσμου ήταν πιο μεγάλες. Έτσι έπρεπε και τα περίπτερα να προσαρμοστούν σ' αυτές. Γενικά είχε γίνει μεγάλη πρόοδος σ' όλη τη Ναύπακτο, που συνεχώς προχωρούσε και προχωράει».

Και τώρα υπάρχει δεύτερη σύζυγος;

«Ναι, είμαι πλέον παντρεμένος με την Παρασκευή από την Κέρκυρα, με την οποία έχουμε ένα γιο, τον Ευθύμιο. Η Παρασκευή είναι μία εξαιρετική σύζυγος, μου έχει σταθεί πάρα πολύ και σε μένα αλλά και στ' άλλα μου παιδιά. Τ' αγαπάει και την αγαπάνε. Τώρα, ως συνταξιούχος, ασχολούμαι με τις ελιές μου στο χωριό, στην Τρύπου, με τον κήπο μου, με το κυνήγι, αλλά πιο πολύ μου αρέσει να ψέλνω στην Αγία Παρασκευή. Είναι κάτι το οποίο το αισθάνομαι, μ' ευχαριστεί. Σε πολλούς συμμαθητές μου αρέσει να επισκέπονται μοναστήρια. Μάλιστα μια συμμαθήτριά μου έχει γίνει μοναχή στο μοναστήρι της Παναγίας Γοργοϋπηκκού, η αδελφή Θεοφύλαχτη. Από παιδιά εμείς πηγαίναμε και κατηχητικό αλλά και στις χριστιανικές μαθητικές ομάδες. Μας έκανε μάθημα ο πατήρ Αθηνάγορας, που ήταν ιεροκήρυκας στον Άγιο Δημήτριο. Έτσι δημιουργήσαμε μια θετική τάση για την πίστη μας. Μεγαλώσαμε με σεβασμό και για μεταξύ μας αλλά και προς την Πατρίδα και το Θείο, τον οποίο έχουμε μέχρι και σήμερα».

Θεοδώρα Καλαβρουζιώτη

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 25/2/2011)

«Γεννήθηκα το 1947, τον καιρό που γινόταν Εμφύλιος, στα Πιτσινέικα Ναυπακτίας. Γιάννη Σακκούλη έλεγαν τον πατέρα μου και Χάιδω τη μητέρα μου. Ήμασταν πέντε αδέρφια, με μεγαλύτερο τον Γιώργο, μετά ήταν ο Νίκος, ο Δημήτρης, τέταρτη εγώ και τελευταία η Χριστίνα. Ο πατέρας μου ασχολιόταν με τα “πράματα”. Αγροτική ζωή κάναμε. Και χωράφια και κήπια και πρόβατα και μοσχάρια είχαμε. Ήταν πάρα πολύ δύσκολη η ζωή εκείνα τα χρόνια. Δουλεύαμε όλοι πάρα πολύ, γιατί εμείς πουλάγαμε αρνάκια, κατσίκια και γίδια. Τα ’παιρναν χονδρέμποροι για τα κρεοπωλεία κι απ’ τη Ναύπακτο αλλά και από την Πάτρα».

Τα πήγαινε ο πατέρας σου στον έμπορα ή ερχόταν εκείνος στο χωριό;

«Ερχόταν μόνος του ο κάθε έμπορας και έπαιρνε απ’ όλους όσους πούλαγαν. Απ’ τον έναν μπορεί να ’παιρνε πέντε, απ’ τον άλλον δέκα, ανάλογα πόσα ήθελε ο καθένας να πουλήσει. Η μάνα μου ασχολιόταν και με το σπίτι και με τα ζώα. Οι γυναίκες τότε παντού πήγαιναν. Είχε κι αργαλειό η μάνα μου κι έμαθε και σε μας τα κορίτσια να υφαίνουμε κουβέρτες και χαλάκια. Με μαλλιά βέβαια από τα ζώα μας. Κουρεύαμε δηλαδή τα πρόβατα, πλέναμε τα μαλλιά, τα ξέναμε, τα λαναρίζαμε, τα μαζεύαμε τουλούπες, τα βάζαμε πάνω στη ρόκα και τα κάναμε νήμα. Μετά παίρναμε βαφή από το κατάστημα του Ζοργιού στη Ναύπακτο και τα βάφαμε ό,τι χρώμα θέλαμε.

Εγώ πάντως, παρά τις δουλειές που έκανα από μικρή, πήγα σχολείο. Το έβγαλα όλο το Δημοτικό. Ήταν δύσκολες όμως οι συνθήκες, γιατί μας έκανε μάθημα ένας δάσκαλος για όλες τις τάξεις. Πέρασαν πολλοί δάσκαλοι από το χωριό μας. Θυμάμαι μόνο τον τελευταίο

δάσκαλο που είχα, τον κύριο Αριστείδη. Ήταν πάρα πολύ καλός. Η γυναίκα του, η κ. Ελένη, ήταν κι εκείνη πάρα πολύ καλή. Μας έκανε κατηχητικό, μας μάθαινε όμως και κέντημα. Είχαν και δυο παιδάκια. Μένανε στο δωματιάκι που υπήρχε δίπλα στο σχολείο. Α, θυμήθηκα τώρα στην Πρώτη τάξη είχα μια δασκάλα, την κ. Σωσώ. Έτσι τη λέγαμε. Τέλος πάντων, τότε τα γράμματα που μαθαίναμε εμείς ήταν πάρα πολύ καλά. Μάθαιναν τα παιδιά και χωρίς να πηγαίνουν φροντιστήρια, όπως κάνουν τώρα. Εγώ το Δημοτικό έβγαλα μόνο και κρατάω επιχείρηση. Στην αρχή θυμάμαι είχαμε τις πλάκες και γράφαμε με κιμωλία. Μας έδινε ο δάσκαλος όμως και πλαστελίνη και μας έλεγε να σχηματίζουμε τα γράμματα. Τ' απλώναμε πάνω στο θρανίο και πέρναγε και τα 'βλεπε. Στις μεγαλύτερες τάξεις πήραμε τετράδια και μολύβια. Πιο πολύ έγγραφαμ' με πένα όμως. Δεν είχαμε bics τότε. Βούταγαμ' την πένα στη μελάνη και γράφαμε. Το κάθε παιδάκι είχε και το μπουκαλάκι του».

Από τη Ναύπακτο αγοράζατε τα σχολικά σας;

«Είχε μαγαζί στο χωριό μας ένας Δημήτρης Πετσίνης. Εκεί πηγαίναμε να ψωνίσουμε και τα τετράδια και όλα τ' άλλα. Όποιος είχε λεφτά... έδινε. Αλλιώς πληρώναμε με αυγά, με σιτάρι, με βρόμη, καλαμπόκι όποιος είχε. Ήταν πολύ σπάνια τα λεφτά. Υφάσματα όμως για ρούχα παίρναμε από έναν έμπορο – γυρολόγο. Μπάρμπα-Κώστα τον έλεγαμ', από τη Δορβιτσά ήταν και ερχόταν με το γαϊδουράκι του φορτωμένο με διάφορα πράγματα. Και τσιμπιδάκια μάς έφερνε και κορδελίτσες και σαπουνάκια. Απ' όλα είχε. Έπαιρνε κι αυτός σιτάρι και καλαμπόκι, αν δεν είχαν οι κοπέλες να τον πληρώσουν με λεφτά. Έκανε ανταλλαγή».

Θυμάστε τις φίλες σας από το σχολείο;

«Έκανα πολύ παρέα με μια ξαδέλφη μου, την Ειρήνη Πολυδώρου. Φίλες μου όμως ήταν και η Ειρήνη Μεσσίρη, η Χριστίνα Μεσσίρη, η Ελένη Σταυροπούλου, η Φωτεινή Πολυδώρου κ.λπ. Παίζαμε όμως και με τ' αγόρια, όλα τα παιδιά μαζί. Δεν ήταν πονηρός ο κόσμος τότε. Εγώ με τον Κώστα τον Σταυρόπουλο, που είναι τώρα αντιδήμαρχος, ήμασταν στο ίδιο θρανίο. Ήταν ο καλύτερος μαθητής ο Κώστας. Κι ο αδελφός του επίσης. Και ως χαρακτήρας ήταν πολύ καλός. Εγώ καμιά

φορά, όταν δεν ήξερα μαθηματικά, του 'λεγα: "Πες μου κι εμένα να γράψω". Αυτός παραμερούσε την κόλλα του και μου 'λεγε: "Να, κοίτα, να γράψεις". Όταν σχολάγα, πήγαινα αμέσως για δουλειές να βοηθήσω τους γονείς μου. Και στα ζώα και στα χωράφια, αλλά και στη βρύση πήγαινα να φέρω νερό με τις βαρέλες. Έκανα ένα τέταρτο να πάω κι ένα τέταρτο να γυρίσω, φορτωμένη με τη βαρέλα, με τριχιά. Εκεί στο ρέμα πλέναμε και τα ρούχα μας. Την πρώτη μέρα μαζεύαμε ξύλα, για να βράσουμε νερό στο καζάνι, και τη δεύτερη μέρα πηγαίναμε και πλέναμε. Όλες οι οικογένειες έτσι κάναμε. Κουβαλάγαμε το καζάνι και τα ξύλα στο ρέμα, τ' ανάβαμε, για να βράσει το νερό, κι έτσι πλέναμε τα ρούχα. Μέχρι δεκατριών χρονών έκανα αυτή τη ζωή στο χωριό. Μας πήρε μετά ο πατέρας μου και μας έφερε να ζήσουμε στην Παλαιοπαναγιά. Για καλύτερη ζωή. Πάντως σε καλό μάς έβγαλε. Ενοικίασε ο πατέρας μου ένα χωράφι και το καλλιεργούσαμε. Πηγαίναμε όμως και για μεροκάματο σε ξένα χωράφια».

Άποψη του Στενοπάζαρου τη δεκαετία του 1970.

Πώς ήταν η Ναύπακτος εκείνα τα χρόνια;

«Πιο μικρή, αλλά ήταν ωραία. Κυκλοφορούσαν ακόμα τα κάρα. Μ' αυτά έφερνε απ' τα χωράφια του ο κάθε αγρότης τα προϊόντα του, για να τα πουλήσει. Κι εμείς ό,τι βγάζαμε τα φέρναμε στη Λαϊκή που

γινόταν δίπλα στο Δημαρχείο και τα πουλούσαμε. Ήταν μόνιμα εκεί η Λαϊκή αγορά. Θυμάμαι τα μαγαζάκια στο Στενοπάζαρο. Ήταν πολύ ωραία. Στα 19 μου παντρεύτηκα τον Χρήστο Καλαβρουζιώτη απ' τ' Αντίρριο. Δούλευε τότε σ' ένα θείο του που είχε πρατήριο εκεί στ' Αντίρριο, είχε συγχρόνως όμως και πρόβατα. Μετά από 15 χρόνια, το 1970, ανοίξαμε το μαγαζί μας στο Στενοπάζαρο. Το μαγαζί ήταν πρώτα του Γιώργου του Κοργιαλά. Το είχε σαν ψησταριά. Όταν το πήραμε εμείς, το κάναμε κρεοπωλείο και απ' την πρώτη στιγμή δούλεψα κι εγώ στο κρεοπωλείο με τον άντρα μου. Εντωμεταξύ είχα κάνει τρία παιδιά κι είχαν μεγαλώσει (τον Αντρέα, την Ιωάννα και τον Γιάννη). Ο κόσμος ήταν πολύ ευχάριστος εκείνα τα χρόνια και ψώνιζε πολύ κρέας. Έμπαινε ο άλλος στο μαγαζί κι έλεγε, π.χ., "θέλω μισή γίδα". Τώρα... ψωνίζουν ίσα να φάνε λίγο».

Υπήρχαν παραδοσιακά μαγαζάκια στο Στενοπάζαρο τη δεκαετία του '70;

«Ναι. Δίπλα μας τότε ήταν το μαγαζί του Γιώργου Κοσσαδιανού, που πούλαγε από κανάτες μέχρι και κουδούνια για τα πρόβατα. Παραπέρα ήταν ο Γιώργος Σούλος που είχε μπακάλικο με απ' όλα, μέχρι και κάρβουνα. Απέναντι από μας ήταν ταβερνάκια. Ήταν κι ένας φούρνος, του Κοργιαλά. Και μανάβικο υπήρχε κι ό,τι θες. Πέρναγε κόσμος εδώ από το Στενοπάζαρο και ψώνιζε... Πάρα πολύς κόσμος. Θυμάμαι και τον Τάκη τον Κούμπιο που πέρναγε, τότε που ήταν Δήμαρχος. Με το γαρύφαλλο πάντα στο πέτο και το μαντιλάκι του. Ήταν πολύ ευχάριστος άνθρωπος, πολύ ωραίος. Τώρα τα περισσότερα μαγαζιά έγιναν καφετέριες. Τον άντρα μου τον έχασα μετά από δέκα χρόνια που είχαμε ανοίξει το μαγαζί. Ήμουν 42 χρονών. Τι να έκανα; Κράτησα το μαγαζί με τη βοήθεια των παιδιών στην αρχή. Όταν πήγαν να σπουδάσουν, το δούλεψα μόνη μου. Μάλιστα τα κατάφερα μια χαρά. Όταν μεγάλωσε ο μικρότερος, ο Γιάννης, ανέλαβε εκείνος το κρεοπωλείο. Κάθε μέρα όμως, τα πρωινά τουλάχιστον, θα έρθω κι εγώ να τον βοηθήσω. Μου αρέσει να έρχομαι. Τόσα χρόνια έχω ζήσει εδώ μέσα».

Ποια ήταν η καλύτερη εποχή για σας, κ. Θεοδώρα;

«Τώρα είναι καλή η ζωή. Τώρα που έχουμε όλα τα καλά και δε μας λείπει τίποτα. Οι άνθρωποι βέβαια ήταν αλλιώς τότε. Ίσως επειδή ήταν

όλοι το ίδιο. Δεν ήταν κανένας καλύτερα ή χειρότερα. Τώρα ο κόσμος πάει προς το καλύτερο, αλλά κοιτάει και ποιος θα φτιάξει τα περισσότερα. Αυτό αλλάζει τον χαρακτήρα. Εμείς τότε που ζούσαμε στα Πιτινέικα, κατεβαίναμε να ψωνίσουμε στη Ναύπακτο με τα πόδια. Έτσι όμως κατέβαιναν όλοι. Δεν είχε κανείς αυτοκίνητο, ήμασταν όλοι ίδιοι. Άντε να είχε κανείς κανένα άλογο».

Τι άλλο θυμάστε από τα παιδικά σας χρόνια στο χωριό;

«Θυμάμαι που περιμέναμε εμείς τα κορίτσια πώς και πώς να έρθουν τα παζάρια του Αγίου Δημητρίου, για ν' αγοράσουμε ό,τι θέλαμε. Φτιάχναμε η κάθε μία ένα αρνί, όσο να γίνει μαρτίνι. Ερχόταν ο έμπορας και τα μάζευε. Έλεγε: “Τώρα τ' Αγίου Δημητρίου πάω να μαζέψω τ' αρνιά απ' τα κορίτσια”. Τ' αγόραζε λοιπόν από μας, μας πλήρωνε γύρω στις 60 δραχμές και με τα λεφτά αυτά πηγαίναμε στα παζάρια. Παίρναμε παπούτσια, καμιά ρόμπα, ό,τι ήθελε η κάθε μια. Εντωμεταξύ όλα τα κορίτσια μαζεύαμε και λευκά είδη για προίκα: σεντόνια, μαξιλάρια, μάλλινα ρούχα, πιάτα, ποτήρια, τα πάντα. Μετά γίναμε και πιο μοντέρνες. Όταν θα παντρευόμασταν, παίρναμε και έπιπλα. Στα χωριά η προίκα ήταν συνήθως ένα μπαρούλο ρούχα κι ό,τι έδινε στη νύφη ο πατέρας της, όπως 10–15 πρόβατα ή γίδια ή 10 λίρες, αναλόγως. Ίσως και κάποιο οικόπεδο».

Το θέμα πάντως είναι ότι επιβαλλόταν να έχει η κάθε κοπέλα προίκα.

«Βέβαια! Όταν θα 'ρχόταν ο γαμπρός στο σπίτι, πρώτα θα συζητούσαν για την προίκα και μετά θα κοίταγαν αν ήταν, π.χ., όμορφη η νύφη. Μήπως και τώρα ο κάθε άντρας την παίρνει τη γυναίκα αν δεν έχει δουλειά; Αλλά και η γυναίκα τώρα κοιτάει να έχει ο άντρας μια σταθερή δουλειά. Άλλο που έχω να σου πω για τα παιδικά μου χρόνια είναι ότι, όταν θέλαμε να κάνουμε μπάνιο το καλοκαίρι, βουτάγαμε μες στο ποτάμι, στον Φείδαρη. Πού να βρίσκαμε τη θάλασσα;»

Δεν ήταν παγωμένο το νερό;

«Το καλοκαίρι καλό ήταν. Μπας κι είχαμε όμως και το πολύ μυαλό να φοβηθούμε μην κρυώσουμε; Πηγαίναμε παρέα όλα τα κορίτσια μαζί και μπαίναμε στο νερό με το κομπινεζόν. Μετά, όταν κατεβήκαμε στην

Παλαιοπαναγιά, τότε πρωτοέκανα μπάνιο στη θάλασσα. Στα Πιτσινέικα είχαμε πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής, γιορτάζαμε όμως και τον Αϊ-Γιώργη στο Καστράκι, που είναι πιο πάνω από το χωριό μας. Μετά την εκκλησία γινόταν ο χορός με όργανα. Αφού χορεύαμ' μέχρι τη 1.00 το μεσημέρι, μετά η κάθε οικογένεια έπαιρνε τους καλεσμένους της στο σπίτι για φαγητό».

Ο χορός γινόταν στο προαύλιο της εκκλησίας;

«Ναι. Με το αντίδωρο στο στομάχι και μετά χορός. Μήπως είχαμε άλλη στεναχώρια; Το πανηγύρι το περίμεναμ' και πώς το περίμεναμ'. Φοράγαμε τα καλά μας τα ρούχα, τα παπουτσιάκια μας και το διασκεδάσαμε. Μπορεί να ζούσαμε φτωχικά, αλλά δεν ήμασταν ποτέ ξυπόλυτα. Το σπιτάκι μας δεν είχε πάτωμα. Χώμα ήταν. Στρώναμε όμως κάτω ρούχα και ήμασταν καθαροί. Η μάνα μας πρόσεχε πολύ το θέμα της καθαριότητας. Είχαμε φτιάξει κρεβατάκια με τάβλες και στρώμα με άχυρα ή πούπουλα. Ρεύμα βέβαια δεν υπήρχε εκείνα τα χρόνια. Όσοι είχαν λεφτά έπαιρναν λάμπα, οι υπόλοιποι έπαιρναν λύχνο που ήταν πιο φθηνός. Στο σπίτι μας εντωμεταξύ εμείς είχαμε σειρά και πηγαίναμε πάντα στην εκκλησία. Οι μισοί πηγαίναμε τη μια Κυριακή και οι άλλοι μισοί την επόμενη Κυριακή. Τα Χριστούγεννα και το Πάσχα τα περιμέναμε με μεγάλη χαρά, γιατί δεν είχαμε και τίποτ' άλλη διασκέδαση. Τα Χριστούγεννα σφάζαμε το χοιρινό, κάναμε τσιγαρίθρες, λιώναμε το λίπος, για να το βάζουμε στο φαγητό μας, φτιάχναμε και λουκάνικα και ματιές, τα πάντα. Το Πάσχα ψέναμε πάντα ένα αρνί μεγάλο γύρω στις 15–18 οκάδες. Τότε δεν ήθελες και περισσότερο, γιατί ούτε ψυγεία υπήρχαν ούτε τίποτα. Ό,τι έτρωγαμ' τότε ή το πολύ την άλλη μέρα. Δεν είχαμε πώς να διατηρήσουμε τα φαγητά μας. Τώρα, όπως σου είπα, έχουμε όλα τα καλά».

Τελειώνοντας, κ. Θεοδώρα, τι θα θέλατε να συμπληρώσετε;

«Να 'ναι όλος ο κόσμος καλά. Να 'χουνε καλή τύχη τα εγγονάκια μου, η Θεοδώρα και ο Χρήστος, και όλα μου τα παιδιά».

Ευθύμιος Λυμπέρης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 24/12/2010)

«Στον Κάμπο Δωρίδος γεννήθηκα το 1951, στις 21 Φεβρουαρίου. Η μάνα μου ήταν η Βασιλική, το γένος Γεωργακοπούλου, και πατέρας μου ο Αναστάσιος Λυμπέρης. Και οι δυο γονείς μου κατάγονταν από τον Κάμπο. Ήμασταν τέσσερα παιδιά στην οικογένεια. Είχα τρεις αδελφές, τη Θεοπίστη (Πιστούλα), τη Γεωργία και τελευταία τη Μαρία. Εγώ ήμουν ο προτελευταίος. Οι σχέσεις μεταξύ των αδελφών ήταν πάντα πολύ καλές και είναι ακόμα μέχρι και σήμερα. Το σπίτι μας ήταν ένα απλό χωριάτικο σπιτάκι. Ρεύμα δεν είχαμε. Διαβάζαμε με τη λάμπα, όταν υπήρχε πετρέλαιο δηλαδή. Εκεί, στο Δημοτικό σχολείο του Κάμπου πηγαίναμε. Τώρα έχει κλείσει το σχολείο, την αίθουσα όμως τη χρησιμοποιούμε σαν εκλογικό κέντρο και ο πολιτιστικός σύλλογος κάνει καμιά εκδήλωση εκεί, γιατί έχει ωραίο προαύλιο. Θυμάμαι στο Δημοτικό σχολείο είχα δασκάλα τη Λαγιανδρέου και τον Μαστροκώστα απ' τη Μανάγουλη. Ξύλο πολύ έδινε η δασκάλα. Πολύ λέμε».

Εσείς, κ. Θύμιο, ήσασταν καλός μαθητής;

«Εγώ δεν ήθελα ποτέ να μάθω γράμματα. Στα Μαθηματικά όμως ήμουν ο πρώτος μαθητής. Δεν με πέρναγε κανένας. Μπορεί να ήξερα περισσότερα κι από το δάσκαλο. Σε όλα τ' άλλα μαθήματα δεν άνοιγα βιβλίο ποτέ. Έβγαλα το Δημοτικό με "Καλώς 5" και μου το 'δωσε χατιρικώς. Βοηθούσα εντωμεταξύ και τους γονείς μου από μικρός στα χωράφια, στα πρόβατα και στα γίδια. Ήταν αγρότης ο πατέρας μου, πήγαινε όμως και για μεροκάματο στην Πελοπόννησο. Δεν ήθελα ούτε το σχολείο να συνεχίσω ούτε όμως να μείνω αγρότης. Ήθελα να φύγω. Έβλεπα πολύ μακριά. Το μόνο που μου άρεσε από μικρός ήταν η μουσική. Είχα μια φλογέρα και έπαιζα, αλλά έφτιαχνα και βιολιά με ξύλο

και σύρμα. Ήταν δύσκολο τότε να σε μάθει κάποιος να παίζεις και να βρεις καλό μουσικό όργανο. Μου άρεσαν τα δημοτικά τραγούδια, αλλά και τα λαϊκά πάρα πολύ. Άκουγα τότε τον Περπινιάδη, τον Καζαντζή, τη Χαρούλα Λαμπράκη κ.ά. Στο σχολείο μου άρεσε, εκτός από τα Μαθηματικά, η Γυμναστική. Ήμουν πολύ δυνατός κι έβγαινα πρώτος στη σφαίρα κι σ' άλλα τέτοια αθλήματα. Κάθε τέλος σχολικής χρονιάς ερχόμασταν στο Ευάλιο και εκεί κάναμε τις αθλητικές μας επιδείξεις όλα τα παιδιά, απ' όλα τα σχολεία της περιοχής».

Πότε είχατε πανηγύρι στο χωριό σας;

«Γιορτάζαμε της Αγίας Τριάδας και μάλιστα είχαμε πολύ καλό πανηγύρι. Υπήρχαν δυο μαγαζιά και το καθένα είχε τη δική του ζωντανή μουσική και γινόταν ωραίο γλέντι. Ο κόσμος καθόταν, έτρωγε ψιτό, έπινε κάνα ποτήρι και χόρευε. Ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα που είχε ο καθένας περνούσε όσο καλύτερα γινόταν. Δεν θέλαμε πολύ τότε, για να περάσουμε καλά. Θυμάμαι πως περιμέναμε τότε να έρθουν τα Χριστούγεννα, να πάμε για κάλαντα, για να μας δώσουν κανένα γλυκό ή κανένα αυγό. Βγαίναμε παρέα πέντε με οκτώ παιδιά μαζί αλλά και δέκα καμιά φορά. Υπήρχαν γύρω στις ογδόντα οικογένειες τότε στο χωριό και όλες γεμάτες παιδιά. Τα Χριστούγεννα είχαμε η κάθε οικογένεια από ένα μεγάλο γουρούνι. Το λίπος το κάναμε γλίνα, για να φτιάχνουμε πίτες. Δεν είχαμε λάδι, όπως έχουμε τώρα. Πήγαινε ο κόσμος τότε στην Πελοπόννησο και δούλευαν, για να πάρουν λίγο λάδι. Και δούλευαν από το πρωί ως το βράδυ για ένα κιλό λάδι την ημέρα, όχι όπως τώρα που παίρνουν 20 κιλά λάδι για μεροκάματο. Ή πήγαιναν και σκάβαν στην Πελοπόννησο στις σταφίδες για να πάρουν 20 δραχμές. Εντωμεταξύ, αφού δεν υπήρχε εκείνα τα χρόνια ρεύμα, δεν μπορούσαμε να φάμε καλά. Γιατί; Γιατί, όταν σφάζαμε μια γίδα, δεν είχαμε πώς να συντηρήσουμε το κρέας της κι έτσι έπρεπε να το φάμε μέσα σε δυο μέρες, αλλιώς θα το πετάγαμε. Τρώγαμε λοιπόν καλά 2-3 μέρες και τις υπόλοιπες τίποτα πάλι».

Πήγατε, κ. Θύμιο, στο Γυμνάσιο;

«Ο πατέρας μου ήθελε να με στείλει να μάθω γράμματα, επειδή ήμουν μοναχογιός. Του είπα όμως: “Οχι. Θα πάω στην Αθήνα στο νυχτερινό Γυμνάσιο, για να δουλεύω συγχρόνως την ημέρα”. Αυτό του το

είπα όμως, για να τον ξεγελάσω. Ήθελα να φύγω απ' το χωριό. Πήγα λοιπόν στην Αθήνα, βρήκα δουλειά σ' ένα μπακάλικο (πήγαινα τις παραγγελίες στα σπίτια) και συγχρόνως πήγαινα για λίγο στο Νυχτερινό σχολείο. Τυπικά, χωρίς να διαβάζω. Στην Αθήνα με φιλοξένησε η αδελφή του πατέρα μου. Στο μπακάλικο έμεινα ένα χρόνο. Από 'κεί βρήκα δουλειά σ' ένα καθαριστήριο. Έκατσα ένα χρόνο εκεί και αποφάσισα μετά να πάω σε μια σχολή, την "ΗΦΑΙΣΤΟΣ". Εκεί έβγαιναν μηχανολόγοι και ηλεκτρολόγοι. Εγώ ήθελα να πάω για μηχανολόγος. Ξεκίνησα λοιπόν τη Σχολή, αλλά βρήκα συγχρόνως δουλειά και στη Citroen, στα γκαράζ. Επειδή όμως εκεί η μόνη δουλειά που μου έλεγαν να κάνω ήταν να τους φέρνω το ένα εργαλείο, να φέρνω τ' άλλο και δεν μ' άφηναν να μάθω την τέχνη, δεν μ' άρεσε αυτό το πράγμα. Άκουγα εντωμεταξύ τους εργοδηγούς που έρχονταν εκεί και μας έλεγαν ότι έπαιρναν 3.000 δραχμές το μήνα, ενώ ο αρχιμηχανικός του συνεργείου έπαιρνε γύρω στις 1.800 το μήνα. Σκέφτομαι και λέω... "Ούτε αυτή είναι δουλειά". Αφού πέρασε ένας χρόνος στη Σχολή και στο γκαράζ, πήγα και δούλεψα στην Άνδρο, ως βοηθός σερβιτόρου. Εκεί έβγαζα εκατό δραχμές την ημέρα. Πολλά λεφτά! Εντωμεταξύ ο αρχισερβιτόρος δεν ήξερε καλά Μαθηματικά και δεν έβγαζε καλό μεροκάματο, έβγαζε λιγότερα από μένα. Ίσως να τον έκλεβε και τ' αφεντικό. Του λέω λοιπόν να με αφήσει να γίνω εγώ αρχισερβιτόρος και εκείνος να γίνει βοηθός μου. Ε, τότε βγάσαμε και 400 δραχμές την ημέρα. Πάρα πολλά λεφτά. Εντωμεταξύ είχα στο μυαλό μου να πάω στην Αμερική, γιατί όπου κοιτάζες στην Ελλάδα υπήρχε φτώχεια. Ακόμα δεν είχαν σταθεί στα πόδια τους οι Έλληνες μετά την Κατοχή και τον Εμφύλιο. Είχε έρθει και ο πατέρας μου εκείνο τον καιρό στην Αθήνα και δούλευε σ' ένα βουστάσιο. Γιατί είχε τρεις κόρες και, άμα δεν είχες τότε προίκα για τα κορίτσια σου, δεν επρόκειτο να τα παντρέψεις ποτέ. Τέλος πάντων, δούλεψα άλλον ένα μήνα, έβγαλα άλλες 15.000 δραχμές κι αποφασίζω να φύγω. Πολύ σημαντικό όμως για μένα ήταν η γνωριμία μου μ' έναν άνθρωπο που είχε πάει λαθραίος στην Αμερική και μου έμαθε πολλά πράγματα. Πάω στην Αμερικάνικη Πρεσβεία και, παρόλο που δύσκολα έδιναν τότε visa, εγώ τα κατάφερα».

Πώς τα καταφέρατε δηλαδή;

«Του είπα ότι θέλω να πάω μόνο για 2-3 μέρες στην Αμερική, να

πάω να δω τ' αδέρφια και τα ξαδέλφια μου που ζούσαν εκεί. Του είπα επίσης να μην ανησυχεί, ότι δεν έχω σκοπό να μείνω εκεί, εφόσον εδώ είχα ξενοδοχείο στην Άνδρο κι άλλη μεγάλη περιουσία. Έτσι έφυγα λοιπόν πληρώνοντας αεροπορικό εισιτήριο 24.000 δραχμές, ενώ ήμουν δεκαπέντε χρονών παιδί. Φτάνοντας στη Νέα Υόρκη, είχα 250 δολάρια πάνω μου. Βρήκα ένα ξενοδοχείο και πήγα και κοιμήθηκα. Το άλλο πρωί, προχωρώντας, βλέπω ένα μαγαζί που λεγόταν "Athens corner". Είδα μία εφημερίδα, την "Εθνικός Κήρυξ", που έγραφε διάφορες πληροφορίες για τους Έλληνες του εξωτερικού, όπως το πού υπάρχουν γραφεία ευρέσεως εργασίας ή και δουλειές απευθείας. Πήγα σ' ένα από αυτά τα γραφεία και μου έδωσαν αμέσως καλή δουλειά. Μ' έστειλαν πιατά σ' ένα μαγαζί έξω από τη Νέα Υόρκη και πληρωνόμουν 110 δολάρια την εβδομάδα. Ήταν πολλά λεφτά, γιατί έτρωγα εκεί και μου έδωσαν δωμάτιο να κοιμάμαι. Ήταν high class μαγαζί, έρχονταν πλούσιοι άνθρωποι. Πολλές φορές δούλευα και υπερωρίες, οπότε έβγαζα άλλα 90 δολάρια την εβδομάδα».

Ναι, κ. Θύμιο, αλλά μας είπατε ότι η visa ήταν για 2-3 μέρες.

«Ναι, ήμουν πλέον παράνομος, λαθραίος. Και ο μόνος τρόπος, για να νομιμοποιηθώ, ήταν να παντρευτώ. Ήμουν όμως μόνο 15-16 χρονών. Τι να 'κανα; Τέλος πάντων, δούλευα εγώ φτάνοντας σε σημείο να έχω μαζέψει 3.000 δολάρια που κανείς από τους υπαλλήλους δεν είχε τότε τόσα λεφτά. Τι μου έκαναν τότε; Μ' έμπλεξαν οι συνάδελφοί μου και μου τα 'φαγαν στα χαρτιά. Έπαιζα για έξι μήνες τότε χαρτιά προσπαθώντας να ξανακερδίσω. Τίποτα όμως. Έπαθα κατάθλιψη. Είπα τότε ότι δεν θα ξαναπαίξω. Έφτασε Πρωτοχρονιά και με πίεσαν να ξαναπαίξω πάλι. Ενώ δεν

ήθελα, με κατάφεραν. Αυτή τη φορά όμως κέρδισα 3.000 δολάρια. Όσα ήταν τα λεφτά που είχα χάσει. Από τότε μέχρι σήμερα έχω κάνει το σταυρό μου, τράπουλα να μην ξαναπιάσω. Μετά λοιπόν από ένα χρόνο δουλειάς σ' αυτό το μαγαζί κάποιος με κάρφωσε ότι ήμουν λαθραίος και πάω φυλακή! Μετά από 10 μέρες φυλακή με βγάζει ο δικηγόρος μου με τη συμφωνία ότι θα φύγω αμέσως για Ελλάδα πάλι. Με έβαλαν μάλιστα να τους καταθέσω 1.500 δολάρια που θα ήταν για το εισιτήριό μου. Έτσι σιγουρεύτηκαν ότι θα φύγω. Σιγά όμως μην έφευγα εγώ, για να μην χάσω τα 1.500 δολάρια. Φεύγω και πάω σε άλλη περιοχή, στο Νιου Τζέρσεϋ, και βρίσκω δουλειά πάλι σε εστιατόριο. Εκεί εκτός από τα πιάτα, επειδή στον ελεύθερο χρόνο μου βοηθούσα τον μάγειρα, έγινα κι εγώ καλός στη μαγειρική. Πάλι μετά από 1,5 χρόνο περίπου με ξανακαρφώνει ένας Έλληνας και με πιάνουν. Έμεινα 15 μέρες στη φυλακή αυτή τη φορά. Εκεί μέσα γνώρισα έναν Έλληνα, λαθραίος κι αυτός. Μου είπε ότι ερχόταν από τον Καναδά και ότι εκεί δεν κυνηγάνε. Δεν μπόρεσα όμως να τους ξεφύγω αυτή τη φορά. Με πήραν και με πήγαν στο ξενοδοχείο να πάρω τα πράγματά μου κι από εκεί πήγαμε κατευθείαν στο αεροδρόμιο. Με έστειλαν στην Ελλάδα. Όταν όμως είχα πάει να πάρω τα πράγματά μου, δεν βρήκα τίποτα. Γιατί εκεί πληρώναμε κάθε εβδομάδα το ενοίκιό μας και, αφού εγώ έλειπα 15 μέρες στη φυλακή, μου το άδειασαν το δωμάτιο. Το κακό είναι ότι είχα αγοράσει ένα κλαρίνο από ένα μαγαζί κι είχα αρχίσει να μαθαίνω να παίζω. Το έχασα κι αυτό».

Γυρνώντας στην Ελλάδα, πώς ήταν τα πράγματα;

«Γιατί; Νομίζεις ότι έμεινα; Έβγαλα καινούργιο διαβατήριό και μετά από ένα μήνα έφυγα για Καναδά. Πήγα στο Μόντρεαλ. Βρίσκω δουλειά σ' ένα γκαράζ. Εκεί όμως ίσα-ίσα που κάλυπτα τα έξοδά μου. Δεν έμεναν λεφτά. Γυρνάω λοιπόν πάλι στα εστιατόρια, ως μάγειρας πλέον ή μαγειροπιατάς να το πω. Μετά από πολλά και αφού παντρεύτηκαν όλες οι αδελφές μου, έπρεπε τώρα να παντρευτώ κι εγώ, για να νομιμοποιηθώ, να μην με κυνηγάνε. Βρήκα κάποια στιγμή όμως την “κατάλληλη” γυναίκα. Γιατί δεν ήθελα μόνο να βρω καλή γυναίκα, ήθελα να είναι και πατριώτισσα. Η γυναίκα που παντρεύτηκα είναι η Χριστίνα Βίτσα από τον Παλιόπυργο. Ήμασταν και οι δυο 18 χρονών. Αποκτήσαμε δυο γιους, τον Αναστάσιο και τον Δημήτρη. Λίγο μετά το γάμο μου είχε

έρθει στο Τορόντο όπου έμενα η Σοφία Κολληπτήρη με τον Παναγιώτη Κοκκοτίνη. Πήρα λοιπόν ένα κλαρίνο και πήγα στον Κοκκοτίνη και μου έκανε μαθήματα. Πήρα μια σειρά, τέλεια. Αφού έφυγε αυτός, μετά από ένα μήνα περίπου, από 'κεί και πέρα, όποτε ερχόταν άλλος κλαριντζής από την Ελλάδα, πήγαινα κι έκανα 5-6 μαθήματα μαζί του. Στους έξι μήνες είχα γίνει “καλό κλαρίνο”. Άρχισα να κλείνω μετά τόσες πολλές δουλειές, που για ένα χρόνο ήμουν κλεισμένος. Από αρχιμάγειρας που είχα γίνει 19 χρονών παίρνοντας ένα μεροκάματο, έπαιρνα τώρα άλλα δύο από το κλαρίνο. Από πολύ μικρά είχα μάθει και τα παιδιά μου να παίζουν κλαρίνο. Τον Τάσο από τεσσάρων χρονών τον έπαιρνα μαζί μου, έπαιζε 5-6 τραγούδια και γινότανε χαμός».

Πώς αποφασίσατε να ξαναγυρίσετε στην Ελλάδα;

«Εγώ από τη φτώχεια που είχα περάσει δεν ήθελα να ξανάρθω. Η γυναίκα μου επέμενε να έρθουμε να δοκιμάσουμε πάλι την τύχη μας εδώ. Όταν ήρθαμε, το 1981, τα παιδιά μου ήταν 6-7 ετών. Ο Τάσος ήταν τότε τέλειος μουσικός. Παιδί θαύμα. Τον είχε δείξει και η ΕΡΤ. Χωρίς να έχω σκοπό να μείνω μόνιμα, όπως σου είπα, κάποιος μου έβαλε την ιδέα κι ανοίγω ένα μαγαζί με χρώματα, εργαλεία και σιδερικά

στο Κεφαλόβρυσο. Επειδή είχα μάθει από την Αμερική να σέβομαι τον πελάτη και να μην αισχροκερδώ, ο κόσμος με στήριξε. Αυτό το έχω τηρήσει μέχρι και τώρα και γι' αυτό έχω καλό όνομα στην αγορά. Το 1997 μετέφερα το μαγαζί μου στο Ξηροπήγαδο, μεγάλωσα τον τζίρο μου κι έχω και τα παιδιά μου στη δουλειά. Έχω τα πάντα στο μαγαζί. Χρώματα, σιδηρικά, υδραυλικά, ηλεκτρικά είδη, αλουμίνια, ό,τι μπορείς να φανταστείς. Το μεγαλύτερο και καλύτερο μαγαζί της περιοχής. Έχω 47.000 κωδικούς κι αν τύχει και ζητήσει κάποιος κάτι που δεν το έχω, θα του το φέρω».

Συνεχίσατε να παίζετε κλαρίνο, κ. Θύμιο;

«Το κλαρίνο δεν σταμάτησα ούτε να το παίζω ποτέ αλλά ούτε και πρόκειται να το σταματήσω, όσο είμαι υγιής. Πηγαίνω σε πανηγύρια, σε γάμους, όπου με καλούνε. Ακόμα κι αν με πληρώσουν πολλά ή λίγα, η δουλειά μου θα είναι τέλεια. Είμαι οργανωμένος μουσικός με τα καλύτερα μηχανήματα που υπάρχουν στην Ελλάδα, για να καλύψω μέχρι και 4.000 κόσμο σε συναυλία».

Με ποιους καλλιτέχνες έχετε συνεργαστεί;

«Με όλους τους ντόπιους. Ποιον να πρωτοπώ; Τον Αποστόλη Ζορμπά, τους αδελφούς Γλαβίνου, με τη Ζάχαρη, την Καλλιαμπάκου, την Πέρσα, την Γκανιάτσου, αλλά και με μουσικούς και τραγουδιστές από το Αγρίνιο και την Πάτρα. Όποτε βέβαια μου ζητούσε κάποιος να του φέρω κάποια φίρμα, του την έφερνα. Και ξέρεις, παλιά, όταν μας καλούσαν να παίξουμε κάπου, δεν υπήρχε συμφωνία με το μαγαζί ότι θα σε πληρώσει τόσα. Δουλεύαμε με χαρτούρα! Ό,τι δηλαδή σου πέταγε ο πελάτης έπαιρνες. Πλέον είμαι 40 χρόνια στο κλαρίνο και θα το συνεχίσω όσο μπορώ. Έχω παίξει σε χορούς και πανηγύρια σε όλη την Ελλάδα».

Έχετε νομίζω ένα εγγονάκι»;

«Ναι, έχω τον Ευθύμιο κι έχω σκοπό να τον κάνω μεγάλο μουσικό και μεγάλο έμπορα. Θα τον κάνω “καλό κλαρίνο”, γιατί κλαρίνο σημαίνει Ελλάδα! Ένα τελευταίο που θέλω να πω είναι ότι, αν γίνει ποτέ κάποιος χορός για φιλανθρωπικούς σκοπούς, μπορώ να παίξω εγώ δωρεάν χρησιμοποιώντας και τα μηχανήματά μου».

Αντωνία Ζουγλή

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 14/10/2016)

«Στο Ευπάλιο Δωρίδας γεννήθηκα το 1955. Γονείς μου ήταν ο Ζώης Ζουγλής και η Γιαννούλα. Κατάγονταν από την Πελοπόννησο, βρέθηκαν όμως στο Ευπάλιο, γιατί έψαχναν δουλειά. Βρήκε δουλειά ο πατέρας μου στα νταμάρια κι έτσι έβγαζε ένα μικρό μεροκάματο. Με το λοστό και τον καζμά, με το χέρι έσπαγαν τότε τις πέτρες, όχι όπως τώρα που είναι πολύ εύκολα όλα με τα μηχανήματα. Με τις πέτρες αυτές που βγάζανε έφτιαχνε σπίτια ο κόσμος.

Στην αρχή, όταν πήγε ο πατέρας μου στο Ευπάλιο, ζούσε σε σκηνή με τη μάνα μου. Μετά την Κατοχή δουλεύοντας σιγά-σιγά έφτιαξε ένα σπιτάκι, “τσατμά” το λέγανε. Το φτιάχνανε βάζοντας από τη μια μεριά καλάμια, καλάμια και από την άλλη και στη μέση λάσπη αναμειγμένη με άχυρο. Εκείνη την εποχή δεν είχαμε ρεύμα, μ’ ένα λυχνάρι έβλεπαν τη νύχτα. Ευπνάγαμε το πρωί κι έβλεπες τη μουτζούρα να βγαίνει από τη μύτη.

Ο πατέρας μου ήταν και ανάπηρος πολέμου. Είχε πολεμήσει τους αντάρτες. Όπως μας έλεγε η μάνα μου, όταν έφυγε να πολεμήσει ο πατέρας μου, την άφησε μόνη με τρία παιδιά και δεν είχε τίποτα να τα ταΐσει. Ήταν ο Βασιλάκης, η Γεωργία και ο Νίκος. Από την πείνα όμως ο Βασιλάκης δεν άντεξε και πέθανε, όταν ήταν τριών χρονών. Η μάνα μου κοίταζε να δει πού ξεσκονάνε οι γυναίκες το αλεύρι, πού θα πετάξουν τα πίτουρα, για να τα πάρει να τα ζυμώσει, για να φάνε τα παιδιά. Δεν άντεξε όμως ο πρώτος. Γύρισε, λοιπόν, μετά τραυματίας ο πατέρας μου, τον είχε βρει μια σφαίρα στο μάγουλο, κάτω από το μάτι, και έβλεπε λίγο μόνο. Συνέχισε να δουλεύει όσο μπορούσε και στα νταμάρια. Αργότερα του βγάλανε μια συνταξούλα και έτσι μάζεψε λίγα λεφτά και αγόρασε με 5.000 δραχμές ένα οικοπεδάκι. Εντωμεταξύ οι

γονείς μου έκαναν άλλα οκτώ παιδιά, τον Ντίνο, τον Ανδρέα, τη Δέσποινα, τον Περικλή, εμένα, την Αρετή, τη Λουίζα και τον Παύλο. Ήμασταν έντεκα παιδιά όλα μαζί.

Δούλευε συνέχεια ο πατέρας μου, για να τα βγάλει πέρα με τόσα παιδιά. Και στα νταμάρια και στα χωράφια και καλάθια και καρέκλες ψάθινες έμαθε μετά να φτιάχνει. Μαζί του άρχισαν να δουλεύουν σιγά-σιγά και τα μεγαλύτερα τ' αγόρια. Τότε πήρε κι ένα δάνειο 50.000 δραχμές κι έφτιαξε ένα καλύτερο σπιτάκι.

Τα πρώτα παιδιά περάσανε μεγάλη φτώχεια, αλλά κι εμείς μετά πιο πολύ τρώγαμε χόρτα. Και τις καυκαλίδες με ρύζι μάς τις έφτιαχνε η μάνα μου. Α, τρώγαμε και πατάτες. Πού να βρίσκαμε κρέας τότε. Κοκαλιάρικα παιδάκια ήμασταν».

Σχολείο πήγατε, κ. Αντωνία;

«Τα πρώτα πέντε παιδιά δεν πήγανε καθόλου, αφού δεν είχε ο πατέρας μου τις δυνάμεις. Όλα τα υπόλοιπα πήγαμε όμως μ' ένα τετράδιο όλο κι όλο και μ' ένα μολύβι στο χέρι. Το βγάλαμε το Δημοτικό όλα μας στο Ευάλιο. Για το διάλειμμα έφτιαχνε η μάνα μου μπομποτά ή μπουγάτσα και μας έδινε σε όλα από ένα μικρό κομματάκι σαν ένα αντίδωρο. Αυτό είχαμε για όλη μέρα.

Πηγαίνοντας και γυρίζοντας έπρεπε να περνάμε ένα ποτάμι, που, όταν κατέβαζε νερό το χειμώνα, έπρεπε να περάσουμε από μέσα. Δεν υπήρχε άλλος δρόμος. Μούσκεμα γινόμασταν. Δεύτερα ρούχα δεν είχαμε, σκεπάσματα δεν είχαμε πολλά, μόνο μια κουρελού φτιαγμένη στον αργαλειό είχαμε και τρέμαμε στον ύπνο. Τρέμαμε.

Τουλάχιστον είχαμε δασκάλους καλούς (αν και χτύπαγαν), που μας βοηθούσαν. Θυμάμαι τον Γιώργο Πριόβολο, έναν Τσίρνη, τη Γεωργία Παπαϊωάννου, την Κική Μποζαΐτη, μια Θεώνη... Αυτούς θυμάμαι. Στα διαλείμματα κυνηγητό παίζαμε μόνο και είχαμε φτιάξει ένα τρίγωνο με άμμο και πηδάγαμε μέσα».

Στο Γυμνάσιο γιατί δεν συνεχίσατε;

«Μου είχε πει ο Γυμνασιάρχης στο Ευάλιο, ο Νασόπουλος, να προχωρήσω στο Γυμνάσιο, να με σπουδάσει κι απ' όλα. Πού μυαλό τότε... Του λέω: “Δεν θέλω”. Γιατί μου είχε ζητήσει η κόρη του, που έμενε στην Αθήνα, να πάω να δουλέψω στο σπίτι της, υπηρέτρια. Οι

γονείς μου δεν ήθελαν να με αφήσουν να πάω, αλλά εγώ επέμεινα. Πήγα λοιπόν, δούλεψα στην κυρία μου, με αγαπάγανε, με φροντίζανε, ήμουνα πολύ ευτυχισμένη. Να όμως που οι γονείς μου μετά από πέντε μήνες παίρνουν τηλέφωνο την κυρία μου και της λένε: “Εάν δε μας στείλεις το κορίτσι κάτω, θα σε πάω στον εισαγγελέα”. Έτσι... με πήραν από εκεί και με “κάψανε”. Αυτοί στην Αθήνα με ντύνανε, με ποδένανε, θα με παντρεύανε, μέχρι και σπίτι θα μου δίνανε. Κι όμως, με γύρισαν εδώ και τι έκανα; Με παντρεύσαν με έναν άντρα που έπινε και με χτυπούσε στα δεκαπέντε μου. Αμέσως μετά έκανα τον πρώτο μου γιο, τον Αντρέα. Μετά έκανα τον Βαγγέλη και τον Σίμο.

Πέρασα πάρα πολύ δύσκολα και τότε βοήθησε η μάνα μου να βγάλω το διαζύγιο. Δεν είχα πώς να ζήσω τα παιδιά μου όμως η κ. Σούλα, υπεύθυνη τότε στην Πρόνοια, με βοήθησε και μου έβγαλε έναν

μικρό μισθό. Ξέρετε τι έπαθα; Δεν με ήθελε μετά ο πατέρας μου στο σπίτι με τα παιδιά. Πήγα κι έζησα, λοιπόν, μες στο ποτάμι του Ευπαλίου, σ' ένα πλατάνι από κάτω. Έβρεχε και πήγα και πήρα ένα νάιλον και το 'φτιαξα γύρω από το πλατάνι σαν τέντα και μέναμε εκεί αρκετό καιρό. Να πεινάνε τα παιδιά... Μια φορά είχαν μείνει μόνο ψίχουλα στην τσάντα μου. Μια χούφτα ψίχες τις μοίρασα στα παιδιά να φάνε. Από εκεί και μετά με βοήθησε η κ. Σούλα. Μου πρότεινε και έβαλα τα παιδιά στην Παιδόπολη, στην Αθήνα. Είχαν πού να φάνε και να κοιμηθούνε, βγάλανε το σχολείο μέχρι και το Γυμνάσιο. Μετά πήγαν και δούλεψαν στη Ρόδο. Ο ένας μου γιος, ο Βαγγέλης, τώρα μένει στην Ολλανδία, είναι παντρεμένος με δύο παιδιά που σπουδάζουνε στην Αγγλία. Ο Αντρέας πάει κι έρχεται και ο Σίμος είναι εδώ. Το διάστημα αυτό που ήταν τα παιδιά στην Παιδόπολη, εγώ πάλευα εδώ. Σφουγγάριζα σκάλες. Μετά με συμβάσεις στον Δήμο δούλεψα δέκα χρόνια ως καθαρίστρια. Αργότερα, ν' αγιάσουν τα κοκαλάκια του αείμνηστου Δημάρχου Νίκου Ρέππα, με έκανε μόνιμη. Άγιο να 'ναι τ' όνομά του. Εντωμεταξύ εγώ ξαναπαντρεύτηκα και απόκτησα άλλον ένα γιο, τον Σπύρο. Ο Σπύρος ασχολείται με τη μουσική, με τα κρουστά κι έχει τέσσερα παιδιά που όλα ακολουθούν το δικό του δρόμο. Μάλιστα η μεγάλη μου εγγονούλα τελειώνει φέτος το Ωδείο».

Ως καθαρίστρια στον Δήμο εκείνη την εποχή τι θυμάστε;

«Ότι ήταν πάρα πολύ δύσκολα. Σκούπιζα τις τουαλέτες και τις πλατείες. Όλα γίνονταν με τα χέρια. Δεν υπήρχαν τα μηχανήματα, όπως τώρα που βγαίνουν στους δρόμους και σκουπίζουν. Όλα με τη σκούπα στο χέρι γίνονταν, και τώρα τρέχω στους ορθοπεδικούς για τα χέρια μου που πονάνε. Από τα νερά και το κρύο. Δούλευα πολύ, για να κάνω καλά παιδιά, όπως και έγιναν. Τσιγγάνα είμαι, αλλά όλα τα παιδιά και τα εγγόνια μου είναι μορφωμένα. Πριν γίνω μόνιμη στον Δήμο, έψαχνα κι έβρισκα συνέχεια δουλειές να βγάζω κάνα μεροκάματο. Και στο ΙΚΑ πήγαινα και καθάριζα και σε ελαιοτριβείο δούλευα. Πήγαινα και τίναζα τα πανιά και τα έπλενα στη θάλασσα. Εκείνη την εποχή δεν ήταν τα μηχανήματα, με την πέτρα έβγαζαν το λάδι. Και στα λιπάσματα δούλεψα... Κατέβαζα απ' το φορτηγό τσουβάλι πενήντα κιλά. Έτσι πέρασε η ζωή μου μέχρι σήμερα».

Τώρα που είστε συνταξιούχος πώς περνάτε τη μέρα σας, κ. Αντωνία;

«Μ' αρέσει να περιποιούμαι τα λουλούδια μου, πηγαίνω στα χωράφια και μαζεύω χόρτα και ασχολούμαι πολύ με τα εγγονάκια μου. Τα μεγαλύτερα είναι 19 ετών και το μικρότερο, η Γιαννούλα μου, τώρα είναι ενός μηνός. Όλα μαζί είναι δεκαπέντε. Να 'χουν την ευχή μου τα παιδιά μου και τα εγγόνια μου. Πρώτα απ' όλα να 'χουν υγεία, καλή πρόοδο και να 'ναι τυχερά στη ζωή τους. Κι εμείς κι όλος ο κόσμος. Όλος ο πλούτος του κόσμου είναι η υγεία. Να μην είμαστε πλεονέκτες και να ζητάμε μόνο λεφτά».

Φαντάζομαι θα σας επηρέασε κι εσάς η οικονομική κατάσταση της χώρας.

«Μόνο; Έτσι μας τα 'καναν... Ντροπή τους, ντροπή τους. Μ' έχουνε φτάσει στη μισή σύνταξη. Να σηκωθούν να φύγουν και να μπει κάποιος που να ξέρει να κυβερνήσει για το καλό του λαού και όχι των συμφερόντων τους. Και φόρους κι ό,τι θες ζητάνε. Σπουδάζει η νεολαία μας. Τι θα κάνει όμως μετά; Να δουλέψει πού;

Υπάρχει Θεός από πάνω και τα βλέπει αυτά. Αλλά θα μου πεις, εμείς μπορεί να είμαστε Χριστιανοί και να έχουμε φόβο, ο Τσίπρας όμως; Γι' αυτό δεν πάει καλά η χώρα».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τα δύο κείμενα που παρατίθενται δεν είναι μαρτυρίες αλλά καταγραφές δανεισμένες από δημοσιεύματα στον τοπικό Τύπο τον χρόνο αναφοράς του βιβλίου. Κείμενα που γεφυρώνουν την ανάμνηση με την καταγραφή της είδησης.

Η Ναύπακτος τη δεκαετία του 1910

Δημοσιεύθηκε στην στήλη «Ανθρώπων μνήμες» 30/1/2009 με την επιμέλεια του Γιάννη Χαλάτση.

Οι μαρτυρίες που έχουν δημοσιευθεί ως τώρα στη στήλη «Ανθρώπων μνήμες» της τοπικής εφημερίδας ΕΜΠΡΟΣ Ναυπάκτου, που επιμελείται η κ. Ζωή Δενδραμή, είναι αναμνήσεις που προέρχονται από βιώματα παλαιότερων χρόνων και αποτελούν την τοπική ιστορία των νεότερων χρόνων.

Στο παρόν άρθρο θα 'θελα να φέρω στο φως κάποια γεγονότα που έλαβαν χώρα την πρώτη δεκαετία του 1900 στη Ναύπακτο και τα γνωρίζουμε από γραπτές πηγές. Θα παραθέσω σχετικά κείμενα που δημοσιεύθηκαν κυρίως σε παλιές τοπικές εφημερίδες και αναφέρονται στην καθημερινή ζωή της εποχής, όπως στα παλιά καφενεία, στο λιμάνι και στα εμπορικά καταστήματα της εποχής εκείνης.

Μια εικόνα της πόλης μπορεί να μας τη δώσουν τα καφενεία που λειτουργούσαν την εποχή εκείνη. Τα καφενεία, όπως γνωρίζουμε όλοι, αποτελούν μια αντιπροσωπευτική εικόνα της κοινωνικής και της πολιτισμικής ιστορίας μιας πόλης. Η εικόνα των καφενείων διαφοροποιείται ανάλογα με το βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο των κατοίκων της περιοχής. Στα κεντρικά καφενεία της Ναυπάκτου την πρώτη δεκαετία του 1900 μαζί με τον καφέ τους οι πελάτες μπορούσαν να διαβάσουν και τις εφημερίδες που προσέφερε δωρεάν το καφενείο. Οι πελάτες τους, όπως πάντα, σχολίαζαν την επικαιρότητα, συζητούσαν για την πολιτική και την οικονομική κατάσταση του τόπου. Εκτός από καφέ σερβίρονταν ούζο, ρακί, μπίρα, κονιάκ, αναψυκτικά, βανίλια, λουκούμι, παραδοσιακό γλυκό αμύγδαλο ή καρυδάκι. Οι πληροφορίες για τα καφενεία της πόλης για το χρονικό διάστημα από το 1900 μέχρι το 1910 είναι οι παρακάτω:

Ανταποκριτής αθηναϊκής εφημερίδας από τη Ναύπακτο γράφει στο φύλλο της 16/10/1909 με τίτλο «Νέα κέντρα»:

«Εκτός του γνωστού Αμερικανικοτάτου ζυθοπωλείου το “Νέον Κέντρον” του Κ. Σ. Μποτινοπούλου και αδελφού το οποίο προσελκύει τον αφρόν της κοινωνίας μας και εν των οποίων τέρπεται ο πελάτης υπό του γλυκοτάτου φωνογράφου του και μένει λίαν ευχαριστημένος εκ της καθαριότητος και περιποιήσεως, ήνοιξαν και έτερα τρία νέα καφενεία. Το κεντρικόν καφενείον του Κ. Δ. Γαλάνη, καθαρόν, ευρύχωρον, εν τω οποίω παίζει ξεκαρδιστικός караγκιόζης, το τέλειον και κομψότατον καφενείον του κ. Χρήστου Κατοίκα* με όλως νέα πολυτελή επίπλωσιν παρά του λιμένα και το του περιποιοπτικωτάτου καφεπώλου της Ψανής κ. Κ. Πατζατζή εις το ευρύχωρον μαγαζείον του ιατρού Καλαντζοπούλου.

Τα δύο τελευταία καφενεία εντός ολίγου θα φέρωσιν ανά εν τέλειον καφέ-Αμάν με υπεραρκετόν προσωπικόν. Επίσης Καφέ-Αμάν έρχεται πολύ ταχέως εις το ανακαινισθέν καφενείον Κ. Πανταζή*. Ούτως ώστε θα έχωμεν πλεονάζοντα κέντρα και θεάματα, άτινα μόνον η πανήγυρις θα ικανοποιήσῃ».

Στο φύλλο της 18/10/1905 εφημερίδας ΝΑΥΠΑΚΤΙΑ αναγγέλλεται η

ίδρυσης Λεοσιδίου στη Ναύπακτο από τον Τέλη Ξανθόπουλο. Το χαρακτηρίζει κόσμημα για τον τόπο με πλούσια επίπλωσιν. Πωλούνται σ' αυτό χονδρικά και λιανικά ηδύποτα γλυκίσματα παντός είδους, μπίρα σε φιάλη και χύμα, κονιάκ γνήσιο από σταφύλια κ.λπ. (Δεν γνωρίζουμε την ακριβή θέση του).

Στο φύλλο της ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ 1/7/1909 διαβάζουμε ότι και στην Πλατεία Φαρμάκη, όπου βρίσκεται το καφενείο Τσέλιου, γίνεται συγκέντρωση αρκετών. Κάτω από τον πανύψηλο πλάτανο συγκεντρώνεται η γερουσία της πόλης. Εκεί επι-

* Αργότερα τον διαδέχτηκε ο γιος του Σπύρος Κατοίκας.

* Το καφενείο του Κ. Πανταζή βρισκόταν μετά την πλατεία Παπαχαλαμάπους, περίπου στο μέσον του οικοδομικού τετραγώνου που βρισκόταν μέχρι προ τινος το Ταχυδρομικό Ταμειούτριο.

λύει τα της τοπικής και γενικής πολιτικής ζητήματα. «Και η κίνηση του ωραίου φύλου όχι μόνο δεν υστερεί της κινήσεως του άσχημου τοιούτου, αλλά και υπερβαίνει, ιδιαίτερα μετά την δύση του ηλίου, όταν εκχύνεται στις κεντρικές και μη οδούς».

Στο φύλλο της ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ 1/7/1909 διαβάζουμε ότι «ο γενικός περίπατος κατά τας απογευματινές και νυχτερινές ώρας γίνεται προς τα εξοχικά

καφενεία της Ψανής. Εκεί οι περιπατητές απολαμβάνουν την θαλάσσια αύρα, η οποία είναι ιδιαίτερα ψυχαγωγική αυτήν την περίοδο (καλοκαιρινή)». Τα καφενεία της Ψανής είναι το «Νέον Φάληρον» της Ναυπάκτου με ένα πλεονέκτημα περισσότερο, την ιαματική ομώνυμη πηγή.

Το 1908 ο Γ. Αθάνας έγραφε, ως ανταποκριτής από τη Ναύπακτο στην εφημερίδα «Σκριπτι» της 25/6/1908: «Τα κέντρα μας το θέρος είναι δύο, η Ψανή και το Κεφαλόβρυσο. Η μεν Ψανή συγκεντρώνει θαμώνες για το θερμό

και θειούχο ύδωρ αυτής, το οποίον είναι στομαχικόν. Το δε Κεφαλόβρυσο ένεκα του ψυχροτάτου ύδατός του και της παχείας σκιάς των πλατάνων του. Προς δε και ένεκα του περιποιοπτικωτάτου διευθυντού του εκεί καφενείου κ. Δ. Γώργα ή Ταχίνη».

Μια δεύτερη εικόνα της πόλης τη δεκαετία του 1910 την αντλούμε από αναφορές στη ζωή γύρω από το λιμάνι. Από τα πρώτα χρόνια του ελεύθερου ελληνικού κράτους πραγματοποιούνταν από το λιμάνι της Ναυπάκτου μεταφορές ανθρώπων, ζώων και εμπορευμάτων με καΐκια προς την ακτή της Αχαΐας, τον Ψαθόπυργο και την Πάτρα.

Στο φύλλο της 12/07/1909 η εφημερίδα ΝΑΥΠΑΚΤΙΑ διαμαρτύρεται για το γεγονός ότι δεν ανάβουν τα βράδια οι φανοί που είχαν τοποθετηθεί στο λιμάνι με τα έξοδα του λιμενικού ταμείου. Και αναρωτιέται γιατί η Λιμενική Επιτροπή δε φωτίζει το λιμάνι με τους υπάρχοντες φανούς.

Επίσης, την ίδια εποχή διαβάζουμε διαμαρτυρία Ναυπακτίων που ταξίδευαν με τα ατμόπλοια που συνέδεαν τον Πειραιά με τα λιμάνια του Κοριν-

θιακού κόλπου και των Ιονίων νήσων, γιατί δεν έπαιρναν όλα τα απαιτούμενα μέτρα ασφαλείας για την ασφαλή επιβίβαση και αποβίβαση επιβατών. Πράγματι, τα μεγάλα ατμόπλοια που πραγματοποιούσαν ακτοπλοϊκή συγκοινωνία από Πειραιά στα λιμάνια του Κορινθιακού, όταν προσέγγιζαν τα λιμάνια, και δεν είχαν πολλά εμπορεύματα να αποβιβάσουν και να επιβιβάσουν, συνήθως δεν αγκυροβολούσαν, για να ακινητοποιήσουν τα σκάφη, αλλά έκοβαν ταχύτητα και η αποβίβαση και η επιβίβαση ήταν δύσκολη και επικίνδυνη. Το δημοσίευμα της διαμαρτυρίας έχει ως εξής:

«Πολλοί συμπολίτες μας ταξιδεύσαντες δια του ατμοπλοίου “Υδρα” της Κυκλαδικής μάς διατύπωσαν παράπονα κατά του πλοιάρχου, όστις κατά την εν τω λιμένι της πόλεώς μας (Ναύπακτο) προσέγγισιν της “Υδρας”, ήτις προσέγγις γίνεται δις της εβδομάδος, συνεπεία συμβάσεως μετά της κυβερνήσεως, δεν αγκυροβολεί, άλλ’ ίσταται υπό ατμόν, ένεκα δε τούτου και οι επιβάται διατρέχουσιν κίνδυνον κατά την αποβίβασιν και οι λεμβούχοι με κίνδυνο της ζωής των αναγκάζονται να προσεγγίζωσι και παραλαμβάνωσι τους επιβάτας».

Η τρίτη προσέγγιση γίνεται από τις καταχωρήσεις (διαφημίσεις) στον τοπικό Τύπο για εμπορεύματα και υπηρεσίες που προσέφεραν κάποια από τα εμπορικά καταστήματα που λειτουργούσαν την εποχή εκείνη.

Σε φύλλο τοπικής εφημερίδας του 1906 διαβάζουμε ότι στο βιβλιοχαρτοπωλείο του Λάμπρου Φράγκου στη Ναύπακτο πωλούνται παντός είδους βιβλία, γραφική ύλη, κατάστιχα εμπορικά και γίνεται αποκλειστική πώληση

εφημερίδων. Επίσης στο κατάστημα αυτό βρίσκει κανείς μια σειρά από εμπορεύματα, όπως περιγράφονται στην ανακοίνωση του καταστήματος:

«Στέφανα, λαμπάδες σκαλιστές, λαδιάτικα, πετσέτες, λαιμοδέτες, επιστήθια φωκόλ, κορσέδες, κορδέλες διαφόρων ειδών και ποιοτήτων, μεγάλη συλλογή κεντημάτων και δαντελλών, γάντια μάλλινα γυναικεία και ανδρικά. Βέλα φίνα, μεγάλη συλλογή μανδηλιών, κομβία διάφορα, κουβαρίστρες 50 και φανέλες ναυτικές αντρών και παιδιών, κάλτσες ανδρών και γυναικών, ζώνες γυναικών, καμβάδες, μαλλιά και μετάξια διαφόρων χρωμάτων. Μεγάλη συλλογή ψαθών ανδρών και παιδιών. Πούδρες Ζακύνθου διαφόρων ειδών, μεγάλη συλλογή παιχνιδιών, σαπούνια παντός είδους, κολόνιες άριστης ποιότητας, καπνά Αγρινίου σε λιανική και χονδρική πώληση, πυρίτις κυνηγιών κ.λπ.».

Τέλος, η ανακοίνωση καταλήγει στη διαπίστωση ότι στην περιοχή υπάρχει μεγάλη έλλειψη υφασμάτων και γι' αυτό το κατάστημα αποφάσισε την προμήθεια αρχικά ολόμαλλων υφασμάτων από την Υφαντουργική Εταιρία με τιμές φτηνές.

Στο ίδιο φύλλο διαβάζουμε ότι η Τράπεζα Εμποδοκλέους είχε αντιπρόσωπο στη Ναύπακτο τον Ιωάννη Δ. Ροντήρη. Θυμίζουμε ότι η Τράπεζα Εμποδοκλέους ιδρύθηκε το 1886 από τον τραπεζοϋπάλληλο Γρηγόριο Εμποδοκλή αρχικά ως μια χρηματομεσιτική επιχείρηση, η οποία το 1907 μετονομάστηκε σε Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, εισήχθη στο Χρηματιστήριο Αθηνών και από τότε εξελίχθηκε σταδιακά σε ένα ισχυρό χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, τη σημερινή Εμπορική Τράπεζα. Σε σχετική καταχώρηση στην Εφημερίδα του 1906 αναφέρεται ότι ο Ιωάννης Ροντήρης προμήθευε και τα παρακάτω προϊόντα:

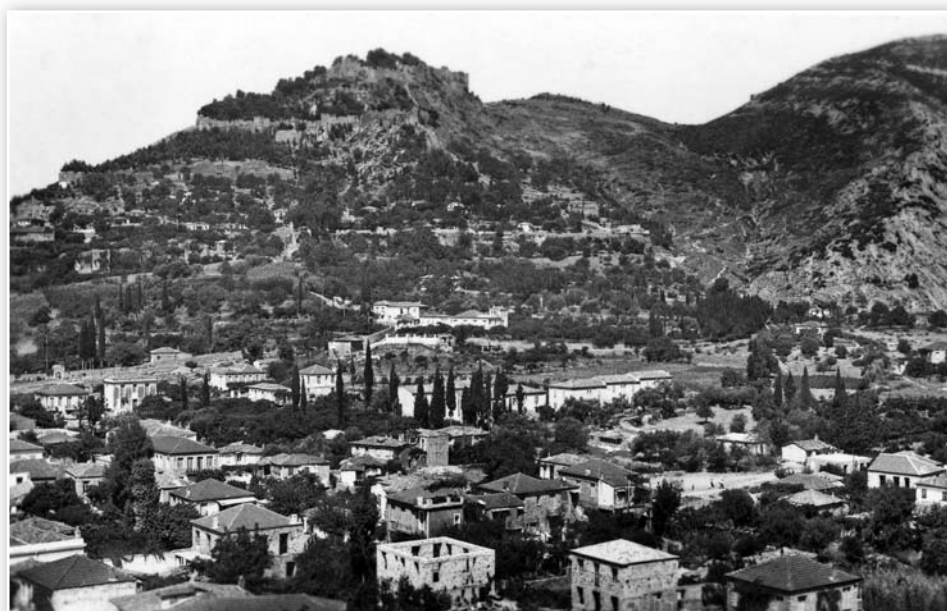
«Προμηθεύει κινίνην εξαισίας ποιότητας, Αγγλικού εργοστασίου the Imperial Quinine Co Lrd θεϊκὴν τε και υδροχλωρικὴν. Επίσης προμηθεύει ρολὰ (θύρας χαλυβδίνους) του εν Βορδὼ της Γαλλίας γνωστοῦ εργοστασίου J. Repous ua Cie κατασκευασμένα εκ χάλυβος Α' ποιότητος, με άξονας και ελατήρια επίσης χαλύβδινα. Τιμαί ωρισμένα».

Σε φύλλο της 1/7/1909 διαβάζουμε ότι ο Δημήτριος Βαρδακούλας λειτουργούσε εργαστήριο υποδηματοποιείου. Στο υποδηματοποιείο τούτο, γράφει, κατασκευάζονταν τα κομψότερα και στερεότερα υποδήματα παντός είδους και σχήματος, με υλικά νέα, στερεά και με τιμάς ασυναγωνίστους.

Στο ίδιο φύλλο αναφέρεται ότι «ο προσερχόμενος στο κουρείο “Η Ναυπακτία” του Περικλέους Βλαχογιώργη μένει καταγοπτευμένος διά την περιποίηση και εν γένει καθαριότητα, η οποία χαρακτηρίζει το κουρείο».

Καφενείο στη Ναύπακτο, 1953. Φωτογραφία του Henri Cartier Bresson από τη συλλογή του με τίτλο «Τα δυο μου ταξίδια στην Ελλάδα».

Η Ναύπακτος στις αρχές του 1900 (Από το αρχείο του Θωμά Ζησιμόπουλου).

ΑΓΩΓΙΑΤΙΣΣΑ

Άγνωστο το επάγγελμα και η ειδικότητα για τις γυναίκες άλλων περιοχών της ελληνικής πατρίδας και κάθε πολιτισμένης χώρας. Όμως πολύ γνώριμο στη γυναίκα της Ναυπακτίας. Αγωγιάτισσες υπάρχουν από όλα τα χωριά. Άλλες συνοδεύουν τα μουλάρια των και άλλες σπρώχνουν στους κακόδρομους τα γαϊδουράκια και άλλες, ακόμη πιο ασφαλισμένες και ξένοιαστες σε απόσταση, 5–20 και πλέον ώρες σέρνονται φορτωμένες 20–30 οκάδες φόρτωμα από τη Ναύπακτο, τη Μακρυνεία, το Κεφαλόβρυσο, το Αγρίνιο, το Μεσολόγγι, τη Σπερχειάδα και

από άλλα μέρη προς τα χωριά της Ναυπακτίας. Καραβάνια μαζεύονται από τα διάφορα χωριά. Με τραγούδια και χαρά κατεβαίνουν ξεφόρτωτες, αλλά γυρίζουν αγκομαχώντας στον ανήφορο και τρικλίζοντας στον κατήφορο με το κάμα του καλοκαιριού και την παγωνιά του χειμώνα, με το υδρολάπι της άνοιξης και τις νεροποντές του χινοπώρου. Ευπόλντες ή με χαλασμένα τσαρούχια κολυμπούν τα πόδια των στη λάσπη ή στον κουρνιαχτό. Ξεροσκασμένα τα πόδια από την ξυπολησιά ναρκώνουν τον πόνο των με το ελατορέτσινο ή τον λιγοστεύουν με το ζεστό λάδι. Ρωτήστε το χανιάτη, αν περάστε από τους δρόμους αυτούς, αν και δε λείπουν ποτέ οι συνοδοιπόροι του είδους αυτού να ακούστε από τους ίδιους τους αναθεματισμούς και κατάρες από τις ίδιες τις φορτωμένες ηρωικές Ελληνίδες.

Τι να πρωτοκλάψει η γυναίκα αυτή... την κούραση, τα πρησμένα της και πληγωμένα πόδια, το ρημαγμένο σπιτικό, που έχει μικρό παιδί παρατημένο

στο γέροντα γονιό ή και στη γειτόνισσα ακόμη; Αν δεν κουβαλά στην πλάτη πολύ φόρτωμα, συντροφεύει το φορτιάρικο, γιατί δεν θα είχε ποιον άλλον να στείλει. Την ίδια αποσταμάρα παίρνει. Έναν καφέ ή ένα ποτήρι κρασί στο χάνι δεν θα το έχει να μετριάσει την κούραση. Κι αν φτάσει στο χάνι. Συχνά αναγκάζεται να ξενυχτήσει και να ολημεριάσει στην ταρατσα (χωματοκάλυβο), στη σπηλιά ή στη ρίζα του δένδρου, στην άκρη από τον μανιασμένο κι απέραγο χείμαρρο, που παράσυρε με την ορμή του το πρόχειρο ξυλογέφυρο. Όσοι δεν περιπατήσατε, έστω και χωρίς φόρτωμα, τους κατοικόδρομους της Ναυπακτίας δε μπορείτε με τη φαντασία σας εύκολα να μεταφερθείτε στην κατάσταση των μεταφορικών αυτών...

Δόθηκαν χρήματα για τους δρόμους αυτούς, αλλά δόθηκαν στο κόμμα της ημέρας, στους επιτήδειους και σπαταλήθηκαν, χωρίς να εκπληρωθεί ο σκοπός για τον οποίο δόθηκαν. Έτσι περίπου σκορπίστηκαν κι όσα στάλθηκαν για το σκοπό αυτό από την Αμερική.

Δεν ακούστηκε η φωνή του λαού. Δεν έγινε συνδυασμός της προσωπικής εργασίας των ενδιαφερομένων κατοίκων με τα χρήματα που ξόδευε το κράτος, αλλά καλλιεργήθηκαν υπερφίαλες τοπικιστικές τάσεις ή απλώς αφέθηκαν να αναπτυχθούν από τους κατά καιρούς αρμοδίους.

Το ενδιαφέρον του κράτους ασθενέστατο. Οι έλεγχοι και λογαριασμοί μεταξύ μηχανικών και εργολάβων πάντα ερήμην του λαού. Ο γιατρός, ο παπάς, ο δάσκαλος, ο συνταξιούχος, ο πρόεδρος της κοινότητας δεν επιτρέπεται να έχουν καμιάν ανάμιξη. Είναι δουλειά της μηχανικής υπηρεσίας...

Θα ιδεί δρόμους η Ναυπακτία, όταν διατεθούν πιστώσεις με απόδοση λογαριασμού, με συμμετοχή του λαού στον έλεγχο και με συνδυασμό της προσωπικής εργασίας. Έτσι θα φτάσουμε γρήγορα στο αποτέλεσμα, μέσα σε 2-3 χρόνια, χωρίς να σπαταλιέται άδικα το χρήμα του δημοσίου,

Άποψη της Ναυπάκτου το 1925. Πηγή, αρχείο Τόμσον της Α.Σ.Κ.Σ.Α.

που είναι ιδρώτας του λαού. Έτσι θα λείψει η πολιτική εκμετάλλευση και η παράδοση πως κάθε πίστωση τη δίνει ο άνθρωπος της ημέρας από το κεμέρι του πατέρα του και πολλές φορές να μη φτάνει και στον προορισμό της. Πόσες πιστώσεις, όπως και φέτος ακόμη, εγκρίνονται στην υπηρεσία του Υπουργείου από το Μάη και ο μηχανικός έρχεται το Νοέμβρη να μελετήσει τη διάθεση της πίστωσης ή να εγκαταστήσει εργολάβο με το χιόνι, που συχνά ο εργολάβος αφήνει λίγα λιθάρια ή άμμο σε σημείο που να τα παίρνει η κατεβασιά, για να δικαιολογήσει, αν όχι όλη, την περισσότερη πίστωση.

Το φόρτωμα δεν ξεχνιέται, όσα χρόνια κι αν περάσουν. Μας το φανερώνουν τα τελευταία λόγια μιας αιωνόβιας γιαγιάς. Στα 1943, από τον Έπαχτο, που πήγαν να φορτωθούν τα άλευρα του Ερυθρού Σταυρού, γιατί κόστιζε περισσότερο το αγώγι με τα μουλάρια, γύρισαν οι εγγόνες και δισέγγονες της γιαγιάς αυτής, που ήταν 106 χρονών. Την είχαν τριγυρισμένη, γιατί περνούσε τις τελευταίες της ώρες. Ήθελαν την ευχή της. «Πως περάσατε, παιδάκια μου, ρώτησε η γιαγιά, σ' αυτόν τον μαγκουφόδρομο;» – «Δε μπορούμε να μάσουμε τα πόδια μας από τον ανήφορο» απάντησαν εκείνες με μια φωνή. – «Παιδάκια μου, κι εμένα εκείνος ο ανήφορος μου έκοψε τη μισή ζωή, που γύριζα φορτωμένη με τη μανούλα μου από τον Έπαχτο μικρή σαν και εσάς».

Γύρισε, χαιρέτησε με αργή και βραχνή φωνή με ένα τραγούδι το αντικρινό χιονισμένο βουνό, που φαινόταν από το παράθυρο, και πέθανε.

Το φαινόμενο αυτό με την καρκινοβασία, αν όχι στασιμότητα του συγκοινωνιακού μας ζητήματος, παρατηρείται σε όλη τη Ναυπακτία και υποφέρουν περισσότερο από τη βασική αυτή έλλειψη τα γαϊδουράκια και οι γυναίκες. Φορτωμένες όμως οι γυναίκες αυτές, όπως περπατούν, αν τις ρωτήσει κανένας από πιο χωριό είναι, αισθάνονται περηφάνια να απαντήσουν ότι είναι από το χωριό του τάδε πολιτικού ή στρατηγού και μεγάλου παιδιού της Ναυπακτίας. Αυτοί οι εξέχοντες πιο πολύ Ναυπάκτιοι, που τόσο τους καμαρώνει η αδικημένη πατριώτισσα, τη σκέφτηκαν ποτέ με συμπόνια; Αναλογίστηκαν ποτέ στα σοβαρά το μαρτύριό της; Αν ναι, τι έκαναν για την καλύτερευση της ζωής της;

Πάντως ό,τι δεν έγινε στο παρελθόν μπορεί να γίνει. Πολύ ορθά ο Σύλλογος των Ναυπακτίων και ο «Ναυπακτιακός Αγών» επανειλημμένα διακήρυξαν και κάλεσαν όλους τους Ναυπακτίους και τον καθένα από τη θέση που βρίσκεται να βοηθήσουν για τα ζητήματα της Ναυπακτίας, ώστε και η «αγωγίτισσα» να μην υφίσταται τις παραπάνω στενοχώριες και ταλαιπωρίες.

Ο κύριος Υπουργός των Δημοσίων Έργων έχει το λόγον.

Μηνιαία εφημερίδα «ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΚΟΣ ΑΓΩΝ», Ιανουάριος 1947.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Άγγλοι στο Αντίρριο	189
Αγροτικές εργασίες	89
Αγροτικές εργασίες στην Πελοπόννησο	203
Αγροτική κατοικία	143, 286
Αγωγιάτες	22, 328
ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ	82
ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ	54
ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ	163
Αναβρυτή Ναυπακτίας	163
Ανάληψη Τριχωνίδας	137
ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ	131
Ανθρακωρυχεία	203
Αντάρτες στη Ναυπακτία	41, 101, 143, 157, 210, 221
Αντάρτες στη Ναύπακτο	265
Αντίρριο	189, 194
ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ	203
Αράχοβα Ναυπακτίας	41
Αστεϊσμοί (πλάκες)	49
Αφροξυλιά Ναυπάκτου	242, 248
ΒΑΡΕΛΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ	22
ΒΑΡΕΛΑΣ ΒΑΣΙΛΗΣ	169
ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ	189
Βελβίνα Ναυπάκτου	276
ΒΕΛΗΣ ΑΛΕΞΙΟΣ	111
Βελουχιώτης Άρης	124, 189
Βομβοκού Ναυπακτίας	61
Βοσκοί	84
Γαβρολίμνη Ναυπακτίας	77
ΓΑΪΤΑΝΗΣ ΝΤΙΝΟΣ	137
Γαλατάς Ναυπακτίας	143
Γάμος	41, 286, 303
Γερμανοί στη Ναυπακτία	69, 194, 260
ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	281
Γυρολόγοι	96, 157
Δάφνη Ναυπάκτου	35, 260
ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ ΘΥΜΙΟΣ	270

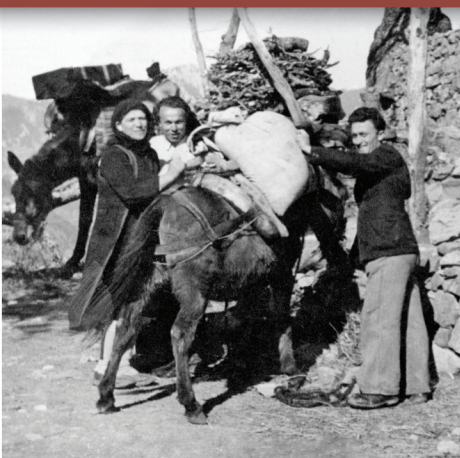
ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ	194
ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ	15
Δημοτικό Α΄ Σχολείο	69, 199, 232, 296
Διασκέδαση στη Ναύπακτο	69
Διατροφή	22, 61, 286
ΕΑΜ	189, 260
Εκκλησιασμός	203
Ελατόβρυση Ναυπακτίας	22
Ελατού Ναυπακτίας	210
Ελληνοϊταλικός πόλεμος 1940	49, 54, 157
Ελληνοραφτάδες	41
Εμφύλιος πόλεμος 1946–1949	82
Ευνολίμνη	41
Ευάλιο Δωρίδας	316
ΖΑΓΚΑΝΑ ΟΛΓΑ	210
Ζητιάνοι	41
ΖΟΥΓΛΗ ΑΝΤΩΝΙΑ	316
ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ	296
Ζωεμπόριο	131, 189
Ζωή στα ορεινά χωριά	41
Ζωοκλοπή	54
Ηλεκτρική	49
ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ – ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΜΑΡΙΑ	35
Θεοδωρόπουλος Κώστας	163
ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	237
Ιερείς	237
Ιταλοί στη Ναυπακτία	194
ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΩΣΤΑΣ	118
Καϊκία	118, 194
Καινούργιο Χωριό (συνοικία Ναυπάκτου)	89
ΚΑΚΚΟΥ ΦΡΟΣΩ	77
ΚΑΛΑΒΡΟΥΖΙΩΤΗ ΘΕΟΔΩΡΑ	303
ΚΑΛΠΑΚΙΩΡΗΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ	217
Κάμπος Δωρίδας	309
Καστράκι Ναυπακτίας	82
Καταφύγιο Ναυπακτίας	221
Κάτω Βασιλική Ναυπακτίας	118
Καφέ Αμάν	321
Καφέ Σαντάν	321
Καφενεία στη Ναυπακτία	321
Κλήμα Δωρίδας	150
Κοινωνικά φρονήματα	189
ΚΟΚΚΑΛΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	28
ΚΟΡΓΙΑΛΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ	69
ΚΟΥΚΟΥΤΣΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ	286

Κτιστάδες	89
ΚΥΡΙΤΣΗΣ ΚΩΣΤΑΣ	242
ΚΥΡΙΤΣΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ	248
ΚΩΣΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΣ	176
Λιβαδάκι Ναυπακτίας	49
Λούστροι	296
Λυγιάς Ναυπάκτου	270
ΛΥΜΠΕΡΗΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ	309
Μαμουλάδα Ναυπάκτου	28, 106, 183, 265
ΜΑΣΓΑΛΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	96
Μάχη Αράχοβας	41
Μάχη στη Ρέρεσι, 1947	150
Μάχη στο Κλήμα	124
Μετανάστες στη Γερμανία	203
Μετανάστες στην Αμερική	157, 254, 309
Μετανάστες στην Αυστραλία	227, 260, 276, 292
Μετανάστες στον Καναδά	169
ΜΙΧΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑ	292
Μονδάλου Γεωργία	28
Μουνόχισμα γουρουνιών	183
Μουσικοί Ναυπάκτιοι	131, 286, 309
ΜΠΑΛΩΜΕΝΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ	183
ΜΠΙΛΑΛΗ-ΛΑΛΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΤΕΡΙΝΑ	276
ΜΠΟΚΙΣΤΙΑΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ	221
Μύθοι και θρύλοι	101
Ναυπακτία – Συγκοινωνία	137
Ναύπακτος – Κοινωνική ζωή	199
Ναύπακτος – Περιγραφή	232
Ναύπακτος – δεκαετία του 1910	321
Νερόμυλοι	28
ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ	124
Νιόκαστρο Ναυπακτίας	101, 131, 270
ΝΤΖΟΥΓΑΝΗ ΜΑΡΙΑ	89
Ξενοδοχείο Αμαρυλλίς	69
Ξηροπήγαδο Ναυπάκτου	163, 203
Παζάρι Αγίου Δημητρίου	22
Παλιόπυργος Ναυπακτίας	227, 237, 292
Παλιοχωράκι Ναυπακτίας	217
Πανηγύρια	124, 131
ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗΣ	49
ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΝΙΚΟΣ	254
Παπαχαραλάμπους Δημήτριος	157
Παραθέριση Ναυπακτιών	28
Περίπτερα	296
Περίστα Ναυπακτίας	157

Πιτσιναίικα Ναυπακτίας	303
Πλαστήρας Ευθύμιος	199
Πλατεία Φαρμάκη	232, 296
Πλύσιμο ρούχων	210
Πόδος Ναυπακτίας	111
Ποκίστα Ναυπακτίας	89, 203
ΠΡΑΠΙΑΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ	227
ΠΡΩΤΟΠΑΠΑ ΕΛΕΝΗ	232
ΡΑΪΚΟΣ ΗΛΙΑΣ	260
ΡΑΜΜΟΥ ΕΛΕΝΗ	143
ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ	101
Ρέρεσι	150
Ριγάνι Ναυπακτίας	54, 281
ΡΟΚΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ	150
Ρομά	316
Σεργούλα Δωρίδας	254
Σίμου Ναυπακτίας	143
Σκάκι	96
Σππλιώτης Χρήστος	210
Στενοπάζαρο Ναυπάκτου	303
ΣΤΕΡΓΙΟΥ-ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ	35
Στράνωμα Ναυπακτίας	286
Συγκοινωνία	137
Σχολική ζωή	232, 254, 281, 296
Σχολικός αθλητισμός	221
Ταβέρνες	242, 270
Τάμα στην Παναγία	106
Ταξί στη Ναύπακτο	296
ΤΑΡΑΜΠΙΚΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ	199
Ταχυδρόμοι	221
Τοκετός	35, 106
Τοπική Αυτοδιοίκηση	248, 270
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑ	61
Τρίκορφο Δωρίδας	15, 296
ΤΣΑΡΟΥΧΗ ΕΛΕΝΗ	41
Τσώνης Γιάννης	77
Τυχερά παιχνίδια	124
Φεριμπότ	189, 194
Φιλοθέη Δωρίδας	124
Φρεατωρύχος	61
Χαλάτσης Γιάννης	41, 137, 271, 321
ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΡΥΦΩΝΑΣ	157
ΧΟΧΤΟΥΛΑ ΕΥΘΥΜΙΑ	265
ΧΟΧΤΟΥΛΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	106
Ψάρεμα	118, 176, 194

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΕΙΟΥ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ

1. Γιάννη Βαρδακούλα, **Ευεργέτες και δωρητές στη Ναύπακτο**, Ναύπακτος 1993.
2. Γιάννη Χαλάτση, **Κινητή Βιβλιοθήκη: η Βιβλιοθήκη που πάει να συναντήσει το κοινό της**, Ναύπακτος 1997.
3. **Αλφαβητικός κατάλογος θεματικών περιγραφέων** / επιμ. Γιάννης Χαλάτσης, Ναύπακτος 1999.
4. Γιάννη Βαρδακούλα, **Ο μεγάλος ευεργέτης Δημήτριος Παπαχαλαράμπους**, Ναύπακτος 1999.
5. **Διατήρηση και Συντήρηση των Βιβλιακών και Αρχειακών Συλλογών** / Συλλογικό έργο, Ναύπακτος 2000.
6. Μαρία Κουτούση-Σύψα, **Αθησαύριστα κείμενα Γιάννη Βλαχογιάννη**, Ναύπακτος 2000.
7. **Λογοτέχνες της Λιμνοθάλασσας**, / Συλλογικό έργο, Ναύπακτος 2002.
8. Ευγενία Καραγιάννη, **Σελίδες από την Ιστορία της Ναυπάκτου και της ενδοχώρας της**, Ναύπακτος 2003.
9. **Ναύπακτος: εικαστικές απεικονίσεις** / επιμ. Θανάσης Παπαθανασόπουλος και Γιάννης Χαλάτσης, Ναύπακτος 2004.
10. Γεώργιος Παπαθανασίου, **Η αυτοθυσία των δασκάλων Ναυπακτίας και Δωρίδας**, Ναύπακτος 2008.
11. Χρυσούλα Σπυρέλη, **Νίκος Αντωνάτος: εργογραφία – βιβλιογραφία – ανθολόγιο**, Ναύπακτος 2008.
12. **Χάρη Σταματίου Διηγήματα** / επιμ. Μιράντα Τσιρογιάννη και Αναστασία Νταλταγιάννη, Ναύπακτος 2006.
13. Χρυσούλα Σπυρέλη, **Ακακία Κορδόση: Χρονολόγιο, εργογραφία, βιβλιογραφία 1973 – 2009**, Ναύπακτος 2010.
14. Χρυσούλα Σπυρέλη, **Ο ποιητής Τάκης Καρβέλης: χρονολόγιο – εργογραφία – βιβλιογραφία από το 1956 έως το 2013**, Ναύπακτος 2014.
15. Χρυσούλα Σπυρέλη, **Ο ποιητής Αλέξανδρος Ν. Βαρόπουλος: εργογραφία – βιβλιογραφία από το 1986 έως το 2014**, Ναύπακτος 2014.
16. Bazin M., **Αρχαία Αιτωλία** / επιμ. Χαράλαμπος Χαραλαμπόπουλος, Ναύπακτος 2017.
17. **Ανθρώπων μνήμες: μαρτυρίες Ναυπακτίων, τόμος Α΄** / Ζωή Δενδραμή, επιμ. Γ. Λαουρδέκης, Ναύπακτος 2017.
18. **Ανθρώπων μνήμες: μαρτυρίες Ναυπακτίων, τόμος Β΄** / Ζωή Δενδραμή, επιμ. Γ. Λαουρδέκης, Ναύπακτος 2018.
19. **Ανθρώπων μνήμες: μαρτυρίες Ναυπακτίων, τόμος Γ΄** / Ζωή Δενδραμή, επιμ. Χρύσα Τσαρούχνη, Ναύπακτος 2019.

Η έκδοση πραγματοποιήθηκε με την ευγενική χορηγία των παρακάτω χορηγών:

ΠΛΑΣΤΙΚΑ
ΚΟΤΡΩΝΗΣ

ISBN: 978-618-83993-1-0